

А. З. БРІСКІН

МОЇ «УНІВЕРСИТЕТИ» :

**РОЗДУМИ ЗА ЕВОЛЮЦІЮ
СВОГО СВІТОБАЧЕННЯ**

/МИТЄВОСТІ ЖИТТЯ/

ЛЬВІВ

2023

З М І С Т

ВІД АВТОРА: ЧОМУ...? ДЛЯ ЧОГО...?	3
<i>Частина перша. ЗЛІТ</i>	6
Розділ 1 «БЕЗХМАРНИЙ» ЧАС	6
ВИТОКИ	6
ЕВАКУАЦІЯ	9
«ОККУПАЦІЯ»	10
Розділ 2 «БУРСА»	17
ДИТИНА	17
У батьківському домі	17
Батько	25
Мати	27
Вчителі та учні	31
Книжки	33
Шкільно-дитячі зустрічі	34
Друзі-товариші (1-а частина)	35
Роздуми за ксенофобію та релігію	37
Ксенофобія	37
Еміграція	42
Релігія	44
Друзі-товариші (2-а частина)	47
Шкільне співтовариство	47
Неочікувана «музичність»	50
Починаючий «громадський діяч»	53
МАЙЖЕ ЮНАК	53
Альберт Петрович Чикаєв	53
Перші справжні досягнення	57
Розділ 3 « НЕРОБСТВО »	58
« ДОЗВІЛЛЯ ВЛІТКУ » У ДИТИНСТВІ	58
Піонерські табори	58
Родинний відпочинок	60
«Спортивна» дитина	63
«А хвилі бурхливі ...»	64
«ДОРΟΣЛЕ НЕРОБСТВО»	66
Перший раз – самостійний	66
Сочинські знегоди	67
Чорноморка	67
Карпатське диво	70
Розділ 4 АLМА МАТЕР	71
«РАНКОВО-ВЕЧІРНЯ КАР'ЄРА»	72
Студент-вечірник	72
Без підготовки	76
Робочий	79

Технік-технолог	80
«ВЕСЕЛЕ» НАВЧАННЯ	83
«Елітна» компанія	83
«Неоцінима» допомога країні	86
«Розчарування»	89
Навчання	89
Космос	90
Відпочинок студентів	92
Перше «пізнання» Жінок	95
Гідне рішення	98
ВЕЧІРНІ РОКИ 2	98
Андрій Іванович Дубина	99
Закінчення інституту	108
«ВИДОБУТОК» «ПОПЛАВЦЯ»	111
Перші спроби	111
Син	112
«Вимучування»	115
Нарешті – серйозно	118
«Поплавцева» екзекуція	122
Захист	126
Розділ 5 «МОЛОЧНА» ЗРІЛІСТЬ	129
ВІДДІЛ АВТОМАТИЗАЦІ ТА МЕХАНІЗАЦІ	129
Новий колектив	129
Спроби та помилки	134
«Дрімота» конструкторів	137
Подружжя Надоршиних	138
ВІДДІЛ ГОЛОВНОГО ТЕХНОЛОГА	142
Бюро нової техніки	142
Перемоги	144
Поразки?	146
Нерегламентований перепочинок	149
Техбюро складальних робіт	151
Степан Остапович Петровський	152

Частина друга. ПОЛІТ

Розділ 6 МУЖНІННЯ

НЕОЧИКУВАНА СФЕРА ДІЯЛЬНОСТІ

МІНІСТЕРСЬКІ КОРИДОРИ

ЗЕМЛЯ, ПОВІТРЯ: ... (пропущене)

Розділ 7 ТУРБУЛЕНТНІСТЬ

Частина третя. ПРИЗЕМЛЕННЯ

ЕПІЛОГ

Світлої пам'яті моїх батьків

ВІД АВТОРА: ЧОМУ...? ДЛЯ ЧОГО...?

Мені завжди було цікаво зрозуміти, як і чому змінювалися мої погляди на ті, чи інші речі, які події надали вирішальний вплив на зміну мого світогляду, під чийм впливом, та чому я виробляв свої нові принципи поведінки, а, загалом, і життя, хто були ці люди та чим вони були цікаві Вражений у юнацтві читанням знаменитої трилогії Теодора Драйзера «Трилогія бажань» («Фінансист», «Титан», «Стоїк»), я був, просто, захоплений, нахабною відвертістю автора. Як блискуче та безжально, він майстерно препарує чуже життя, не стільки героя книги Френка Алджервіна Каупервуда, а і його реального прототипу – чиказького мільйонера Чарльза Йеркса. Звідси і з'явилася думка розібратися, хоча б у своєму власному житті, сконцентрувати історію розвитку свого світорозуміння та становлення, як особистості, у збірнику нарисів «Мої університети». Прошу ні плутати із (відомої, зі школи, моїх часів) трилогією «Мої університети». Жарт! Мабуть?!

Ще бабуся розповідала мені, 9-ти - 10-річному, історію (а може бути, просто анекдот), що на Першому з'їзді письменників СРСР, щоб показати та підкріпити весь гніт царизму на народи російської імперії, Олексій Максимович Горький розповідав: «Йдуть коридором гімназії вчитель російської словесності та священник, викладач богослів'я. Вчитель словесності, з обуренням, розповідає батюшці.

- Уявляєте, отче Петре, - на уроці я питаю Сидорова, сина містоначальника: «Сидоров, хто написав поему «Євген Онегін?» А він мені відповідає: «Не відаю, пане, вчителю». Я тоді звертаюся до Дацька, сина директора міського театру, та отримую ту саму відповідь. В серцях, я питаю Рабіновича, сина кравця: «Мойше, а ти хоча б, знаєш, хто написав «Євгена Онегіна?»», - та отримую відповідь: «Чесне слово, пане вчителю, - не я! Точно, - не я! ...». Словесника перериває батюшко: «Не вірте, шановний Аполлоне Івановичу! Якщо єврей каже, що не він, значить – він!»

Горький робить паузу, щоб продовжити.... Несподівано, з середини залу лунає викрик-запитання: «Олексію Максимовичу, а вже відомо, хто написав «Євгена Онегіна»?!»

Так ось, я і хочу сказати, що твердо знаю: літературний твір, трилогію «Мої університети» написав великий пролетарський письменник – Максим Горький!

Я колись, на початку 2000-х років, записав (декілька «приколюючись») цикл нарисів-спогадів під назвою: «Земля, повітря: веселі відрядні замальовки (невигадані історії)»¹. В принципі, вони були написані для близьких мені людей: родичів, приятелів та приятельок, моїх колишніх співробітників, - перш всього, учасників описаних подій. Писав, та, жодного разу (!) не перечитавши, пускав їх «у світ». Готуючись почати роботу (майже через 20 років) над «моїми університетами», вирішив, що перш за все необхідно

(хоча б у перший раз) перечитати все, колись написане. О, жах! Який сором! Ні, мені подобався сам опис, адже - викладена чиста правда. Але кількість граматичних, стилістичних та інших помилок у тексті – привела мене у шок!

З цього приводу, дозволю собі привести анекдот, розказаний нещодавно по телебаченню (в youtube) моїм, але не усіма, улюбленим, колишнім українським державним

¹ ЗЕМЛЯ, ПОВІТРЯ: ВЕСЕЛІ ВІДРЯДНІ ЗАМАЛЬОВКИ. / НЕВИГАДАНІ ІСТОРІЇ / . – 78 стор.
<https://libruk.com.ua/users/731/zemlia-povitria-veseli-vidriadni-zamalovky-nevyhadani-istorii/>

службовцям 2-го класу, а тепер політичним аналітиком Михайлом Чаплигою (Михою-анархістом з Дрогобичу), учнем та помічником, автора сучасної конституції України - Михайла Дмитровича Сироти.

Дія відбувається у час «розвиненого соціалізму» в Радянському Союзі, у маленькому глухому містечку, в якому з промисловості - був тільки невеликий консервний завод. В кабінет директора цього заводу уривається невідомий чоловік, та вимагає призначити його головним інженером цього підприємства. Директор запитує незнайомця.

- А що, власне кажучи, ви вмієте робити?
- Все що завгодно! – відповідає невідомий.
- Тоді побудуйте, будь ласка, у середмісті, поруч с церквою, відомчий цвинтар,

для родин працівників нашого заводу.

На наступне ранок, застрявши на старенькому «Москвичу», в незрозуміло звідки, вперше що утворилася транспортній «пробці» у середмісті, директор побачив, огорожений простір, на парканах якого було написано: «Будівництво відомчого кладовища консервного заводу». Діставшись до заводу, та побачивши «порушника спокою», який очікував його, директор, простягнувши лист паперу незнайомцю, запропонував написати заяву о прийомі його на посаду головного інженера заводу.

- Якщо б я ще й писати вмів! – була відповідь умільця

Через років тридцять, у Каліфорнії, до дверей надзвичайно престижного ювелірного магазину, підкотив лімузин, з якого вийшли немолодий чоловік, с невеликим валізкою у руці, та його супутниця - шикарна висока молода білявка. зайшли у магазин, та почали вибирати коштовності. Їм запропонували кільце з дуже великим діамантом, вартістю, умовно, за \$10000. Відмова – занадто дешево. Запропонували платинові сережки за \$50000. Відмова – теж дешева. Тоді запропонували унікальний ювелірний гарнітур, вартістю більш \$500000

- Підходить, – сказав чоловік, відкрив валізу, та почав виймати пачки доларів.
- Боже, мене ж, з такою готівкою, обов'язково пограбують! Чи не можете Ви,

дуже достойний джентльмене, виписати мені, на цю суму, чек? – звернувся господар магазину до невідомого чоловіка.

- О, якщо б був і письменний, то був би зараз головним інженером консервного заводу, в глибинці колишнього СРСР! – була йому відповідь.

(До речі, чи не до речі, займаючись зараз «нарисами життя», я виявив «пропажу» кількох замальовок у опублікованому тексті «Земля, повітря: ...». Та до свого здивування не виявив досі їхніх слідів, ні в своїх паперових, ні у електронних архівах. А може вони були тільки в моєї голові?! Ну що ж, – займемося в подальшому шерлоххолмсовськими пошуками, чи повторимо їх в подальшому цьому описі).

При цьому, для справжніх та несправжніх літературних критиків, вчителів словесності та літературних редакторів, просто дам та дівчат, що люблять покритикувати, і, відповідно, попіаритися із непрофесіоналізму (навіть дилетантства) деяких авторів самовидавних літературних творів, вишукують (а, може бути, и не вишукують – так як «проколи» лежать на поверхні) граматичні, семантичні та інші помилки в тексті, - дозволю собі привести ще один анекдот радянського періоду.

В літературний інститут імені О. М. Горького подав документи на прийом в цей учбовий заклад, представник найбільш віддаленого регіону СРСР – Чукотки. На іспиті, у нього запитують: «Які твори світових класиків він читав?» На запитання отримують чітку відповідь: «Чукча – письменник!». Тоді його запитують, чи знайом він із творами радянських письменників. Відповідь: «Чукча – письменник!». Його запитують: «Хто такий

Левко Миколайович Толстой, та які його твори чукча читав. Обурений абітурієнт, підхоплюється та кричить: «Чукча не читач! Чукча – письменник!»

Так ось, і хочу сказати: я – «письменник»! В цих же, що подаються вам, «нарисах життя», як раз, і постарався розповісти про людей, що вплинули на становлення мого сприйняття життя та характеру, описати обставини, які відбувалися, та події, що протікали в цих обставинах, проаналізувати причини їх виникнення на визначеному історичному етапі, згадати про людей, причетних до них, про життя та долі, граючи з цими людьми, суті їх успіхів, драм та трагедій, зрозуміти чинники та закономірності «зигзагів долі», чергування підйомів та падінь, успіхів та провалів... І спробував я це зробити, в міру своїх сил та можливостей, нічого категорично не стверджуючи, а розмірковуючи, та спостерігаючи за змінами, що відбувається із знайомими людьми та зі мною особисто.

Я ніколи не вів щоденники. І навіть, кілька років тому, для чогось, знищив всі свої старі записні телефонні книжки (які, років тридцять, зберігалися у мене із особливо важливими документами в сейфі), ніби намагаючись забути все що минуло. Тепер намагаюся с величезною натугою, згадати все, через наскрізь пробиту «чорними дірками», понівечину пам'ять. Збрехав, несподівано виявив свою останню, 80-90-х років, записну телефонну книжку. Хоча б щось!

І у зв'язку с цим, розповім комічну історію кінця 2022 року. У мене є, завжди наповнена оптимізмом, багаторічна близька по роботі у Інституті інформатики та управління, людина важкої і найтрагедійнішої долі – Наталія Федорівна Терещенко. Коли ми з нею познайомилися, десь в 1984-85 роках, вона зовні мені дуже нагадувала радянську відому кіноактрису Наталію Гундареву. Я до нею завжди дуже добре та тепло ставився. Але в середині 90-х років Терещенко переїхала в свій рідний приморський Миколаїв, та потихесеньку наше спілкування припинилося. Коли ж у кінці 2022 року Росія почала бомбити Миколаїв, я, природно, став за нею хвилюватися. Свої кнопові мобілки за ці 15 років я вже кілька разів поміняв, тому її номеру мобільного у моїй мобільці не було. Я три дні сидів, практично не встаючи, у безкоштовному та платному пошуковому Інтернеті у пошуках номера мобільного телефону Наталії. Знайшов всю бізнесову інформацію про Наталію Федорівну Терещенко з Миколайова, всі її підприємства та заборгованості, номери міських телефонів цих підприємств, які не відповідали. Але номеру її мобільного телефону – не знайшов. На четвертий день, я згадав про стару забуту мною, останню телефонну записну книжку. І там виявився її номер мобільного телефону 20-тирічної давнини. Але чи актуальний він? Набрав, відповіла Наталія – вона виявляється зараз мешкала під Києвом - у брата.

Зупинилися ми на словах «Хоча б щось!». Тому сьогодні не завжди вдається згадати справжні прізвища та імена фігурантів розповіді, точні дати описаних подій. Але всі прізвища та імена, згаданих у «миттєвостях життя», людей, - справжні (якщо я, через склероз, десь, щось не переплутав). Це не завжди просто робити. Згадується, що коли читав автобіографічну книгу колишнього комерційного директора львівського концерну «Електрон» Петра Самойловича Розенберга², я звернув увагу на зміну прізвища одного з персонажів. Звернувся до Петра Самойловичу з питанням: навіщо він змінив прізвище молодої та інтересної пані - Галини Цуканової (якій, я і сам, дуже симпатизував) на Циганкову. І отримав відповідь: «Розумієш, описана з нею ситуація - далеко неоднозначна, а не можна ставити людину, і, тим більше, жінку, - в незручне положення».

² П.С. Розенберг. Боли и радости обыкновенного еврея. – Одесса: Оптимум, 2001 г.

Більшості згаданих мною персонажів, на жаль, вже немає у цьому житті. А якщо я своїми згадками доставив нині, слава богу, тим, що є здоровими, або їх близьким, все ж, якісь неприємні відчуття, - щиро прошу мене пробачити (такого завдання не ставилося).

Намагався об'єктивно згадувати те, що відбувалося. Але людина - слабка: і, напевно, я в чомусь прикрашав себе та людей, що подобаються мені, а нелюбим - надавав більше чорної фарби. Те ж торкається і подій, що відбулися у той час, - елементи суб'єктивності приборати дуже важко. Прошу розуміння та вибачення!

Частина перша. ЗЛІТ

Розділ 1. «БЕЗХМАРНИЙ» ЧАС

ВИТОКИ

Я народився на самому початку війни у липні 1941 року в місті Києві. Батько вже був на фронті. У 18-денному віці я був вивезений матусею та бабусею Мальвіною у евакуацію в місто Куйбишев (тепер Самара).

Через три десятиліття, десь в першій половині 70-х років минулого століття, коли перебував у відрядженні в Києві, та намагаючись влаштуватися на нічліг, зайшов у філію готелю «Ленінградський», поряд із Золотими воротами на вулиці Володимирській (у самому середмісті Києва). Обстановка в холі готелю була стандартно-нормальною для того часу: у приміщенні - порожньо, на стійці чергового адміністратора – таблиця «МІСЦЬ НЕМАЄ».

За стійкою сиділа жінка та читала книжку.

- Добридень! - привітався я.

Жінка відірвалася від читання та підняла очі.

- ????

- Я хочу зупинитися у вас на одну ніч

Адміністраторка мовчки показала рукою на таблицю «МІСЦЬ НЕМАЄ».

- Але Ви мене розмістите! - посміхаючись, сказав я.

Жінка вже із цікавістю.

- Чому Ви так вважаєте?!

- Тому що я Ваш сусід, - відповів я

- ????

І я розповів їй, що в 41-му році народився у сусідньому розбомбленому будинку, в квартирі своєї бабусі, витягнув паспорт та показав дату і місце народження

Адміністраторка протягнула мені ключ від одномісного номеру:

- Приємного відпочинку, «сусід». Йдіть у номер, а я Вас оформлю!

У Куйбишеві дві розгублені жінки, з тільки що народженою дитиною, без грошей без знайомих, не знали що робити. До того ж у матері, від переживань, пропало молоко.

Але у них була єдина фамільна коштовність, що залишилася, - золота шпилька для краватки з малесеньким діамантом. Мати відправилася на базар у пошуках коров'ячого молока. Їй запропонували за золоту шпильку - півлітрову пляшку молока. І коли мамо вже погодилася, її окликнув військовий - одноклассник батька по Військово-юридичній академії.

Він зразу ж розрахувався за молоко та забезпечив мати грошима на перші дні.

У 2012-13 рр. мені знадобилося свідоцтво про народження. Я його ніяк не міг знайти та вирішив, що воно втрачене. Упевнений, що свідоцтво було видане у Києві, я звернувся до київського архіву з проханням видати копію. Після майже піврічного листування, архів дійшов висновку, що запис про видачу посвідчення у 1941 р. був загублений - Київ через місяць був зданий німцям. Яке ж було моє здивування, коли ще через півроку свідоцтво виявилось у мене, - серед старих паперів. А видано воно було у місті Куйбишеві (!).

Але повернемося до рідні.

Мої батьки - корінні кияни, хоча мама народилася в місті Барі Вінницької області. Але після смерті свого батька, барського провізора Арона Глазберга, у віці 5-6 років переїхала зі своєю матір'ю у Київ. Дід з боку батька - київський тягловий візник (у сучасній транскрипції - вантажний таксист) Нухим (Наум) Бріскін. Він помер в п'ятдесятирічному віці (професійні фізичні перевантаження), бабусі, і з одного (Берта Ісаківна, в дівоцтві - Ланцман), та з іншого боку (Мальвіна Іллівна, в дівоцтві - Кацман), - усе життя були домогосподарками.

Батьки познайомилися, коли були студентами Київського державного університету : батько - юридичного факультету, мати - філологічного (іноземні мови: французька, німецька). Після закінчення 4-го курсу, батька, у зв'язку із створенням у Москві Військово-юридичної академії, перевели на навчання в цю академію.

Вони - типові комсомольці другої половини 30-х років, що свято вірили, в ті роки, у ідеали комунізму, та виховували мене у світлі цих ідеалів. У тому числі і на оповіданнях про їх роботу піонервожатими у літніх піонерських таборах.

Батько неодноразово розповідав, про те, як у Київ в 1937 році привезли дітей іспанських комунарів (громадянська війна в Іспанії 1936-37 рр. за участю гітлерівської Німеччини та СРСР). Їх помили, переодягнули, нагодували, але коли увечері зайшли до палати, побажати іспанцям добраніч, - усі ліжка були порожніми. Виявилось - діти лежали під ліжками, готуючись до нічних бомбардувань.

Ці іспанські діти тоді привчили батька, їсти бутерброди з маслом та із солоним оселедцем, запиваючи їх гарячим, дуже солодким та міцним чаєм. До речі, дуже смачно! Рекомендую!

Викликає якісь неприємні асоціації з варварським нападом путінської Росії на Україну, з ракетними атаками на мирні українські міста, з обороною України інтербригадами і так далі, - чим не Хемінгуейєвські оповідання про Іспанію.

Моя з дитинства улюблена фотографія, що збереглася, - де посміхаються мамо з татком, ще напевно, неодружені, стоять, обійнявшись, молоді та дуже красиві, в піонерських краватках (фото, ніби-б, зроблене 31,07.1939 року в піонерському таборі у Ворзелі, під Києвом).

Правда, коли я виріс - звернув увагу, що з правого боку фотографія обрізана, мабуть, чиєсь зображення зрізане. Запитав батька. Він розповів, що третім на фото був його близький товариш, того часу, Борис Л. Після війни, коли батько працював у військовій прокуратурі, йому у руки попала справа Бориса Л*, з якої він дізнався, що Борис - усі роки їх дружби, писав доноси у держбезпеку на батька: про що він веде розмови, із ким спілкується, над чим жартує ... Тому, пам'ять про нього, батько постарався стерти в усіх її проявах.*

У перші дні війни 1941р. - батька відправили на фронт.

Батько - воював під Сталінградом (Волгоградом) - військовий слідчий авіабригади Під Сталінградом він і вступив ряди ВПК(б). З його спогадів про той час, на мене найбільше враження та вплив (запам'яталися на все життя), здійснили три.

Перший про те, як його виховував командир авіабригади - лихий та веселий, радянський військовий ас-українець. Він завжди літав без парашуту - такий собі лермонтовський фаталіст Печорін. Одного разу, він із батьком повинні були кудись вилетіти на двомісному винищувачі. За штурвалом - природно, командир. Знаючи про те, що командир завжди літає без парашуту, батько вліз теж у задню кабіну без парашуту. Під час польоту, несподівано літак увійшов до крутого піке.

- *Захар, стрибай! - гукнув в мегафон командир.*
- *Я... я... не м...м...ожу, у мене немає парашуту, а як.... я...к же Ви???*
- *А я сьогодні з парашутом, - сміючись, відповів командир, та літак став виходити з піке.*

(Згадується і як мене одного разу виховував п'ятдесятирічний незнайомий полковник-льотчик. Це було на початку 70-х. Летів я зі Львова у Москву. Перед посадкою у Москві, мій сусід, полковник з льотними погонами, швидко виконав команду стюардес про необхідність пристебнутися ременями безпеки. Побачивши його завзятість в цьому питанні, я не зміг стримати усмішку.

- Молода людина, - звернувся до мене літній полковник. - Інструкції завжди бажано виконувати. Повірте моєму досвіду - це не раз врятувало життя людей!

І, тоді, я теж швидко виконав команду стюардес).

Друга розповідь. Ні, це була розповідь не про страшні бомбардування аеродрому авіабригади під Сталінградом, військовим слідчим якої був батько, не про жахи майже на 100% смертельного, в тих умовах, захворювання туляремією - після укусу щуром у землянці. Це була розповідь про просте українське слово - «навпростець».

Глибокої осені 1942 року він і командир авіабригади, пізно увечері, поверталися звідкись у штаб бригади. Необхідно було обійти ліском злітне поле аеродрому, який, звісно, охоронявся, що займало хвилин двадцять. Але вони втомилися та обходити таку відстань по бруді - не хотілося.

- *А, підемо навпростець, - запропонував командир бригади.*

Пропозиція прозвучала як наказ. І вони пішли. Через декілька хвилин їх зупинив вигук:

- *Стій! Хто йде? Пароль?!*
- *Командир бригади, - відповідь.*
- *Пароль?! - наполягав голос з темряви.*

Тут вони обоє зрозуміли, що пароля не знають - він над вечорі мінявся. Вдруге пояснення, що це командир, тільки викликало:

- *Лягай! - і перед їх ногами зрикошетили кулі автоматної черги.*

Плюхнулися в земляну рідоту. Але, як видно, сильно переляканий вартівий продовжував «палити» - тепер вже над їх головами. Більшого жаху, за словами батька, він в житті не відчував - адже все залежало від рук вартівого, що сіпалися.

Ось таким буває мирне українське слово «навпростець».

(Привівши цю розповідь, я згадав трагічну історію, що сталася через багато років, після наведених вище подій. Десь в середині 60-х років минулого століття, в Білорусії та у Волинській області України проходили навчання Радянських військ під умовною назвою «Неман». На навчання були викликані також резервісти, що закінчили нещодавно ВУЗи, лейтенанти запасу. Серед них був і син другого секретаря Львівського обкому КПРС -

Володя Коваль, який вчився разом зі мною на паралельній спеціальності у Політехнічному інституті. І ось, за декілька днів до закінчення навчань у волинському лісі, вночі, Коваль, що повертався звідкись у розташування частини та не знав чомусь пароля, був зупинений вигуком вартового :

- Стій! Хто йде? Пароль?!
- Лейтенант Коваль
- Пароль!
- Та не знаю я!
- Лягай ! Стріляти буду!
- Та припини! – Ковалю набридла ця пересварка.

Але переляканий молодий хлопчина-вартовий з однієї Середньоазіатської республіки, погано володіючий російською, натиснув на курок автомата. Володю помер на місці).

І третя розповідь батька, якраз про жахи майже на 100% смертельного, в тих умовах, захворювання туляремією - після укусу щуром в землянці. Якби у фронтовому госпіталі не виявилось лікаря, знайомого з батьком по комсомольській діяльності довоєнного кївського періоду, то батько б не вижив. Лікар провів біля ліжка хворого, практично не відходячи, декілька днів - але виходив його. Честь, хвала та нескінченна вдячність таким Самовідданим Людям!

Я легко віддав онукові, у якості іграшок, свої «нагороди»: ювілейну медаль «100 років з дня народження В. І. Леніна», срібну та бронзові медалі ВДНГ СРСР, медаль «Ветеранові праці» та ін., але з благоговінням відносився та і відношуся до військових нагород батька (що зберігаються у брата): ордену Червоної Зірки, медалям «За оборону Сталінграду», «За перемога над Німеччиною» та ін. Не розумію та глибоко зневажаю тих людей, які сьогодні торгують бойовими нагородами своїх предків!

ЕВАКУАЦІЯ

З Куйбишева мати, бабця та я переїхали у Алма-Ату (Казахстан) Про цей період нічого не пам'ятаю - мені були менше трьох років. Мама працювала у Будинку Червоної армії.

В середині 1943 року авіабригада (у складі 3-х бойових літаків, що залишилися), була виведена з під Сталінграду на переформування у Тбілісі, та більше на фронт, до кінця війни, не вирушала. А ми, щоб бути ближче до батька, переїхали до Кіровобадун (зараз, місто Гянджа, Азербайджан) - відомий жадливими погромами вірменського населення у кінці існування СРСР, як держави.

Ось про це місто у мене, 3-хлітньої дитини, збереглися деякі перші спогади, які сформували мої початкові погляди на життя.

Епізод 1. Літо. Я на внутрішньому дерев'яному балконі (що виходить у двір) другого поверху будинку, у якому ми жили. Спекотно. Хочеться пити. Зайшов у кухню. На столі стоїть заварювальний чайничок. Доклав руку - холодний, можна попити. Сунув носик чайничка у рот. Закричав від різкого уколу в язик: у чайничку сиділа жива бджола - вжалила. На все життя зрозумів: з посуду, «з горла» - пити не можна, може бути дуже боляче.

Епізод 2. Гуляв на вулиці. Вирішив піти назустріч матері, яка, за моїми розрахунками, повинна була в цей час звідкись повертатися. Йду по вулицях, проходжу повз широкі білі кам'яні сходи, що йдуть до річки (наскільки обізнаний: річка Гянджачай). По сходах підіймається міліціонер. Знаю - маленьким дітям самім по місту ходити не можна.

Злякався, побіг, ..., заблукав. Декілька годин шукаю вихід. Йду, плачу, по якихось околицях Кіровобад. На призьбі біля халупи, що покосилася від віку, сидить дуже літня мабуть вірменка, мабуть азербайджанка. Зупинила мене, посадила на коліна, стала розпитувати. Попросила сусідів кудись про мене повідомити. Буквально на протязі 5-10 хвилин - під'їхав військовий віліс, забрав мене та відвіз до матусі. Мамо, виявивши мою пропажу, подзвонила батькові у Тбілісі. По тривозі у Кіровобаді був піднятий автобат, який декілька годин розшукував мене по місту. На все життя утямив: не знаючи броду - не лізь у воду.

Епізод 3. Гуляю на вулиці, біля будинку, з другом, на пару років старшим за мене. Обоє голі, тільки трусики. Під'їжджає та зупиняється, біля сусіднього будинку, легковий автомобіль «Емка». Це наш сусід. Ми знаємо - він приїхав на 5-10 хвилин. Потім поїде. Друг запропонував проїхатися. Я, вже досить «дорослий», - давай. На «Емці» позаду, між бампером та запасним колесом, була маленька відкидна полиця. Вийшов сусід, сів за кермо. Ми скакнули на цю полицю та, схопившись за запасне колесо, присіли, щоб водій нас не помітив. Автомобіль став набирати швидкість.

- Стрибай! - крикнув друг, та зіскочив з підніжки.

Але сміливість покинула мене, і коли я зіскочив, то руки, що тримали запасне колесо, - не відразу розтиснув. Тому авто протягнуло мене декілька метрів по дорозі. А дорога була ґрунтова, насичена дрібним подрібненим каменем. Важко передати вигляд, дитини, всієї у бруді і крові, та яка жажливо кричить. Збіглися сусіди. Якийсь хлопець, років двадцяти, циганської зовнішності, схопив мене та сунув під струмені крижаної води ручної водіяної колонки, що стояла поряд. Прибігла мамо, вирвала мене з рук хлопця та понесла додому - лікуватися. Набув досвіду: сім разів відміряй, та тільки потім – відріжай. (Але, знаючи принцип, я, на жаль, дотримувався його далеко не кожного разу. Взагалі-то, будь-яка подія, будь-яка дія, що відбувається навколо нас, також як і, будь-який наш вчинок і наш досвід, - здійснюють на нас відповідний, усвідомлений або неусвідомлений, тиск. Чи слідуємо ми надалі дії цього впливу, залежить вже від наших інтелектуальних здібностей, складу характеру, емоційності, обставин і так далі).

У 1944 р., коли з'явилася така можливість, переїхали до батька у Тбілісі. В моїх дитячих спогадах - Тбілісі це біле місто (можливо, просто біля місця нашого проживання, було декілька будинків, пофарбованих у білий колір).

Пам'ятаю, у нашій квартирі, в коридорі - стояли штабелем ящики із мандаринами, а хотілося простого хліба. А хліба - не було зовсім. Із спогадів того часу: батько - завзятий футбольний уболівальник київського «Динамо» уперше в моєму житті повів мене на справжній футбольний матч. Грав тбіліський клуб «Динамо», а з ким - не пам'ятаю. Але це був перший, але, далеко не останній, матч у моєму житті уболівальника.

Війна закінчилася. Влітку 1945 року батько отримав нове призначення: майор, помічник військового прокурора радянських окупаційних військ у Тюрінгії (Східна Німеччина).

«ОКУПАЦІЯ»

Влітку 1945 року батько, мати та 4-хрічний я, прибули у місто Веймар - місце розташування військової прокуратури окупаційних військ Червоної армії у Тюрінгії. Тому з повною підставою (звичайно «приколюючись»), в подальшому «дорослому» житті, заповнюючи у анкетах графу «чи був закордоном, де, коли», «невиїзний» я писав: «Так. У складі радянських окупаційних військ у 1945-1947 рр.» (До речі, це була завжди єдина, з ряду чинників, запис в цій графі до 1990 року).

Квартиру ми отримали в середмісті, на другому поверсі 3-хповерхового дому, що належав, раніше, мабуть, дуже багатому німцеві, можливо з аристократичними коренями. Я так думаю, тому що до будівлі примикала висока стара одноповерхова стайня, перетворена на гараж. 4-хкімнатна квартира була мебльована: вітальня, їдальня, спальня, дитяча, кухня та санвузол. Із спальні був вихід, може в літній, а може в зимовий (на жаль, не пригадую), шикарний сад з насипним ґрунтом, - на даху одноповерховою стайні-гаража, що примикала до нашого дому.

(Пізніше, в 46 або 47 році, думаю, що для попередження асиміляції радянських громадян у німецьке суспільство, - нас, як і інші радянські родини, переселили у військове містечко на околиці Веймару. Ми отримали двоповерховий котедж з великим доглянутим садом).

Для мене, маленького хлопчика, що жив усе своє «величезне» 4-хрічне життя в невеликих старих недоглянутих орендованих квартирах, - найбільшим потрясінням був «величезний» білий рояль, що стояв у кутку найбільшої кімнати - їдальні. (На жаль, ні на цьому шикарному інструменті, ні на піаніно, яке стояло у нас потім у котеджі, мене навчити грати - не вдалося. Скільки не просила мамо - я не дався! І потім усе життя - дуже шкодував!)

У нас була робітниця-кухарка, яка приходила на день, - фрау Шеллерт. Готувала вона незрівнянно смачно. (Моя мама, яка до заміжжя, живучи із матір'ю, я гадаю, зовсім не вміла готувати, - пройшла у фрау Шеллерт «курс молодого бійця» з німецької національної кулінарії. А потім, вже на початку нашого львівського періоду життя, такий же курс вона пройшла у полячці - пані Ксаверці, але вже із польської національної кухні. Тому всі наші львівські знайомі, і, доволі нерідко найжджаючи, київські родичі та приятелі батьків, обожнювали матусіні страви). Голодні для радянських людей, 1946-47 роки пройшли для мене, в цьому плані, абсолютно непомітно - ми харчувалися досить добре. Запам'ятався голубиний (!) бульйон, від якого я категорично відмовився, - любив цих пташок. Взагалі, їв я погано. Мамо була, в цьому питанні, досить строгою. Вона з дитинства привчила мене: все, що є в тарілці - має бути з'їдене (позначалися перші голодні військові роки). Типова моя поведінка у ті роки: сніданок - я отримав тарілку манної каші; батько, поснідавши, від'їжджав у прокуратуру; я, колупався у тарілці, але з-за столу, поки не спустошив тарілку, вийти було не можна; батько приїжджав на обід; я швидко доїдав кашу. (Цю кашу я їв кожен ранок до тринадцяти років - доки не збунтувався)

Батько отримав в особисте користування легковичок - чорний «Мерседес Бенц» (такий же, як був у Штирлиця в кінокартині «Сімнадцять миттєвостей весни») з жовтими, свинячої шкіри, сидіннями (яку батько, покидаючи у 1947 році Німеччину, передав своєму товаришеві та однокурсникові по Академії, капітанові Миколі Марченку). Оскільки батько не вмів водити автомобілю, то, спочатку, у нас був, дуже літній, водій-німець (але недовго). Зайшовши одного разу в гараж під нашим садом, я побачив, що наш старий водій показує та щось пояснює молодому, високому, гарному німцеві. Виявилося - це наш новий водій Герхардт. До цього часу, я вже досить добре говорив німецькою (дитина дуже швидко вчиться сприймати та відтворювати чужу мову), тому взяв активну участь в «навчанні» нового водія. Дізнався, що Герхардт - колишній моряк-підводник, поранений, зі вставленою срібною пластинкою в колінний суглоб. Герхардт був дуже здивований моїм добрим володінням німецькою мовою та пристойним знанням облаштування автомобіля. Швидко здружилися. Неймовірно, але моя мати, яка в Німеччині ні з ким мене не відпускала від себе, практично, ні на крок, - з Герхардтом я міг їздити куди завгодно, і на скільки завгодно часу.

Ми їздили так: Герхардт, саджав мене (п'ятирічного) на свої коліна - я управляв кермом, а він педалями. У пам'яті залишилися декілька епізодів.

Ми їдемо по бруківці вулиці, з двох сторін, засадженою високими деревами. Назустріч, вихляючи, мчить військова вантажівка. Я, лякаючись, вивертаю кермо на дерева. Герхардт встигає перехопити кермо, і Обійшлося! При цьому Герхардт залишився абсолютно спокійним?! А я - абсолютно переляканим!

Ми їдемо біля пам'ятника Гете та Шиллеру. На дорозі стоїть німецький поліцейський-регулювальник. Побачивши машину, керовану «навпіл», водієм та дитиною, з номерами окупаційної адміністрації, - віддає честь.

В основному, наші розважальні поїздки здійснювалися у військову прокуратуру - до батька. Якщо в цей час батько був зайнятий, йшов у кімнати слідчих. Молоді лейтенанти надзвичайно раділи моїй появі - німецькою вони володіли досить слабо (а їх робота, у тому числі, полягала і в «бесідах» із німецьким населенням: з дружинами та родичами колишніх есесівців, німецьких військових і так далі). Мене підсаджували на підвіконня - перекладай! (На цей час, за рахунок щільного спілкування із німецькими дітьми біля нашого будинку, з Герхардтом та фрау Шеллерт, я вже прекрасно володів німецькою, а у ряді випадків, навіть краще ніж російською, мовою. Прибігав додому, та запитував у матері: як російською буде таке-то слово, - німецькою, сенс значення цього слова я розумів. На жаль, після повернення у Союз в шестирічному віці, німецьку я - «під чисту» забув). Чомусь в пам'яті залишився образ тільки однієї із допитуваних - не дуже літній, років 45-50, сухою, якоюсь втраченою, середнього зросту жінки - дружині есесівця, якого вона розшукувала.

З дитячих веймарських спогадів.

Хворію. Розвалився у батьківській спальні на широченному м'якому ліжку. Через скляні двері, що ведуть у сад (на даху колишньої стайні), промені яскравого сонця освітлюють величезну кімнату. До кімнати зайшла мама, та кинула на ліжку, тільки що куплений, хутрянний замінний комір, - опудало сріблястого писцю з очима, головою, лапами та хвостом. Обидва лежимо, дивимося один на одного. Мені дуже страшно!

Єдиний, на сьогоднішній час, раз у житті побував на професійному боксерському поєдинку. Зала вузького довгого кінотеатру. На сцені, перед екраном, встановлений ринг. Два здоровенні дядьки безжально «мутузять» один одного. Обидва у крові - благаю батька піти з цього жахливого дійства!

Багато хто думає, що оповідання про те, як дружини наших офіцерів у Німеччині вбиралися, на звані вечори та на вечірні сеанси до кінотеатрів, в пеньюари, вважаючи, що це вечірні сукні, - вигадка. Ні, я сам це бачив! Мати дуже драгувалася - ганьбили ж усіх офіцерських дружин Червоної армії! Правда, сам я потрапляв на вечірні кіносеанси у Будинку Червоної армії - нелегально, під полою довжелезної «кавалерійської» шинелі капітана Миколи Марченка. Перевіряючий, біля входу у Будинок, патруль мене не бачив (вхід дітям на вечірні сеанси був заборонений). Так мені у дитинстві вдалося побачити багато фільмів із Марікою Рокк (Рекк). Але навіть фабулу їх, я вже, звичайно, не пам'ятаю.

У 1946 році я захворів на коклюш. Мене відвезли лікуватися у високогірний бальнеологічний курорт Бад-Ельстер (Тюрінгія) з термальними водами та лікувальними грязюками. У пам'яті залишилися тільки два епізоди тієї поїздки.

У мене був повітряний пістолет, який стріляв свинцевими кульками. Йду я з батьками Бад-Ельстром. У руці тримаю пістолет, граюся з ним. Раптом, затвор пістолета, разом з пружиною, вилітає в протилежну від мене сторону та потрапляє у величезну скляну вітрину німецького магазину. На землі – уламки скла, уламки скла ...! Батько - у військовій формі,

заходить у магазин, вибачається, розраховується за розбиту вітрину. Виходить разом з усміхненим господарем магазину, який, гладить мене по голові та намагається заспокоїти. Друге, що запам'яталося. Лежу, після теплої термальної ванни, на дерев'яному тапчані, і немолода медсестра-німкеня обмазує мене лікувальною грязюкою, грязюкою ...

Замок Вартбург в Тюрингії, на горі біля міста Эйзенаха в північно-східній частині Тюрінгського Лісу, на висоті 441 м над рівнем моря, пам'ятник культурно-історичної спадщини Німеччини. З 4 травня 1521 по 6 березня 1522 року у замку ховався від переслідування реформатор церкви Мартін Лютер. Слабко пам'ятаю кімнату Лютера, з чорнильною плямою на стіні. За переказами, Мартін кинув чорнильницю у біса, що з'явився, але, мабуть, схибив. Батько дуже сміявся з чорнильної плями: майже усі відвідувачі замку намагалися схрестити штукатурку з цього місця на пам'ять, але пляма знову «відновлювалася»! Зате я дуже добре пам'ятаю сусідній зал, де на підлозі була розпластана величезна (!), як мені здалося шкіра білого ведмеда з головою та лапами, яка і поглядала на мене своїми жахливими очима. Знову було дуже страшно! Потім мене примушували їсти, на відкритій веранді ресторану замка, таке найогидніше, жахливе тушковане пюре зі шпинату. І стверджували, що - це дуже корисно! Тьху!

Постійно ж, лікували мене завжди у адміністративному центрі Тюрингії - місті Ерфурті (а може - у Йені? Склероз!), в приватній дитячій клініці професора Ібрагіма. Запам'яталася дуже велика кімната кабінету турка - наголо голеного, величезного професора Ібрагіма, по периметру якої стояли скляні шафи, заповнені дитячими іграшками. Сам Ібрагім сидить за столом у кутку кімнати та спостерігає за мною, що грається вибраними іграшками. І тільки хвилин за 20-30, він починає практичний огляд дитини.

У цій же клініці, в листопаді 1947 року народився мій брат. Але батько був категорично проти того, щоб у дитини, в свідоцтві про народження, було написано: країна народження - Німеччина. Тому брата реєстрували через три роки, вже у Львові, і у свідоцтві про народження, написано: країна народження - СРСР, місто Львів, 1947 р. *Парадокс! А скільки людей, після 1990 року, боролися за протилежне? У мене викликає глибоку повагу поведінка колишнього Президента Грузії Едуарда Амвросійовича Шеварднадзе, якому після зняття з поста Президента, за великий вклад у об'єднання Німеччини, Уряд ФРН запропонував притулок та подарував будинок у Німеччині. Він подякував та відмовився, - залишився жити у Грузії.*

У 1946 році усе керівництво військової прокуратури радянських окупаційних військ у Тюрингії було, на один, а може, два тижні, відряджене у Нюрнберг, на засідання Міжнародного військового трибуналу. Звідти, батько мені привіз велику, більш ніж півметрову, працюючу на спирту, модель паровозу, майже 50-тисантиметрову модель катеру з електричним мотором, чорно-білі групові світлини співробітників військової прокуратури Веймара на засіданнях трибуналу та світлини учасників судового процесу, в т.ч. нацистських злочинців. Але які це були світлини за якістю!!! Це було, для мене, майже шестирічного, найцікавіше, з привезених подарунків. *(До речі, усі ці світлини, учасників судового процесу, розміщені у книзі А. А. Полторацького «Нюрнберзький процес»). І коли в 1951-53 роках, батько спалив, побоюючись репресій, усі ці фотографії, - для мене був великий шок. Я, у той час, ще багато чого не розумів, та і зрозуміти багато чого не міг - за віком, і за вихованням.)*

Зустріч Нового 1947 року проходила в особняку Військового прокурора Тюрингії полковника Васильєва. На зустрічі був присутнім увесь керівний склад веймарської військової прокуратури та Помічник Генерального прокурора СРСР, помічник головного обвинувача від СРСР на Нюрнберзькому процесі Р. О. Руденка - Левко Романович Шейнін.

Широкому колу радянських читачів та глядачів, Левко Романович відомий по товстючих збірках «Старий знайомий», «Записки слідчого» та ін., сценаріям фільмів «Зустріч на Ельбі», «Нічний патруль», «Гра без правил» і так далі. За словами моєї матері, він всю ніч грався зі мною, тягав на плечах, і мені це дуже подобалося. Сам же я - цього не пам'ятаю. Зате пам'ятаю, як дуже боявся громового феєрверку, влаштованого у саду особняка.

І ось в цьому 1947 року, у батька почалися великі неприємності. До кінця усіх причин та подробиць, подій, що відбувалися, я, звичайно, не знаю. Але по окремих висловлюваннях батьків, уривках їх розмов, у мене склалася наступна картина.

Військова прокуратура Тюрінгії, за недостатністю доказів, припинило порушену справу проти якогось солдата Радянської армії, уродженця Західної України. Після припинення розслідування, цей солдат, разом зі своєю дівчиною-німкенею, втік у Західну зону окупації Німеччини. (У книзі спогадів, найближчого друга батька львівського періоду - П.С. Розенберга³, розповідається дещо інша причина виникнення цих неприємностей. Коли відповідні радянські органи звернулися до військової прокуратури Тюрінгії за отриманням санкції на арешт якогось німця, колишнього діяча соціал-демократичній партії Німеччини, - їм у цьому відмовили. Через декілька днів санкція була отримана з вищих ешелонів військової прокуратури. Німець був заарештований, посаджений, а через майже 10 років реабілітований, та обіймав високу посаду в органах влади Тюрінгії). Я ж схильний вірити в першу версію - все ж вона побудована, хоча і на уривчастих відомостях, але почутих своїми, навіть, якщо ще і нетямущими, вухами.

Тепер вже почалося розслідування відповідних органів, про причетність військової прокуратури до втечі нашого солдата, та ще з німкою. Час був складний та небезпечний. Перелякані керівні співробітники прокуратури, стали писати, один на одного, кляузи та доноси. Москва відкликала усе керівництво військової прокуратури Тюрінгії у Союз, в Москву (разом з сім'ями). Довго у Москві не розбиралися - усіх, за винятком шефа, полковника Васильєва, виключили з ВПК(б), та звільнили з лав Радянської армії. Васильєв відбувся суворою партійною доганою та позбавленням посади.

Доки йшов розгляд справи (два або три місяці) ми жили у Москві. З початку у військового готелі «Зірка», а потім на квартирі головного інженера Московського заводу малолітражних автомобілів, який був у стадії реконструкції (монтувалося «нове», демонтоване в якості репарацій, устаткування німецького заводу «Opel»). Про це я чув вечорами на кухні у розмовах батьків з господарями помешкання.

Але найяскравішим враженням, що залишилося в пам'яті про ті дні, є відвідування з батьком Мавзолею Леніна. Ні - не сам Мавзолей, а подія, яка супроводжувала це відвідування. Було дуже зимно, морозно. Черга у Мавзолей була на години три. І ось при вході у нього, сталася подія, яка і справила на мене враження на все життя. При вході у Мавзолей, у батька відібрали пістолет. Тому я увесь час знаходження у Мавзолеї дуже переживав, як і коли батькові його повернуть. У зв'язку з цим погано пам'ятаю, або, точніше, зовсім не пам'ятаю, саму мету походу у цю оселю пам'яті. При виході з Мавзолею, батькові повернули його пістолет. Я потім роки зо два намагався вирішити непідсильну для себе, у ті роки, задачу: яким же чином охорона визначила - який пістолет батька, а який - ні?!

Шлях з Веймару у Москву пролягав через Берлін (до Берліна на машині, звідти потягом у Москву). Від'їжджаючи з Веймару у Берлін, ми відправили усі домашні речі

³ П.С. Розенберг. Боли и радости обыкновенного еврея. – Одесса: Оптимум, 2001 г. Стр. 82-83

спецперевізником. Самі ж завантажилися у дуже велику легкову машину (навіть марки її не можу собі уявити, але в середину машини, помістився дитячий візок, із сплячим в ньому, моїм тримісячним братиком). У Берліні, щоб дістатися до залізничного вокзалу, потрібно було проїхати через американську зону окупації Західного Берліну. Раптом за нами «привлаштувався» віліс військової поліції американської армії. Батько сказав водієві нашої машини «Жени, якнайскоріше! Жени! Потрібно обов'язково вискочити з американської зони!» (Справа, в тому, що радянський військовослужбовець, що побував у американській комендатурі, апріорі, у той час, вважався завербованим іноземною розвідкою!?). Але звідкись вискочив другий американський віліс та перекрив нам дорогу. До нашої машини підійшли американці та попросили батька, у формі майора Радянської армії, - пред'явити документи. Батько зволікав, тягнув час (на що він сподівався?). Ситуація ставала критичною. І у цей момент, у машині, в колясці, заплакав мій брат, що прокинувся.

- О, бебі! Бебі! - закричали американські військові поліцейські.

Вони про щось переговорили між собою, другий віліс звільнив дорогу, і нам показали, що ми можемо продовжувати шлях. Так мій тримісячний брат став рятівником усієї нашої родини!

З Москви, після демобілізації, наша сім'я повернулася у Київ. Але жити було, практично, ніде. Будинок, в якому жила до війни мати, розбомблений, а однокімнатна квартира батьків батька на Подолі, явно не вміщувала додаткових п'ять чоловік (з евакуації повернулася моя друга бабуся - Мальвіна). Квартира була однокімнатна на другому поверсі двоповерхового будинку по вулиці Межигірській, 19 або 21 (вхід із двору по зовнішніх дерев'яних сходах на другий поверх, та вже з дерев'яної веранди - вхід на кухню із «російською» піччю, та через неї до кімнати метрів шістнадцяти. На все життя запам'ятав, приготоване в цій печі у глиняних горщиках топлене молоко з дуже смачною згори шапкою-кірочкою запеченої «пінки», та приготоване в тій же печі у «чавунку» кисло-солодке єврейське печеня. У дворі знаходилися дерев'яні допоміжні приміщення мешканців будинку (комори, майстерні та тому подібне) В одному з таких приміщень і була стайня діда. *(У кінці 80-х років, знаходячись у відрядженні в Києві, я якось увечері поїхав на Поділ - розшукувати цей будинок. Але увесь цей район вже був відселений - готувалися до зносу старих будинків і масштабної перебудови району. Знайшов, упізнав. Наринули спогади...)*

Взагалі, післявоєнний стан з житлом у Києві – був жахливий. І не лише у 40-50-ті, але і у 60-ті роки. *(Мені якось розповідав батько - історію одного його довоєнного київського знайомого. У 60-х роках, він, як повернувся з війни у свою довоєнну однокімнатну квартиру, так і через двадцять з гаком років, але вже уп'ятьох, з дружиною та родиною сина, ще жив в цій же однокімнатній квартирі, і перспектив було не видно. Зневірившись, написав листа Генсекові ЦК КПРС Л.І.Брежнєву, описав стан свого життя, нагадав Леоніду Іллічу, про епізод, коли вони під Новоросійським у 1943 році, зкорочуваючи ніч, помінялися на пам'ять пістолетами, та попросив про допомогу. Пройшло декілька місяців. Прохач встиг вже забути про свої надії. І раптом, рано вранці, до них приїхав Голова київського міськвиконкому зі свитою. Забрав прохача та повіз дивитися нову квартиру. Усі говорили, що в особистому плані, Брежнєв був взагалі - людяний)*

З моїх дитячих спогадів недовгого життя у Києві в 1947 році. У моєї матері була тітка, рідна молодша сестра бабусі Мальвіни - Софія. Вона усе своє трудове життя, до виходу на пенсію, пропрацювала зубним лікарем у поліклініці заводу «Київкабель». У Софії була своя житлова площа - кімната у комунальній квартирі готельного типу, на, мабуть, - 14 або 17 сусідів, із загальною кухнею, ванною та туалетом (і все в однині). Комунальна квартира знаходилася на цокольному поверсі будівлі, у самому центрі Києва, по вулиці Володимирській, будинок 47 (?), наскільки пам'ятаю, практично, навпроти Оперного театру,

трохи лівіше. Кімната біла велика (6x4 м), світла, перегороджена навпіл упоперек, - великою, просто величезною, шафою-буфетом. У далекій, від дверей, частині кімнати (з вікном) був розташований, приватний зуболікарський кабінет тітки, а перед буфетом - в темній частині кімнати - мешкала сама тітка. Так і у той час в Радянському Союзі було офіційно дозволене приватне підприємництво, на особистих (!) засобах виробництва, для окремих професій радянського суспільства. Воно найсуворіше контролювалася державою (в частині стягування податків), але така практика - існувала. Тітка фіксувала у спеціальному журналі прийоми усіх відвідувачів, розмір оплати послуг, та раз на місяць приходив, так званий, фінінспектор (фінансовий інспектор), який по зроблених записах визначав суму податку, далеко немалою, який було необхідно сплатити державі. *(Написавши слово «фінінспектор», чомусь згадав старий радянський анекдот 50-х років. Після Радянсько-фінської війни у 1940 році була створена 12 республіка СРСР - Карело-фінська РСР. Фінське населення завчасно евакуювалося у центральні райони Фінляндії. Тому і ходив анекдот, що у Карело-фінській РСР проживав тільки один фін, але і те - фін-інспектор).* У моїх же спогадах про приватну практику тітки залишилася тільки така картинка: я сиджу на маленькому табуреті біля ножної бормащини, Тітка Софія «свердлить» чийсь зуб, а я, на маленькій скляній пластинці, розділяю на частини скальпелем велику ртутьневу кульку, щоб тітка потім цією ртуттю зафіксувала встановлену пломбу. Саме тією ртуттю, якою сьогодні ужахуються усі пересічні громадяни. *(Взагалі, еволюція медицини та фармакології - просто іноді вражає: я добре пам'ятаю тоді ще широко вживаємі, а тепер категорично заборонені або строго обмежені такі препарати як червоний та білий стрептоцид, кодеїн, ртутні термометри і таке далі. Не пам'ятаю як зветься психотропний засіб, який мені дали у 2009 році перед операцією на відкритому серці, та лікар стояв поруч зі мною доки не переконався, що я проковтнув пігулку, але добре пам'ятаю як, ще в моєму дитинстві, моя мати перед відкритими уроками або перевіркою якоюсь комісією, щоб не нервувати, - приймала цю пігулку та йшла проводити урок. Або коли мені маленькому, хворому ангіною, дільничний лікар настійно рекомендувала - двічі в день з'їдати по половинці цілого лимону, а потім цей метод лікування заборонили).*

Коли тітка вийшла на пенсію, у кінці 50-х років, та побажала жити, ближче до єдиної близької родички - моєї матері, у Львові, то, дивно поміняла свою кімнату у центрі Києву, на таку ж велику кімнату на другому поверсі, але теж у комунальній квартирі (правда вже тільки з одними сусідами) прямо навпроти Львівського Головоштамту на вулиці Словацького, 2. Після її смерті ця кімната відійшла державі.

Ще один цікавий епізод, пов'язаний з тіткою Софією, а взагалі-то, і зі станом усього радянського суспільства після багатьох років сталінських репресій. Десь у кінці 50-х у тітки виявився померлий чи то у Ізраїлі, чи то у США, далекий родич, якого вона взагалі не знала, що заповів їй якийсь спадок. Перелякана багаторічним життям у тоталітарній державі, літня жінка і не наважувалася хоч би поцікавитися, що за спадок та його обсягу. І коли вже у Львові на початку 60-х років до неї приїхав юрист Інюрколегії та сказав, що увесь спадок пішов на відсотки зберігання його у банках, і що треба підписати якісь папери, стара жінка, намагаючись швидше позбавитися від незапрошеного гостя, що може нести якісь невідомі неприємності, підписала все, що їй підсунув юрист, та з полегшенням провадила його за двері. Про усе це вона розповіла моїй матері ще через пару років. Усі ми посміялися, вирішивши, що тітку хтось вправно «обвів навколо пальця». На початку важких безгрошових 90-х років, я згадав цю історію, та знаходячись у Києві зайшов у Інюрколегію. Знайшли та підняли справу. З неї з'ясувалося тільки, що справа закрита, з письмової заяві одержувача спадку. І все...! Коло замкнулося.

Зважаючи на ці обставини з місцем для проживання у Києві, батькові запропонували їхати жити у Львів, що ми і зробили.

Розділ 2. « Б У Р С А »

ДИТИНА

У батьківському домі

На початку 1948 року приїхали у місто Львів. Жити ніде! Благо - знайшли, прохідну кімнату, що здається. Квартира була по вулиці Поліграфічній, на другому поверсі, чотирикімнатна, комунальна, для двох сімей. У двох кімнатах мешкала родина (чоловік, дружина та сини - Осік та Мишко) батькового однокурсника по Академії - прокурора Львівського гарнізону, в двох інших - родина вчителів шкіл (чоловік, дружина та син Анатолій). Ось сім'я вчителів і здала, тимчасово, нам чотирьом (батько, мама, 5-6-ти місячний брат та я), як зараз говорять, у оренду прохідну кімнату. Осік та Анатолій були моїми ровесниками. Так і прожили ми, майже до осені, на Поліграфічній, в чотирикімнатній квартирі - удесятьох!

Нарешті, в кінці літа ми отримали трикімнатну квартиру по вулиці Верхратського. (До речі, унікальне явище, на вулиці Верхратського, будинок №10, у всі часи радянської влади, - був приватним. Господарка його, нащадок українського мовознавця та природознавця Івана Верхратського, мешкала у цьому будинку та здавала помешкання у найм).

Так думав та знав я. Але слово отримали - необхідно виділити лапками. Ми квартиру не отримали, а «отримали», тобто - придбали. Про це я дізнався років через сорок. Якось у розмові з мамою, я згадав, в якості підтвердження турботи Радянської держави про демобілізованих воїнів Червоної армії після війни, - безкоштовне виділення нам помешкання. Мама дуже сміялася, і розповіла, що квартира поляків, що виїхали, була дійсно нам виділена райвиконкомом. Але не безкоштовно, а за відповідний хабар якомусь посадовцю райвиконкому. Розмір її складав суму рівну усім, абсолютно усім, накопиченим за час війни та служби у Німеччині, заощадженням батьків. А військовий атестат батька був далеко не маленьким! Так що, і в жорсткі, страшні сталінські часи, хабарництво, а на сучасній мові - корупція, теж існувало та процвітало.

Взагалі-то, корупція існувала на території Російської імперії, напевно, з часів царя Івана Грозного. І усі Правителі Росії, включаючи Петра I, вели ту або іншу безуспішну боротьбу з нею. Існувала вона та існує = і в цивілізованих європейських країнах: і в США, і у Франції, Німеччині ... Усе питання у рівнях існування цього явища, її формах та масштабах!

Існувало це шкідливе явище і в Радянському Союзі: і в сталінські часи, і, за часів хрущовської, так званої «відлиги» та досягнення комунізму, і подальшої брежнєвської побудови розвиненого соціалізму (явне порушення послідовності зміни формацій), і горбачовської демократизації. Мені важко судити (мало, або зовсім немає, об'єктивної інформації) про форми хабарництва (корупції) у вищих ешелонах влади на усіх цих етапах.

Хоча, декілька прикладів цього явища міг би навести, ґрунтуючись на власних спостереженнях та на розповідях учасників відповідних епізодів.

У 1974 році помер прекрасний Міністр радіопромисловості СРСР Валерій Дмитрович Калмиков. Не вирішивши, хто може впоратися з управлінням цим нечувано величезним Міністерством, було прийнято рішення про його розділення на два міністерства: Міністерство радіопромисловості СРСР та Міністерство промисловості засобів зв'язку СРСР. Мінрадіопром доручили очолити Першому заступникові В. Д. Калмикова - Петру Степановичу Плешакову, а Мінпромзв'язку - маловідомому керівникові Проектно-монтажним трестом Міністерства радіопромисловості (який недовго пропрацював заступником Міністра) - Первишину Ерлену Кіриковичу. Але Ерлен Кірикович - був зятем всемогутнього Арвіда Яновича Пельше, члена Політбюро ЦК КПРС, Голови Комітету партійного контролю при ЦК КПРС! Чи це не корупція?!

Десь у році 1987, на базі львівського ПО «Електрон», проводився якийсь міністерський захід. Очолювати його повинен був заступник Міністра промзв'язку СРСР, колишній генеральний директор Сімферопольського телевізійного заводу «Фотон», майбутній Прем'єр-міністр АР Крим та экс-сват Президента України Леоніда Даниловича Кучми, - Анатолій Романович Франчук. Увечері зустріти його на Львівському залізничному вокзалі та розмістити у готелі «Дністер», чомусь доручили мені - начальникові одного з відділів НДІ інформатики та управління. Перед тим, як їхати на вокзал, заїхав у готель - перевірити готовність люкс-номера до поселення Франчука. Все, начебто, було у порядку. Перед виходом з номеру, підсвідомо відкрив холодильник. Мамо рідна!!! Він був забитий «під зав'язку». Але чим?! Назв більшості продуктів, що знаходились у ньому, я. навіть у своєму житті, не чув. А напої! Якщо це не корупція. те що?!

Генеральному директорові виробничого об'єднання «Електрон» Степану Остаповичу Петровському необхідно було вирішити у Москві, якесь питання по збільшенню фінансування капітального будівництва «Електрону». Він запросив начальника, чи то його першого зама, Головного управління з капбудівництва Міністерства - Голдіна до себе у готель, увечері - розписати «пульту». Але у преферанс грають, як мінімум, утрьох. Тому до грального столу був запрошений і начальник планового бюро відділу матеріально-технічного забезпечення об'єднання «Електрон» - Леонід Якович Клейнерман, який знаходився, в цей час, у відрядженні в Москві. Сіли за стіл, почали грати. Як відомо, «пультка» серйозно розписується не «на інтерес», а на гроші. А в цій грі ставки були напрочуд високі. До грошей Леонід Якович відносився навіть дуже серйозно (звичайний стан радянського простого службовця), тому щосили намагався виграти. І виграв! Степан Остапович увесь час, поступово червоніючи, поглядав на свого підлеглого. Голдін починав нервувати. Петровський - перервав гру, вибачився перед Голдіним, та закликав Клейнермана, нібито для оновлення запасів алкоголю, до другої кімнати полу-люксового номеру готелю. «Ти що дієш?! Тебе, що запросили сюди вигравати?! - із злим, загрозливим шепотом, накинувся директор, на абсолютно переляканого третього (спеціально запрошеного для «биття») гравця. Клейнерман відразу (нарешті!) все зрозумів та змирився з долею, принесеного на заклання ягняти. Повернулися у кімнату до Голдіна. Далі гра вже йшла, за наперед розписаним сценарієм. І це теж не корупція?!

Що ж до хабарництва на, так би мовити, побутовому рівні, - в ті часи воно носило зовсім інші форми та розміри. Воно, дійсно, було добровільним, без жодного натяку на примус, у більшості випадків, як щира вдячність за добре виконану, або дуже необхідну, роботу, послугу. Швидше за все, це було пов'язано із низьким та, у принципі, тотожним, рівнем життя абсолютної більшості населення СРСР. Адже різниця у зарплаті інженера (

лікаря, вчителя і т.п.) та прибиральниці складала десь 45-50%, а інженера (лікаря, вчителя і так далі) та керівника найбільшого заводу (медустанови, школи і так далі) - всього у 4-5 разів. При цьому класний робітник (наприклад, слюсар-лекальний 6-го розряду) отримував у 2-4 рази більше, ніж інженер. Тому у більшості зрівняних людей, окрім бажання, будь яким способом, хоч небагато, збільшити свій дохід у вигляді зарплати, - було і бажання дружити, спілкуватися між собою, відвідувати театри, кіно, клуби, спортивні секції та змагання, - взагалі *Жити! Держава, намагаючись відвернути людей від думок про своє сіре важке життя, всіляко сприяла цьому процесу просвітницького та культурного (але не духовного, в першу чергу, пов'язаного з мораллю) політизованого розвитку радянської людини. А гроші, хабарі...? Знову ж таки наведу декілька прикладів.*

Коли народився мій син, в 1966 році, пологи приймала, по попередній домовленості, одна з найвідоміших львівських акушерок. Вона отримала від нас, на знак вдячності: прекрасний букет квітів, величезну коробку цукерок, пляшку «Радянського шампанського» та пляшку доброго вірменського коньяку. В принципі, стандартний «хабар».

У травні 1972 року моїй матері виповнювалося 55 років - Ювілей. Я все думав, що ж їй подарувати на цей День народження. Нарешті, надумав - дуже модна в ті роки (і така ж дефіцитна) японська парасолька «Три слони». Але де ж її узяти: у львівських магазинах такої ніколи і не було, та і у Москві знайти її просто у магазині було великою рідкістю. (А відрядження у Москву, у час, що залишився до Ювілею, не передбачалося). Замислившись, йду по коридору СКБ системотехніки, де я тоді працював. Назустріч Яків Котляр - начальник відділу постачання СКБ. Котляр - невеликого зросту, дуже живий, рухливий чоловік, років на 10 старший за мене.

- Аркадію, про що так глибоко замислився, що сталося?

- Розумієте, Яшо, у моєї матері через декілька днів Ювілей. Хочу їй подарувати парасольку «Три слони». Але де її взяти - розуму не прикладу!

- Давай, йдемо, сідай у мою машину, поїдемо, спробуємо розв'язати твою проблему, - відповів, сміючись, Котляр.

Приїхали на Львівську обласну базу «Галантерея». Зайшли у будівлю та попросили вийти до нас завідувачого секцією парасольок. Через декілька хвилин до нас вийшов чоловік років 30-35-ти. Яків представився:

- Я начальник відділу постачання СКБ системотехніки. Це, - показав на мене Котляр, - начальник одного з відділів СКБ. У нас виникла проблема: у матері цього товариша - Ювілей.

І далі Котляр слово у слово виклав попередню нашу розмову. Наші візаві уважно подивився на нас, щось вирішуючи, потім різко обернувся і пішов. Хвилин за п'ять повернувся з парасолькою у руці. Передав парасольку мені і сказав:

- Пройдіть у касу та сплатіть!

Ми, щиро йому подякували, і пішли розраховуватися. (До речі, через декілька років Котляр емігрував у США. Він там почав квасити капусту та продавати її на Брайтон-біч. Говорять - непогано заробляв).

За усі роки мого навчання у інституті, я ніколи не чув, про хабарі викладачам за складання іспитів. Так, насправді, на нашій профільній кафедрі, лаборант за гроші давав студентам «передрати» старі курсові роботи. Але це був такий мізер. У Львові були тільки два інститути, куди, з чуток, можна було поступити за хабар: медичний та торговельно-економічний. Але і там, тільки для окремої категорії людей, та в малих кількостях. (У торговельно-економічному, мабуть, - з професійної специфіки). У інших Вищах вступ - тільки за результатами іспитів (але з елементами, знову ж, політизованого

відбору, або ж з урахуванням особливих додаткових здібностей абітурієнтів у музиці, спорті і так далі)

Проте, усе це, не йде ні у яке порівняння з формами та рівнем корупції у нашій улюбленій сучасній Україні (думаю, що і в інших країнах, що утворилися на теренах колишнього Радянського Союзу) - в умовах не капіталізму, а «дикого капіталізму». Люди, в основному, думають не про те, як добре та якісно виконати свою роботу. А про те, як би з найменшими витратами своєї інтелектуальної та фізичної енергії, отримати максимальний фінансовий ефект (за рахунок брехні - в усіх доступних формах, корупції - безмежній та усеосяжній, користоловства та відвертого крадіжництва) без дотримання будь-яких форм моральності та чесності (ці поняття взагалі зникли з ужитку та обмежень).

Думаю, що причина в неосяжному розриві життєвого забезпечення різних верств населення. Адже у тій ж капіталістичній Швеції, але з соціально спрямованим управлінням країною, цей розрив - всього у 4 рази. І це забезпечується правовими та моральними нормами. У своїх мемуарах Антоні Іден (двічі Міністр закордонних справ Великобританії в урядах Черчіля) згадує наступне. Він з Черчілем, перед Другою світовою війною, були з офіційним візитом (як Прем'єр та Міністр) у Саудівській Аравії. Перед від'їздом, Король саудитів подарував їм по, інкрустованою золотом, скриньці, наповненій золотими та діамантовими коштовностями. При прильоті у Лондон, в аеропорту Хітроу, ці скриньки були в них, митною службою Великобританії, - вилучені на користь держави. Пояснення: подарунки були зроблені офіційним особам держави, - та належать державі! Після війни, коли уряд Черчіля був повалений, Черчіль та Іден знову відвідали Саудівську Аравію. Король Саудівської Аравії знову, перед від'їздом, обдарував кожного з них, - цього разу мисливськими рушницями. Ложе кожної рушниці було інкрустоване золотом та і алмазами. При прильоті, у Хітроу, обидва діячі добровільно намагалися здати подарунки митній службі. Але їм в цьому відмовили. Пояснення: Черчіль та Іден отримали подарунки як приватні особи, тому держава до них ніякого відношення не має! У нашому розумінні, тим більше, в сьогоденнішньому, - просто неможливо!

Але, повернемося до нашого приїзду у Львів.

У моїй дитячій пам'яті зафіксувалися декілька малюнків Львову 1948 року. Кінний пам'ятник польському королеві Яну III Собеському. Вісімдесят років тому - він стояв на центральному проспекті Львова, проспекті Свободи, на місці, де зараз знаходиться пам'ятник великому Кобзареві - Тарасу Шевченку. Вулиці освітлювалися газовими ліхтарями на стовпах, які кожен вечір і, відповідно, кожен ранок, запалювалися та гасилися спеціальними робочими - ліхтарниками. Вони довгими палицями, із закріпленими на кінці ковпачками, що горять, і гачками, відкривали (чи закривали) газовий вентиль ліхтаря і підпалювали газ. І третій, яскравий спогад того Львова. У місті була велика кількість маленьких (мабуть, раніше приватних) магазинчиків. Більшість з них, на ніч, закривалися металевими захисними ролетами. (Так що, ті, хто вважає, що захисні ролети - це нововведення 80-90-х років минулого століття, глибоко помиляються. Це була лише сучасна данина моді і спроба захиститися від чергового витку кримінальщини. Витоки застосування ролет у Європі, значно старіші).

Батька, виключеного з Партії, не брали на роботу ні у прокуратуру, ні у адвокатуру. Насилу знайшов роботу юрисконсульта у обласному управлінні промкооперації з посадовим окладом 690 карбованців на місяць. (Для довідки: буханець житнього хліба тоді коштував 3 крб., десяток яєць - 12-16 крб., кілограм цукру - 15 крб., кілограм м'яса з кістками - 30 крб., кілограм масла вершкового - 64 крб., 0,5 л пляшка горілки «Московська» - 60 крб., і так далі).

При цьому, у моїй дитячій пам'яті, залишилися дерев'яні нестругані полиці стелажів продуктового магазину у центрі Львова, на самому початку вулиці Жовтневої, тепер Дорошенко, (потім там був магазин «Сільгосппродукти», тепер, - якийсь гігієнічно-косметичний), заставлені пірамідами консервів «Краби далекосхідні у власному соку» за дуже доступною ціною, а верхні полиці - четвертними бутлями «Горілки української» з пробками, залитими сургучем.

Мати довго не могла знайти роботу. Потім, один з київських приятелів батьків написав записку своєму другу - завідувачеві міським відділом народної освіти Львова - Євгенію Степановичу Березняку (всім тепер відомому прототипу головного героя фільму «Майор Вихор» - одному з рятувальників, від знищення, під час війни, польського старовинного міста Кракова, майбутньому Героєві України). З його допомогою мати влаштувалася вчителькою французької мови у школу №39. Але де була ця школа?! Це була крайня будівля на межі міста по вулиці Городоцькій. Міський комунальний транспорт (з якого у Львові тоді був тільки трамвай) туди не їздив, остання зупинка трамвая була, як і зараз, перед трампарком - біля Привокзального ринку. А звідти . пішки (близько 1,5 годин, 5,5 км)! Ох, як далеченько! Єдині, хто іноді рятували маму - льотчики, які на мотоциклах їздили на аеродром. Через рік звільнилося місце вчителя німецької та французької мов в школі №35 (у центрі міста, та де вчився я), і мама перейшла на роботу до неї.

Але зарплата вчителя, у той час, теж була дуже мізерна, - близько 700 карбованців. Так що жили ми дуже скромно. Згадується, що на вечерю часто, потрібно відмітити, що до нашого задоволення, - подавалася тільки квашена капуста, полита пісною олією та трішки посипана цукром, з чорним житнім хлібом. (Батьки квасили капусту у великій керамічній, мабуть, ще австро-угорській бочці, завжди у один і той же день року - 5 грудня. Цей день, так званої, Сталінської конституції - вихідний) А по неділях, батько вставав рано вранці, та в якості ласощів, готував картопляне пюре із луком та свинячим смальцем.

Вітамінізували дітей виключно риб'ячим жиром. Яка це була жахлива рідина. Розфасована в темні 200-грамові пляшечки, брудно-коричневого кольору, тягуча рідина, що викликала блювотний рефлекс. Якщо відразу не закусити шматочком чорного, густо посипаного сіллю, хліба, а якщо повезе, солоним огірочком, - так і частенько відбувалося. Другим, широко поширеним способом вітамінізації дітей було вживання сирих яєць. Тоді ще ніхто не думав про сальмонельоз, а може його, в ті часи, ще не було. Діти випивали сирі яйця так: у яйці з двох сторін пробивалися голкою дірочки, та рідина успішно висмоктувалася через один з отворів.

Якщо у домі з'являлася одна (!) куряча печіночка, то вона смажилася і ділилася навпіл між братом та мною (не можна навіть порівняти з сучасним рівнем споживання, навіть у найбіднішій родині). Але це привчило мене з великою повагою відноситися до кожної крихітки хліба, до кожної копійки грошей, що зароблялися батьками, до поваги до їх праці. І, достеменно, необхідності, чим можу - допомагати їм. І тільки значно пізніше, - в середині 50-х років, коли я хворів, мама «діставала» мені ласощі - коробок шпротів. А раз на рік - свою улюблену (аж 30-тиграмову) скляночку чорної паюсної ікри. (Купувала вона це, «з-під поли», у матері свого учня, - директриси головного рибного магазину «Риба» по вул. Академічній, тепер проспект ім. Т.Г.Шевченка, і коштував цей «безцінний дефіцит» - дуже недорого).

Батьки, без сумніву, дуже любили один одного. Навіть, коли сварилися, ляпалися - намагалися робити це непомітно для дітей (та ба, ми ж були «розвідниками», та і відчували «нутром», коли щось було не так).

Не можу відмовити собі в старому анекдоті - розрядити моє, досить нудне, оповідання. Молода, пара, яка щойно одружилася, вирішила з'ясувати, як же прожити усе життя удвох та не посваритися назавжди? Звернулися до чоловіка пари, що відсвяткувала Золоте весілля. Він розповів, що коли після вінчання, вони на трійці поверталися додому, права підпряжна почала накульгувати. Молодий чоловік сказав раз. Кінь продовжував накульгувати. Тоді він сказав - два. Той же результат. Чоловік витягнув пістолет, сказав - три, та пристрелив накульгуючого коня. Молода дружина обурилася та стала кричати на чоловіка. Він їй сказав - раз. Вона продовжувала кричати. Він їй сказав - два. Дружина замовкла, та ось за 50 років йому не довелося сказати три.

Молоді вирішили продовжити опитування пар, що прожили без великих сварок у шлюбі 50 років. Чоловік наступної пари розповів, що, відразу після весілля, вони з дружиною вирішили розділити сфери відповідальності у майбутньому житті. Чоловік відповідав за глобальні питання життя, а дружина - за усі інші. Молоді запитали: а який круг глобальних питань? Отримали відповідь - його сфера відповідальності : хто стане президентом Уганди, коли закінчиться ізраїльсько-арабський конфлікт, що буде з глобальним потеплінням на Землі і так далі. Дружина ж вирішує усі дрібні питання життя : виховання дітей, забезпечення родини і так далі.

Звичайно, у нашому будинку головною була - мати. Батько - чистий гуманітарій, дуже добрий та м'який, завжди допомагав матері у домашніх господарських роботах, але коли «вилітала» електрична запобіжна пробка, лізла її лагодити або замінювати (поки я не виріс) - мати.

Знаменитих конфліктів «батьків та дітей» у нашому домі практично не було.

Я ось можу згадати тільки два мої конфлікти з батьком. Перший був восени 1956 року. Я тоді займався у одній з перших спортивних секцій з бадмінтону в Радянському Союзі. Близький приятель батьків, Борис Давидович Дайховський (головний інженер проекту інституту «Діпромiсто», а потім перший директор проектного інституту «Львівдіпрокомунбуд»), після відпочинку десь закордоном, привіз, тоді ще невідому, англійську (я чомусь довго вважав, що азійську) спортивну гру - «бадмінтон». Була створена у Львові спочатку одна, потім друга, третя секції бадмінтону, створена Львівська федерація бадмінтону, керівником якої був обраний Дайховський.

Написавши ці рядки, згадалася причина призначення Бориса Григоровича директором інституту. У 1963 році у Львові закінчувалося будівництво стадіону «Дружба» (тепер

«Україна») за проектом архітекторів Ярослава Назаркевича, Лариси Скорик, Ярослава Порохнавця та Володимира Блюсюка. Створений за три роки методом народного будівництва (робоча сила надавалася підприємствами та учбовими закладами Львова безкоштовно), стадіон раптом виявився на межі вмирання - на місці старого глиняного кар'єру підземні води почали руйнувати побудоване. Почалася паніка. І тоді ГПП інституту «Діпромiсто» Дайховський запропонував проект дренажної системи, що забезпечував відведення підземних вод. Після цього секретар міськкому партії Василь Мазур, що курирував та особисто відповідав за будівництво стадіону, протегував кандидатурі Б.Г.Дайховського на посаду директора інституту.

Так от, у кінці жовтня місяця я вже одягнувся, збираючись йти у спортивний зал школи №35, де і проходили тренування секції бадмінтону з 20 до 22 години. В цей час, додому повернувся з роботи батько та сказав, що я нікуди не піду. На мої з мамою здивовані беззвучні запитання, пояснив, що по вулиці Леніна (тепер Личаківська) вниз йде нескінченна колона танків – вочевидь, щось сталося. (Наступного дня дізналися, що вони йшли на

придушення озброєного повстання в Угорщині проти прорадянського сталіністського режиму цієї країни). Але того вечора був великий скандал (я ще мало що розумів в житті, а батько розумів ці політичні перипетії - добре), та я залишився удома.

Другий епізод, що запам'ятався, коли я був дуже ображений на батька, стався достеменно в межах року. Ми міняли старі меблі, що дісталися нам від поляків, що поїхали, разом з квартирою. Меблі повинні були привезти у кінці робочого дня. Я кудись збирався піти, але батько, абсолютно справедливо, сказав, що хтось повинен йому допомогти занести меблі у помешкання, та не відпустив мене. Яка у мене була велика образа! Але, в результаті, я щось зрозумів та засвоїв.

А конфлікти з матінкою - і сміх, і гріх.

Пам'ятаю, десь у 5-6 класі на початку травня місяця, уранці, зібрався у школу. На вулиці сонечко, тому одягнув тільки білу сорочку та піонерську краватку. Подивився в дзеркало - красиво. Але мама говорить:

- Потрібно щось одягнути зверху - або піджачок, або безрукавку, на вулиці всього 9 градусів тепла.

- Не треба нічого одягати, адже на вулиці сонце.

- Одягни, будь ласка, інакше в школу не підеш!

Надувся, але нічого не одягнув. У школу не пішов - і це було покарання!

За усе життя мати мене лупцювала тільки один раз - її нерви справедливо не витримали. Мені тоді було, напевно, років одинадцять-дванадцять. Ми відпочивали влітку утрьох - мама, брат та я, - у Заліщиках на Дністрі. Дністер, тоді там, був досить широкий та глибокий, на інший берег, до діючого найкрасивішого чоловічого монастирю, переправлялися на поромі. Після сніданку я пішов на річку, а мама з молодшим братом - чомусь залишилися удома. На річці, в кущах, я підсів до знайомого дорослого рибалки, та почав йому допомагати ловити рибу. Я захопився та, непомітно, пропустив не лише обідній час, коли повинен був прийти додому, але ще і декілька годин. Коли згадав та прибіг додому ...!!! Виявляється мамо декілька годин, набігавшись безрезультатно берегом, вже збирала людей по хатах, щоб продовжити мої пошуки. Ох, як я отримав за заслугами фізично - вона була в істериці. Але запам'ятав на все життя - нерви рідних потрібно зберігати!

У дитинстві я дуже не любив капусту в усіх видах, окрім квашеної (сьогодні я обожною і борщ, і капуста, і тушковану капусту, і бігус, і так далі) Український борщ для мене був великим мученням. А готувала його мама досить часто - по-перше, досить дешево, по-друге, можна було приготувати відразу на декілька днів, і, по-третє, його любили усі, окрім мене. А готувала його вона дуже смачно, з часниковими пишними булочками. Зараз би їв та їв! Але тоді... Йдучи на роботу, мати набирала мені борщу у тарілку, заправляла сметаною, та залишала на столі. Коли вона приходила з роботи, розгоралася сварка.

- Знову ти, не з'ївши, вилив борщ у каструлю! - обурювалася мати.

Я довго не міг зрозуміти, звідки ж вона кожного разу про це дізнавалася. Нарешті дійшло: борщ у тарілці був із сметаною, а у каструлі - без! Виявляється, я був просто безглуздим диверсантом - борщ із сметаною у каструлі значно швидше псувався, скисав.

Батьки були виключно товариськими людьми. У них, особливо у батька, було маса друзів, приятелів та, просто, знайомих. Передусім, доброзичливість батьків - залучала усіх цих людей до них. З батьком просто неможливо було прогулюватися середмістям Львову: достеменно через кожні 10 метрів він з кимось вітався, з кимось зупинявся, комусь передавав привіт.

У нашому будинку часто бували заїжджі приятелі батьків, приятелі приятелів, та серед них - досить відомі люди. Серед них, найяскравіше відобразилися в моєму дитячому мозку кілька людей (чому, саме вони, - не розумію).

Десь у середині 50-х років у Львові гастролював улюбленець усіх жінок Радянського Союзу (того часу), оперний та камерний тенор, Народний артист Вірменської РСР Артур Михайлович Айдінян. Не пам'ятаю, через кого і як, мої батьки були з ним знайомі. І тому він прийшов до нас додому на «званий» обід. Який же ажіотаж розгорівся серед найбагатших людей Львова (у той час це були промкооператори-«цеховики»), щоб потрапити, у число 4-5 запрошених, на цей обід?!

Взагалі, батько був великим любителем оперети, камерної та легкої музики. У нас, в домі була величезна, на ті часи, фонотека платівок із записами оперет Кальмана та Штрауса, пісень Наталії Шульженко, Лева Лещенко, Марка Бернеса та ін. Причому, це були платівки, ще починаючи із записаних на рентгенівській плівці, та до, так званих, «довгограючих». (З батьком я кілька разів був у Києві та у Львові на спектаклях Київського театру оперети. Позначалися, напевно, гени, оскільки дядько батька, рідний брат моєї бабусі Берти - Наум Ланцман, усе життя пропрацював адміністратором цього театру. Жартую!)

На жаль, не можу згадати ППБ концертмейстера джаз-оркестру Леоніда Утьосова (пам'ятаю тільки, що прізвище починалося на літеру «С...»), оповідання, якого за Утьосова, ми, із великим захватом, тоді слухали.

Десь у 1957 році, повертаючись зі школи, побачив, що біля нашого будинку, стоїть небаченої краси, машина із «шахичками». Виявилось - уперше побачив нову радянську легкову автомашину «Газ – 21» - «Волга». У квартирі сидів чоловік середнього зросту - водій цієї машини. Це був ще довоєнний київський знайомий батька (мабуть, прізвище його було Гофман, імені та по-батькові абсолютно не пам'ятаю). І тут я упізнав абсолютно дивовижну (але не виняткову) історію життя цієї людини. У війну він був особистим льотчиком командувача 8-ю (!) фронтами, Героя Радянського Союзу, генерала-армії (майбутнього маршала) А. І. Єрьоменка (а командувачі, як відомо, забезпечуючи свою особисту безпеку, поганих фахівців до себе не наближають). Після війни, А.І. Єрьоменко командував військами Прикарпатського військового округу. Ось тут і розігралася трагедія його особистого пілота. Намагаючись з якихось причин обчорнити Командувача, спецслужби вирішили це зробити, звинувативши його особистого льотчика у перекиданні через західний кордон СРСР – чи то у Польщу, чи то у Чехословаччину, трьох бандерівців. Гофмана відправили на 10 років у сибірські табори. Відбувши термін у 1956 році, та подавши документи на повну реабілітацію, колишній льотчик повернувся до Києву та влаштувався працювати таксистом. (А.І.Єрьоменко, мабуть, не забув спробу попередніх гонінь. Він пропонував у 1956 році Н. С. Хрущову свою кандидатуру на роль доповідача чергового XX з'їзді КПРС на тему викриття культу особи Й. В. Сталіна. Але, Микита Сергійович вирішив залишити цю піарну, але справедливу відплату, за собою).

Десь у 1955-56 році, увечері пролунав дзвінок вхідних дверей. Я пішов відкривати. У дверях стояли двоє чоловіків: один високий, у костюмі, другий - середнього зросту у генеральській формі. За спиною у мене з'явився батько. І почалися обійми та захоплені вигуки. Високий виявився Миколою Марченком (та тим самим Марченком, під кавалерійською шинеллю якого, я - шестирічний, проходив на вечірні кіносеанси в Будинку офіцерів у Веймарі) - діючим київським адвокатом. Генерал - їх однокурсником по Військово-юридичній академії, тільки що призначеним начальником Військового трибуналу Прикарпатського військового округу, генерал-майором Миколою Васильовичем

Кравченком. Микола Васильович потім на багато років став для нашої родини дуже близькою людиною, якого між собою ми називали просто, - Генерал.

Родина Миколи Васильовича запам'яталася мені однією дуже яскравою характеристикою. Якщо сам генерал намагався, в усіх трибунальних рішеннях, приймати, по відношенню, як до офіцерів, так і до простих солдатів, самі можливо м'які заходи покарання, то його дружина - Марія (Петрівна?), народний суддя обласного суду - застосовувала завжди (саме, завжди) до обвинувачених самі гранично жорсткі (великі) можливі заходи покарання. Так і жили, такі різні по поглядах, дві людини разом - усе життя.

Батько

Мій батько Бріскін Захар (Зейлик) Наумович (Нухимович). Зміна імен та прізвищ людей різних національностей (євреїв, латишів, литовців, молдаван, малих народів східноєвропейської та сибірської частин країни та ін.) - на греко-латинсько-російські імена та прізвища в ужитку, і навіть у паспортних даних, - в СРСР було пов'язано, в першу чергу, з асиміляцією, народів, що входили у країну, в лінгвістичний простір Радянського Союзу, де російська була мовою міжнаціонального спілкування.

Це іноді призводило до дуже неприємних казусів. Коли мене, 24-річного, приймали у КППС, я повинен був пройти співбесіду (перевірку), на так званій, партійній комісії райкому партії. Такі комісії, як правило, склалися із старих, таких, що пішли на пенсію, членів партії, в основному, відставних військових та працівників правоохоронних органів. Так от, на цій комісії, один з таких відставників, раптом заявив, що я незаконно змінив своє по батькові на Захаровича. «Я знаю Вашого батька, його ім'я по паспорту не Захар, а Зейлік! - кричав розгніваний обмежений старий. - За такі дії раніше несли кримінальну відповідальність!» І так далі. Тоді комісія вирішила питання відкласти, щоб розібратися. І тільки, коли я надав метрику, де було вказано, що мій батько - Захар Наумович, мене комісія пропустила на засідання бюро райкому партії.

До речі, до таких казусів можна віднести і те, що єдиним документом у сучасній Україні, який підтверджує, що я за національністю - єврей, є метрика мого сина, де вказана національність батька дитини. (У 40-х роках минулого століття в СРСР національність батьків дитини, тобто в моїй метриці, не вказувалася).

З малих років мати відправляла мене та Зоніка (чому таке ласкаве скорочення імені батька - Захар, розуму не прикладу) по неділях - гуляти. Батько заздалегідь домовлявся з кимось із своїх приятелів про зустріч, та ми йшли гуляти у парк. Там, я, прислухався до їх «дорослих» розмов про перспективи (та впливи на нас) внутрішньої та міжнародної політики, Уперше почав, своїм дитячим, недосвідченим та незрілим розумом, намагатися аналізувати, що ж відбувається навколо мене (не у радіусі, що охоплюється моїм поглядом, а ширше - і за обрієм). Але я був малий (так, і, дорослішаючи) багато що сприймав у можливостях свого виховання та віку. Все ж, якийсь досвід набував. У ті роки (кінець 40-х - самий початок 50-х), я інтелектуально ще не міг вірно сприйняти інформацію батька про те, що вночі (знову), цього разу, з будинку навпроти нашого - «забрали» усю родину, або його дії зі знищення (таких улюблених мною) фотографій з Нюрнберзького процесу, або переживань моїх батьків з приводу звинувачення у космополітизмі їх київських студентських приятелів і так далі. Розуміння, усього цього, почало приходити поступово, з роками, але в недалекому майбутньому. (Взагалі-то, все в цьому житті - недалеке майбутнє!).

Після XX з'їзду КППС, у 1956 році батька відновили у партії. На бюро обкому, де розглядалася справа батька про відновлення, у начальника обласного КДБ полковника

Шевченка запитали: «Як же могли, фактично безпідставно, виключити з партії та звільнити з армії - майора-юриста, що пройшов Сталінград?!»

На що отримали лаконічну відповідь:

- На жаль, у нас, в органах - таке буває.

Якщо вже зачепив питання проходження засідань бюро обкому Партії, то хочеться розповісти правдиву трагікомічну історію, пов'язану з одним із таких засідань. Її я почув в переказі свого батька.

На засіданні бюро обкому партії розглядали питання виконання плану будівельними організаціями Львова. Однією з таких організацій було знамените оздоблювальне будуправління, керівником якого був відомий будівельник-обробник Келлер. Це будуправління займалося оздоблюванням при будівництві Кремлівського Палацу з'їздів та ряду інших, відомих у Союзі, об'єктів. Коли на бюро обкому дійшла черга до розгляду питання зриву термінів робіт оздоблювальним будуправлінням, то другий секретар обкому Коваль, який вів засідання, обернувся до Келлера, і з обуренням сказав:

- А Ви, товаришу Келлер, думаєте, що Вам це зійде з рук? Так ні! Я пропоную оголосити комуністові Келлеру сувору партійну догану із занесенням в облікову картку!

Келлер підняв руку

- Дозвольте ...?

- Не дозволяю! Хто за пропозицію про оголошення суворої догани комуністові Келлеру - прошу підняти руки!

- Дозвольте! Я не член Партії! - закричав, на смерть переляканий, безпартійний Келлер.

І ще одна коротка розповідь батька, пов'язана з ім'ям секретаря обкому Ковалю. У Ковалю була дивовижна зовнішня схожість, з артистом, що працював тоді у львівському театрі Радянської Армії, майбутнім Народним артистом СРСР - Володимиром Михайловичем Дальським. І ось, до Дальського, що вечеряв у якомусь з київських ресторанів, підійшов абсолютно п'яний львівський промкооператор-«цеховик». Вирішивши, що перед ним за столом сидить другий секретар Львівського обкому КПРС Коваль, п'яний «цеховик» спробував використати вдалу ситуацію у своїх цілях. З дозволу сівши за стіл до Дальського, (який швидко оцінив усі вигоди положення, що створилося, і, тому, цілком підігрівачи п'яного), «цеховик» на протязі декількох годин ублажав Дальського-Ковалю кращими блюдами та алкоголем цього ресторану.

Але, для батька, таке «буває», мабуть, не пройшло безслідно. І коли він (людина, що виховала мене у дусі виняткової відданості Радянській владі та комунізму), через декілька років сказав мені, що «комунізм та фашизм – два боки однієї медалі», я був в повному шоці!

- Як ти можеш таке говорити?! - моя, переконаного у своїй правоті (вихованої батьком), відповідь. (Взагалі-то, я і тепер вважаю, що ототожнювати ідеали марксистського комунізму з ленінсько-сталінським комунізмом, що включає диктатуру пролетаріату, з витікаючими звідси ідеями військового комунізму, - не зовсім вірно. Як на мене, справжні ідеї комунізму більше схожі на християнські. Але це вже - за смаком). Тоді ж, батько сказав, що я ще побачу, як будуть реабілітовані Зінов'єв, Бухарін та Каменев, а може бути, потім, і Троцький. У той час - це здавалося немислимим. Я дожив, а батько, на превеликий жаль, - ні.

Коли, на початку 60-х років, остаточно ліквідували промкооперацію, батько спочатку працював заступником директора із загальних питань проєктно-конструкторського інституту «Гіпроспецавтотранс», потім заступником директора із загальних питань

хімзаводу. Але за складом свого характеру та поглядами на морально-життєві засади, він ніяк не підходив для цих посад в умовах «побудови життя при комунізмі».

Згадується один з епізодів його повернення додому напередодні святкування Першотравня. (Крім того, завжди 1-го травня ми відмічали День народження батька). Мама вовтузилася на кухні, я їй допомагав. Батько незвично довго не повертався з роботи. Ми не дуже хвилювалися - батько вживав алкоголь у дуже невеликих кількостях. Нарешті, він прийшов. Але йому, без сумніву, було дуже важко. Єдине що він встиг сказати нам, перш ніж заснути: «Сволоти, вони п'ють коньяк, коньяк!!!... склянками!» У ті роки, в основному, пили горілку, кріплене вино, а не коньяк. Наступного дня ми дізналися, що випивав він в компанії заступника голови Львівського міськвиконкому, з цікавим прізвиськом Гріх, директора інституту «Гіпроспецавтотранс», інваліда війни, одноручого Старкова та свого старого приятеля по Облпромраді, першого директора Львівського авіаремонтного заводу Л.Й.Пріцкера. Дуже лаконічну, яскраву та об'ємну характеристику їх застілля батько встиг дати нам ще напередодні. Але запам'яталася ще одна деталь з розповіді батька. У розмові, Гріх вимовив таку сентенцію, що запам'яталася мені: «Що за життя пішло? Лежиш з чужою дружиною у ліжку, а думаєш про партквиток?!» Звичайно, батько, з його порядністю, м'якістю та тверезим способом життя, абсолютно не вписувався у такі компанії.

У 1964 році батько прийшов працювати на завод «Електрон» у відділ праці та зарплати на посаду старшого інженера зі соцзмагання, потім став начальником бюро з цих питань. Ця робота була по ньому, він її любив, виконував із задоволенням та заслужено користувався повагою співробітників заводу.

Він дуже чекав виходу на пенсію - у 60 років. Говорив, що, нарешті, повністю віддасть себе улюбленим онукам. Але за 3 дні до Ювілею, йому поставили діагноз - рак гортані. Через 10 днів зробили операцію. І у результаті лікарської помилки та безпрецедентної халатності медичного персоналу під час п'ятиденного Першотравневого святкування, - він, на протязі місяця, помер.

Мати

Мати була дуже красивою жінкою. Із цього приводу, хочу привести спогади (через півстоліття) моєї багаторічної співробітниці Аліни Миколаївни Адаменко. У дитинстві, вона мешкала на вулиці Чехова (сусідньою з нашою - Верхратського). Десятирічна Аліна (тоді ще Слесаренко) із захватом, кожного разу, спостерігала, як поверталася з роботи моя мати - струнка, підтягнута, дуже красива, з упевнено-граціозною походкою. Усе це Аліна охарактеризувала потім так: «Йшла цариця, просто цариця!!!...». Величезне спасибі, Аліно Миколаївно!

Батько, усі родичі та близькі друзі, називали маму - Дусею, Дусенькою. Мене багато років дивувало таке перетворення імені - Ада. І, тільки, вже в дуже зрілому віці, я зрозумів: Ада - Аду-ся - Дуся - Дусенько.

Коли вже почав - те продовжимо. Мене удома завжди називали - Кадік, Кадюшо. Чому? Багатьох років думав (?), нарешті - осяяло. Аркадій - Аркаді-к - (Ар) Кадік - Кадюшо! А з пестливим ім'ям мого молодшого брата Ізяслава - взагалі запаморочлива історія! Маленького Славу (Ізю) - в домашньому ужитку «Кіципулю», батько водив в дитячий садок на вулиці Ломоносова, тепер Кирила та Мефодія. (До речі, цей же садок, через 60 років ушанували своєю присутністю, з різницею у три роки, і обоє мої онуки). Забираючи дитину з садка, батько кричав, щоб притягнути увагу малюка, що грався у пісочниці:

- Кіципулю, Кіципулю, я прийшов, збирайся, пішли додому!

Діти сміялися. Братикові це набридло, та він влаштував батькові справжній скандал. Той клятвено пообіцяв улюбленому синові, що більше на людях так називати його не буде. Тому, наступного дня, прийшовши у садок, покликав:

- Кіцо, Кіцо, я прийшов, збирайся, пішли додому!

Пестливе ім'я прижилося, усі домашні стали називати брата - Кіца. І якщо мій 56-річний син називає свого 76-річного дядька, споріднено, просто Кіца, то моя 46-річна падчерка звертається до нього - то дядько Славко, то дядько Кіцо, «хапаючи себе, при цьому, за язика».

Близькі батькам люди, старі київські друзі батьків, львівські товариші по службі просто знайомі, завжди із задоволенням відвідували наш дім. Цьому сприяла і виняткова комунікабельність батьків, їх постійна доброзичливість, і, без сумніву, завжди смачна домашня, приготована матір'ю, їжа. При усій скромності та обмеженості бюджету - готувала мама прекрасно. Продукти вибиралися найдешевші, але натуральніші та найсвіжіші, а далі - мистецтво кулінарки. Згадую, епізод, що неодноразово повторювався, з приятелем батька - відомим львівським адвокатом Оскаром Григоровичем Зільbermanом. В О.Г. були проблеми із шлунково-кишковим трактом, тому він їв дуже обережно. Кожного разу, приступаючи у нас до десерту, він цікавився у господарки:

- Дусенько, я сподіваюся, що торт приготований не на маргарині, а на вершковому маслі?

І тут же отримував відповідь:

- Звичайно, Оскаре, ти ж знаєш, що я печу тільки на вершковому маслі!

О.Г. з'їдав декілька шматків тарту, і ніколи йому погано після цього не було. Мати випекала торти виключно на маргарині! (Бо так було смачніше).

З цієї ж людиною стався ще один комічно-драматичний випадок, який запам'ятався мені з дитинства. Якось влітку, дзвонить О.Г. батькові та скаржиться на жахливий стан здоров'я - абсолютно немає сил, крутиться голова, постійно у поті, і так далі. Говорить, що обійшов майже усіх кращих львівських лікарів - ніхто поставити діагноз не може. Їсти - теж нічого не може. Дружина поїхала з дочкою у відпустку, що далі робити - не знає. Цілими днями лежить, потіє, тому що стоїть несусвітня спека, і тільки попиває холодний малиновий сік, яким він забив увесь холодильник (у Радянський Союз, десь на початку 60-х років, почали завозити з Болгарії в маленьких пляшечках малиновий сік, який коштував копійки). Що далі робити - не знає, потрібно якусь мудру пораду, якусь допомогу. Батько довго реготав в трубку. О.Г. вже почав ображатися, тоді батько надав «мудру пораду»:

- Оскаре, треба кинути пити малиновий сік і все пройде!

Як не дивно, - подіяло!

І ще один «кулінарний» епізод, що запам'ятався мені з дитинства.

У Львів приїхав на два дні відомий київський адвокат та найближчий друг батька по школі та університету, Абрам Наумович Туровецький. Людина середнього зросту, досить угодвана, з абсолютно голою, аж блискучою, як би обкресленою циркулем, головою. Мама обожнювала його пригощати всякими своїми стравами. Їв та пив він, прямо таки, артистично. З великим задоволенням нахвалював господарку, і постійно відбувався жартами від «наскоків» батька. Так було і цього разу. Перед його від'їздом усі сіли обідати. Абрам Наумович неспішно почав «обробляти» закуску, що стояла на столі, «смачно» розбавляючи її пристойною кількістю алкоголю. Подали перше. Туровецький продовжив неспішно, кричаючи від задоволення, свою улюблену справу. Але наближався час відходу потягу. Батьки стали нервувати: справа посилювалася тим що А.Н. повинен був відвезти в Київ до бабусі і мене, тоді дванадцятирічного школяра, - на канікули. Вони стали підганяти друга.

Але він, продовжуючи крякати від задоволення, так само неспішно приступив до другого, не забуваючи оновлювати вміст чарки, пояснив нервуючим друзям:

- Дорогі мої, Зоніку та Дусенько! Потягів на Київ - багато, а таке блаженство, де я ще можу отримати?!

Все-таки на потяг ми встигли.

Зате у Києві, на Подолі, бабуся Берта Ісаківна - мама батька, зустріла мене величезною макітрою свіжої полуниці із сметаною (з Житнього ринку), густо засипаною цукром. Із цього приводу (приїздів до бабусі) згадується, зовсім комічна, історія. Через пару років, наскільки пам'ятаю, зимою 60-го, я, приїхавши до бабусі, попросив приготувати мені журавлинний морс. Бабуся приготувала і, коли я спробував, запитала:

- Смачно?

- Дуже смачно, бабусю. Але наступного разу, будь ласка, цукру поклади навпіл.

Наступного дня, бабуся приготувала новий морс, і я сказав, що теж смачно, але солодкувато. На третій раз, коли я сказав, що тепер дуже смачно, бабуся відповіла :

- Я цукор взагалі не поклала!

І ще один «гастрономічний» спогад з цієї поїздки у Київ. Поряд з центральним гастрономом на Хрещатику, розташовувалося кафе «Варенична». У цьому кафе у глибоких глиняних горщиках, подавалися, незрівнянно смачні та дешеві, вареники з м'ясом та із сметаною, і вареники з картоплею та із сметаною. Пам'ятаю - я не міг утриматися, щоб разом не з'їсти по порції кожного блюда. Було важко, але тяжкість була приємно-смачною. (До речі, у Львові, у Брюховичах біля вокзалу, в ті часи, існувала невелика дерев'яна «Варенична» з надзвичайно смачними, і також дешевими, варениками. Потім вона згоріла (або її згоріли), на цьому місці побудували нову велику цегляну «Вареничну» із далеко не такими смачними, та, природно, далеко не такими дешевими, варениками).

Мати дуже любила мене із братом, але, при цьому, була з нами досить сувора.

Вона навчила мене, як я вже згадував вище, шанобливо відноситися до їжі (мабуть, позначалися голодні військові роки), з'їдати все, що тобі поклали, або узяв собі, у тарілку. Усі ці «церемонії», що, для політесу, необхідно хоч трохи їжі залишати в тарілці, - були не для мене, та люди, які це робили, викликали у мене, підсвідомо, обурення та недоброзичливість. З часом громадське харчування навчило мене, і їсти швидко. Я знав, тільки одну людину, яка в заводській їдальні споживала їжу швидше за мене, - мого друга та товариша по службі Степана Йосиповича Мицика. (Степан їв швидко, але дуже своєрідно: він завжди їв шматочки м'яса або риби другого блюда у останню чергу - як би закушуючи ними). Одного разу, моя перша дружина та теця провели експеримент. Коли я втомлений та надзвичайно задумливий з робочих проблем, прийшов увечері додому вечеряти, вони поклали мені у величезну тарілку потрібну порцію звичайної моєї вечері. Я миттєво «змітав» усе покладене у тарілку, та подякував їм за смачну вечерю. Тільки їх сміх, змусив мене почати розбиратися, що ж сталося. Материнська наука виявилася сильніша за фізіологію.

Мати навчила мене любити своїх близьких, намагатися оберігати їх від зайвих переживань, завжди допомагати їм в міру своїх сил. Я усе життя твердо пам'ятав, що затримуючись, я обов'язково повинен будь-якими засобами (телефоном, телеграмою, через когось і так далі) попередити про це. Близькі - не повинні зайвий раз нервувати!

Мати навчила мене виконанню своїх обіцянок. Наразі, якщо ти щось сказав, пообіцяв - повинен докласти всіх сил, щоб це виконати. З часом цей принцип перетворився для мене на якийсь фетиш. І пару разів у житті привів, на жаль, до життєво трагедійних результатів.

Мати навчила мене намагатися говорити завжди правду. Звичайно, у «дорослому» житті зрозумів і те що, правда, - не завжди на користь іншій людині, Але завжди твердо знав та дотримувався правила - брехати не можна!

Мати та школа привчили мене, що спочатку необхідно виконувати те, що «потрібно», а лише потім - те, що «хочеться».

Мати, чистісінький гуманітарій (лінгвіст, і за освітою, і за професією), коли увечері, я - вже втомлений (у 8-9 класі), звертався до неї по допомогу, тому що не міг вирішити геометричне завдання, говорила: «Тут десь має бути необхідна теорема, подумай, підкажи мені!» І така теорема знаходилася!

У будинку матінкою був встановлений порядок: якщо у мене, або у брата, під час сніданку, обіду або вечері знаходилися товариші, то вони не чекали нас в цей час у нашій з братом кімнаті, а обов'язково сідали за стіл разом з нами.

На жаль, на 71 році життя у мами стався інсульт, та останні сім років життя вона була прикута до ліжка. Мати жила із родиною брата. Ми з ним, як могли, щодня та щоночі доглядали за нею. Брат працював позмінно. Якщо він працював у другу зміну, то я, після роботи, приходив до них додому та був з мамою до 12-ої ночі (поки брат не повертався). Якщо він працював в першу зміну, то я, під час обідньої перерви, прибігав та годував її обідом. І так щодня. Природно, дуже втомлювався, і тому іноді зривався, кричав, був далеко не об'єктивний. Все розумів, але стримати свої емоції не завжди міг. За це мені до цього дня дуже соромно, та ніякі сьогоднішні вибачення, не можуть мене пробачити, передусім, перед самим собою. Думаю, що це були наслідки нерозуміння та відсутності такого почуття як Смирненість⁴. Смирненість, і до самого останнього часу, була мені, на жаль, не властива. Згадую, що знаходячись на околиці Ігналіни (Литва) та вимушено схиляючись в дуже низькій перекладині хвіртки входу на територію старовинної дерев'яної церкви, я був дуже роздратований цим задуманим засобом утихомирення почуттів людини, що розбушувалися. Смирнення, мабуть, добродесність - не моя.

(На жаль, історія має властивість повторюватися. Через майже два десятки років ситуація, з прикованою до ліжка, повторилася. І я знову, все розуміючи та маючи досвід, був нерідко невтриманим, грубим, необ'єктивним. Характер змінити важко, а іноді – і неможливо).

Вчителі та учні

Та і на роботі мама була одним з найстрогіших, але і найсправедливіших вчителів школи.

Учні її дуже любили, та, позаочі, навіть найзапекліші хулігани, називали Аду Аронівну - «А-душкою».

Через багато років (десь у році 2014), я йшов зі своїм чотирирічним онуком по вулиці Саксаганського, повз вуличного відкритого обгородженого майданчику кафе. Усередині майданчику, біля невисокої огорожі, сиділа за столиком та випивала компанія, досить літніх, сивих чоловіків. Дитина йшла за руку з боку кавейного майданчику. Раптом, один з сидячих чоловіків, щось сказав, мабуть, - нам. Миттєво онук, виявився по іншу сторону від мене, і я підняв очі на випиваючого сивоволосого.

- Ви син Ади Аронівни? - повторив питання чоловік.

⁴ ЗЕМЛЯ, ПОВІТРЯ: ВЕСЕЛІ ВІДРЯДНІ ЗАМАЛЬОВКИ. / НЕВИГАДАНІ ІСТОРІЇ / . – стор. 76-81
<https://libruk.com.ua/users/731/zemlia-povitria-veseli-vidriadni-zamalovky-nevyhadani-istorii/>

- Так, - після короткої паузи, здивовано (адже мені вже було за 70, а чоловік достеменно був старший на 4-5 років) відповів я.

- Я завжди із захватом згадую нашу улюблену А-душку. Тому дуже зрадив, побачивши та упізнавши Вас. Вибачте мене, та усіх благ Вам і, мабуть, Вашому онукові! – закінчив старий, що так налякав мене.

Першого вересня 1948 року мене привели у школу № 35, та почалося моє, за словами батька, трудове життя, тривалістю - в усе життя. У початковій школі моєю першою вчителькою була Клавдія Олександрівна (на жаль, не можу згадати її прізвище, за що мені дуже соромно) - розумний дитячий педагог та добра проста жінка. (Не можу зрозуміти своїх колишніх однокласників-товаришів, які не пам'ятають не лише ПІБ своєї першої вчительки, а і не упевнені, що вона у них, взагалі, була). Клавдія Олександрівна навчила мене не лише основам письменності, але і основам людського життя у суспільстві собі подібних, розвинула, закладені батьками, морально-етичні основи мого подальшого буття.

Та і, в цілому, увесь вчительський колектив цієї школи, тих часів, - був прекрасний.

На все життя запам'яталася дуже строга, навіть дещо сувора, і виключно справедлива - вчителька математики Віра Григорівна (боюся, що помиляюся у імені-по батькові) Євстратова. Із захватом згадую вчительку української мови та літератури - Іду Андріївну, завжди бездоганно, дуже строго одягнену, навіть дещо манірну, таку, що нагадувала польсько-українську «ясновельможну пані», яка прищепила мені (у російськомовній школі, де діти розмовляли тільки російською мовою і удома, і у школі) любов та розуміння мелодійності україномовною «Лісової пісні» Лесі Українки, веселої дотепності «Енеїди» Івана Петровича Котляревського, революційного, стройового кроку, «Каменярів» Івана Франка, які на все життя, закарбувалися у моєї пам'яті:

Лупайте цю скалу!

Нехай, ні жар, ні холод

Не спинять вас! ...

Моя рідна мова - російська. Рідна, тому що на ній розмовляла моя мати. Для мене це критерій визначення статусу мови - рідна або придбана. Правдиво, через відсутність потреби розмовляти українською у повсякденному житті, я так і не навчився в ті роки вірно говорити нею. Десь на початку 80-х років, коли я, з поваги до своїх молодих україномовних співробітниць, намагався з ними розмовляти їх рідною мовою, одна з них, Лесічка Вітер казала мені:

- Аркадію Захаровичу, не ламайте собі язика, розмовляйте російською! Ми ж добре її розуміємо, а Ви - українську!

А ще через 10 років, коли читав лекції з комп'ютерної інформатизації у філії Політехнічного інституту в Дрогобичі, (викладання у Політехніці вже здійснювалося виключно українською), я рано вранці зайшов у аудиторію, після 2-годинного шляху Львів-Дрогобич. Замислившись спростання, звернувся, російською, до студентів з питанням - на чому ж ми зупинилися тиждень тому. З верхнього ряду амфітеатру пролунало українською прохання (досить жорстко) одного із студентів - перейти на державну мову. Я відразу остаточно прокинувся! І миттєво відповів українською: «Даруйте, забув перемкнути реєстр!» Пролунав дружний сміх студентів. Конфлікт, що розгорався, миттєво був улагоджений.

Взагалі, не розумію, як можна зовсім не знати основну мову середовища, у якому ти живеш. На жаль це відноситься і до одного з моїх найближчих товаришів юнацтва – Юрка Махліна. Після закінчення інституту в середині 60-х, він по направленню, поїхав у Вільнюс на радіозавод «Вільма», де дослужився до посади комерційного директора заводу. На

початку 90-х років, після придбання Литвою незалежності, у зв'язку з незнанням литовської мови (потрібно ж проживши у Литві 25 років), був знятий з роботи та, на превеликий жаль, запив.

Здається, людина, незалежно від того якою є її рідна мова, повинна у мовній сфері, відноситися, щонайменше, з повагою до законів країни, громадянином якої є, і тому вивчати державну мову. Крім того, навіть коли закон людину до цього не зобов'язує, з поваги до співрозмовника, що говорить на державній мові, по можливості, переходити на цю мову.

Я дуже любив уроки історії Стародавнього світу та Середніх віків. Їх проводив Ісаак Петрович Шульман (що працював одночасно завучем молодших класів). Вони були завжди цікавими, дуже пізнавальними та надзвичайно яскравими. Але пам'ять, передусім, чітко зберегла, чомусь, абсолютно дрібний епізод, коли І.П., в процесі своєї розповіді, поставив мені п'ять балів відразу у журнал, за відповідь на питання, як іменувався у Древній Греції керівник, вождь - «Гегемон».

Я вже не говорю про директорів школи. Не пам'ятаю, хто був директором школи, доки я вчився у молодших класах, але наступних директорів прекрасно запам'ятав на все життя: Івана Авксентійовича Бойка та Михайла Івановича Хлистова.

Іван Авксентійович - середнього зросту, смуглявий здоров'як років 45, коли під час великих перерв вставав на другому поверсі, заклавши руки за спину, перед вчительською у кутку двох перпендикулярних коридорів - у школі запанувувала тиша. Не лише учні не бігали, не штовхалися та не гукали, але і вчителі, попарно або поодинокі, чинно прогулюючись по коридорах, спостерігали за своїми підопічними. При цьому Іван Авксентійович завжди розмовляв тихим спокійним голосом, я ніколи не чув, щоб він на когось прикрикнув, пригрозив. Але його беззаперечно слухалися і учні, і вчителі. Все було побудовано на моральному та психологічному авторитеті!

Коли я вчився вже у старших класах (8-10), директором став, колишній завуч старших класів, - Михайло Іванович. Він же, на відміну від Івана Авксентійовича, був у спілкуванні дещо різкий, іноді міг пригрозити, але, в принципі, користувався такою ж великою повагою з боку як педколективу школи, так і учнів.

Були, звичайно, і вчителі, які не могли утримати необхідний порядок у класі під час уроків. Але щоб вчитель міг собі дозволити кричати на учнів (не лише у старших класах), ображати їх, або принижувати, - я щось не пригадую.

Відповідно, і учні, у абсолютній більшості, так само відносилися до вчителів. Звичайно в школі старшокласники і палили, і матюкалися, і билися. Але робили це дуже приховано, не демонструючи свою награну незалежність та геройство. До речі, я ніколи не палив, не лихословив, і від цього мій статус не лише не падав, а навпаки викликав, як не дивно, неприховану повагу у товаришів.

Вчився я легко і добре. З яскравих вражень молодшої школи: каліграфічні зошити, чорнильні-непроливайки в матер'яних мішечках на зав'язці, батьки, що «корплять» над виготовленням для дитини кас букв, цифр та об'ємних макетів циферблатів годинника.

У середній школі вже з'явилися самостійні інтереси, пов'язані, передусім з прочитаними книжками та спілкуванням з друзями-однокласниками.

Книжки

Читав я швидко та багато. По-перше, у батьків була, досить добра, бібліотека підписних видань: повні зібрання творів Гюго, Чехова, Горького, Вальтера Скотта та ін. На полицях стояли твори Драйзера, Тургенєва, Пушкіна, Льва Миколайовича Толстого та

Олексія Миколайовича Толстого, Гріна, Мопассана, Жюль Верна, Стівенса, Стефан Цвейга, Ремарка, Дрюона, Мериме та багато, багато ін. Та і, практично, будь-яку книжку можна було взяти у бібліотеці. Пам'ятаю тільки один твір, який я не зумів, у той час, взяти з бібліотеки додому. Він знаходився тільки у читальному залі обласної дитячої бібліотеки, тому що був в єдиному примірнику та здавна не перевидавався. Це була друга частина трилогії Олександра Дюма про д'Артаньяна – «За двадцять років». Сидячи (десь у віці 12-13 років) у читальному залі бібліотеці та перегортаючи пожовклі затерті сторінки видання, я дуже дивувався, як такі нерозривні друзі збиралися через двадцять років на загальну зустріч. Один ховав під камзол стилет, інший перевіряв та заряджав пістолет, третій готувався до бою на рапірах, четвертий також якимось налаштувався на відбиття зрадницького нападу когось із старих друзів. І тільки через багато років зрозумів, точніше, відчув, що з віком, такі почуття як безкорислива дружба, абсолютна довіра до товариша, відчайдушність - нерідко міняються на меркантильність, підозрілість та суворий розрахунок.

Про об'єми та швидкість читання хорошої, добротної літератури, навантаження, що виникають при цьому. Я згадую один медико-літературний епізод свого життя. Це відбувалося, коли я був у класі 7-8-му. Хворів, простудився, температура була градусів 37 з половиною. Природно, у школу не пішов. Зрадів, тому що тільки перед цим узяв у бібліотеці товстий (сторінок на 750), роман відомого письменника та громадського діяча Англії, лауреата Міжнародної Ленінської премії «За зміцнення миру між народами» Джеймса Олдріджа, що нещодавно вийшов, - «Дипломат». Треба визнати що я «працював» над ним цілий день - було дуже цікаво. До 23 годин я дочитав роман, закрив книжку, поміряв температуру (щось погано себе відчував) - 39,8! Гідне читання?!

Взагалі, приїжджаючи влітку у будь-яке місце на відпочинок (незалежно: село, місто, база відпочинку) - насамперед йшов у місцеву бібліотеку та записувався. Повне зібрання творів Бальзака (40 томів), яке було у кожній сільській бібліотеці, я перечитав (може, все-таки, не повністю) рази три-чотири. Але чомусь запам'яталося сильне враження від не дуже відомого роману американського письменника Леслі Уоллера «Банкір». Я його прочитав в 1969 році у будинку відпочинку «Львів» в Брюховичах. Ось так буває - запам'ятав на все життя. Загадкові зигзаги пам'яті.

Років у сорок я перестав так багато читати, замінив отримання та розуміння нової життєвої інформації - віковим досвідом, телевізором та спілкуванням (не завжди корисними та ефективними).

Шкільно-дитячі зустрічі

Ні, це не про ті дитячі зустрічі з дівчатками. Це шкільні зустрічі з тими, що вже відбулися, або що вже рухалися до слави, публічними людьми. Запам'яталися, на жаль, тільки два епізоди.

Ця зустріч сталася, коли я був, напевно, у п'ятому класі (1952-53 роки). Нас зібрали у актовому залі школи. До нас прийшов перший радянський український олімпійський чемпіон - гімнаст Віктор Чукарін. У липні 1952-го у Гельсінках Віктор Чукарін став чотирикратним олімпійським чемпіоном. У 31 рік, після важких травм та хвороб, людина яка зуміла вижити у 17 фашистських концтаборах! (Через чотири роки, вже у 35 років, він додав, до своєї колекції олімпійських нагород, ще три золота Мельбурну. У тому числі й за перемогу в абсолютній першості у важкій боротьбі з японцем Такасі Оно, який сказав потім: «Чукаріна перемогти неможливо!»). Я Віктора Івановича більше у своєму житті не бачив, але добре

запам'ятав його мужньо-аскетичне обличчя. Запам'ятав, як дуже скромну та наполегливу людину, справжнього Переможця.

(Написавши це, я, чомусь, згадав епізод з життя іншого відомого львівського спортсмена-плавця - Геннадія Івановича Андросова, бронзового призера чемпіонату Європи 1958 року, та чемпіона Європи 1962 роки. Андросов, шкільне прізвисько «Тюлька», вчився у нашій школі на рік старший за мене, у класі, керівником якого була моя мати. «Тюлька» виріс у досить бідній родині: його мати працювала прибиральницею, а батько, мабуть, інвалід війни, був робочим ЖЕКу. Так от, мені розповідала моя мати, що коли у 1956 році, в 17 років, Андросов став чемпіоном СРСР, та як членові збірної команди країни, йому призначили щомісячну спортивну грошову стипендію, він запитав у своєї матері: «Можже, тепер ми зможемо, хоч би раз на тиждень, купувати м'ясо?», А кілограмовий пакет, так званий «М'ясний набір», тоді коштував досить недорого - 29 руб.59 коп.)

У ті ж 53-54 роки, (я був в п'ятому або шостому класі), до нас у школу прийшов Дмитро Павличко. Він щойно закінчив Львівський державний університет, - тоді ще маловідомий, зовсім ще молодий поет, але який подавав великі надії. З круглястим обличчям, усміхнений, з яскраво-червоними повненькими щічками, який чомусь запам'ятався мені світловолоосим, 23-24-річний поет з Гуцульщини читав нам свої ліричні вірші. Перш ніж написати ці рядки, я спеціально проглянув збірку віршів Павличка, що вийшла у 1953 році, - «Любов та ненависть». Звичайно, я не згадав, що, з цієї збірки, читав нам поет. Але за мелодійності та стилем, що запам'яталися, мені здалася близькість до того звучання, таких слів:

Мене також чекала згуба
Нужда і безробіття світ -
Я син простого лісоруба
Гуцула із Карпатських гір.

Сяду я над бором коло хати,
Пальці покладу на сопілчину
Та й заграю про мої Карпати
Ніби серцем трохи відпочину.

Я тоді і не міг припустити (в першу чергу, через свій вік), що це була єдина моя зустріч з майбутнім, дуже шанованим мною, видатним українським письменником, поетом, політиком, дипломатом та щирим патріотом України, - Дмитром Васильовичем Павличком.

(В цьому місці, я не можу не призупинитися, на такій же єдиній, «зустрічі» з іншим відомим українським письменником - Володимиром Олександровичем Яворівським. Вечірньої осені 2003 року я йшов по львівському проспекту Свободи. Звернув увагу на оточення міліцією території пам'ятника Кобзареві та натовп людей навпроти пам'ятника, біля готелю «Гранд Готель». Зупинився, запитав - з чим пов'язаний такий ажіотаж. Пояснили, що очікується приїзд, до пам'ятника, Прем'єр-міністра України Віктора Федоровича Януковича, основного можливого наступника Президента Кучми, суперника лідера партії «Наша Україна» Віктора Ющенка. Серед нечисленної категорії елітних зустрічаючих, що знаходилися біля самого пам'ятника, за міліційним оточенням, раптом розглянув, знайоме по численних телепередачах, обличчя письменника Володимира Яворівського. Здивувався, адже Яворівський, один з організаторів Народного Руху України, член партії «Наша Україна», голова Союзу письменників України, - за моїми уявленнями, знаходився у крайній опозиції до діючої влади, а тим більше до суперника на пост

Президента - Януковича. Коли під'їхала машина з Януковичем, то першим до нього підбіг і обійняв - саме Яворівський. Янукович, досить холодно, сприйняв ці обійми, обернувся до натовпу, що стояв біля «Гранд Хотелю», та підняв руку, вітаючи людей, що зібралися. У відповідь прозвучало крижане мовчання - Львів не сприймав Януковича. А у мене, з цієї хвилини, зникло (та досі не з'явилося) будь-яке почуття поваги, до, напевно, непоганого письменника, Володимира Яворівського).

Друзі-товариші (1-а частина)

У моєму шкільному житті були три кола друзів-товаришів.

Перше почало формуватися ще у молодших класах, та проіснував до самого закінчення школи. Це були, в основному, товариші із навчання по класу, об'єднані територіальною ознакою мешкання (довколишні вулиці до Пекарської). Друге коло утворилося вже десь у класі восьмому з учнів 35-ої та музичної шкіл Львова. І третє, у 9-10-тому класах, досить неординарне, для того часу, коло приятелів мого нового шкільного товариша - Аліка Чикаєва.

У 1989 році, знаходячись у відрядженні в Москві, я проходив біля центрального «Дитячого світу». Прямо на тротуарі, біля будівлі, розташувалася стихійний книжковий базар. Пробігаючи, раптом помітив книжку «Кут Пекарської та Котовського»⁵. Але у мене не було часу її розглянути. Вирішив: повертаючись подивлюся, та, можливо, придбаю. Звичайно, на зворотному шляху - забув купити, але не забув (надовго) за неї. Вже, через якихось тридцять років, у 2022 - розібрався: книжка написана колишнім львів'янином, невідомим мені письменником Марком Кравцем, який був на 3-4 роки старшим за мене. Але дістати її та прочитати, мені, з ряду чинників (передусім війни), так і не вдалося.

Думаю, що вона була написана про наших школярів-попередників з освоєння цього перехрестя вулиць. І зацікавила мене вона, тому що саме на розі вулиць Пекарської та Котовського (тепер Донцова), на тодішньому пустирі (тепер на цьому місці побудована будівля "IdeaBank"), шкільне десятиліття знаходилася «явка» дружної компанії чотирьох однокласників: Анатолія Сігиневича, Юрка Медведєва, Віталія Слободянюка та мене. Юрко Медведєв мешкав із матір'ю та бабусею. Мати Юрка залишилася в моїй пам'яті незрівнянно красивою жінкою, шатенкою із синіми очима та прекрасною фігурою. Віталько Слободянюк був з родини підполковника-прикордонника, матері-домогосподарки та молодшої сестри. Сігиневича виховувала мати - медсестра. Усі ми кожен день, разом, йшли зі школи додому по вулиці Пекарській до послідовно поперечних вулиць, на яких мешкали: Медведєв та Слободянюк до вулиці акад. Філатова, Сігиневич - до Котовського, а я - до Чехова-Верхратського.

І ось на цій дорозі додому, холодним січневим вечором 1953 року (у п'ятому класі ми вчилися у 2-у зміну) сталася історія, як мені здається, первинно викликала у мене почуття Самоприниження, почуття ізгою.

У головному офіційні Радянського Союзу - газеті "Правда" 13 січня 1953 року була опублікована велика стаття без підпису. У ній робився наголос на сіоністському характері так званої «справи лікарів», що розкручувалася радянською владою з 1948 року. «Більшість учасників терористської групи - Вовсі, Б. Коган, Фельдман, Грінштейн, Етінгер та інші - були куплені американською розвідкою. Вони були завербовані філією американської

⁵ Марк Кравец. Угол Пекарской и Котовского. – Советский писатель,, 1989 г. -328 стр

розвідки - міжнародною єврейською буржуазно-націоналістичною організацією "Джойнт". Брудне обличчя цій шпигунською сіоністською організації, що прикриває свою підлу діяльність під маскою добродійності, повністю викрито» - писалося у цій статті. Героєм, що викрив вбивць у білих халатах (популярний пропагандистський штамп цієї кампанії), пропаганда представила Лідію Тимашук - лікаря, що зверталася у ЦК Партії її скаргами на неправильне лікування високого парткерівника Жданова ще у 1948 році. «За допомогу у справі викриття лікарів-вбивць» вона була нагороджена орденом Леніна. «Справа лікарів» викликала хвилю антисемітських настроїв по всій країні.

Природно цей процес розкручування антисемітизму не міг обійти і родини моїх товаришів. І ось при розставанні з першою групою тих, що йшли додому (на розі Пекарської та Філатова), виникла якась зовсім незначна хлоп'яча сварка, яка переросла потім у серйознішу, що закінчилася звинуваченням мене та усіх євреїв у діях проти Батьківщини! З мене зірвали шапку, кинули на землю та потоптали. Я обернувся та пішов додому. Хлопці швидко віддумалися, підібрали шапку та намагалися її мені повернути, але «гордий «Варяг» не прийняв тоді їх своєрідних вибачень. Звичайно, наступного дня вони принесли шапку до мене додому, інцидент був вичерпаний, та ми залишилися шкільними друзями. Але осад залишився. Ні, не від неосмислених дій моїх друзів під впливом загального дорослого психозу. А від Життєвої непереборної Несправедливості, від несподівано виниклого почуття Самоприниження (що на жаль не покидало мене потім, практично, усе життя).

Роздуми за ксенофобію та релігію

Ксенофобія

У зв'язку з написаним вище, не можу не зупинитися на моїх думках взагалі за ксенофобію, та зокрема, антисемітизмі. Я ніколи спеціально не вивчав теоретичні наукові праці у питаннях дискримінації за расовим та національним походженням, і тому упевнений, що мої міркування з питань ксенофобії далеко не завжди науково обґрунтовані та вірні. Та я і не претендую на позицію останньої інстанції. Але це мої думки!

Я, взагалі, вважаю, що все, що пов'язано із зародженням та розвитком різних національностей, особливо у прадавній історії людства (в усякому разі, дохристиянської епохи), носить дуже імовірнісний, умовний, та завжди політизований характер.

Як відомо, зазвичай розглядаються дві основні форми ксенофобії - державна та побутова. Обидві форми, без сумніву, надзвичайно огидні та людино ненависні. Будь-яка форма представлення переваги, так званої «титульної національності» над іншими - антигуманна. Будь те великодержавний шовінізм, крайній націоналізм, обираність певного народу богом, расизм - мають бути неприйнятні для сучасної цивілізованої людини. Особливо жахливе - злиття цих форм. Але по стійкості, як на мене, страшнішою є побутова форма цього явища. Спробую це обґрунтувати.

У основі державної ксенофобії завжди лежить політична доцільність використання цього явища, погляди політичного керівництва на можливість тієї чи іншої форми її прояву для утримання влади, та, власне кажучи, моральності цієї влади.

У зв'язку з цим не можу не привести анекдот, почутий мною по радіо у середині першого десятиліття 2000 років. Я сидів за кермом - чекав маленького онука, щоб відвезти його на спортивне тренування. Включив радіо. Йшла передача про українську сучасну літературу. У прямому ефірі розмовляли відома українська письменниця та не менш відомий український літературний критик. (Абсолютно не можу згадати їх прізвища. Прямо по відомому анекдоту: «Що таке склероз? Це коли я добре пам'ятаю, що було п'ятдесят років

тому, але не можу згадати, що було позавчора!») В процесі розмови, літературний критик розповів такий анекдот-притчу.

«Бог ділить землі світу між різними народами. При цьому українцям дістаються прекрасні родючі землі України, а євреям – пустеля та відсутність води на землях Палестини. Євреї йдуть до Бога із скаргою.

- Як же. Всевишній, ти дав українцям такі прекрасні землі, а нам, начебто «обраному народу», такі нікуди непридатні?! Це ж - несправедливо!

- Але я ж їм ще не визначив владу, і справедливість восторжествує, - відповів їм Бог».

У Радянському Союзі, до другої світової війни та, навіть, до 1947-48 рр., (на відміну від царської Росії) практично не було державного антисемітизму. (Для прикладу, на цей час, у відсотковому відношенні за національним складом, Героїв Радянського Союзу в країні було найбільше - українців та євреїв). Великий політик та найбільший недолюдок Й.В.Сталін був у 1948 році одним з основних прибічників створення єврейської сіоністської держави Ізраїль (насправді, «у противагу» Великобританії, на землях протекторату якої - Палестині, і збиралися створити цю державу). Він дуже помилився: Ізраїль, в результаті, виявився у сфері впливу основних ворогів Радянського Союзу - США, Великобританії та Франції. (Так само як помилилися і США, коли змінили на Кубі Батисту на Фіделя Кастро. А чоловік дочки мільйонера, в результаті, виявився прибічником соціалістичних ідей «розливу» Радянського Союзу, а не помірної соціал-демократії).

І тоді Сталін, у боротьбі з провідними капіталістичними державами, в яких значна частина капіталу була зосереджена у руках єврейського лобі, різко розгорнув і внутрішню політику СРСР (та васальних соцкраїн) у бік державного антисемітизму. Звідси і виникли на територіях соціалістичного табору гучні політичні процеси: процес Сланського у Чехословаччині (1952 р.), «справа лікарів» у СРСР (1953 р.), можлива депортація радянських євреїв на територію Єврейської автономної області (на Далекий Схід, 1953 р.) та ін. (Від інших судових процесів, що пройшли у останні роки життя Й. Сталіна в країнах радянського блоку, Л. Райка в Угорщині, Т. Костова у Болгарія і т. п., процес Рудольфа Сланського - колишнього Генерального секретаря Компартії Чехословаччини, відрізнявся безпрецедентно відвертою антиєврейською спрямованістю, не завжди маскованим, антисемітизмом. Єврейське походження, як і буржуазне, всіляко підкреслювалося, та найчастіше саме з ним зв'язували, інкриміновані обвинуваченням, злочини).

Існує версія (1953 р.), згідно якої гучний процес «справа лікарів» повинен був стати сигналом для масових антисемітських кампаній та депортації усіх євреїв у Сибір та на Далекий Схід. На тлі провокованих радянською пропагандою антисемітських настроїв, що несподівано спалахнули серед населення, депортація повинна була виглядати як «акт гуманізму» - порятунок євреїв від «народного гніву», погромів та самосуду. (Тим більше що Радянське керівництво того часу, вже накопило досвід переселення цілих народів : переселення кримсько-татарського народу у 1944 році з Криму у Казахстан, переселення народів Кавказу, переселення українців та поляків у 1947 році та ін.)

Взагалі, у ряді випадків, антисемітизм використовувався компартійними керівниками соціалістичних країн і після смерті Й.В.Сталіна. Наприклад, березневі події 1968 року в Польщі. Все розпочалося з характерних для того часу студентських хвилювань. Причиною та приводом для них стало погіршення економічного стану населення Польщі та січнева заборона постановки поеми Адама Міцкевича «Дзяди», у якій владі почулися антиросійські настрої. Студенти подали у Сейм петицію з багатьма тисячами підписів. Влада, на чолі з генсеком ЦК Польської об'єднаної робочої партії Гомулкою, дуже боялася

народних хвилювань і того, що до студентів приєднуються профспілки та робітники, тому, як завжди, і почалося викриття підступів сіонізму. В той момент несподівано з'явилася величезна кількість антисемітських листівок, що викривали вплив сіоністів та їх соратників - польських інтелектуалів. І послідувало неймовірне для післявоєнної Європи гоніння на євреїв. Була розгорнута грандіозна ідеологічна кампанія, що нагадувала сталінські чистки, з тією різницею, що у Польщі, на щастя, фізично людям нічого (чи майже нічого) не загрожувало.

У чому ж особливо проявлявся державний антисемітизм у Радянському Союзі?

У підході до надання певних видів професійної діяльності та права навчання тим або іншим видам діяльності. Ні, все виглядало формально правильно та справедливо. Ця формула полягала в тому, що в кожному виді людської діяльності у країні, або навчанню цим видам діяльності, кількість людей, за національною ознакою, повинна була відповідати, тобто обмежувалося, процентним станом цієї національності серед загальної кількості населення країни. А несправедливість полягала у тому що:

- це правило застосовувалося не до усіх національностей, а вибірково, зокрема, до євреїв;

- у кожного народу будь-якої країни - є свої національні особливості, професійні здібності та спрямування.

Споконвіку євреї спеціалізувалися в сферах фінансової діяльності, ремісництва, науки та культури. (Насправді, історія сучасного Ізраїлю доводить здібності і в таких, здавалося б, невластивих євреям, галузях, як землеробство та військова сфера). І накладання державою до цього народу кількісних обмежень у підготовці до роботи та зайняття відповідного положення у сферах життєдіяльності людини - явище неприродне та антигуманне. А саме це і відбувалося, починаючи з кінця 40-х років ХХ століття у СРСР. Знаменита 5-а графа анкети кожного громадянина СРСР була, на жаль, дієвим обмежувачем в освітньому та професійному зростанні деяких національностей у рідній країні.

Так, коли справа стосувалася престижу та обороноздатності країни, усякі національні процентні обмеження - відкидалися. Так, наприклад, при прийомі у Московський фізико-технічний інститут ніяких обмежень, окрім знань і здібностей, не існувало. Талановиті люди, особливо у науці - завжди талановиті, незалежно від національності. Але для усіх інших – ця догма державного антисемітизму (і, взагалі, ксенофобії по відношенню до певних національностей) - здійснювалася досить чітко.

(Для уважного читача хочу пояснити. Усе це я пишу не для того, щоб виправдати себе за не досягнення тих життєвих висот, які мені, без неправдивої скромності, забезпечувалися якостями, даними Батьками та Природою. Державний антисемітизм, якщо і якимось вплинув на мої життєві успіхи, то - у абсолютно мінімальних розмірах. Основний вплив на це зробили: почуття Самоприниження та Гордині, що постійно боролися між собою, які були вироцнені мною ще в школі; недостатня працездатність та невміння, до кінця, боротися за свої особисті досягнення; банальна лінивість. Просто не перестаю дивуватися прозорливості рядків, з вітальної листівки мені, від моєї «наставниці по життю» Тамари Данилівни Надоришиної⁶, написаних десь у році 1976-77. Вона дослівно написала: « Я бажаю тобі ..., і ще - вмій боротися за свої бажання та домагатися їх!». Але так не сталося, так не склалося. Мабуть не було достатнього Бажання! Доля!)

Наведу ще пару прикладів прояву державної ксенофобії з життя вже мого оточення.

⁶ ЗЕМЛЯ, ПОВІТРЯ: ВЕСЕЛІ ВІДРЯДНІ ЗАМАЛЬОВКИ. / НЕВИГАДАНІ ІСТОРІЇ / . – стор. 30-35

Десь у середині 70-х років начальник Головного управління матеріально-технічного забезпечення Мінпромзв'язку СРСР Рябов запропонував комерційному директорові львівського виробничого об'єднання «Електрон» Петру Самойловичу Розенбергу перейти на роботу до Міністерства - його заступником. Подумавши деякий час, Петро Самойлович погодився. Рябов пішов погоджувати кандидатуру Розенберга до Завідувача відділом оборонної промисловості ЦК КПРС Сербіна. Між ними, по розповіді Петра Самойловича, відбулася така розмова (напевно передана Розенбергу - Рябовим).

- Ну, навіщо тобі, Рябов, ще один, який би він не був здатний та знаючий, єврей в Управлінні? Невже ти не можеш у багатомільйонній Москві знайти собі заступника - не єврея?! При цьому ти вирішиш відразу два позитивні питання: по-перше, не погіршиш наших показників національного складу міністерства, а по-друге, не треба буде шукати в Москві ще одну квартиру для нового заступника, - сказала, сміючись, людина, перед якою союзні Міністри стояли струнко.

(Як тут не згадати старий радянський анекдот. З молодою жінкою, що збирається у туристичну поїздку в країни Західної Європи, проводить попередню співбесіду співробітник КДБ.

- Скажіть, будь ласка, які, на вашу думку, у нас є причини відмовити Вам у виїзді закордон? - запитує співробітник спецслужби.

Жінка, декілька хвилин подумавши, відповідає:

- Ну, можливо, тому що у мене дідусь служив у Білій гвардії?

- Що Ви, у нас діти за батьків не відповідають, а тим більше. онуки! Які ще можуть бути причини для відмови? - продовжив кдбіст.

Жінка глибоко замислилася, негативно погойдуючи головою своїм думкам, потім раптом спохмурніла, та тихо, слабким голосом, сказала:

- Хіба, що у мене чоловік - єврей.

Тепер якимось замислився представник державного органу. Потім, відразу повеселішавши, сказав:

- Ну, чоловік - єврей: це не смертельно, та не є перешкодою до поїздки. Але дідусь - білогвардієць!!! Ми Вам настійно не рекомендуємо виїжджати у турпоїздку!)

Щоб не здавалося, що я сконцентрувався тільки на одній стороні ксенофобічних проявів держави у Радянському Союзі, розповім ще одну історію.

У мене сват, майор у відставці, колишній військовий льотчик-винищувач. Народився він після другої світової війни, в Миколаївській області, у родині нащадків німецьких колоністів.

Їх село навпіл складалося із німців, навпіл із українців та євреїв. (Тому він прекрасно готує фаршировану рибу). Із сльозами на очах, він мені розповідав, як у дитинстві, його маленького, захищали старші сестри, коли, більш дорослі, сільські діти кидали в нього камінням та кричали: «фашист, фашист». (Ну, це зрозуміло: побутові ксенофобічні наслідки кривавої війни, що нещодавно закінчилася). Але, вже закінчивши військово училище, та ставши класним військовим льотчиком-винищувачем, він знову зіткнувся, тільки вже з, державною, ксенофобією. Йому відмовили у направленні документів для вступу до військової академії. Якимось чином він з'ясував, що причиною стало його національне походження - німець. Тоді майор, що служив під Львовом, написав скаргу в ЦК КПРС. У результаті його відправили на військово-медичну комісію, яка знайшла показники здоров'я, що перешкоджають продовженню літати на винищувачах. Відправили служити у військово-транспортну авіацію в Улан-Уде (Бурятія, Східний Сибір).

Але коли немає політичного замовлення, то зникає і таке поняття як державна ксенофобія. Приклад тому, зникнення в останнє десятиліття ХХ століття цього ганебного явища, що так довго леліяли його на території колишньої Російської імперії та, відповідно, СРСР, у т.ч. і в Україні. За моїми уявленнями, таке явище, як державний антисемітизм, в незалежній Україні повністю зникло у 1991 році (от як надовго - не відаю).

Інша справа - друга форма антисемітизму - побутова, яка, як мені здається, ґрунтується на постулатах генної пам'яті, вихованні та релігійних догмах. Викоренити її повністю значно складніше, а може бути, і неможливо. Адже навіть публічне звернення, без сумніву, видатного Папи Римського Іоанна Павла II, 12 березня 2000 року, в ході традиційної недільної меси у соборі Святого Петра, коли він вибачився за гріхи діячів церкви: церковні розколи та релігійні війни, «приниження, акти ворожості та умовчання» відносно євреїв, - не зробили на паству серйозного впливу. Адже ніколи в історії людства жодна релігія або конфесія не приносила такого покаяння. Іоанн Павло II визнав звинувачення на адресу католицької церкви - зокрема, в замовчуванні під час подій Другої світової війни та Голокосту, коли католицькі священники та єпископи обмежувалися тільки порятунком євреїв та інших людей, які переслідувалися нацистами. На жаль і на це визнання паства, у більшості, відповіла мовчанням. Змінити генне мислення людини, вочевидь, надзвичайно складно, але можливо.

У СКБ системотехніки, деякий час, я працював з головним бухгалтером СКБ Володимиром Васильовичем Мечетіним. Перед цим він працював головним бухгалтером у системі промкооперації, головним бухгалтером заводу телеграфної апаратури, потім прийшов до нас. Мій батько його знав по роботі у промкооперації, та попередив мене, що Мечетін - дуже неполадна людина. Мені так не здалося, та навіть сподобався стиль роботи цього, вже немолодого інваліда війни (він ходив на протезі). У нас були прекрасні, та надзвичайно шанобливі, робочі стосунки. Ось тільки Володимир Васильович пристойно любив випити, а я цей процес, в колі загальних товаришів по службі, як правило, намагався проігнорувати. Це заважало нашому, із Володимиром Васильовичем, тіснішому зближенню. У бюрократичній системі Радянського Союзу, з максимально затиснутою усілякими обмежувачими інструкціями (особливо у сфері обліку ресурсів, що витрачаються), він завжди говорив: «У нас в країні дозволене все: важливо тільки знати, як це правильно оформити». І підтверджував це на практиці. Так він дуже допоміг мені у 1979 році, зумівши оформити, для підвищення ефективності доповіді першому заступникові Міністра промз'в'язку СРСР⁷, купівлю побутового бобіного магнітофону (здається, марки «Оріон») і побутового слайдового проектору. Це було немислимо: товари народного ширвжитку списувалися на виробничі витрати. Але через п'ять років, повернувшись після дворічної відсутності у СКБ, я вже працюючим там Мечетіна - не застав. А в році 1986 або 87, директор інституту показав мені, щойно переданий йому, рукописний лист Мечетіна на ім'я президента концерну «Електрон». Почерк того, що писав та стиль викладання, безумовно свідчили про стан крайнього сп'яніння автору листа. Воно було спрямоване, по суті, проти директора нашого інституту Ю.П.Шкуркіна, але на дві третини складалося з, самих можливо-брудних антисемітських висловлювань та матірної лайки у мою адресу. Можливо, із-за моїх досить тісних відносин з робочих питань із Шкуркіним? Не знаю, не розумію! Ось дійсно, по прислів'ю: що у п'яного на язиці (в даному випадку - у листі), то у

⁷ ЗЕМЛЯ, ПОВІТРЯ: ВЕСЕЛІ ВІДРЯДНІ ЗАМАЛЮВКИ. / НЕВИГАДАНИ ІСТОРІЇ / . – стор. 60-62
<https://libruk.com.ua/users/731/zemlia-povitria-veseli-vidriadni-zamalovky-nevyhadani-istorii/>

тверезого у голові. Але я думаю, що це все ж результат практичної дії сталого генного мислення.

Або інший приклад, коли людина зуміла все ж перемогти свою необґрунтовану (чи не зовсім обґрунтовану) генну пам'ять. Мене завжди драгувало, коли хтось з моїх приятелів-друзів, товаришів по служб, українців або росіян, підкреслювали (для мене) свою дружлюбність до єврейського народу, своє неприйняття антисемітизму. Чомусь вони не демонстрували це по відношенню до білорусів, відповідно, росіян або українців? Цим досить часто відзначався Леонід Рабій - людина якого я поважав та дружбу з яким дуже цінував (сподіваюся розповісти про нього детальніше децю пізніше). Він любив, підкреслено, мені розповідати про своїх євреїв-товаришів, та завжди розповідав за антисемітські висловлювання про мене мого «заклятого друга», а свого шефа - Михайла Федоровича Кудрика, багаторічного головного інженера СКБ. Але про це теж, можливо, пізніше.

Не у приклад йому, наш загальний друг-товариш по службі Степан Мицик, що мав значно більше підстав прилюдно проявляти націоналістичні, ксенофобічні або антиксенофобічні настрої, ніколи не підкреслював особливий статус єврейського походження у післявоєнному Радянському Союзі. Хоча його життя склалося в трагічних умовах переселення українців, що жили на території Східної Польщі, у районі заснованого українським королем Данилом Галицьким, міста Пагорб (Хелм), до, та у ході, жахливої операції польсько-радянської влади - операції «Вісла» у 1947 році. Родину Мициків вивезли у Дніпропетровську область, де вони декілька років тулилися у частині сільського будинку, разом з родиною господаря цього будинку. Потім перебралися у Борислав (Львівської області), де вони побудували дерев'яний будинок. Степан закінчив Львівську Політехніку, та коли ми з ним познайомилися, знімав у Львові якусь кімнатку на горіщі старого будинку. Але я хочу розповісти зовсім про інше. У Степана Йосиповича був двоюрідний дядько на прізвище Шеруда. Родина Мициків з ним більше 30-ти років, принципово, абсолютно не спілкувалася. Причина - Шеруда одружився на полячці. І скільки років я не умовляв Степана перервати цю абсолютно трагічну та безпідставну ворожнечу, він, тільки почухуючи свою лисіючу голову, задумливо йшов від продовження розмови. І раптом, у 1981 або 82 року, коли я недовго працював у ГСКТБ по машинах для рідких мінеральних добрив, до мене на роботу приходить Степан Йосипович. Він просить мене провести його до Шеруди, що працював головним інженером спорідненого ГСКБ по машинах хімзахисту в цій самій будівлі. Говорить - вирішив припинити тридцятип'ятирічну сварку. Мабуть, за бажання, і генне мислення можна змінити. Було б бажання!

Але бувають і виключення, які, як то кажуть, тільки підтверджують правила. Таким виключенням стало обрання у 2019 році, двома третинами голосів виборців країни, Президентом України (не політика, і не державного діяча, а актора комедійно-сатиричного жанру) Володимира Олександровича Зеленського, єврея за національністю. Напевно народу, до «бісиків», набридли історії більшості попередніх Президентів.

Особисто я був здивований, і навіть децю засмучений. По-перше, Зеленський, як я розумів, не мав ніякого політичного і держуправлінського досвіду: всьому було необхідно вчитися, а це - втрачений час. Так, у новітній історії світу такі прецеденти - вже не раз бували. Наприклад, обрання Президентом США кіноактора Дональда Уілсона Рейгана. До речі, згодом, найуспішнішого та найефективнішого Президента США після Другої світової війни. Але Рейган, перш ніж стати Президентом, вісім років набирився політичного та державного досвіду управління на посаді губернатора штату Каліфорнія.

Або чеський драматург та дисидент Вацлав Гавел, який став політиком та громадським діячем, і був обраний дев'ятим (та останнім) Президентом Чехословаччини (1989-1992), а

потім першим Президентом Чехії (1993-2003). Але, і час був інший, і країна дещо менша та спокійніша.

По-друге, я завжди вважав та вважаю, що на чолі будь-якої країни, - «батьком нації» має бути представник національності, що кількісно утворює націю країни. Тоді у Гаранта Конституції буде менше і державних, і особистих проблем, а у народу цієї країни, при ефективному керівництві, - більше за життєвого благополуччя та спокою.

Але сталося, як сталося. І сьогодні, на четвертому році, правління Володимира Зеленського, в умовах безпрецедентної для ХХІ століття війни, незважаючи на можливо зроблені Президентом великі та маленькі помилки у внутрішній та зовнішній політиці України (навіть не хочу, а, швидше, абсолютно некомпетентний, поглиблюватися в цей аналіз), я вимушений визнати тільки одне - у цієї людини є якийсь внутрішній сталевий непохитний стержень. Не знаю, що буде у подальшому (пишу ці рядки 27.07.2023 р.), але сьогодні певні людські якості Володимира Олександровича, як чоловіка, а саме упорність та упертість (у доброму сенсі цього слова) викликають у мене - щирі симпатії та ... співчуття. А в політичному та державному плані - поживемо, побачимо.

Еміграція

Питання ксенофобії, у т.ч. антисемітизму, завжди були тісно пов'язані з питаннями еміграції з країни. З 1970 року розпочалася досить широка еміграція євреїв з Радянського Союзу на Захід. Дозволялося виїхати тільки у Ізраїль, але емігранти у Відні нерідко міняли шлях свого руху у бік США, Німеччини, Канади, Австралії і так далі

Цікава (з точки зору гри Долі з людиною) історія еміграції, мого товариша по службі середини 60-х років по відділу автоматизації та механізації виробництва «Електрону», Михайла Семеновича Нудельмана. У 1964 році високий, інтелігентний, майстер спорту із спортивної ходи, Мишко був прийнятий у штат ВАіМ, (як і, вже неодноразово згадуваний мною, С.Й.Мицик) для подальшого формування нового перспективного відділу автоматизації управління підприємством. А, мабуть, у 1990 році, він, вже у статусі доктора економічних наук, директора Обчислювального центру Львівської філії Інституту економіки Академії наук УРСР, вирішив емігрувати у Австралію (там у нього виявився якийсь родич, що погодився виступити у ролі фінансового гаранта). Але до моменту закінчення оформлення документів на імміграцію, цей родич несподівано помер, тому документи оформили тільки на виїзд у Ізраїль. Михайло Семенович їхати у Ізраїль не хотів, та шукав шляхи зміни маршруту. Він навіть звернувся до мене по допомогу в придбанні телевізора «Електрон» (так це, в ті роки, цінованого та, відповідно, дефіцитного на теренах Радянського Союзу), щоб продавши його у Відні, все-таки, змінити подальший маршрут еміграції. На жаль, я йому в цьому допомогти нічим не зміг. І Нудельман, у кінці кінців, поїхав у Ізраїль. Там, за його словами, він у перші два роки – «нахлебтався повний рот». Адже недаремно, у ті роки, існував жарт, що у аеропорту Тель-Авіва висить величезний плакат: «Не думай, що ти найрозумніший! Тут усі євреї!» Але, через декілька років, Михайло Семенович став заступником голови, створеної у 1996 році колишнім радянським дисидентом Натаном Щаранським, партії, та був обраний віце-спікером ізраїльського Кнесету. Ось такі кульбіти здійснює Доля.

Самий же я, не дивлячись ні на що, завжди однозначно вважав та вважаю: Батьківщиною є земля, на якій ти народився, країна, у якій ти виріс та виховувався, де поховані твої батьки, діди та прадіди. І жити потрібно на Батьківщині!

У такий мій підхід до питань еміграції дехто навіть повірити не міг. Так автор статті «Хресна дорога української електроніки» Володимир Сиротенко⁸ (який стверджує, що він онук автора музики Гімну України - Михайла Михайловича Вербицького) писав, десь у кінці першого десятиліття другого тисячоліття, озвучуючи історію львівського заводу «Електрон»: «Як пише, мешканець Ізраїлю (підкреслено - авт.), ветеран заводу А.З. Бріскін ...». Я дуже радів, що автор статті помилився, а не помилитися у цьому питанні він апіорі не міг. (Треба визнати, що за пару років, у новій статті цього ж автора, ця ж фраза, в тому ж абзаці, звучала вже так⁹: «Як пише, ветеран заводу А.З. Бріскін ...».)

При цьому я в ніякій мірі не засуджую людей, що вибрали інший шлях у пошуках кращого життя, нових відчуттів та пригод (як буває, «на свою бідолашну голову»). Я їм швидше співчуваю. Адже, хоча б, перше покоління людей, які емігрували, завжди опиняється у чужому, іншомовному, з іншими сталими правилами, середовищі та повинне щохвилини, щогодини, щодня до цього середовища пристосовуватися. А це, як я розумію, далеко не безболісне.

Згадується розповідь моєї співробітниці А.М. Адаменко про виїзд у еміграцію, в середині 90-х років, у Німеччину її близької приятельки з чоловіком, умовно назвемо родини Мудриків. Отримавши квартиру, Мудрики раптом, несподівано зустріли у під'їзді свого дому, однокласника Мудрика по школі - Леоніда Портнова. Він виявився їх сусідом по будинку. (А я з Льоною Портновим багато років пропрацював у СКБ системотехніки «Електрону»: він був начальником, паралельного із моїм, відділу автоматизації системи економічного управління підприємством. Приємна, розумна і толерантна людина, про яку я ще не раз, напевно, згадаю у цих «митях життя»). Природно, Мудрики були запрошені на вечерю до Портнових. Коли чоловіки вже добре випили та закусили, несподівано Леонід покликав приятеля до ванної кімнати, Закривши двері на клямку, та відчинивши воду у ванну, Льоною, приклавши палець до губів, пошепки повідав приятелеві, абсолютно серйозно, що він контр-адмірал - радянський розвідник (в той час, коли держава Радянський Союз вже існувала тільки у ослабленій свідомості колишніх радянських людей), який виконує спеціальне завдання на Заході. Мудрик був, природно, у повному жаху ...!

На жаль це був не єдиний випадок, такого плану, серед людей, що поїхали у еміграцію, яких я знав.

(У більшості ж випадків, від'їзд у еміграцію проходив, звичайно, не так трагічно, але все ж досить складно та хворобливо.

Я згадую, розповідь Тамари Данилівни Надоршиной про свою співробітницю та подругу Олю Чаповецьку, родина якої у кінці 70-х - початку 80-тих емігрувала у Канаду. За пару років надіслали Надоршиним свої світлини: стоять, посміхаючись біля свого гарненького будиночку в саду, на задньому плані досить дорогий легковий автомобіль.

- Подивися, Едіку, які задоволені Чаповецькі у Канаді! - звернулася Тамара до чоловіка.

- А ти, Тамаро, подивися, які в них сумні очі на цих усміхнених обличчях, - відповів Едуард Халілович. Про пару Надоршиних розповім, сподіваюся, децю пізніше).

Я ж у питаннях еміграції постійно не зовсім розумів та завжди обурювався, поведінкою етнічних українців (так само як і етнічних росіян, та ін. етносів), які

⁸ В.В.Сиротенко. Крестная дорога украинской электроники. <http://1021.radikal.ru/0711/cb/401ca41027de>

⁹ В.В.Сиротенко. Жизнь «Электрона» Степана Петровского. <http://ogas.kiev.ua/library/zhytye.elektrona-stepana-petrovskogo-508>

проголошуючи себе істинними патріотами своєї країни, при щонайменшій нагоді бігли, стрімголов, на глобальний Захід.

Де зараз знаходиться керівник, найбільш бойової групи УНА-УНСО руху «Україна без Кучми!» 2001 року - Андрій Шкіль?! З 2013 року процвітає у Франції. Адже він же мені чимось подобався?!

У зв'язку зі згадкою руху «Україна без Кучми!» хочу підтвердити, що рахую Президента Леоніда Даниловича Кучму (за винятком його дій із створення українського олігархату) - кращим, поки що, президентом України. Я добре запам'ятав його прес-конференцію на телебаченні 2004 року, коли Кучма, як провидець, сказав: «Я все рівно допрацюю президентом свій термін. Але після цього, на жаль, Ви перестріляєте один одного!». Не гарантую, що привів цитату дослівно, але сенс - гарантую. На превеликий жаль, так і, фактично, сталося. І ще. Ця людина, особисто прибув на крихітний острів Тузла під час російсько-українського конфлікту в Керченській протоці, коли Президент Росії, впродовж 7 днів, не виходив з ним на зв'язок. І катастрофи - не сталося.

Де ж, останні десятиліття, знаходиться (що пішов у забуття), глашатай львівського націоналістичного (у самому негативному значення цього слова) руху кінця 80-х, початку 90-х років, - Войтович? Не пам'ятаю його імені та по-батькові. Та і це прізвище варто було б забути! Якщо не помиляюся, ще в 90-ті втік у Канаду. Адже, саме, Войтович з балкону на площі Ринок, на мітингу, мабуть, 30 червня 1989 року (з балкону, з якого 30 червня 1941 року, істинні патріоти України Ярослав Стецько, Василь Кук та Ярослав Старих, проголосили Акт відновлення Української Держави) кричав «Україна тільки (тільки - авт.) для українців!» Відразу після закінчення цього мітингу (ще люди не встигли повністю розійтися), я випадково наштотхнувся на, глибоко мною шанованого, товариша по службі - Юрія Степановича Стахурського, який саме йшов з цього мітингу.

Юрко Стахурський, надзвичайно інтелігентна людина, син греко-католицького священика, працював у нашому СКБ на посаді провідного інженера-електронника. Одним з найяскравіших моїх спогадів про спілкування з Юрком, була першотравнева демонстрація, знову ж таки, мабуть, 1988 року. На цю демонстрацію, єдиною колоною (і востаннє) під червоними прапорами, вийшла колона об'єднання «Електрон». Інші колони були з нейтральним оформленням. І раптом міліційне оточення прориває група, чоловік тридцять, з синьо-жовтими прапорами у руках. Запам'яталося важко дихаюче, з витріщеними очима, обличчя учасника цієї групи - Юрка Стахурського.

А ось при зустрічі після описуваного мітингу, Юрій Степанович чомусь ховав від мене свої очі. Не міг інтелігентний, ідейний та розумний Юрій Степанович прийняти те, що проголосив тимчасовий трибун та кон'юнктурник Войтович на мітингу.

Як бачимо, еміграція буває досить різна.

Релігія

У Радянському Союзі відношення до релігії людини, в принципі, визначалася дуже просто: відвідуєш або не відвідуєш релігійний заклад (церкву, синагогу, мечеть, молитовний будинок і так далі). Кількість віруючих людей на Західній частині України у рази перевищувала цей показник на більшості інших територій СРСР. Це пояснювалося, в першу чергу, пізнішим ідеологічним входженням Західної України у Радянський Союз (майже на 30 років). Тому і відношення населення Західної України (у т.ч. і що приїхали сюди після Другої світової війни) до релігії мало свої особливості.

Я отримав виховання у атеїстичній країні, в родині атеїстів (але далеко не войовничих). Природно, був і сам закоренілим атеїстом. Але атеїстом, якщо можна так

сказати, ідеалістичного розуму. Я, з дитинства, та до глибокого повноліття (років до сімдесяти) вірив в якусь, непідвладну людині, Вищу Справедливість. Але, при цьому, завжди (здається, з моменту як навчився роздумувати) вважав, що якщо людина вірить хоч в когось, або хоч в щось (але тільки гуманне), то це прекрасно. Я вже описував історію, коли уперше так гостро відчув та усвідомив глибину істинної віри (з'їзд баптистів¹⁰), та назавжди перейнявся повагою до щиро віруючих людей.

З дитинства звик до святкової релігійної атрибутики різних конфесій.

Напевно, уперше, я побачив релігійну дію та її атрибутику на весіллі свого улюбленого двоюрідного дядька Григорія Мазура у 1946 році, на Подолі, у Києві. Дядько Гришко - інвалід війни, орденоносець, що усе післявоєнне життя ходив на милицях, працював адвокатом. Весілля проводилося в домашніх умовах, і я, маленька п'ятирічна дитина, чітко запам'ятав високого чоловіка з великими карими, напрочуд добрими, очима, що стояв на милицях під балдахіном (хулою), поряд з молодою жінкою у білій сукні. У ту ж поїздки до Києву, я побачив (напевно, єдиний раз в житті) виготовлення маці. Бабуся привела мене у пекарню на Подолі, де виготовлявся цей національний релігійний продукт. Процес виготовлення маці (у всякому випадку, який я побачив) виглядав так: у піч, по транспортерній стрічці, що рухалася, входив один безперервний пласт тіста стандартної ширини маці, що був дуже тонко розкочений. Перед піччю стояв чоловік із звичайною їдальнею виделкою, який нею проколював у багатьох місцях тісто, роблячи, при цьому, через кожну відстань, рівну ширині тіста, лінію проколів, що забезпечувала, при виході стрічки маці з печі, розділення маці на коржі. Чому запам'ятав це - не можу зрозуміти. *Метаморфози пам'яті!*

Мати завжди на Великдень фарбувала у цибулинному лушпинні яйця, та пекла дуже смачні паски та пасочки. Причому, у Львові, за часів мого дитинства, ці свята, практично, досить широко відзначалися двічі - по Юліанському та Григоріанському календарям.

Так що, як я тоді вважав, з теоретичними основами релігій, хоч би двох конфесій : іудаїзму та християнства - я був досить знайомий (?...!).

Попри те, що мене дуже цікавили самі будівлі львівських храмів, про красу та різноманітність внутрішнього убрання яких я, природно, начувся, ні у одному з них - я не був. Чинник дуже банальний - почуття Сором'язливості. Я навіть не міг собі уявити, що хитатимуся по храму, роздивляючись ікони та убрання приміщення, серед, істинно віруючих та благаючих щось у бога, прихожан. І дозволив собі це тільки одного разу, в досить зрілому віці (за сорок років), у головному храмі російського православ'я, за чим щиро жалкую. Ця трагікомічна та, досить ганебна для мене, історія вже описана¹¹.

З окремими справжніми первинними постулатами теології я познайомився тільки на початку 90-х років ХХ століття, коли мені було вже за п'ятдесят.

Я їхав у відрядження нічним поїздом до Києву. Пізно увечері вийшов у коридор вагону подихати повітрям біля відкритого вікна. До мене підійшла молода людина, років тридцяти, та, мабуть нудьгуючи, почала ледачу розмову «ні про що». Поступово, чомусь, перемкнулися на релігійні теми, пов'язані з різними вірами. І ось він мені сказав, що іудаїзм, християнство та іслам - це семітські релігії?! (Це потім, приїхавши додому, я з'ясував, що їх називають авраамічеськими релігіями - по імені патріарха семітських племен Авраама, та

¹⁰ ЗЕМЛЯ, ПОВІТРЯ: ВЕСЕЛІ ВІДРЯДНІ ЗАМАЛЬОВКИ. / НЕВИГАДАНИ ІСТОРИЇ / . – стор. 76-81
<https://libruk.com.ua/users/731/zemlia-povitria-veseli-vidriadni-zamalovky-nevyhadani-istorii/>

¹¹ ЗЕМЛЯ, ПОВІТРЯ: ВЕСЕЛІ ВІДРЯДНІ ЗАМАЛЬОВКИ. / НЕВИГАДАНИ ІСТОРИЇ / . – стор. 76-81
<https://libruk.com.ua/users/731/zemlia-povitria-veseli-vidriadni-zamalovky-nevyhadani-istorii/>

з'ясував основні теологічні відмінності між ними). Але тоді я був «в повному шоці». Як, у криваво багатівікових, ворогуючих між собою релігій, виявилися єдині корені? Немислимо! Я стояв в ступорі, а мій співрозмовник почав словесну атаку по залученню мене в лоно абсолютно незнайомого мені - буддизму. Ось де виявилася мета його, здавалося б, ні до чого бесіди. Але, я - приголомшений, швидко з ним розпрощався, та відправився у своє купе спати. Сон, проте, був важкий та не дуже глибокий.

Я до віруючих людей різних віросповідань та конфесій відносився завжди рівно та спокійно. Завжди вважав, що це їх право, та вибір їх совісті. Чим міг - допомагав їм в умовах ідеологічної боротьби радянської державної машини з проявами релігійності, особливо в середовищі підростаючого покоління та інтелігенції. (У школах, в разі встановлення факту відвідування дитиною церкви, проходили «опрацювання» з учнем та з батьками на піонерських та батьківських зборах. В установах та підприємствах люди, що відвідували релігійні заклади, що дотримувалися церковних правил, ставали предметом обговорення та засудження в різних громадських організаціях). У мене, в різних місцях служби, упродовж багатьох років, завжди працювала велика кількість молодих жінок, що народилися та виростили на теренах Західної України, та, природно, строго дотримувалися основних церковних правил православної та греко-католицької (забороненою у той час) конфесій. Тому на великі церковні свята (Різдво, Воскресіння, Трійця), у мене завжди виникали проблеми, пов'язані з перевітками відділом кадрів наявності співробітників на роботі. Чомусь запам'яталися, що повторювалися із року в рік, - мої діалоги з однією з таких віруючих співробітниць Богданою Циндрою.

- Аркадію Захаровичу, вибачте, але я три дні, з вашого дозволу, не буду на роботі, - приходила до мене, та кожного разу говорила Богдана.

- Чому, Богдана? - роблячи вигляд, що не розумію, запитував я.

- Ну, Ви ж знаєте, що завтра Різдво!

- Давай домовимося, Богдано! Ти завтра не приходь, я якось відіб'юся. Але потім, два дні, приходь з ранку - до перевірки, а потім - вільна.

- Даруйте, Аркадію Захаровичу, я Вас розумію, але прийти не зможу - не можна!

На цьому розмова закінчувалася, як завжди в цих питаннях, - на користь прохачки.

Згадується, розмова за столом у їдальні СКБ з начальником відділу кадрів СКБ Іваном Гармашем.

- Дивися, Аркадію, он Пюрко (начальник одного з відділів СКБ) узяв собі друге - картопляне пюре, без м'яса та підливи. Напевно строго дотримується Посту!

Мені залишалося тільки, швидко опустивши очі, почати ще швидше пережовувати те ж саме пюре, але вже з дуже смачним свинячим м'ясом.

Я завжди відчував незручність та почуття іншорідності, коли на похованнях близьких мені людей, друзів та товаришів, під час поховальних відправ усі хрестилися, а я, атеїст, строго слідуючи своїм переконанням, вимушений був стояти, з витягнутими по швах руками. Або коли, після цієї відправи, усі йшли чергою до священика, щоб отримати благословення та поцілувати його руку, а я намагався непомітно перейти на інший бік, де збиралися вже благословенні.

Завжди із співчуттям та розумінням відносився до людей, які в хвилини сильних душевних потрясінь зверталися, хоч би до зовнішньої атрибутики релігійності. Мій, мабуть, все-таки атеїст - син, після поховання гаряче та сильно улюбленою їм матері, з'їздив і у синагогу, і у православну церкву, та домовився із служителями культів про проведення

відповідних обрядів, в надії, що це, можливо, допоможе матусеньці у чому-небудь на небесах. І я йому за це нескінченно вдячний!

Одного разу, при похованні свого чоловіка, жінка, атеїстка, єврейка, під час похоронної відправи на кладовищі, раптом, разом з усіма (на мій щирий подив) стала хреститися. І я її зрозумів та глибоко поспівчував.

Для мене завжди була огидно підлаштування окремих людей - справжніми вірянами. Як правило, це завжди виявлялося у їх діях та вчинках. Наприклад, ніколи не зрозумію та не повірю у щирість, з якою ревно прилюдно хрестився на великих церковних Св'ятах, що транслювалися телебаченням, вихований в умовах ідеологічних догм радянської влади, колишній Перший секретар Свердловського обкому КПРС, колишній член Політбюро ЦК КПРС, перший Президент Росії - Борис Миколайович Єльцин. Не вірю! Не ві-рю! (По емоційності, хтось може подумати, що моє прізвище - Станіславський. Але я, дійсно, не вірю в релігійну суть Єльцина, та ніколи не повірю!)

Я завжди з великою повагою відносився до служителів, а тим більше служниць, культу. Зустрічаючи їх на вулиці або у громадських місцях, як-то внутрішньо підтягувався, концентрувався. Адже це все-таки «лікарі людських душ». (І це попри те, що ще в ранній юності, мав глибоке враження від твору Етель Ліліан Войнич «Овід»). Але ось розповідь мого випадкового знайомого по ковідній лікарняній палаті. Ця людина, колишній водій автобусів, - перший підприємець-транспортник у Львівській області, який у кінці 80-х років минулого століття приватизував міжміський державний автобус та відкрив свій приватний бізнес. За часів своєї розповіді мені, він був вже господарем великого транспортного підприємства, туристичні автобуси якого борознили більшість доріг Західної Європи. Так от, він розповів, що у 90-і роки, він і такі ж молоді його товариші-патріоти України, співчуваючі Народному Руху України, перевозили по областях агітаційні групи Руху (в т.ч. і особисто В'ячеслава Максимовича Чорновола) та групи мирян відновлюваної греко-католицької церкви, на чолі з майбутнім кардиналом Любомиром Ярославичем Гузаром. *Любомир Гузар, за моїм глибоким переконанням, один з, дуже поодиноких, моральних авторитетів сучасної України (ще: письменник Іван Михайлович Дзюба, психіатр, дисидент Семен Фішелевич Глузман та ...? - я більше не знаю).* Якось увечері, у час Великого посту, автобуси з паломниками, на чолі з Гузаром, зупинилися у якомусь невеликому містечку або селищі. Водії автобусів пішли у місцеву крамничку - купити собі щось на вечерю. Нічого пісного в магазині не було, і вони купили ковбасу, хліб та тому подібне. Пришли у будинок нічлігу, посадили до столу. Але ніхто першим порушувати піст не наважувався. До кімнати зайшов Блаженіший, та запитав: «Чому, хлопці, не вечеряєте?». Йому відповіли, що якось незручно їсти ковбасу – все ж Піст. Гузар, посміхаючись у густу сиву бороду, сказав: «Не соромтеся, ви цілий день працювали, і це не великий гріх - увечері підкріпитися, чим Боже дав. А у Пеклі не вистачить місць навіть для служителів божих, що сильно погрішили!»

Друзі-товариші (2-а частина)

Шкільне співтовариство

Дружна четвірка шкільних друзів, з околиць вулиці Пекарської, продовжувала разом ходити у школу та зі школи, разом переживати успіхи та знегоди шкільного життя, разом готувати домашні завдання, загалом, разом жити. Навіть не знаю, хто з нас був лідером цієї компанії. Напевно, кожен у своєму, ще тоді неусвідомленому обраному напрямі діяльності. Юрко Медведєв - у радіоаматорстві та витікаючих звідси життєвих спрямуваннях того часу: патефонних та магнітофонних записках вітчизняних та зарубіжних музичних творів,

відповідній організації на цій базі нашого дозвілля. Толян Сігиневи́ч та Віталій Слободянюк - палінням та невмілим початковим розпиванням міцних напоїв, я - навчанням та громадською діяльністю. Я у школі відрізнявся від однолітків тим, що не палив, не лявся матом та не пив міцні напої. Спочатку це сприймалося як поведінку «матусиного синку», з мене спочатку навіть іноді насміхалися. Але з часом, дорослішаючи, хлопці почали розуміти негативність усіх цих згубних звичок, намагалися безуспішно від них позбавитися. Але не тут те було. І повага до мене, у зв'язку з цим, безперервно зростала.

У 1954 році в СРСР сталася реформа середньої школи. Сегреговані школи роздільного навчання хлопчиків та дівчаток, були у 1954-1955 навчальному році - об'єднані.

І почалися, незвідані, та не завжди зрозумілі для нас у той час, стосунки хлопчент та дівчаток сьомого класу. Ні, це були не ті стосунки, які відбуваються сьогодні між різностатевими дітьми цього (і дещо старшого) віку. Про це, ми мало що знали та, ще менше, розуміли. (Адже, недаремно, навіть через три десятиліття, під час одного з перших радянсько-американських телемостів «Ленінград – Бостон» з ведучими Володимиром Познером та Філом Донахью, 17 липня 1986 року адміністратор готелю та член громадської організації «Комітет радянських жінок» Людмила Іванова, коли американська учасниця телемосту поставила запитання: «У нас в телерекламі все крутиться навколо сексу. Чи є у вас така телереклама?», чітко відповіла: «У СРСР сексу немає!») Все зводилося, в основному, до любовних поглядів дівчат, що подорослішали у 13-14 років, на гордих незалежних безвусих молодиків. Незабутня сценка, вже, напевно, у 8 класі, коли, безуспішно закохана, Таня М. лупцювала портфелем по голові красеня Юрка Медведєва, а він не знав, ні як захищатися, ні куди від неї бігти. Або коли увесь клас потішався над, досить тихенькою, Оленкою Урусовою (у заміжжі Абрамовою), яка на уроках під партою читала «Життя» Мопассана. Ніхто цієї книжки не читав, але знали, що Гі де Мопассан писав за адюльтер (а у книзі, як я згадую, була тільки одна, досить скромно описана, за сьогоднішніх часів повної сексуальної революції, постільна сцена). Але усі сміялися та знущалися з бідної Оленки.

Важко, та і неможливо, було уявити тоді, що, через якихось 30 років, станеться, так звана, «сексуальна революція», яка (у кращу або гіршу сторону?) у корені змінить відношення сучасної молоді до цього важливого морально-етичного аспекту життя. Навіть на початку 90-х, коли по телебаченню, тодішній Міністр культури Росії Михайло Швидкий у серії телепередач «Сексуальна революція» розповідав про прийдешні зміни в цій сфері, я йому не дуже вірив.

Не можу пройти повз одну подію, що сталася зі мною у сьомому або восьмому класі (коли, в ті часи, вивчалася, російська класична література?), яка мала серйозний вплив на моє сприйняття всесвіту. Усі відповідні класи шкіл району повели на перегляд у кінотеатрі «Коперник» кінокартини «Гроза» за однойменною п'єсою Олександра Миколайовича Островського. Під час перегляду фільму, в двозначно-драматичних сценах з Катериною, в одному з кутів темного кінозалу (на значній відстані від місць, де влаштувався наш клас) лунали дуже непристойні вигуки, на які зал відповідав досить дружним сміхом. Кінокартина закінчилася, ми групами попрямували повертатися до школи. На вулиці Академічній (тепер проспект ім. Т.Г.Шевченка), в районі будинків №№ 26,28, де розташовувалося 10-е відділення міліції м. Львова, мене хтось міцно схопив за верхню частину, модної у той час верхньої блузи – «бобочки». Я розгублено подивився на жінку, шатенку середнього зросту, що схопила мене. «Ось я вас і затримала, хулігани! Пішли у міліцію!» - заверещала незнайомка. Хлопці кинулися врзнобіч. Один я, схоплений жорсткою рукою, залишився стояти, нічого не розуміючи. Жінка завела мене у приміщення міліції. Вона виявилася вчителькою російської мови та літератури школи № 50, Заслуженою вчителькою Української

РСР Юдіф'ю Львівною Львовою. Їй здалося, що саме з кута кінозалу, де ми сиділи, пролунали ці хуліганські вигуки під час сеансу. Тому вона йшла за нами, від кінотеатру до міліції, де і вирішила завершити акт відплати. Склали протокол та мене відпустили.

Природно, у школі розгорівся скандал. Усі, і мої батьки, і вчителі, розуміли, що сталася помилка: не могли учні нашого класу, тим більше я - кращий учень та староста класу, так поводитися, Але Юдіфь Львівна вимагала публічних вибачень. Я навідріз відмовився просити такі вибачення - адже винним ні в чому себе не почував.

Ситуація ставала патовою. Батько, як я розумію, намагався впливати на Ю.Л. за допомогою її чоловіка - знайомого батька, голови артїлі «Металіст», інваліда війни. Але втихомирити жінку, що розбушувалася, і той, вочевидь, - не зміг. (Ю.Л., напевно, вважала, що Заслужений вчитель Республіки - помилитися не може). А скандал необхідно було закрити, і, в першу чергу, - моїй школі. Тоді батько покликав мене, і пояснив, що в деяких випадках життя - необхідно не стояти до упору, а зробити іноді крок назад, та порадив мені у будь-якій формі попросити вибачення.

Зібрали клас, запросили Львову, прийшли директор та вчителі нашої школи. І я виступив з такими вибаченнями (без сумніву дослівно не пам'ятаю, але сенс - збережений): «Шановна Юдіфь Львівно! Я хочу вибачитися перед Вами за себе та за своїх товаришів за те, що під час кіносеансу ми брали участь у реготі над неналежними жартами та лихослів'ям інших учасників перегляду фільму! Одночасно, я хочу вибачитися і за цих невихованих невідомих мені хлопців! Від імені класу, та від себе особисто, обіцяю надалі серйозніше відноситися до вивчення російської класичної літератури!». Ю.Л., мабуть, саму втомлену від цього тривалого та безпідставного протистояння, мої ці вибачення повністю задовольнили. Але у мене від цього інциденту на все життя залишився якийсь гіркуватий осад.

Незабутня замальовка тих часів. Ми у 8-му або 9-му класі. Сидимо, вдень, у Сігиневича удома - про щось базикаємо, пустуємося. Толян та Віталко, природно, палять. Раптом чуємо, що відкриваються вхідні двері квартири. Мабуть, несподівано повернулася з роботи мати Сігиневича. Зовсім переляканий тим, що мати може відчути від нього запах паління, Толян хапає з тумбочки флакон «Потрійного одеколону» та, щоб вбити сморід нікотину, робить великий ковток. До кімнати входить дуже сувора мати Сігиневича. Оглядає усіх нас, та відчуває запах сигаретного диму. Обертається до сина та наказує: «А, ну , дихни!». Толян дихнув, і зразу ж отримав пару ляпасів (а, мати-медсестра, була власницею досить міцної руки). «Мало того, що ви тут палили, - (це відносилось, на мій подив, до усіх), - так ти ..., ти ще почав пити ... пити «Потрійний одеколон! Ти що, майбутній алкоголік?! ...», - обурено кричала жінка. Проте нам було - не до сміху.

Або такі наші забави. У старших класах школи, ми вчилися у другу зміну, а моя мати працювала у обидві зміни. Тому, дуже часто, коли мама була у школі, ми з ранку збиралися в мене удома. Гралися у різні ігри: шахи, шашки, «п'ятнашки-футбол», більярд, карти і так далі.

Дуже любили «п'ятнашки-футбол». Використовували для цього набори різноколірних пластмасових тоненьких кружечків-«блошек», із скошеними краями. При натисненні на край такого кружечка іншим кружечком, перший летів досить далеко уперед. У, нашій з братом, квадратній кімнаті, напевно, площею квадратних метрів - 25, лежала, на підлозі у довжину кімнати, килимова доріжка. Її те ми і використали у якості футбольного поля. У кінцях її встановлювалися імпровізовані ворота, гравці-супротивники брали по 11 «блошек» двох різних кольорів, та розкладали їх від центру поля згідно прийнятих загально футбольних правил. І далі йшов азартний футбол дорослих «недоростків», з образами та взаємними претензіями. Ох, які бували баталії!

А більярд, що приніс мені, «жахливі» митті мого життя. У мене був настільний дитячий більярд (десь 1,5 x 0,7 м) з металевими кульками. Захоплювалися усі. У кутку моєї кімнати знаходилася шафа-«гірка» із 3-а скляними сторонами (1,2 x 0,6 x 1,8 м), у якій стояли на полицях улюблений кришталь матері та різні оригінальні вироби-прикраси. Так от, хтось з хлопців, у момент удару, підчепив києм металеву кульку, яка полетіла прямо у передні скляні дверцята шафи. Не передати словами, що я пережив за ці, якійсь одну - півтори, секунди! Але кулька впала у сантиметрах від скляних дверей шафи. У кімнаті потім ще досить довго стояла абсолютна тиша.

При цьому ще, уся наша компанія - досить непогано вчилася, Я, - так званий, «круглий відмінник», Медведєв - тоді це називалося «ударник» (оцінки тільки 5 та 4), Слободянюк та Сігиневи́ч - 4-3 (з переважанням 4). Тут я не можу пройти повз ще одного нашого однокласника, дуже мною любимого – Павлика Сазонова.

Павло Сазонов - дитина з дуже бідної родини: мати - прибиральниця, батько - інвалід війни, старший брат Олег - чемпіон ЦС «Динамо» та «Спартак» по вільній боротьбі та молодша сестра. Прекрасний добрий і чуйний товариш дитинства, завжди пам'ятаючий добро - у дорослому житті. Вчився у школі дуже посередньо, але з великим бажанням завжди приходив на уроки з виконаними домашніми завданнями. У старших класах, коли наші шкільні зайняття проходило у другу зміну, об 8-00 ранку він з'являвся у мене вдома. Я, природно, ще спав. Павло сідав на стілець, біля мого ліжка, спочатку мовчки чекав мого пробудження, а потім починав тужливо просити: «Аркане, Арканчику, ну давай вже вставай, потрібно робити уроки!». Після школи Павлику закінчив військово середнє авіаційно-технічне училище (чи то у Черкасах, чи то у Василькові), але довго не служив, звільнився, повернувся у Львів та почав працювати годинниковим майстром. Потім, несподівано, виїхав з родиною молодшої сестри (яка була у шлюбі за євреєм) та матір'ю у США. За декілька років життя у Америці встиг одружитися та розлучитися. Несподівано повернувся у СРСР. (Ходили чутки про те, що для повернення Павлу радянського громадянства, його батькові, інвалідові війни, припало «добратися» аж до одного з секретарів Генсека ЦК КПРС Л.І.Брежнєва. Але це тільки чутки. Взагалі, історія досить темна: також, з чуток, вона зв'язувалася із радянською зовнішньою розвідкою). На моє пряме питання - чому він повернувся, Павло відповів щось подібне до того, що американське середовище було йому явно чуже та некомфортне. Через декілька років Павло Павлович став кращим у Львові годинникових справ майстром. Мені ж, особисто, довелося відмовитися від його послуг, тому що ніяких грошей від мене він, навідріз, ніколи не брав, кажучи, що: «Є час розкидати каміння, та є час їх збирати. Зараз ти їх - збираєш!»

Несподівана «музичність»

Як я вже згадував, друге коло моїх друзів-товаришів, часів середньої школи, утворилося вже десь у класі восьмому з учнів 35-ої та музичної шкіл Львова. Моїм близьким товаришем був Алік Сиром'ятников, на рік старший за мене, який вчився у класі моєї матері (з багатьма учнями цього класу у мене були у той час, і потім, теплі, та навіть дружні, стосунки: з Шуркою Тафелем, Глібом Орлом та ін.) А мама з матір'ю Аліка були близькими приятельками. Тому усі свята того часу (Новий рік, День Жовтневої революції, Перше травня і так далі), я відмічав у колі, більш доросліших, друзів та товаришів Сиром'ятникова (що проходили, як правило, у його великій квартирі). Алік з дев'ятого класу почав залицятися до Ірусі Соловйової - учениці-піаністки тоді восьмого класу музичної школи. Тому і компанія завжди була змішана - простолюднисько-музичною. На свята хлопчики вже щосили пили горілку, дівчатка - кріплене вино. Я ж років до двадцяти горілку до рота не

брав - боявся, обмежувався дівочим напоєм того часу - кріпленим портвейном (і те у дуже скромних кількостях). Насправді, спробувавши одного разу горілку, кріплені вина більше в житті не пив.

Але, саме, ця компанія мені дозволила познайомитися з існуючою на той час, та майбутньою елітою львівського музичного суспільства. Молоді музиканти познайомили мене зі своїми вчителями, відомими композиторами того часу Анатолієм Йосиповичем Кос-Анатольським (через його дочку Дзвінку), Миколою Філаретовичем Колесою, Станіславом Філіповичем Людкевичем, головним диригентом Львівського симфонічного оркестру Ісааком Ізраїлевичем Паїним.

(Цікава весело-іронічна історія, що ходила тоді у колі учнів музичної школи та студентів консерваторії, що розташовувалася в сьогоднішній будівлі філармонії по вул. Чайковського (тепер вулиця ім. Мирослава Скорика). Йде високий, стираючийся на сучкувату, поліровану палицю, дуже літній, Станіслав Пилипович Людкевич по холу першого поверху консерваторії. Зупиняється, знімає з правої руки шкіряну рукавичку, нахилиється, щось чіпає на підлозі, потім різко обтрушує руку та говорить: «Шлях би його трафив! Я думав - п'ять копійок, а це хтось плюнув!»)

Саме, у ті роки в цій змішаній учнівській компанії, я познайомився з майбутніми львівськими музичними знаменитостями, зірками.

Як потім згадував Олег Криса: «Моїми ж однокласниками були Віктор Ересько, Харитя Колеса, Юрій Мазуркевич, Богодар Которович, Богдан Янівський, Матіас Вайцнер. Це усе був наш клас, дійсно особливий Ми дуже дружили, поки вчилися - взагалі були нерозлучними. Вже потім - кожен пішов своєю стежкою. Але добрі стосунки збереглися». З чотирма людьми з цієї сімки і у мене були в ті часи дуже добрі стосунки та зустрічі.

Богодар (Богдан) Антонович Которович - український скрипаль, диригент. Засновник Державного камерного ансамблю «Київські солісти», професор КДК імені П. І. Чайковського, один із засновників сучасної української скрипкової школи, член-кореспондент Академії мистецтв України. За результатами творчої діяльності у 1999 та 2000 роках Богодар Которович двічі ставав лауреатом престижної всеукраїнської премії «Людина року». Народний артист Української РСР Богдан Которович єдиний у світі скрипаль, який був удостоєний права презентувати інструмент великого маестро Паганіні за межами Італії.

Олег Васильович Криса - український та американський скрипаль. Заслужений артист Української РСР. Лауреат Міжнародних конкурсів скрипалів імен Венявського, Паганіні, Чайковського та Монреальського міжнародного конкурсу виконавців. Професор Київської та Московської державних консерваторій, інституту імені Гнесиних, з 1989 року - професор у Істменівській школі музики у місті Рочестер (штат Нью-Йорк, США).

Володимир Якович Ланцман - радянський та канадський скрипаль, педагог. У дитинстві жив у Львові на моїй рідній вулиці Верхратського, будинок 12, і мав дивовижну подібність з портретом юного О.С.Пушкіна. У 1963 р. був удостоєний третьої премії на Міжнародному конкурсі імені Жака Тібо у Парижі, у 1966 р. виграв Монреальський міжнародний конкурс виконавців. У 1973 році емігрував у Ізраїль, з 1975 р. влаштувався в Монреалі, викладає у Монреальському університеті.

Богдан-Юрій Ярославович Янівський - український композитор, піаніст та педагог. (Я ж його з юності знав як Юрка Янівського). Народний артист України. Лауреат Державної премії імені Т. Г. Шевченка. Автор оркестрових та камерно-інструментальних творів і музики до численних драматичних постановок. Автор опери «Одеська балада», музики до багатьох вистав, а також мультиплікаційних та телевізійних фільмів. За часів обрання Мирослава Михайловича Скорика головою Союзу композиторів України, керував

Львівським відділенням цього союзу. Був ініціатором, та протягом 15 років, - організатором та натхненником Львівського міжнародного конкурсу-фестивалю сучасної української пісні «Золоті трембіти». На мій подив, до самої смерті у 2005 році, зустрічаючи мене на вулицях Львова, дуже тепло та привітно вітався. (Адже близьке знайомство фактично припинилося відразу після закінчення школи. Та і з чого дивуватися - адже я його теж упізнавав?!).

Ближчим до мене товаришем став Матіас (Мітько) Вайцнер. Але це вже через пару років після закінчення школи. Такий же рудий, як і я, тільки значно менший у зрості, веселий та товариський Мітько був якийсь близький мені за духом. Навіть коли він познайомив мене із дівчиною, до якої, мабуть, намагався залицятися, своєю колишньою однокласницею, чарівною Тетянкою Козицькою (а може Козінцевою), а вона несподівано, але зовсім ненадовго, побажала зустрітися зі мною, - це зовсім не затьмарило наших з Мітьком стосунків. Після закінчення Львівської консерваторії, Матіас Вайцнер працював більш ніж двадцять років доцентом кафедри скрипки цієї консерваторії. Закінчив асистентура-стажування у Московському музично-педагогічному інституті ім. Гнесиних. Його виключно активна виконавська, педагогічна та музично-громадська діяльність протягом 30 років викликала у львівському музичному співтоваристві загальне визнання. Він - перший концертмейстер Львівського камерного оркестру з дня його створення, ініціатор створення музичного фестивалю «Віртуози». Незабутнє враження залишили концерти, у яких О. Деркач, Л. Шутко та М. Вайцнер виконували Сонати та Партити для скрипки соло Й. С. Баха. Після 90-х років він працював професором Паризької консерваторії, постійно проводив численні майстер-класи у Італії, Франції, Бельгії та інших країнах Європи, виступав у різних складах камерних ансамблів. Я його останній раз бачив на початку 90-х років на Янівському цвинтарі Львова. Він приїхав, мабуть, з Німеччини на могилу родичів, а я йшов з могили батька. Більше я його не бачив. Сподіваюся, що він живий-здоровий.

Я, природно, вимушений був у той час, маючи таке коло приятелів, часто відвідувати різні концерти симфонічної музики. Але, як це не дивно, - краще її розуміти не став. Так, мені подобалися окремі твори музичних класиків, але щоб я їх розумів ...?! Що не дано Природою, то не дано!

Найяскравішим моїм «зближенням» з класичною музикою, можна рахувати інцидент, що стався на відпочинку в Карпатах, у Косові. Відпочивали ми тоді разом з батьками: ми з братом і мамою, Алік Сиром'ятников з братом і мамою та Ірочка Соловійова з батьками. Ми грали у парний бадмінтон: з одного боку я та Іруся, з іншого боку Алік зі своєю мамою. І ось під час цієї гри, я так «заїхав» ракеткою по кисті руки піаністці Ірині, що потім, упродовж декількох днів, усі з жахом чекали наслідків цього удару. Слава богу, - обійшлося!

При цьому я завжди розумів, що вміння музикувати, особливо грати на фортепіано, дають людській душі додаткову віддушину в житті. Тому дуже хотів, щоб цей вид самозаспокоєння набули обидва мої онуки. Але старший, дуже здатний та успішний «фізик», хоча і закінчив 6 класів музичної школи по класу скрипки, - грі на фортепіано так і не навчився, та займатися музикою припинив. Молодший, не рідний по крові, але, тим не менше улюблений, «лірик» - з яскраво артистичною натурою, незважаючи на усі мої зусилля, це моє бажання досі не підтримав (може бути у зв'язку із необхідності, для цього, зробити йому та його батькам певні зусилля, пов'язані з витратами праці та свого часу). Сподіваюся, що все попереду.

Починаючий громадський діяч

Вже у другому класі, як тільки мене прийняли у піонерську організацію (сама нижня, на той час, ідеологічна ланка громадських дитячих організацій у Радянському Союзі - жовтенят тоді ще не існувало), я став головою ради загону піонерів нашого класу, яким і був до виходу з піонерської організації та вступу у комсомол (напевно, в сьомому класі). У п'ятому класі мене обрали і беззмінним (включаючи і десятий клас, а середня освіта тоді була десятирічною) старостою класу. Таким чином «громадська влада» у класі на шість років була мною, можна сказати, узурпована. Враховуючи те, що я був кращим учнем класу, то ця влада була майже абсолютною (хіба заважали тільки вчителі, директор та педрада школи). На правду, я ще мріяв стати головою ради піонерської дружини школи, але якось не склалося. Усе це, напевно, і розвинуло у мені жахливе, всепоглинаюче та дуже шкідливе для людини почуття - Гордині (не плутати з гордістю, гідністю), яке дуже заважало мені в подальшому житті. Тим більше, що в дев'ятому класі я вже був обраний і секретарем комітету комсомолу школи. Це почуття Гордині (я все можу, я все вмю та зумію) у поєднанні з (а може бути витікаючи із), почуттям Самоприниження, що не покидали, і що постійно розвивалися під впливом зовнішнього життєвого середовища, - мене буквально роздвоювали та обессиливали.

МАЙЖЕ ЮНАК

1-го вересня 1956 року учні 9 "Б" класу зайшли в приміщення свого класу, та розсілися за партами. Як те так виходило, наскільки я пам'ятаю, що починаючи з п'ятого класу я не мав постійного сусіда по парті - ситуативно до мене підсаджувався хтось з товаришів. Ось і цього разу я сів за парту - один. Раптом до мене підійшов, вище мене на голову (а я був найвищим в класі), красивий, «стильний», на ті часи, новачок класу, який переїхав з матір'ю з Харкова.

- Можна сісти поряд з тобою?» - запитав він.
- Сідай - привітно посміхнувся я.

Він сів, і ми просиділи разом за однією партою потім два останні роки школи. Познайомилися, хлопця звали Алік Чикаєв. Так і утворилося третє коло моїх знайомих, часів середньої школи.

Альберт Петрович Чикаєв

Алік виявився фехтувальником, шпажистом, чемпіоном Радянського Союзу серед юнаків. Вчився він добре, але за рахунок майже щоденних тренувань на фехтувальній доріжці, у нього не залишалось практично часу на участь у наших «жереб'ячих» домашніх пустах. Навіть удома в нього я, мабуть, жодного разу не бував. У мене вдома він бував, але теж не дуже часто (у першу чергу це пояснювалося досить просто: він жив по вулиці Репіна, а я - набагато ближче і до школи, і до центру міста, і до місця його постійних тренувань). У зв'язку зі своїми спортивними поїздками та, взагалі, постійним спілкуванням з людьми, що вже вийшли із шкільного віку, наш одноліток Алік і виглядав, і був по життєвому досвіду набагато старшим за нас - своїх товаришів по навчанню.

Це були роки початкової бурхливої експансії західної культури на терени Радянського Союзу, роки розвитку культури, так званого, «стиляжества». Молодики у гіпертрофованих яскравих різноколірних широких піджаках та штанях-«дудочкою», з високо укладеними зачісками – «коками», буквально приголомшували радянське

суспільство, що звикло до сірих тонів. Комсомольські патрулі прямо на вулиці вилловлювали «стиляг», обрізували ножицями їх «коки», та розрізали завужені «дудочки».

Алік теж носив «кок» під свого кумира - американського співака Елвіса Арона Преслі, одягався стильно, по моді, але в стриманих тонах та без зайвого підкреслення «стиляжного» смаку. Тому і я на його фоні не виглядав зовсім вже «пролетарським» сірим недоростком. Чикаєв ввів мене у коло собі подібних, декілька старших за віком хлопців та дівчат майже «золотої молоді» Львова. Наші зустрічі проходили по суботах або неділях увечері, коли у Аліка не було тренувань. Ні, ми не ходили по ресторанах та кафе - у нас на це не було грошей, та і потреби. Ми збиралися по 5-7 чоловік та ходили туди і назад від кінотеатру ім. Щорса (тепер ресторан «Грушевський»), по вул. Академічній (пр. Т.Г. Шевченка) і до оперного театру (так звана, в ті роки, «стометрівка»). Обговорювали (вони обговорювали, а я слухав та вбирав ці вже зовсім «дорослі» розмови) насущні проблеми кожного з компанії, плани на майбутнє і, взагалі, навколишнє життя. Ближче до цих людей, мене не підпускали, та я і не прагнув - мені для розвитку було досить і цих зустрічей.

У школі, в класі, Алік поведився з усіма (окрім мене) дещо відсторонено та незалежно. У нас в класі був один, відомий у місті, хуліган - Геннадій Анан'єв. Середнього зросту, щільний, міцний та досить сильний Анан'єв був «грозою» школи. Ніхто з хлопців не намагався з ним ні зв'язуватися, ні сваритися. І ось одного разу Чикаєв з Анан'євим «зчепилися» у класі, вже не пам'ятаю з якого питання. Нам вдалося їх заспокоїти, але вони вирішили «розібратися» між собою після уроків у шкільному дворі. Увесь клас пішов дивитися на цю «дуель» високого стрункого Чикаєва та приземкуватого «ведмедя» Анан'єва. Тільки мене, загальним рішенням колективу, залишили у класі - староста класу не повинен брати участь у таких виставах. Я сидів у класі та дуже хвилювався. Але ось хтось прибіг та повідомив, що бійка закінчилася внічию: довгорукий Алік просто не підпускав сильнішого супротивника близько до себе. Але авторитет Анан'єва у класі був збитий.

Коли ми закінчували школу, я дізнався, що Чикаєв, який вчився добре, збирається поступати у інститут фізичної культури. Здивовано запитав його: «Навіщо ти збираєшся поступати у цей дебільський інститут?!» Він нічого не відповів, тільки подивився на мене з явним співчуттям до мого, м'яко кажучи, недорозумству.

Через два десятки років, мій син, закінчуючи десятий клас, теж вирішив поступати у Інфіз. Але перед самими іспитами на атестат зрілості, відскочивши від «Жигульонка», який вискочив з-за рогу, впав та дуже пошкодив ногу. Так сильно, що на перший іспит товариші занесли його на третій поверх на руках. (Після цього вчителя вирішили, що його присутність на інших іспитах - необов'язкова). Але виникла проблема зі вступом до інституту фізкультури : потрібно було складати спортивні іспити (турнік, біг, плавання), а нога ще не заживала. Знайшов Чикаєва, у той час - вже відомого Заслуженого тренера СРСР, вирішив порадитися, що ж робити, може все-таки поступати у Політехніку. Але син категорично заперечував (він на той час був вже майстром спорту СРСР). На мій запит, перше, що відповів Алік: «А що, твій син теж хоче поступати в цей дебільський інститут?!» Виявляється він, через стільки років, не забув мого «дебільського» запитання! Поїхали удвох радитися у Інфіз. Завідувач кафедри фехтування, метр радянського фехтування, Вадим Олексійович Андрієвський був вже у відпустці. До нас вийшов зовсім молодий його заступник - Василь Бусол. І на наше питання, як же складати спортивні іспити, мигцем поглянувши на мене, відповів: «Це не проблеми батька. Бріскін вже давно рахується в нас у списку абітурієнтів". (А ми ще і не подавали документів на вступ).

Після школи ми зустрічалися із Аліком не часто, але я завжди уважно та із задоволенням стежив за його кар'єрою. Він був тренером багатократного чемпіона Олімпійських ігор та світу по сучасному п'ятиборству Павла Серафимовича Леднева та чемпіона Європи Леоніда Степановича Іванова. З приводу Леднева та Чикаєва ходить така весела (не знаю наскільки правдива) історія. Леднев тренується у вправах з верхової їзди. На трибуні, серед інших, сидить „дещо «втомлений» після вчорашнього святкового вечірнього застілля, Альберт Петрович Чикаєв. У конкурі існує правило, про необхідність жокеєм витримувати дотичну лінію до своєї голови та голови коня під певним кутом. Під'їжджає Леднев до Чикаєва та між ними відбудеться така розмова.

- Альберт Петрович, як голова? - запитує Леднев, маючи на увазі цю нещасну конкурну лінію.

- Ох, важка, просто розламається! - відповідає «втомлений» Заслужений тренер.

Десь у середині 70-х років, у моєму відділі СКБ системотехніки працювала дуже симпатична та весела, молода, років двадцяти п'яти, співробітниця - Світлана Цветкова. Своєю життєрадісністю та завзятістю вона викликала у мене щирі симпатії. Одного разу на початку літа вона зайшла до мене у кабінет та попрохала надати їй терміново чергову відпустку.

- Світлано, чому тобі так терміново знадобилася відпустка? - запитав я.

- Я, звикла щороку, влітку відпочивати на морі, у Сочі, - була відповідь.

- Світлано, ти ж бачиш, що у відділі працює три-чверті жінок з дітьми. Їм літня відпустка потрібна у першу чергу. Тому, я тобі нічим не можу допомогти.

- Аркадію Захаровичу, я буду вимушена звільнитися, - з посмішкою заявила Цветкова.

- Це право кожної радянської людини, - також сміючись, відповів я.

Через декілька днів Цветкова звільнилася, перевелася у СКБ телевізійної техніки, де їй пообіцяли відразу надати невикористану відпустку. Але це ніяк не вплинуло на наші добрі стосунки.

За пару місяців у мій кабінет зайшла Світлана Цветкова. Я був радий знову її побачити.

- Аркадію Захаровичу, у мене до Вас прохання. Я у Сочі познайомила з молодою, дуже симпатичною, бездітною парою зі Львова. Але молода жінка з цієї пари, економіст-кібернетик, ніяк не може влаштуватися на роботу за фахом. Візьміть її, будь ласка, на роботу.

- Ти ж знаєш, Світлулю, що у відділі повно жінок, потрібні були б чоловіки - навіть на будь-які суботники іноді нікого послати. Та і пара молода, бездітна, - швидше за все, дуже скоро також піде у декрет. Ні, не візьму, - лагідно відповів я.

- Та що Ви, Аркадію Захаровичу, вони такі егоїсти, що дітей у них ніколи не буде. Ну, хоч поговорите з нею, - благала Цветкова.

- Та, будь ласка, приходьте завтра, - щоб не псувати відношення, погодився я. Наступного дня до мене зайшла Світлана з молодою, симпатичною жінкою.

- Дайте мені Ваш паспорт, - щоб швидше закінчити розмову, результат якої був для мене заздалегідь передбаченим наперед, попрохав я.

Відкрив паспорт, прочитав: Алла(?) Чикаєва. Зацікавився, перегорнув декілька сторіночок паспорта: зареєстрований шлюб із Альбертом Петровичем Чикаєвим. Закрив паспорт, та протягнув його, разом з чистим аркушем паперу, співрозмовниці.

- Пишіть заяву на ім'я начальника СКБ, я його сьогодні підпишу у керівництва, та завтра приходьте у відділ кадрів оформлюватися.

На мене дивилися, нічого не розуміючи, величезні найкрасивіші очі Світлани Цветкової, що просто сторопіла. Коли молоді жінки покидали мій кабінет, я, з посмішкою, сказав:

- І передайте, будь ласка, великий привіт Вашому чоловікові від Аркадія Бріскіна.

Правда, через три-чотири місяці, у кабінет зайшла моя Повноважна повірена у справах колективу відділу - Світлана Борисівна Смелянська та, посміхаючись, сказала:

- Аркадію Захаровичу, Ви як завжди у своєму репертуарі: приймаєте на роботу співробітниць, які незабаром йдуть у декретну відпустку. Алла Чикаєва найближчими місяцями складе їм компанію.

Я так і залишився сидіти з відкритим ротом. А Алік через рік - розвівся з Аллою.

Останній раз я очно бачився із Чикаєвим у кінці 80-х років у вагоні потягу Львів-Москва. Я їхав із співробітниками у відрядження, а Алік віз молоде дарування п'ятиборства, старшого з братів Бремелей, - на якісь змагання. Ось там ми вже «відірвалися по повній»: і поговорили, і позгадували, і посміялися.

Згадка прізвища Бремель, нагадали мені дві смішні історії з відомими українськими юними п'ятиборцями - братам Бремелями, але які яскраво характеризують життя України початку 90-х років.

Це був час галопуючої інфляції, найнижчого рівня життя народу, постійного пошуку роботи та заробітків. Брати Бремелі поїхали, у пошуках додаткових грошей, у Німеччину. Найняли до бауєру розібрати черепичний дах старого будинку. Залізли на дах, та почали скидати униз стару черепицю. Раптом знизу почулися гучні жіночі та чоловічі крики, німецька лайка. Виявилось, що вони закидали черепицею клумбу із дуже дорогими, унікальними квітами.

Наступний німецький фермер, який їх найняв на роботу, доручив їм прополоти великий лан посівів. Привіз їх на цей лан, дав у руки сапки, та сказавши, що до вечора вони повинні прополоти увесь лан, поїхав. Брати працювали «як звірі», спітніли, втомилися, але до обіду прополоти ледве п'яту частину лану.

- *Я більше не можу. Давай кидати цю безнадійну роботу! – говорить молодший.*

- *Та ти що?! Адже батько за ці гроші, які нам пообіцяли за день роботи, працює я в Україні цілий місяць. Продовжуємо! - відповів старший брат.*

Коли у вечорі за ними приїхав фермер, то дуже здивувався, що брати прополоти ледве дві третини лану.

- *Більше зробити було неможливо! - розмахуючи сапками, обурилися брати. Тепер бауєр, щось зміркував.*

- *Ви що ж усе поле збиралися прополоти сапками? - запитав він у хлопців.*

- *Геть же стоїть машина для прополки.*

- *А навіщо сапки? - запитали збентежені «фахівці».*

- *Щоб підправляти, зроблене машиною, - сміючись, відповів селянин.*

Більше із Чикаєвим я не зустрічався. На початку 90-х, він, як видатний діяч культури СРСР, отримав громадянство США, емігрував, та давав там уроки фехтування дітям мільйонерів у Америці. Років п'ять-сім тому помер там від онкологічного захворювання. Життя не завжди зберігає кращих - ні в Україні, ні у Америці.

Як тут не згадати метаморфози долі: донька того, хто жахав весь Західний світ, Й.В. Сталіна, - Світлана Аллілуєва померла у будинку для престарілих, у глибинці США, країни - головного ворога колишнього Радянського диктатора; у США трагічно загинув, (син людини, що стукала кулаком по трибуні, погрожуючи США, на Генеральній Асамблеї ООН,

- Першого секретаря ЦК КПРС М.С. Хрущова), - Сергій Микитович Хрущов, що емігрував туди ; а його колишній підлеглий по московському науково-дослідному інституту, тільки почавший там робити кар'єру, головний інженер проекту створення автоматизованої системи управління Тольятінським автомобільним заводом («Жигулі»), майбутній найбільший російський олігарх та одіозний політик, відправлений із Росії, - Борис Абрамович Березовський, загинув, при досі нез'ясованих обставинах, у Лондоні.

Перші справжні досягнення

Як я вже писав, у 9-му класі мене обрали секретарем шкільного комітету комсомольської організації. Курирувала роботу комітету комсомолу школи, так звана, старша піонервожата школи (це щось подібне до сьогоденного завуча з позакласної роботи), чудова молода жінка - Сусанна Шебсович (на жаль, потім дуже рано померла в тридцятирічному віці). Розумна, вихована та професійна Сусанна давала мені усю свободу дій. І я завжди намагався виправдати її надії.

Одним з основних заходів позакласної роботи школи у навчальному році було проведення, десь у лютому місяці кожного року, вечорів зустрічі з колишніми випускниками школи. Програма цих вечорів була стандартна: виступи вчителів школи, виступу колишніх та теперішніх учнів, концерт художньої самодіяльності учнів різних класів школи. Природно, коли я вчився у випускному десятому класі, відповідальність за проведення такого вечора лежала на мені, як на секретареві комітету комсомолу. Я довго думав, як же провести цю зустріч незвично, де знайти нову «родзинку» такого вечора. Основні канони, сталі традиції таких зустрічей, - порушувати було не можна, ніхто не зрозуміє. Треба було вбудуватися у, звичну для усіх, парадигму, але внести, хоч би один, якийсь новий та яскравий елемент. І я придумав.

У школі тільки що почав працювати драматичний гурток. Я звернувся до них з проханням підготувати сценку зустрічі Марини Мнішек та Лжедмитрія вночі біля фонтану (уривок з трагедії О.С. Пушкіна «Борис Годунов»). Вони погодилися. У нас в класі вчився син адміністратора львівського драматичного театру Радянської армії. З його батьком ми домовилися, що нам тимчасово дадуть для вистави різноколірні софіти. Десь ми дістали величезну ємність (металеве корито літрів на 40-50). З приміщення туалету, навпроти бічного входу з коридору на сцену актового залу, протягнули гумовий товстий шланг, підключений до крану з водою. Другий кінець шлангу закріпили над металічним коритом, встановленим на сцені. *(В процесі підготовки актового залу до урочистості, я отримав практичний урок електрофізики, яку рахував, що дуже добре знаю. Перегорів один з дротів стельової люстри. Я підійнявся на драбину, та, не спромігшись перевірити вимикач люстри, і не викрутивши з патрона люстри лампи, спробував з'єднати дроти, що перегоріли. Ох, який удар струмом я отримав! Звалившись з драбини, я на все життя запам'ятав, як теоретичні знання необхідно сполучати із практичними).*

І ось настав, Вечір зустрічі з випускниками. Після урочистої частини та усіх стандартних виступів тих, які були присутніми, в залі загасили світло. Відкрилася завіса на сцені, з неяскравого, блідого, синьо-жовтого мороку сцени усі почули ясний чіткий плеск падаючого струменя води у фонтані. Зал вибухнув оплесками. На сцені з'явилася Марина Мнішек, потім Лжедмитрій ...

Коли Вечір зустрічі закінчився, до мене підійшов директор школи, Михайло Іванович Хлистов, який до цього відносився до мене з якоюсь настороженістю, та, як мені здавалося

упередженістю (може через те, що в школі працювала моя мати), подякував мені та сказав, що зробить для мене все, що в його силах. І свою обіцянку, потрібно визнати, - виконав. Після складання іспитів на атестат зрілості, мене, як учня, за усіма параметрами за багато років навчання, що відповідав вищій нагороді середньої освіти, - представили на отримання золотої медалі за відмінні успіхи у школі. Проте у міськвнво, з відомої причини п'ятої графі анкети, вважали інакше. І тільки завдяки упертості та наполегливості Михайла Івановича, мені все-таки видали срібну медаль (яка зберігається, мабуть, десь у архівах мого брата).

Школа була закінчена, я вийшов у доросле, але далеко не самостійне, життя.

Добре навчання та постійне успішне зайняття визначеного положення у громадському житті, виробили у мене почуття, що я все можу, все зумію. Звідси, мабуть, з'явилося жажливе почуття Гордині, що не покидало мене ніколи, яке, у поєднанні із почуттям Самоприниження, буквально роз'їдало душу безвусого молодика, створювало упевненість, що мені у житті «нічого не світить». І я ніколи не займу становище у житті, яке вимагала моя Гординя, і я ніколи не буду успішний, і мені відмовлено у життєвій кар'єрі, і в мене ніколи не буде автомашини, і я негарний та рудий, з веснянками, тому мені також «не чекати»" любові протилежної статі, і я ...

Розділ 3. «НЕРОБСТВО»

«ДОЗВІЛЛЯ ВЛІТКУ» У ДИТИНСТВІ

Мої батьки, при дуже помірному родинному бюджеті, завжди вважали, що дітям необхідно обов'язково влітку відпочити на природі: на річці, на морі, у горах. І, система профспілкової допомоги відпочинку трудящих, що існувала у СРСР, особливо дітей, дозволяла їм це робити навіть у найважчі для родини, у фінансовому відношенні, роки. Оскільки, дідусів та бабусь у мене на селі не було, то залишалося тільки відпочивати влітку або з батьками, або у піонерському таборі.

Піонерські табори

Коли я закінчив перший клас, влітку 1949 року, батьки, згадавши свою комсомольську молодість, для забезпечення нашого з братом літнього відпочинку, влаштувалися на два або три місяці (вже і не пам'ятаю) на роботу у піонерський табір в Каневі, на Дніпрі. Батько - начальником табору, мати - кастеляншею. Піонерський табір знаходився, наскільки я пам'ятаю, у дву- або триповерховій будівлі, не працюючою влітку, школи. Наша кімната знаходилася на другому поверсі будівлі. Якось ми з дворічним братом сиділи на підвіконні кімнати, та дивилися на майданчик школи, де йшло вишиковування піонерських загонів табору. Напевно, я потягнув на себе ручку закритого вікна, тому що стара двостулкова рама вікна випала на нас, і ми, разом з величезним вікном, звалилися на підлогу. Я якимось чином не потрапив під вікно, воно розбилося прямо на моєму маленькому дворічному братові. Увесь в склі він лежав на підлозі і навіть не плакав. Досі в моїх вухах стоїть істеричний мій же крик переляку. Переляку не за себе, а за маленького брата. Збіглися усі. На щастя обійшлося, на братику не було навіть жодного порізу. Відбулися просто переляком.

Тоді я, природно, не міг оцінити, результатів цієї події, але майже через років сімдесят, згадуючи це та чергу інших аналогічних подій, - це зробити вже зміг. У кінці другого десятиліття ХХІ століття я звернув увагу на ланцюг незрозумілих своїх помилок за кермом автомашини. Я явно перестав помічати той транспорт, що обганяв мене ліворуч. У чому ж справа? Я, за майже двадцять п'ять років щоденного керування автомобілем, жодного разу ні в одному ДТП не був! А тут підряд, раз по раз - я в аварійних ситуаціях?! Розібрався! У моєму лівому оці - 0% зору. Згадав і ще кілька ситуацій, не пов'язаних з авто, але життєво небезпечних для мене та моїх близьких, включаючи, описану вище. І тут зрозумів, що усе моє життя, мене охороняє щось Вище або хтось Вищий, мені незрозуміле або незрозумілий. Я людина не дуже забобонна, але даремно я люблю жартувати на лекціях: «Кажуть, що нас закинули на Землю у відрядження з космосу. І забули забрати назад!»

З канівських спогадів залишилося тільки відвідування музею дитячого письменника Аркадія Гайдара, загиблого під Канівим, радянського кулеметника часів другої світової війни. (Меморіалу Т.Г Шевченка, в ті часи, у Каніві ще і в зачатті - не було).

Потім я був у 1951 році, вже самостійно, після закінчення четвертого класу в піонерському таборі промкооперації, в селищі Брюховичи під Львовом. Насправді, батьки відпочивали поруч, метрах в трьохстах, у Будинку відпочинку промкооперації. Зараз, наскільки я знаю, ні цього Будинку відпочинку, ні піонертабору, у центрі Брюховичей, за переїздом, - вже немає. А які там, у буфеті залізничного вокзалу продавалися, деруни?! На тарілці з фольги, по п'ять штукочок на порцію, гарячі та смачні. І всього за три копійочки - тарілочка дерунів.

Улюбленим зайняттям у піонерському таборі, окрім звичайних лінійок та заходів масовиків-витівників, була гра у городки. І, попри те, що біта гравця у грі була, для 9-10-річного, досить важка, мені ця гра дуже подобалася. Дивно, але більше ніколи в житті я в городки - не грав.

Одного разу вдень, відразу після обіду, рознісся слух, що у двір селищної міліції привезли трупи двох вбитих воїнів УПА (як їх тоді називали – «бандерівців»). Зрозуміло всі, у т.ч. і я, кинулися бігти до міліційної будівлі. Жажливе видовище двох пар ніг небіжчиків кинутих у дворі міліції, переслідувало мене ще декілька років потім. Увечері, по піонертабору рознісся слух, що розлючені «бандерівці» вирішили помститися за вбивство своїх товаришів, - піонерам табору. Це страшно подіяло, на одурманені з дитинства, розуми підлітків. Усі сильно боялися. На ніч, старшокласники нашої палати (на п'ятнадцять – двадцять дітей) розібрали біти городків, щоб захищатися від нападу. Це трохи не призвело до трагедії. Коли вночі, хтось з молодших пішов у туалет, один із старших майже «огрів» його, спросоння, величезною бітою по голові. Пропаганда, тобто «промивання мізків», особливо для незміцнілих умів, - страшна зброя.

Але ніщо не може порівнятися з казковими умовами піонерського табору Львівської залізниці, у тих самих Брюховичах. У нього я потрапив після декількох інших, і зовсім непоганих, піонертаборів. Та і потрапив у нього я тільки тому, що учнем моєї матері - був син начальника Санупра Львівської залізниці - Глеб Орел. Але табір був шикарний: і по доглянутості території, і по підбору персоналу, і по прекрасному харчуванню, і по продуманості дитячого дозвілля. І якщо хтось вирішить, що туди потрапляли діти тільки «по блату», як, наприклад, я, то він буде у корені неправий. Більшість відпочиваючих піонерів

(98-99%) були дітьми простих залізничників, для яких цей відпочинок дітей коштував копійки.

Сімейний відпочинок

Напевно, у 1952 році, батьки вирішили познайомити дітей із морем (я далеко не впевнений, що самі вони були до цього на морях). Визначили місце відпочинку - дитячий курорт Євпаторія. Шлях проклали цікавий: до Одеси - потягом, далі до Євпаторії - морським лайнером «Росія». *До речі флагман радянського чорноморського морського пасажирського флоту - теплохід «Росія», був отриманий від Німеччини, після Другої світової війни, в якості репарації. Він називався «Deutschland», у перекладі – «Німеччина». І радянські «розумники», нічого кращого не знайшли, як назвати вживаний теплохід, «Росією». Але теплохід був гарний.* Загалом, морська подорож доставила усій нашій сім'ї, всім чотирьом: батькові, матері, мені та молодшому братові, - величезне задоволення, Глибина Євпаторійського порту не дозволяла захід у нього таких суден, як «Росія», тому нас зняли з теплохода на рейді катери. Мешкали ми у дворі декількох будинків, у великій альтанці, оббитій виноградом. Було затісне, але «прикольно» - ніколи надалі я в таких умовах не був. Але щодня доводилося, у спеку, ходити на пляж - під пекучі промені сонця. І хоча я - білошкірий, постійно ховався під тент, все рівно - кілька разів обгорав. До цих неприємних спогадів додаються ще два, ще більш неприємні. Перший - це постійні приходи на, сусідній дитячий санаторний, пляж організованих груп дітей, уражених поліомієлітом. Це було для мене жахливим видовищем. Другий, - з нами поруч на пляжі завжди розташовувалася родина безрукого (без обох рук) Героя Радянського Союзу, колишнього сапера. Мене, хоча і тільки 10-11-річного, його зовнішній вигляд на пляжі, та його необхідність, буквально за усіма потребами, звертатися до дружини, просто пригноблювала та роз'їдала душу.

На тому ж пляжі, я почув історію, яка мене зтрясла, та під враженням якої я знаходився потім років 60 свого життя. Історія про те, що син, коханого мною та усім радянським народом, композитора Ісака Йосиповича Дунаєвського, разом зі своїми друзями зі «золотої» радянської молоді, напившись, поїхали кататися на автомобілях на якийсь пляж Москви-ріки. Там вони згвалтували дочку народного артиста СРСР Мордвинова, та вона померла на місці. Щоб приховати сліди злочину, молоді люди закопали тіло загиблою у землю. Потім утрамбували цю землю колесами автомашин, неодноразово проїхавши по імпровізованій могилі кілька разів на машинах. Відомі усьому радянському народу, батьки не змогли перенести цю жахливу трагедію: Дунаєвський - застрелився, а Мордвинов - з'їхав з глузду. І тільки десяток років назад, повернувшись до цієї історії, я, із здивуванням, упізнав правду. Дійсно компанія, у якій були син композитора, - Євген та його близька приятелька, відома радянська кіноактриса Тетяна Конюхова, напилися на дачі композитора. Євген заснув, а компанія, разом з Конюховою, на машині Євгена поїхали кататися. Збила якусь жінку та втекли. Виходить, що і машина була одна, а не декілька, і сина композитора у ній не було, і загибла жінка була не з їх компанії, і Ісак Йосипович не застрілювався (а помер через пару років у 1954 році), і у Мордвинова, взагалі, не було дочки... А я носив в собі цю «жахливу історію» - більше за півстоліття.

Поверталися ми тим же шляхом, але на теплоході «Адмірал Нахімов». Та на тому самому колишньому німецькому морському лайнері «Berlin», взятому теж як репарація, який через майже 35 років - 31 серпня 1986 року загинув у 4 км від берегу та у 15 км від Новоросійського порту (де загинули 423 з 1234 людей).

У Євпаторії я побував з мамою та братом ще один раз у 1956 році, після закінчення 8-го класу. Я дуже прохав маму залишити мене із батьком у Львові. Не хотів під пекуче сонце, а ще не хотів тягати наші важкі валізи («старший чоловік» у подорожуючій родині). Але – «дитині влітку потрібно дати оздоровляючий відпочинок!» Довелося їхати, але вже тільки по суші. Поїхали у Євпаторію ми з матір'ю учня класу моєї матері та, в подальшому, багаторічною її приятелькою - Агнесою Михайлівною Сиром'ятниковою та її двома синами, Аліком та Сашком. Алік був на рік старший за мене, а Сашко - значно молодший. Тепер ми жили у тому ж дворі, але вже у кімнатах з нормальними умовами. Там ми познайомилися з сім'єю Соловйових, дочка яких Іруся закінчила теж 8-ий клас, але вже не звичайної львівської школи, а музичної десятирічки. Всі утрюх - Іра, Алік та я - здружилися, а за п'ять років Іра стала дружиною Аліка. Але Євпаторія, та, взагалі, Крим, через спеку - мені все рівно - не подобалися. Побував на відпочинку та по робочих справах у Криму я ще кілька разів, але це зовсім інші історії - намагатимуся, надалі, і їх розповісти окремо.

І ще про один дитячий сімейний відпочинок у справжньому «раю» мені дуже хочеться розповісти. Ми разом з родиною мого однокласника Віталія Руденко поїхали відпочивати, десь у році 1953-54, в Молдавію. Батько Віталія, Василь Іванович Руденко був головним редактором обласної газети «Львівська правда», мати Тамара (по батькові -?) - домогосподаркою. І ось, ми утрюх - мама, молодший брат та я, і три людини сім'ї Руденко, поїхали у Молдавію на відпочинок, без визначення конкретного його місця. Поїздом, з пересадкою у Жмеринці, доїхали до Кишинева. А там нам порадили поїхати у село Кіцкани, під Тирасполем (у 8-ми км), на правому березі Дністра. Це величезне село, десь на три тисячі домогосподарств, все у фруктових садах.

Мешкали ми у будинку з дуже великим садом: величезні яблука, сливи, груші, вишні, персики, абрикоси - все було в нашому розпорядженні.

Запам'ятався один трагікомічний медико-гастрономічний епізод, що стався зі мною. Моя мати та мати Віталіка варили вишневе варення (ні, це не сценка з «Євгена Онєгіна»). Природно перед цим з вишень виймали кісточки. Тому у тазку залишалось багато вишневого соку. А, я дуже любив саморобну «шипучку»: вода + оцет + сода. Вирішив проекспериментувати: вода + оцет + сода + вишневий сік. Зробив, випив: синельна кислота мені не підійшла! Як мені відразу стало дуже погано, і як мене «відкачували» - розповідати не варто.

І ще одно гастрономічний спогад. Тоді у Кіцкани централізовано хліб не завозився. Його пекли самі жителі села - відразу на місяць. І він, покладений на горище будинку, чомусь, - не черствішав. На все життя запам'ятав дурманно-смачний запах цих величезних білих круглих буханців.

Одного разу ми, Віталік та я, пішли шукати, десь зниклого, Василя Івановича. Знайшли його у чащах на річці, що розмовляв з ченцем-рибалкою місцевого чоловічого монастирю. Ченцеві, високому, смуглявому, безпалому, бородатому чоловікові були роки сорок. Виявляється він ще зовсім юним - подався у монастир, потім воював під Сталінградом, був поранений, втратив частину руки, та ... повернувся у монастир. У тому віці, я ніяк не міг зрозуміти дії цієї людини: після жахів Сталінграду - повернутися в монастир?! І тільки зараз вже став розуміти істинну віру цієї людини.

Поверталися ми у Львів чомусь - нарізно (не пам'ятаю причини). Але навантажені були ще більше ніж при початковому етапі поїздки на відпочинок: фрукти, варення. Тому я пихкав як паровоз, перетягуючи наші речі. І коли ми посідали у Кишиневі на потяг до Жмеринки, відразу заснув на верхній бічній полиці плацкартного вагону. Прокинувся чомусь

на підлозі, навкруги юрбилися пасажири вагону, а перелякана мама розштовхувала мене - сплячого. Виявляється, я звалився з верхньої полиці на підлогу та, втомлений, продовжував спати. Ось потім довго це обговорював та сміявся увесь вагон. У Жмеринці мама насилу дістала три квитки у м'який вагон потягу до Львова (нечуваної вартості). Так що до копійки витратила усі свої наявні гроші. У зв'язку з цим у поїзді ми пили чай за рахунок нашого четвертого попутника з купе. Зустрічаються у житті, і досить часто, приємні та добрі незнайомці.

У році 1953-54, наша уся родина, у повному складі, уперше поїхала відпочивати у Карпати, в райцентр Косів, Івано-Франківської області. Це колись було місцем літнього відпочинку львівської знаті, та і за часів нашого перебування, там відпочивали родини відомих львівських діячів культури: композиторів Колеси та Кос-Анатольського, професора Рудницького та ін. Їхали туди зі Львова на невеликій облпромрадівській вантажівці «Додж ¾» разом із родиною головного бухгалтера Облпромради - Олександра Михайловича Лізенберга.

О.М.Лізенберг - в подальші роки, відомий львівський письменник (псевдонімом О.М.Лізен), писав українською, ідиш та російською мовами. У 1929 році заарештований, упродовж 1930-1933 років перебував в ув'язненні у Челябінській області. Член Союзу письменників СРСР, заслужений діяч культури України. Організатор (1988 р.) Товариства єврейської культури ім. Шолом-Алейхема.

Лізенберги мали у Косові адресу житла, у центрі, де і збиралися зупинитися, а ми шукали житло більш дешево. Нам порадили звернутися у кінці тодішньої вулиці Горького, під горою, до пані Павлини. Ми туди прийшли, та побачили райське місце: прямо під горою, відокремлено, останнім на вулиці, стояв одноповерховий будинок із городом та садом. Ближче, ніж на метрів 100, інших будинків не було.

Господиня - пані Павлина здала нам велику кімнату з повним пансіоном за дуже помірну ціну. Інших мешканців у будинку більше не було. А пансіон включав сніданок, обід та вечерю, але які! Виявилось, що пані Павлина до 1939 року працювала у Львові куховаркою у графа Потоцького. Звідси і йшла її школа кулінарії. Різні салати, блюда з курей та м'яса - були просто чарівливими. Саме у пані Павлини я спробував уперше обідні холодні фруктові супи. Приголомшливе блюдо, особливо в спекотну погоду! І ще, мені подобалося дуже кисле молоко, яке приносилось у відрі та різалося шматками, як масло. А сироватка від цього молока ... Божественно!

Через декілька років, ми знову приїхали до пані Павлини на відпочинок, але вже без батька. З нами приїхала і Агнеса Михайлівна Сиром'ятникова з молодшим сином. Ми знову у доброму, умілому та смачному обслуговуванні пані Павлини. А я з того відпочинку запам'ятав на все життя один, просто поетичний епізод. Знічев'я, я вийшов з будинку та почав підніматися на лісисту гору. Піднімався, напевно, хвилин п'ятдесят, втомився, вийшов на полонинку, та і сів передихнути. Полонина була невелика, метрів 20 у діаметрі, а навколо густий високий ялинковий ліс. Раптом з лісу пролунав дівочий спів, не пам'ятаю, якої української народної пісні. Не можу і зараз оцінити, наскільки добре співала дівчина, але навколишнє оточення разом з м'яко звучним співом, створювали казково-чарівливий розслаблюючий стан душі. Коли дівчина вже перестала співати, я ще довго сидів на поляні, сподіваючись побачити її, якщо б вона вийшла з лісу.

Утретє у Косові я відпочивав вже після 9-го класу. І жили ми, не пам'ятаю, з яких причин, не у пані Павлини, а у великому дерев'яному будинку з двома мезонінами, ближче до центру містечка. Від нього було значно ближче і до Гуку (водоспаду) на річці Рибниці

(місця постійного денного знаходження, відпочиваючого у Косові, львівського бомонду), і до місцевої «родзинки» - недільних базарів. На цих базарах можна було придбати напрочуд красиві твори народної майстерності Гуцульщини: вироби різьбленого дерева (прикрашені витіюватим різьбленням палиці для ходи, сопілки, дитячі різьблені іграшки та інше)...), різні вироби кераміки, прикрашені художнім розписом, ткацькі вироби із вовни баранів (ліжники-ковдри, в'язані шкарпетки, домашнє вовняне взуття і так далі) та багато що інше.

Але хочеться зупинитися на епізоді, який у мене, тоді 14-ти або 15-тирічного, викликав і посмішку, і добру заздрість.

У мезоніні нашого будинку (в якому ми знімали кімнату), відпочивав, тоді, напевно, вже 70-річний, який спирався при ході на палицю, професор-філолог Львівського держуніверситету Михайло Іванович Рудницький. Моя мати, сама філолог, яка закінчила французьку філологію з глибоким вивченням другої мови - німецької, мені колись називала кількість іноземних мов, якими володів професор Рудницький. Зараз вже їх кількість - не пам'ятаю, але нечувана.

До моєї матері, відпочити тиждень у Косові, приїхала із Київу її інститутська подруга - Віра Кастелянець. Жінка виключно інтелігентна та освічена (недаремно, її приймали у домі метра українською літератури того часу - Максима Рильського). Не дуже красива, маленька, дуже рухлива, яка прийняла образ справжньої французької, Віра приїхала не поодинок, а, як тепер кажуть, із бой-френдом - справжнім французом Жаком. Оселилися вони у другому мезоніні будинку, де жили ми. І ось, гуляє професор навколо будинку, та раптом чує з вікна мезоніну, французьку мову (і абсолютно справжню!), якою розмовляють, між собою, чоловік та жінка. Професор, що прожив в молодості у Франції багато років, був страшенно уражений. У центрі українською Гуцульщини, в горах, почути, у ті часи, французів?! Старий дочекався виходу цієї пари із будинку, підійшов, на такій ж гарній французькій представився, з'ясував ситуацію, та далі вони пішли, голосно розмовляючи, - прогулюватис разом. А я, спостерігаючи за цією сценою, і абсолютно не розуміючи про що вони говорять, тільки тихо заздрив. Але далі тихої заздрості діло не пішло, - за усе моє життя, я так і не вивчив, хоча би ще одну європейську мову. Дуже шкодую про це.

«Спортивна» дитина

Спортом я почав трохи займатися у сьомому класі. До цього навіть прості шкільні уроки фізкультури - були для мене певною мукою. І це попри те, що вчителькою фізкультури була наша сусідка (що жила на вулиці Чехова, 13) - Лідія Василівна Некрасова, що часто бувала у нашому домі. Але усі її титанічні зусилля - зробити з мене спортивне хлопчєня, як і зусилля вчителя фізкультури вже у 9-10 класах Корчинського, який теж відносився до мене (як до сина своєї колеги) досить лояльно, ні до яких великих позитивних результатів не призводили. Так, я міг пробігти стометрівку, перестрибнути планку мінімальної нормативної висоти, перестрибнути через «козла», та, навіть, важко, довго, із неодноразовим «розгойдуванням», виконати перекид на брусах. Але підтягування на турніку або вичавлювання на брусах, як і під'йом по канату, - були вищі за мої сили.

У сьомому класі я, все ж, вирішив використати свій ріст (більше 180 см) та записався у секцію баскетболу дитячої юнацько-спортивної школи. Зайняття в цій секції вела тренер, мабуть, Віра Павлівна (?) Печена, дружина відомого київського динамівського футболіста та тренера - Михайла Федоровича Печеного. Взимку зайняття проходили у величезному залі Спорткомбінату (тепер Євроспорт) на площі Я. Галана (тепер - площа

Є. Петрушевича), влітку - на кортах відкритого баскетбольного майданчика спорткомплексу «Спартак» (тепер спорткомплекс «Україна») по вулиці Черняхівського (зараз - вулиця Мельника). Займався я баскетболом роки зо два, доки у мене різко не погіршав зір, та я перестав добре бачити кошик кільця (а в окулярах баскетболом у той час - не займалися). Пару разів за цей час я, в процесі гри, втрачав свідомість. Один раз, коли, у стрибку, мене штовхнули на металеві стійки баскетбольного щита, другий - коли я вистрибну та «приземлився» серцем на голову іншого баскетболіста. Потрібно визнати, що обидва рази, опритомнівши, я почував себе не дуже упевнено. (Потім, через декілька років, зі мною, вже на якихось внутрішніх інститутських змаганнях, зі мною стався ще один курйозний випадок: я, намагаючись перехопити м'яч, високо вистрибнув, сівши однією витягнутою вперед ногою, прямо на плече, невисокому супротивникові).

У пам'яті залишилася ще одна, незабутня для мене баскетбольна історія. Ми на тренуванні, розділившись на дві команди, - грали у баскетбол. У командах були як хлопчики, так і дівчатка. Мені дісталася «тримати» Вірочку Янцевич, яка вчилася у нашій школі, на рік молодше. Я увесь час її «упускав». І постійно чув обурений голос Печеною: «Аркадію, тримай ближче, притискайся! Притискайся!» Але сором'язливий та, навіть боязкий, школяр, змусити себе виконати ці команди не міг. (Так само як не міг уявити собі, що Віра Янцевич, через багато років виявиться падчеркою мого старшого товариша по службі Леоніда Володимировича Панича, людини яку я дуже поважав, та про якого сподіваюся розповісти дещо пізніше).

Під час нашого зайняття у Спорткомбінаті, одночасно з нами, займалася секція боксу під керівництвом, відомого в Україні тренера боксерів - Валентина Євгенійовича Старчака. У цій секції займався і мій сусід по поверху у будинку (в нас був навіть загальний внутрішній балкон у дворі) - Генко Аврамов. Він був на два роки старше мене. Підійшов до нього. Попросив - спробувати «побоксувати». Мені дали рукавички, ми зайшли у ринг. Генко став у стійку та почав підставляти під удари свої руки. Раптом, я виявився, в напівнепритомному стані, - на підлозі рингу. Коли, нарешті, прийшов у себе, виявилось, що у запалі «сутички», я, несподівано, «дістав» корпус супротивника. І той, у «автоматі», завдав мені удар у голову. Більше я ніколи на ринг не виходив!

« А хвилі бурхливі ... »

Коли в 15-річному році (у 1957 році), я перейшов у 10-й клас, мої батьки, нарешті, наважилися відпустити, під час літніх канікул, мене (одного, без них!) з дитячою туристичною групою на 10 днів у поїздку до Криму. *(Сьогодні ж, мій онук, у тому ж віці, вже об'їздив з тур-групами пів-Європи, та самостійно двічі проїхав на маршрутному автобусі з Франції у Польщу, і, через рік, з Франції у Львів!)*

Дитячу (ну, скажімо так, вже не зовсім дитячу) групу супроводжували дві сорокарічні вчительки львівських шкіл.

У потязі «Львів-Сімферопіль» я потрапив у одно купе з двома своїми ровесниками тезками Юрками та на рік старшим - Анатолієм. Під час усієї поїздки по Криму ми так і трималися учотирьох.

Юрки були однокласниками, і один з них, Юрко Махлін став у подальшому, на довгі роки, моїм близьким товаришем. Красень, угорської зовнішності, з юності - улюбленець дівчаток та досить зрілих жінок, але з дитинства дещо глухуватий.

Познайомилися. Я забрався на верхню полицю. Стемніло, хлопці запросили у купе веселу молоду провідницю вагону. Загасили світло та почалися напівхлоп'ячі ігри з обіймами та

поцілунками. Я, нагорі, прикидаючись сплячим, лежав тихесенько-тихесенько - від незвичайного (що сказати - єврейська домашня дитина). Але якось це пережив - тепер смішно.

Коли обідньої пори група приїхала у Алушту та влаштувалася на турбазі, був надзвичайно спекотливий день. Більшість екскурсантів, пообідавши, полягали відпочивати. Наша ж четвірка вирішила піти познайомитися із Алуштою.

Години до п'яти дня ми вийшли на набережну. Страшенно хотілося пити. На набережній головною пам'яткою була залізна пивна бочка із холодним молодим вином. На смак це була кисленька водичка. Та й вартість склянки цього вина, в ті роки, була схожа на вартість склянки газованої води із сиропом. Тому ми (самостійні дорослі люди) легко «перекинули» зо три склянки вина, та потім вирішили покататися на човнах.

Узяли два веслові човни, у один сіли ми з Толянном, у другий - два Юрка. Море було рівне та спокійне. Екіпажі рішуче відправилися до горизонту. Задоволення було невимовним. Так ми каталися близько години. Потім сонце зайшло за горизонт, почало темніти, піднявся вітер. На морі з'явилися спочатку легкі брижі, потім легка хвиля.

Ми вирішили повертатися, тим більше що далеко-далеко на березі з рятувальної вишки нам щось сигналізували, махали руками та, мабуть, кричали у мегафон.

Спробували повернути човни у бік берега, але напрям хвиль та, мабуть, відлив, що почався, заважали нам виконати цей маневр. Почалася легка паніка, тим більше що випите сухе вино та хвилі приступили до дії - нас почало вколісувати. Озирнувшись на берег, побачили, що рятувальники, зрозумівши, з ким вони мають справу, почали спускати на воду катер. Але, у цей момент, нам вдалося розгорнути човни до берега.

Що говорили рятувальники, коли ми причалили - передати немає ніякої можливості.

Та зате, коли ми ступили на набережну, вона розгойдувалася під нами, як добрий атракціонний човник-гойдалка!

Потім ми переїхали до Ялти, де я, білошкірий та рудий, як завжди, миттєво встиг «згоріти» на сонці. Це, як завжди, супроводжувалося температурою, пухирями на шкірі - тому мене на добу поклали у ізолятор. На третій день був запланований піший похід на Ай-Петрі. Мене ж, «пораненого», відправили туди на вантажівці, що везла сухі пайки, підстилки, ковдри та дрова для вогнища (для ночівлі на горі). Тоді Ай-Петри, у туристичному плані, була ще повністю не обладнана, навіть не було обгороджувальних до краю кручі я не підходив, а підповзав: був сильний вітер, і жахливо, і навіть небезпечно було стояти на ногах на обрії прірви. Пізно увечері усі полягали спати, а я був залишений черговим біля багаття. У зв'язку з тим, що стало прохолодно, усі лягали, щільно притиснувшись, один до одного. На мій, величезний подив, наші супроводжуючі вчительки, уклали між собою Юрка Махліна, який весело мені підморгнув. Я був уражений, але, врешті-решт, щось зміркував.

Надалі було ще пару екскурсій по пам'ятках Південного узбережжя Криму, і ми відправилися додому по складному морському та залізничному шляху Ялта - Одеса - Львів. Я другий раз плув на теплоході «Росія», але вже із квитком на палубі. Уранішній день прибуття в Одесу, був моїм Днем народження. Тому по корабельному гучномовному зв'язку мене привітали з цим Днем (потім вручили вітальну телеграму від батьків). Я на декілька хвилин став відомий широкому колу радянських людей (на жаль тільки тих, і то, абсолютно не усіх, що знаходилися на круїзному лайнері Чорноморського морського пароплавства – «Росія»).

«ДОРΟΣЛЕ НЕРОБСТВО»

Наразі почав говорити про проведення вільного часу в дитинстві, то, дозволю собі порушити (у черговий раз) хронологію, та розповім відразу про небагато епізодів проведення дозвілля у більш зрілому віці.

У своєму «дорослому» робочому житті я не дуже любив брати відпустки. Як правило, їх накопичувалося дві-три, після чого я та головбухи, вимушені були шукати лазівки у законодавстві країни, щоб фінансово компенсувати пропущені відпустки. Мені, що завжди «мотався» по країні¹², вистачало нових вражень, нових емоцій та змін у поточному житті, щоб відмовлятися від нецікавого неробства відпусток. Але якісь відпустки були, та навіть з цікавими деталями, що запам'яталися.

Перший раз - самостійний

Перший раз самостійно я поїхав відпочивати влітку 1959 року, тільки почавши працювати техніком-технологом у «Діпромисті». За допомогою головного технолога «Діпромиста" Гершкова, чоловіка приятельки моєї мами, не пропрацювавши ще, покладених для отримання відпустки, шести місяців, я поїхав на два тижні у Будинок відпочинку працівників промкооперації, аж у Брюховичі, під Львовом. Я (якому тільки що виповнилося 18 років) був наймолодшим дорослим відпочивальником цієї установи здоров'я. Тому вів я себе, природно, дуже «по-дорослому».

Так, основний вільний час, я проводив, граючись з 8-9тирічною дочкою однієї з відпочиваючих пані «бальзаківського» віку (між 35 та 40 роками). На вечірні танці, якщо і приходив, то танцював тільки з цією чарівною дівчинкою або її милою матір'ю і так далі.

Але головним, дуже для мене повчальним і таким, що запам'ятовується, став такий випадок. У один з рідкісних днів відпочинку, у другій половині дня, коли я прогулювався по лісу з моєю, майже ровесницею-відпочивальницею (тільки на пару років старшої за мене), студенткою якогось музичного училища, нас зачепила компанія місцевих брюховичиських хлопців, що проходила поруч. Я їх неодноразово бачив на спортмайданчику та танцях у Будинку відпочинку. Так от, проходячи повз нас, вони щось сказали на адресу моєї супутниці. Що саме, я вже звичайно не пам'ятаю, але, мабуть, щось двозначне. І в мені відразу розбурхалося «завзяте». Не міркуючи, що знаходжуся у лісі, та близько ніяких інших людей не було, я їм відповів якоюсь лайкою, та зажадав вибачитися перед моєю супутницею. На подив, компанія не полізла відразу у бійку, а пояснила, що нічого поганого на увазі не мала, т пішла собі далі. На наступний ранок, спостерігаючи на спортмайданчику, як лідер цієї компанії, що вже пройшов термінову службу в армії, крутить на турніку «сонце», - я уявив собі, що вони могли зі мною зробити учора. На все життя запам'ятав, що перш ніж кидатися у бій, необхідно усвідомлено оцінити сили супротивника. І як завжди - запам'ятав правило, але ... А, буває ж таке, для цієї компанії я на дні відпочинку, що залишилися, - став другом, що вони старанно демонстрували кожен вечір на танцях.

¹² ЗЕМЛЯ, ПОВІТРЯ: ВЕСЕЛІ ВІДРЯДНІ ЗАМАЛЬОВКИ. / НЕВИГАДАНИ ІСТОРІЇ / . – 84 стор.
<https://libruk.com.ua/users/731/zemlia-povitria-veseli-vidriadni-zamalovky-nevyhadani-istorii/>

Сочинські знегоди

У вересні 1965 року, ми з дружиною вирішили поїхати на кавказьке узбережжя Чорного моря, у Сочі. При усій дешевизні життя та польотів на літаку, наш бюджет дозволяв тільки найскромніше, максимум 10-денне, перебування там на відпочинку.

Прилетіли літаком у Адлер, потім гвинтокрилом, мабуть, «Мі-4», перелетіли у Сочі. Нам обіцяла допомогти влаштуватися з житлом одна з львівських вікових пані (що як завжди – молодяться), яка, у той час, відпочивала у Сочі. Адреси своєї у Сочі, вона нам не дала, сказала, що завжди вдень ми її знайдемо на певному пляжі. Пішли шукати цю пані на пляжі, який мені відразу не сподобався: відпочивальники лежали тут практично один на одному, вільного місця було не знайти. Пані ніде не було. І хоча я був без окулярів, раптом помітив вдалині якийсь високий накритий тентом поміст, метрів два з половиною заввишки, із закритими до половини дерев'яними огорожуваннями, бічними сторонами. Я по сходах піднявся вгору на нього, але без окулярів - погано бачив, що ж в середині. До мене миттєво кинулася жінка у білому халаті.

- Молодику! - гукнула вона. - Ви зовсім знахабніли?! Залізли у жіночий аерарій! Тут же, зовсім роздягнені пані!

Я стрімголов скотився вниз. Більше знайому ми не шукали.

Вечоріло, десь треба було переночувати. Поїхали на вокзал, там стояли жінки, що шукали квартирентів на сезон, або на ніч. Нам сподобалася одна жінка років п'ятдесяти, яка сказала, що дешевше та кращих умов, ніж у неї - ми не знайдемо. Чомусь достатньо довго добиралися автобусом до її місця мешкання. Було вже зовсім темно. Підійшовши до одноповерхового будинку, відчули якийсь різкий неприємний запах, але дуже втомилися, тому вирішили - розберемося уранці. Всю ніч нас переслідував цей дивний жахливий запах, але я сказав, що це у нас в голові залишкові явища першого враження. Уранці розібралися - це район очисних споруд Сочі! Я, наразі, вирішив, що в Сочі більше не залишимося, ми сіли на потяг, та поїхали далі на північ. Проїхали кілометрів 25 та на станції Лоо вийшли, сподіваючись зупинитися відпочивати у цьому курортному містечку. Відразу пішли подивитися пляж. Вузький непривабливий пляж, відразу обмежувався залізничною колією потягів, що проходили поряд. Повернулися на вокзал, та поїхали далі на північ. Кілометрів через 35 вишли на станції Лазаревське. Знову відразу пішли на пляж. І - нам повезло. Широкий, навпіл порожній пляж, обмежувався великими зеленими садами приватних будинків. Враження було, що я не на Чорноморському узбережжі Кавказу, а на річці в якомусь українському або молдавському селі (тільки замість річки - тут було море). Зняли кімнату у такому приватному будиночку з садом та прекрасно відпочили свої десять днів. Тут, грошей на цей час - вистачило.

Запам'ятався один забавний епізод у єдиному міському ресторані (швидше їдальні) Лазаревського, в якому ми обідали. Грузин замовив чахохбілі, та коли йому принесли цю страву, з гнівом кричав: «Що ви мені принесли?! Я замовляв чахохбілі, а ви мені принесли суп харчо. Хіба чахохбілі таким рідким буває?!».

Чорноморка

Багато сучасних молодих людей, які ніколи не жили, або тільки у дитинстві жили в Радянському Союзі, вважають, та і упевнені в тому, що в ті часи все було погано. Але це не зовсім так. Дійсно, основна маса радянських людей жила бідно, сіро та понуро. Але були

і переваги у тому соціальному життєвому устрої. Це, у першу чергу торкалося питань медичного обслуговування (навіть при дуже низькій насиченості необхідною медичною технікою), питань освіти, та, без сумніву, питань соціального, і в даному випадку, позитивного зрівнювання усіх верств населення в соціальному забезпеченні, у т.ч. і питань відпочинку трудящих. Жоден керівник підприємства (на відміну від сьогоденної дійсності) не міг «увірвати» собі якісь соціальні блага, не забезпечивши перед цим ними своїх підлеглих. Я вже згадував жартівливе висловлювання заступника голови Львівського міськвиконкому Гріха : «Що за життя пішло? Приліг з чужою дружиною у ліжку, а думаєш за партквиток?!». Партквиток тримав усіх у певному тонусі.

Спробую проілюструвати цю мою сентенцію на прикладі керівництва заводу «Електрон».

Перш ніж у багатодесятирічного генерального директора Степана Остаповича Петровського, з'явився свій, не приватний, а тільки персональний, маленький, одноповерховий, цегляний будиночок на озері у Бережанах, близь селища Винники, він побудував там для відпочинку працівників заводу прекрасну Базу суботньо-недільного дозвілля. Так, у цей будиночок не пускали переночувати простих смертних, але у суботу та неділю працівникам «Електрону» було, де повеселитися, поганяти м'яч, порибалити.

До речі, я, працюючи конструктором у відділі автоматизації та механізації заводу, був, напевно, одним з перших, хто почав освоювати цей простір. Якимось отримав завдання з'їздити з працівниками відділу капітального будівництва заводу у Винники, зробити планування передбачуваної бази відпочинку із озером, та потім спроектувати тимчасове огорожування цієї території. Поїхали. Поряд з яблуневим радгоспним садом, був великий майданчик з не дуже густим гаєм та із великим яром. Він і став майбутньою шикарною базою відпочинку «Електрону».

Коли такий же будиночок у Петровського з'явився у Одесі, в Чорноморці (Люстдорфі), він раніше повинен був побудувати, там, на морі, прекрасну Базу відпочинку «Чорноморка», путівки куди, у літній час, отримували на 90% - працівники, саме, цехів об'єднання «Електрон».

Вже раніше згадувалося, як отримував ділянку в садівничому кооперативі «Електрон» голова трибуналу Прикарпатського військового округу - генерал-майор Кравченко: тільки шляхом поділення, стандартної ділянки, що звільнилася, навпіл на двох з робітником одного з цехів заводу.

Я, інженерно-технічний працівник конструкторсько-технологічних підрозділів «Електрону», побував влітку у «Чорноморці», за тридцять років роботи в об'єднанні, тільки один раз, у 1969 році. Тоді моєму синові виповнилися три роки, і ми вирішили, що вже можна його вивезти на море. Насилу добився трьох 12-денних путівок (двох дорослих та дитячої) у профкомі заводу, і те - тільки на перший заїзд, з 29 травня, коли море у Одесі ще дуже холодне (17-19 градусів). Тоді ще у «Чорноморці» не було багатоповерхового цегляного корпусу, і відпочивальники жили у фінських будиночках та наметах. Оскільки ми були з маленькою дитиною - отримали путівки у будиночок. Коштували вони нечувано дешево - 10% від фактичної вартості, по якій їх могли придбати нечисленні (по обміну між профспілковими організаціями різних підприємств) і не співробітники «Електрону». Іншу частину суми доплачувала профспілка. Прекрасно оздоровили маленьку дитину. Коли увечері відлітали у Львів - був туман. І ми всю ніч просиділи у аеропорту Одеси. Маленький Син постійно виходив з будівлі аеропорту та увесь час повторював: «Знову таман! Знову таман!»

Другий раз я був у «Чорноморці» років за десять. Тоді вже на базі відпочинку побудували багатопверховий корпус, та, у не літній час, в ньому функціонував «зимовий» профілакторій «Електрону». І я узяв туди, напрочуд легко (чом би це?), путівку з 7-го листопаду на 12 днів.

6 листопаду увечері сів до потягу Львів-Одеса, та раптом виявив у вагоні - головного технолога «Електрону» Анатолія Яковича Беркаша. Він був, не набагато, старший мене за віком, - років на п'ять-шість, тому ми з ним були на «ти». З'ясували: ми їдемо у одно та те ж саме місце, з одного та того ж питання. Зраділи. І відразу вирішили оселитися разом.

При реєстрації у профілакторії, звернули увагу на підкреслено шанобливе ставлення до нас обслуговуючого персоналу. Виявилось, що ми, усього лише головний технолог об'єднання та якийсь начальник відділу якогось СКБ – «найвищі» відпочивальники цього заїзду з «керівництва» об'єднання. У «зимовому» профілакторії на березі Чорного моря відпочивали, в основному, працівники філій об'єднання з сонячного Закарпаття. Тому нас поселили у номер-люкс - двокімнатний номер з усіма зручностями, телевізором, але ... з одним двоспальним ліжком. Так я провів майже два тижні у одному ліжку з Анатолієм (про що ми відразу домовилися не розказувати на заводі - засміють). У перший же день я, який, взагалі, дуже мало пив спиртне, домовився з Беркашем, що максимум випивки за день - це сто грамів горілки. І Анатоль, скривившись, - погодився.

Наш день протікав так. Уранці ми йшли снідати, та прямо з їдальні сідали у автобус, який віз нас у центр Одеси, до Лермонтовського санаторію, - на лікувальні процедури. Я приймав тільки кисневі та хвойні ванни, а Беркаш ще і фізіо-терапевтичні процедури.

На прийомі мною ванн слід зупинитися. Сектор лікувальних ванн у санаторії був влаштований так. У невеликі ванні кімнатки входили через двері з коридору. Протилежна, від входу у кімнатку, стіна була із зовнішніми вікнами, Між бічними стінами ванної кімнатки та торцевою віконною стіною був наскрізний прохід для обслуговуючого персоналу. Вихований в умовах сучасної облаштованої квартири з усіма зручностями (у лазні я, щоб помитися, а не попаритися, був до цих подій, всього те пару разів, і то - у загальній душовій) я твердо знав, що у ванну необхідно залізати – тільки повністю роздягнувшись. Тому повністю роздягшись та залишившись тільки у затемнених окулярах з діоптріями, я кожного разу залівав та перився у теплій воді, або що пузирилася, або що випускала пахощі хвойного лісу. Все було прекрасно, доки одного разу по службовому проходу не стали проводити групу студентів перших курсів медичного інституту. Людей тридцять студентів, і юнаків, і дівчат, із здивуванням дивилися на абсолютно голого чоловіка, що лежав у ванні, з яскравими рудими вусами та у затемнених окулярах. В їх очах явно проглядався сміх. А мені було далеко не до сміху, я шулився, але терпів цю екзекуцію - діватися було нікуди.

Оскільки Беркаш завжди виходив з процедур значно пізніше мене, я терпляче його чекав у коридорі. Потім ми з ним бігли на «Привіз», купували яку-небудь свіжо-копчену рибку та ще якісь ласощі, і завжди вчасно поверталися до автобусу бази відпочинку, щоб їхати на обід у «Чорноморку». Приїхавши на Базу відпочинку, піднімалися до себе у номер, випивали (Беркаш свої - 100 грамів, я - 50), закушували привезеною гастрономією, та йшли у їдальню на обід. До речі в їдальні «Чорноморки», як і в їдальнях головного заводу об'єднання, годували завжди смачно та ситно. З'їдали, як ні в чому не бувало, і цей обід, Після обіду, до нас, «високих керівників», кожного разу, підходив завідувач їдальнею та цікавився: чи було смачне, чи немає зауважень, чи ситі ми. І ми, завдячували його, завжди чесно відповідали, що не лише ситі, а обжерлися. (А як можна не обжертися, пообідавши двічі?!)

Після обіду ми йшли, у пальтах та капелюхах, «загоряти» на пляж. Лягали на лежачки прямо у пальтах, на обличчя (від зрідка проглядаючого сонця) - насували капелюхи, та хвилинок дев'яносто дрімали під музику, нещодавно привезеного Анатолієм з відрядження на «Grundig», портативного магнітофона. Опісля вечері у нас був перегляд телепередач та ... сон.

А профілакторій жив зовсім іншим - веселим життям. Середній вік, людей, що приїхали на відпочинок, вимагав танців та розваг. Танці, треба визнати, організовувалися щовечора, але на них ми жодного разу не були. А після танців у відпочиваючих, мабуть, були інші розваги. Ми, на відміну від інших мешканців профілакторію, вставали уранці дуже рано. І одного разу побачили, як вистрибує на територію, з чиєїсь кімнати першого поверху, молодий, але вже дуже повненький, лікар-гінеколог нашої заводської поліклініки. Не зовсім висипаний, і тому дуже злий, мій сусід по ліжку, у серцях сказав: «Для цього йому потрібно було їхати сюди?! Не надивився?!»

І я відразу згадав ініцу комічну історію, пов'язану із словами «лікар-гінеколог» та «Електрон». Пару років до цього, увесь завод потішався над історією, що сталася із заводським робітником відділу зовнішньої кооперації на прізвище, наскільки пам'ятаю, - Орлендер. Високий, представницький, рудо-лисий постачальник приїхав у відрядження в сибірський Томськ або Омськ (завжди плутаю ці два міста). Місць у готелі, як завжди в Радянські часи, - не було. Тоді Орлендер представився адміністраторові готелю: «Я відомий львівський лікар-гінеколог. Прізвище моє - Орлендер. Допоможіть мені, будь ласка, нормально пожити у Вас в готелі пару діб! Буду Вам надзвичайно вдячним!» Адміністратор - жінка середнього віку, зацікавлено поглянувши на постачальника-гінеколога, видала йому ключ від полу-люкса. Коли, набігавшись по міських підприємствах, втомлений Орлендер увечері повернувся в готель, - у дверей його полу-люкса стояла невелика черга, жінок п'ять, яка чекала прийому у відомого львівського гінеколога. Вибухнув скандал. На завод прийшов обурений лист з партійних органів цього сибірського міста. І Орлендер, доводячи в парткомі «Електрону» свою невинність, стверджував: «Повірте, чесне слово, лікарського прийому я, точно, - не проводив!»

Карпатське диво

У СКБ системотехніки в курортному карпатському містечку Яремча була своя База відпочинку, аж місць на тридцять. Велика Яремча складається з трьох частин: сіло Дора, власне Яремча та село Ямне. Так от у Ямному, недалеко від автобусної зупинки та сільського магазину (центру села), прямо під горою і знаходилася ця затишна база. На базі були два фінські будиночки, басейн, що наповнювався водою джерельного струмочка, який біг по території, душова, з водою з великого баку, що нагрівався сонцем, загальними зручностями на території, та телефонний міський і міжміський зв'язок. Будиночки були обладнані загальними кухоньками з газовими плитами та водоводом.

Кімнати були на три-чотири ліжка. Обслуговували базу (чергові, прибиральниці, прання і заміна постільної білизни) мешканці, найближчих до бази, сільських садиб. Прекрасне забезпечення сімейного відпочинку на природі!

На цій базі я відпочивав разів чотири-п'ять. Оскільки у мене були прекрасні стосунки з директором бази Власом Степановичем Ожгою, який числився завжди, з першого дня, старшим техніком у штатному розкладі мого відділу, то коли я з'являвся на базі, він говорив: «Ну, все, Аркадію Захаровичу. Ви тут все знаєте! У мене багато господарських питань в

самій Яремчі та у Івано-Франківську, тому керуйте базою. Якщо будуть якісь нерозв'язні питання - дзвоніть. А, так, я приїду - через тиждень».

(Взагалі, Влас Степанович був майстер на всі руки: і слюсар, і зварювальник, і електрик. Фактично все на базі, окрім фінських будиночків, побудував він, мало не своїми руками: і душову, і басейн. А постійний ремонт усього устаткування бази? У нього я, уперше в житті побачив, зібраний їм самим, квадроцикл для гористої місцевості. Влас завжди мені казав: «Якби я постійно щось би не будував, то нічого б і не заробляв. А на мою зарплату - прожити неможливо!» І він був правий. Коли він звільнився, то при наступному директорові бази Безкоровайному, - база спочатку почала повільно помирати, потім була приватизована самим директором, і, нарешті, до великого мого, і не лише мого, жалю, - остаточно зруйнувалася).

Уперше на базу я приїхав відпочивати років через п'ять після її створення, у 1976 році, коли після смерті батька, необхідно було вивезти будь куди, для хоч якогось її заспокоювання, матінку. І ось ми утрюх: мати, мій Син та я, приїхали відпочивати на яремчанську базу СКБ системотехніки. Яке блаженство: тихо та спокійно, гори та ліс, гірська річка. Сніданок та вечерю готувала мати, на обід ми ходили у садибу навпроти бази, де господарка готувала дуже смачну їжу. Мій Син із задоволенням ходив зі мною у гори збирати гриби, але оскільки удома моя дружина та теща попередили його про небезпеку отруйних грибів, навідріз відмовлявся їсти, приготовані бабусею з цих грибів блюда (як правило, смажені з цибулею та сметаною). Зате через рік коли ми знову у тому ж складі приїхали у Яремчу, навідріз відмовлявся ходити по гриби зі мною у гори (залишався на базі гратися з іншими дітьми) та зате із задоволенням «уплітав за обидві щоки», бабусею приготовані, смажені, все з тією ж цибулею та сметаною, - ці зібрані гриби.

Розділ 4. ALMA MATER

1958 рік. Так, школа закінчена! Срібна медаль за успіхи у школі - отримана! Вступаю у доросле життя! Питання тільки у тому, як же у неї вступати та куди?

Куди? Начебто батьки, за мене, давно вирішили це питання - у вищій учбовий заклад. Але у який? Ще коли я вчився у 10-му класі, батько якось прийшов та сказав, що є можливість отримати напрям військкомату для вступу у одне з найпрестижніших вищих учбових закладів Радянського Союзу - Ленінградську військово-медичну академію. Я, навідріз відмовився. (У дитинстві, навіть йдучи по вулиці Пекарській повз Медінститут, намагався завжди обходити «анатомічку» по іншому боку вулиці). Вступати до Львівського державного університету - було безглуздо: по-перше, я вважався далеко не гуманітарієм, «ліриком», а чомусь природженим «фізиком»; по-друге, в Університеті діяло досить суворе правило, так званої, п'ятої граfi анкети. Діяло воно і у Львівській політехніці, але тільки вже на окремих факультетах. Так, наприклад, на радіотехнічному, під керівництвом декана Євгенія Федоровича (Теодоровича) Замори. *(Хоча, через багато років, я ефективно та досить дружно співпрацював з сином цього декана, дуже мною шанованим, культурним, порядним та принциповим Теодором Євгеновичем Заморою).* Критерій відбору, природно, визначався «неупередженими» вступними іспитами. Але, у той рік, було прийнято Постанову ЦК КПРС про те, що на вечірні факультети ВНЗ медалісти приймаються без

іспитів. І я, як людина, що «дуже любить перетрудуватися та долати перешкоди», вирішив поступати у Політехніку на вечірній, аби не складати вступні іспити. Мені було, в принципі, все одне, на яку спеціальність поступати (ніякого покликання я не відчував). Вибрав наймоднішу та абсолютно новішу – «Хімічні технології переробки пластичних та композиційних матеріалів» (хоча предмет «Хімія» у школі - терпіти не міг). Відмовили, у зв'язку з тим, що ліміт медалістів (без іспитів) вже був вичерпаним. Ну, добре, здав документи на спеціальність «Технологія металів, металорізальні верстати та інструменти». Але, щоб був підписаний наказ ректора про зарахування на вечірній факультет, зажадали довідку з місця роботи. Мені ще не було 17 років, тому за законодавством, що існувало тоді, дозвіл на будь-яку роботу повинна була дати вищестояща організація. Оскільки я збирався йти працювати на завод «Теплоконтроль» (верхнє закінчення вулиці Леніна, тепер Личаківська), розташований недалеко від мого дому, те дозволити мені, малолітці, стати робітником - повинна була Львівська Рада народного господарства (керівник промисловості усього Західного регіону України). Такий дозвіл, не без допомоги Петра Самойловича Розенберга, що працював тоді заступником начальника Виробничого управління саме цього Раднаргоспу, було отримано. І я став студентом вечірнього факультету Львівського політехнічного інституту та учнем токаря токарно-револьверної ділянки заводу «Теплоконтроль». Робочий тиждень (до 1967 року) був у СРСР - шестиденний. Тому мій графік життя став: шість днів у тиждень - робота на заводі (через тиждень - перша або нічна зміни), чотири або п'ять днів у тиждень з 19-00 до 23-00 - зайняття у інституті.

«РАНКОВО-ВЕЧІРНЯ КАР'ЄРА»

Студент-вечірник

На першій ознайомлювальній зустрічі, колишніх абітурієнтів, що поступили на спеціальність «Технологія металів, металорізальні верстати та інструменти», декан механо-технологічного факультету професор Комаров сказав нам фразу, що запам'яталася на все життя : «Ми повинні тут дати Вам знання: дещо - про все, і все - про дещо!». Група-вечірників, у яку я потрапив, в основному, складалася із 25-35-тирічних чоловіків та жінок різних робочих спеціальностей, кількох чоловік більше старшого віку, та трьох вчорашніх десятикласників: Зенека Стоцька - золотого медаліста, Юрка Махліна - приятеля по спільній дитячо-екскурсійній поїздці у Крим (якому я дуже зрадив) та мене. Дивно, але, незважаючи на різницю у віці та інтересів, цілоденне фізичне, моральне та психологічне навантаження, група була дуже доброзичлива та толерантна. Разом переносили тяготи щоденного, вечірнього, двопарного навчання (після звичайного дня праці), разом удвох-утрьох готувалися до заліків та іспитів, разом веселилися на перервах між парами. Запам'яталися ці перерви грою у «жучка». Сьогодні вже мало хто пам'ятає цю гру: один, дуже дорослий, гравець ставав спиною до усіх інших, виставляв, з пахви, руку назад, долонею убік. Хтось ляскав його по цій долоньці, і він повинен був відгадати - хто. Перед моїми очима прямо стоїть картинка такої перерви на першому курсі між парами. Ми зібралися в коридорі. Десь близько 9 годин вечора. Ми лясаємо у «жучка». (Запам'яталися відкриті двері сусідньої аудиторії із студентами-економістами четвертого курсу стаціонару. Ця група була знаменита тим, що складалася з одних дівчаток. Все ж за наявності одного юнака - повненького угорця Іштвана Добея, тенора симфонічного оркестру Політехніки під керуванням диригента

Келлера. Згодом, з трьома студентками цієї групи, я, у різні роки, довгий час співпрацював. Світлана Рабінович, у заміжжі Смелянська, близько двадцяти років - моя близька співробітниця, можна сказати, наблизений союзник та радниця, у роботі начальником відділу у СКБ системотехніки «Електрону» у 1970-1990 рр. Людмила Красівська - начальник планового відділу цього ж СКБ у 1982-1993 рр. А з Галиною Домарадзькою я читав лекції в Інституті підвищення кваліфікації працівника Мінрадіопрому СРСР у 1985-87 рр., потім вона була завідувачкою кафедри міжнародної економіка Інституту підприємництва та перспективних технологій Львівської політехніки, доцентом якої я був у 2007-2011 роках).

У зв'язку із «жучком», цікава несподівана моя зустріч, років через 10-11, з одним з учасників цієї гри. Якось на початку 1968 року, комерційний директор «Електрону» Петро Самойлович Розенберг зайшов у кабінет начальника координаційно-управляючого центру (КУЦ) заводу. У кабінеті був тільки я, який нещодавно перейшов на роботу в КУЦ.

- Аркадію, я тут привів директора вінницького заводу радіоламп - нашого постачальника. Він хоче подивитися машинний зал Центру, та, хоч би коротенько, ознайомитися з принципами створення АСУП «Львів». Розкажи та покажи йому, будь ласка, - попросив Петро Самойлович.

Хоча мені такі відвідувачі вже набридли «до бісиків», відмовити Петру Самойловичу, ні по положенню, ні по його постійному відношенню до себе (підтримці упродовж, практично, усього мого життя) я не міг. Тому, поплентався до дверей у коридор. Там стояв вище середнього зросту, досить угодований чоловік років 50-ти, з абсолютно голою головою (для мене, тоді 27-мирічного - просто літня людина). Привіталися, повів гостей у машинний зал. Почав швидко розповідь, сподіваючись якомога швидше звільнитися. Раптом гість мене перебив.

- Аркадію Захаровичу, ми з Вами не були знайомі раніше?

Я, перервавши свою розповідь, швидко поглянув на лису голову ві-за-ві.

- Та ні, начебто, раніше не зустрічалися, - відповів я, та швидко продовжив свою розповідь.

Але відвідувач не угамовувався

- А чи не вчилися ми з Вами разом у інституті?

Я, знову швидко поглянувши на абсолютно лису голову співрозмовника та солідний животик, та напрочуд забувши часи, коли двічі вчився на вечірньому, і два роки на стаціонарі, досить жорстко вимовив:

- Ні, ми не могли вчитися в інституті разом з Вами!

Петро Самойлович, смикнув мене ззаду за піджак, - мов поведься пристойно.

- Ваше прізвище - Бріскін? - поставив наступне питання лисак.

Ось тут він викликав у мене неприхований інтерес.

- А Ви таке прізвище - Пшеничний, пам'ятаєте? - продовжив почесний екскурсант.

- Та ... , звичайно, я з ним вчився. у одній групі на перших курсах вечірнього!

- Так я - Пшеничний! Пам'ятаєте, як ми з Вами вечорами грали у «жучка»?!

- із сміхом закінчив мій інститутський одногрупник.

Вчитися увечері було досить важко, але практично ніхто з досить зрілих студентів-вечірників зайняття, без поважних причин, не пропускав.

Пригадується дрібний інцидент, який стався в мене у першому семестрі на першому курсі з викладачем практичних занять із хімії. У нас на другій парі (десь з 21 години) проходив колоквиум по одній з тем, що вивчалися. Кожен відповідав персонально, та якщо невірно - сідав далі готуватися до повторної відповіді. Я, з першого разу, відповів невірно, і

вдруге звернувся до викладача тільки десь о пів одинадцятої вечора. Відбулася дуже яскрава розмова.

- Ви, знаєте, Бріскіне, вже досить пізно, я за день втомився, на роботі з 9-тої ранку. Тому перенесемо співбесіду на наступне зайняття, - відповів, на моє звернення, хімік.

- Але, шанований N. N., адже я теж сьогодні на роботі, тільки вже з 8-мої ранку. Тому, будь ласка, давайте продовжимо сьогодні, - наполягав я.

Викладач, що знаходився під відповідним тиском Постанови ЦК КПРС про пріоритетність вечірнього навчання робочої молоді у ВНЗ країни, важко зітхнувши, був вимушений погодитися з, досить зухвалою, пропозицією безвусого молодика.

Вищу математику нам у першому семестрі на першому курсі читав молодий (років 30-35-ти) старший викладач, який нещодавно захистив дисертацію, - Казімирський. Математик був надзвичайно імпазантним, завжди прекрасно, по моді, одягненим (мабуть, мав закордоном, швидше за все у Польщі, родичів), дотепним. Тому користувався великим успіхом у нечисленній когорти жіночої половини нашого вечірнього співтовариства (як правило, ті здавали Казімирському залік та іспит не з першого разу). Читав він лекції відразу для потоку - 100-120 студентам. Відбувалося це в найбільшій, амфітеатром, аудиторії головного корпусу Політехніки. У аудиторії була величезна двоповерхова учбова дошка (верхня, при необхідності опускалася, а нижня піднімалася), напевно, розмірами 4м x 1,5м кожна. Так от, обписавши їх, обидві, повністю виведенням якогось доказу (і ми, відповідно, законспектували це у своїх зошитах), Казімирський міг несподівано сказати: «Ви знаєте, я, мабуть, десь при виведенні цього доказу помилився. Тому закресліть це усе в своїх зошитах, а я зітру усю цю ересь з дошки. І почнемо знов-таки!»

У другому семестрі вищу математику у нас вів доцент Лянце - пряма протилежність яскравому та живому Казімирському. Але, мабуть, він був, таки справжнім ученим-математиком. Лянце тоді були роки 45-50. Постійно у своїх думках, задумливий, безперервно жамкаючий свій язик, доцент, на жаль не викликала у нас особливої любові та прагнення до глибокого вивчення основ диференціального та інтегрального числень. При цьому багатьох, таких необхідних в сучасному житті, розділів Вищої математики, як наприклад «теорія великих множин», у програмі викладання для майбутніх інженерів-механіків взагалі не було (про що мені довелося не раз пошкодувати у подальшому житті).

На першому курсі практичні лабораторні роботи з фізики у нас вели дві чарівні молоді жінки-білявки (років зі 30-35) - Валентина Іванівна Осіпова та Зоя (Володимирівна - ?) Дощечкіна. Їх відношення до нас, вечірників, можна проілюструвати одним епізодом, що стався зі мною. Як завжди, спізнюючись, не встиг забігти у інститутську бібліотеку і ознайомиться з інструкцією із виконання лабораторної роботи, як зараз пам'ятаю № 13. На бігу запитав у однокурсників, як же потрібно виконувати цю роботу. «Необхідно трубу приладу сфокусувати на розжареній нитці усередині цього приладу, та зняти параметри спектру цього випромінювання», - отримав швидко, дуже чітку, та, як мені здалося, зрозумілу відповідь. Абсолютно втомлений, прибіг на другу пару (близько 21-30) у фізичну лабораторію, як мені пам'ятається, у підвальному приміщенні головного корпусу Політехніки. У лабораторії стояли довгі дерев'яні столи, з приладами та табличками номерів лабораторних робіт, і довгими дерев'яними лавами, біля цих столів. Знайшов стіл з табличкою - № 13. Пів-справи - зроблене. Сів за стіл, почав крутити тубус на приладі, направляючи його на стояк з розжареною ниткою приладу. Але в окулярі труби нічого видно не було. Так промучував хвилин 15. Підійшла висока, красива та представницька Дощечкіна.

- Бріскіне, що це Ви робите?
- Так, ось, Зою Володимирівне, - фокусую нитку лампи. Чомусь нічого не виходить?!

- Так ви ж дивитесь у тубус з іншого боку, - від душі сміючись, сказала Дощечкіна. - Посуньтесь, будь ласка, дайте мені сісти та допомогти Вам! Візьміть ручку і записуйте!

Зоя Володимирівна сіла поряд зі мною, повернула тубус на 180 градусів, сфокусувала нитку, та почала диктувати мені параметри спектру.

Хімію в другому семестрі першого курсу нам викладав доцент Михалевич. Величезний чоловік (за чутками чемпіон довоєнної Польщі по боксу у важкій вазі), з козацькими вусами, був фанатом хімії. З чуток мав удома прекрасну хімлабораторію (з-за того, мабуть, від нього пішла дружина), якою займався увесь свій, вільний від викладання у Політехніці, час. Читав лекції він потоку, людей на 150, у величезній, амфітеатром, аудиторії в старому хімічному корпусі. Ось там, у мене з ним і стався дуже цікавий, короткий, але дуже повчальний, діалог. Михалевич любив, читаючи лекцію, ходити по аудиторії, іноді піднімаючись по 5-10 сходинкам вгору, потім сходячи вниз, і так далі. Я сидів на самому верху амфітеатру, та хтось з доросліших студентів навчав мене роботі з логарифмічною лінійкою. (Був колись такий, досить широко використовуємий, математичний рахунковий інструмент). Захопився, та абсолютно відключився від всього, що заважало освоєнню нового інструменту, - якоїсь там лекції. Раптом, почув над собою громоподібне запитання лектора, який навис наді мною.

- Молоді люди, а ви чим тут, зараз, займаєтесь?

Я підняв очі, та, заїкаючись, вимовив:

- Вчуся працювати з логарифмічною лінійкою ...!

- Ну що ж, це потрібна справа, - після деякого роздуму вимовив Михалевич, та продовжив свою лекцію, спускаючись по сходинках.

Практичними заняттями з курсу «машинобудівельного креслення» на першому курсі у нас керував асистент кафедри креслення Федір Головка, чоловік років 35, з дуже вузькими губами та напрочуд злими темними очима. Мабуть, ми не полюбили чомусь один одного з першого зайняття. Креслення з шрифтами та кранами у розрізі, я йому не міг здати жодного разу за увесь семестр, та і відповідно диференційований залік не отримав. Так і «висів цей хвіст» у мене до закінчення другого курсу, коли я вирішив перейти на стаціонарне навчання. Ось тут-то довелося зайнятися ліквідацією «хвосту». Як же це зробити - адже все одно направлять до того ж самого Головка. Прийшов до завідувача кафедри креслення, а він раптом говорить, що Головка місяць не буде - йдіть до старшого викладача Кожункіної. Я знав, що Кожункіна - дружина заступника завідувача моєю профільною кафедрою, доцента Повидайло. Вже легше - якась «споріднена» душа. Приходжу, сидить чарівна жіночка, з м'яким голосом та дуже привабливими очима (через рік ця цікава жінка втекла з проректором Політехніки Глушком у Краснодар). Розглядаючи, принесені мною креслення, запитує:

- Чому ж Головка, більше року назад, не прийняв їх?

- Тому що він - дурень! - не дуже замислюючись, відповів я.

- Ну, молода людина, так не зовсім пристойно відзиватися про викладачів, - вже сміючись (як видно, моя думка співпадала з її власною), сказала Кожункіна, та поставила «добре» у залікову книжку.

Без підготовки

Вже на першому курсі на першому іспиті у мене, обставинами, були вироблені принципи: йти, як правило, складати іспити першим, та «без підготовки». Перший з них був обумовлений бажанням зберегти свої нерви та час (якого тоді катастрофічно бракувало), другий - трагікомічною ситуацією, що виникла на першому ж інститутському іспиті - з нарисної геометрії.

Нарисна геометрія вивчає властивості та розрізи від перетину об'ємних фігур у тривимірному просторі (досить складна наука). Її викладав нам, слава богу, не, відомий усій Політехніці, «звір» доцент Полянський, а добрий та розумний, 50-річний старший викладач Буймола. Читаючи, у вечірні години, нашій групі лекції, Буймола любив, іноді, сідати за стіл єдиної у групі 30-річної, дуже симпатичної жінки (на жаль, абсолютно не пам'ятаю, як її ім'я), легко обійняти її за плечі, сказавши, що йому так значно комфортніше та приємніше, і продовжити лекцію. Так от, готувався я до цього, першого у інституті, іспиту (як потім, два подальші роки, і до інших) разом з моїм другом та одногрупником - Юрком Махліним. Щось ми вивчили, до якихось азів цієї науки не дійшли. Прийшовши на іспит, узяли по екзаменаційному білету, сіли готуватися. Подивився у свій білет: перше питання - не знаю, друге питання - щось чув, але не впевнений, третій - задача, рішення якої - не відаю. Позаду, Махлін, що сидить там: «Ну, що у тебе?». Показую, - Юрко хапається за голову. «Почекай, зараз дістану підручник, знайдеш відповіді». Я, не обертаючись: «Все одне, списувати не вмю!». І, абсолютно підсвідомо, досі не можу ні собі, ні іншим пояснити чому, піднімаю руку та, звертаючись до Буймоли, майже істерично кричу: «Дозвольте ... без підготовки?!» Буймола показує на стілець за столом, біля себе. Я піднімаюся, позаду мене за піджак хапає Махлін, намагаючись посадити назад за стіл. Вириваюся, беру чистий аркуш паперу, та саджаюся поряд із екзаменатором. Він забирає у мене з рук, цнотливий аркуш паперу, дивиться на нього з одного боку, потім перевертає, та здивовано піднімає очі на мене.

- ...?

- Але я ж без підготовки, - зрозумівши його здивування, відповідаю я, почавши, нарешті, опам'ятовуватися.

- Так, дійсно, - трохи подумавши, вимовив Буймола. - Прошу, розкрийте ж мені, будь ласка, відповідь на перше питання білету.

Він протягнув мені - мій же аркуш паперу. Я його тут же поклав на стіл, досить далеко від себе. І почав з емоціями, широко жестикулюючи руками у повітрі, пояснювати, як виглядають розрізи двох заданих фігур, що перетинаються у просторі. Буймола, спочатку здивовано, потім все більш та більш серйозно дивиться на мене, вирішуючи у голові досить складну дилему: чи перед ним студент, який щось знає, чи «гросмейстер» Остап Бендер, що грає шаховий «матч століття» із любителями у Нью-Васюках. Та ж його реакція була, і коли я, у тому ж дусі, почав викладати свою відповідь з другого питання білету. Але коли я почав у повітрі вирішувати і задачу, терпінню Буймоли прийшов кінець. Чи зрозумівши, що дилему він не вирішить, а швидше оцінивши мій блискучий експромт, екзаменатор поставив мені у залікову книжку «добре». Вийшовши у коридор, я, ще не до кінця, розуміючи, що сталося, спробував відсапатися та прийти до себе.

Через деякий час у коридор вийшов, що здав іспит на «задовільно», Махлін, та тільки сказав: «Ну, ти ... - даєш!»

Випробувавши метод «без підготовки», я вже досить спокійно, використовуючи його, складав інші іспити під час усього свого «кочового» навчання у інституті. Але у мене вже на другому іспиті з'явився конкурент - Зенек Стоцько.

Стоцько Зиновій Антонович, інженер-механік, доктор технічних наук, професор, директор Інституту інженерної механіки та транспорту Національного університету «Львівська політехніка» з 2001 до 2014 роки.

Зенек - прекрасний, добрий та чуйний хлопець, здібний та постійно успішний студент, спокійний та завжди толерантний. На відміну від мене, завжди добре підготований до перевірки своїх знань. Між нами збереглися теплі дружні стосунки упродовж усього життя, хоча за минулі роки ми бачилися, від сили, 5-7 разів.

Наступним іспитом була хімія. Про «любов» до неї я вже згадував, і знання мої тому відповідали. Читав нам цей предмет високий, дещо сухуватий, доцент Гординський. Я, мабуть, став панікувати. Вирішив піти на консультацію до дружини найближчого друга батька у Львові, Петра Самойловича Розенберга, - кандидата хімічних наук Міри Рувимівни Віленської, що працювала на одній з хімічних кафедр Політехніки.

Взагалі, родинна трагедійна історія Розенбергів, викликає майже містичний жах. У цій, здавалося б, успішній по життю, родині були два сини. Молодший, Роман, - шалено красивий та музично обдарований (займався скрипкою, одночасно, у одного і того ж викладача, зі своїм ровесником Юрієм Башметом, майбутнім видатним радянським альтистом, диригентом та педагогом), припинив музичне навчання та поступив у Політехніку. Десь, на третьому або четвертому курсі загинув разом з трьома друзями в автокатастрофі під Львовом. Сама ж Міра Рувимівна, дуже красива та гідна жінка, років через десять, загинула також у автомобільній катастрофі у центрі Москви.

Міра Рувимівна, поговорила зі мною з хімічних питань години півтори, сказала, що я дарма нервую - певні знання є, та я окрилений, подякував їй та пішов. Не знаю, чи говорила вона щось Гординському, але цей іспит для мене виявився таким, що дуже запам'ятовується.

Прийшовши на іспит, Гординський розклав на столі екзаменаційні білети, та, як завжди робили усі викладачі Політехніки, впустив у аудиторію першу п'ятірку «прагнучих - випробувати Долю». Ми узяли білети, та розсілися за столами. Гординський поставив питання: «Може хтось хоче відповідати без підготовки?» У відповідь піднялися дві руки: Стоцька та моя. Нас обох запросили за бічні сторони столу екзаменатора. На питання своїх білетів ми відповідали по черзі: спочатку обоє - послідовно, з першого питання білетів, потім обоє по другому, третьому. В принципі обоє добре освітили проблематику усіх трьох питань. Потім почалися, також по черзі, додаткові питання. Зенек, як завжди, чітко та вірно відповів на своє питання, я ж чесно признався, що відповіді не знаю.

- Думайте! - сказав викладач, та знову обернувся до Стоцька

Коли Зенек і на друге питання, дав вірну відповідь, екзаменатор обернувся до мене.

- Ну, що Ви скажете?.

- Я не знаю відповіді на це питання! - продовжував гнути свою лінію я.

- Думайте! - знову прозвучала відповідь.

Зенек блискуче впорався і з третім додатковим питанням, отримав своє «відмінно», і пішов. Його місце зайняв новий стражденний. Гординський обернувся знову до мене.

- Як справи, молодичку?

- Так я ж сказав, що - не знаю!

- Думайте!

- Що тут думати, у хімії або знаєш, або не знаєш. Тут нічого думати! - обурився я.

- Думайте! - і Гординський відвернувся до нового, що іспитується. Що ж робити? Замислився, почав перебирати варіанти, - начебто знайшов! Коли Гординський обернувся до мене, відповів.

- Вірно! - сказав екзаменатор, та поставив мені наступне запитання. Я миттєво заявив, що не знаю відповіді.

- Думайте! - прозвучало знову у відповідь, та почався повний цикл попередніх страждань (і не один раз).

Коли пішов вже третій мій ві-за-ві по столу, Гординський поставив мені у залікову книжку «відмінно», та із посмішкою сказав:

- Ось бачите, Бріскіне, Ви, виявляється, умієте думати навіть у хімії!

У другому семестрі першого курсу хімію нам викладав (замість Гординського, який переїхав у Мінськ) доцент Михалевич. На іспит я йшов, не дуже переживаючи, оскільки було відомо, що Михалевич, який надзвичайно поважав Гординського, ніколи не ставить на іспиті студентам оцінку, нижче поставленою, у попередньому семестрі, Гординським. Прийшов на іспит. У першій п'ятірці узяв білет: відповіді на два перші питання знаю, на третє - ні. Блискуче для вірогідності нормальної здачі іспиту, за наявності такого бонусу, як «відмінно» від Гординського. Але чомусь не поліз «без підготовки». Нез'ясовне, якимось шосте, почуття! І воно виправдало себе. До того, що першому, який відповідав було додаткове питання - моє третє з білету. Я дуже уважно прослухав вірну відповідь на нього. І раптом ..., оскільки я сидів за столом напроти столу екзаменатора, величезний Михалевич схоплюється з-за свого столу та кидається під мій стіл. Дістає, з під столу, якийсь папірець, та швидко його розгортає. На моє щастя він виявляється абсолютно чистим, без єдиної літери або цифри на ньому. Після того, як перший студент йде, Михалевич запрошує мене. Тут я почав, явно передчасно, святкувати свій тріумф: адже усі три (!), усі три відповіді на запитання знаю, та добре знаю! Коли я тільки почав викладати відповідь з третього питання білету, побачив, що Михалевич заповнив графі моєї залікової книжки, і - усі графі. Я зразу припинив відповідати, та почав губкою витирати з дошки все, що було мною на ній написано у процесі відповіді на запитання білету. Боже, що тут почалося. Він кричав так, що перелякані мої однокурсники були вимушені трохи відкрити двері у аудиторію, щоб спробувати зрозуміти те, що відбувається усередині.

- Ви знаєте, що на міжнародних конференціях та симпозіумах, - кричав осканенілий фанат хімії, - по три дні не прибирають викладені виведення з дошки. Може за цей час виявиться якась помилка або описка?! А Ви ..., - і так далі.

Коли я вийшов до коридору, всі, ще перелякані, очікуючи езекуцію, студенти з тремтінням у голосі - запитали: «Що зовсім вигнав? Поставив «незадовільно» у залікову книжку?» А я їм з гордістю показав, чесно зароблену «непосильною» працею, оцінку – «відмінно».

«Найголовнішу» дисципліну навчання студентів-механіків на першому курсі – «Історію КППРС» нам читав та проводив семінарські заняття полковник у відставці, старший викладач Малишев. Високий підтягнутий чоловік років 45-50, з довгастим (кінським) обличчям та наголо голеним черепом. Читав сухо, по-армійські, також чітко та, досить нудно, проводив семінари. Але людина, відразу було видно, - чесна та порядна.

На іспиті, я, по своєму звичаю, пішов відповідати «без підготовки». Відповів чітко на три питання білету. Отримав додаткове питання: «на скільки кілометрів відігнали гітлерівців від Москви, в ході грудневого (41 року) контрнаступу Червоної армії під

Ржевом?» Сторопів, але не розгубився. Оглянувся по сторонах. На стінах висіли географічні карти бойових компаній Червоної армії впродовж 1941-43 років. Знайшов карту, що відбивала динаміку контрнаступу під Москвою в грудні 1941года. Подивився на масштаб карти, створив відстань між великим та вказівним пальцями правої руки приблизно у один сантиметр. І демонстративно виміряв відстань на карті - між відображеними лініями початку та закінчення контрнаступу. Потім чітко доповів екзаменаторові відповідь: «Близько 150-ти кілометрів». Малишев довго, майже хвилину, дивився пильно на мене. Але я витримав - оком не моргнув. Потім екзаменатор гмикнув щось собі під ніс, та поставив «добре» в мою заліковку.

На жаль, років через 50, я дізнався від близької знайомої родини Малишевих, дуже милої моєї колеги по викладанню у Політехніці - Марсель-Шевченко (чи не чарівне поєднання), що відставний полковник викинувся з вікна квартири на четвертому поверсі, коли дізнався про свою смертельну хворобу.

Робочий

7.07.1958 р. (за день до свого сімнадцятиріччя) я приступив до роботи учнем токаря у токарній ділянці Львівського заводу «Теплоконтроль». Начальником ділянки був молодий, який чотири роки тому закінчив Львівську політехніку, Роман Олексійович Беряк, - майбутній заступник Голови Львівського міськвиконкому та багаторічний директор виробничого об'єднання «Галичфарм», що трагічно загинув у 2000 році у автокатастрофі.

Беряк багатьох років був Почесним консулом Австрійської республіки у Львові. Його заступником по консульству був Роман Іванович Крип'якевич, син академіка Івана Петровича Крип'якевича, автора відомої та шанованої «Історії України». Роман Крип'якевич, з яким я працював два роки на початку 80-х років у ГСКТБ сільгоспмашин, був людиною надзвичайно інтелігентною, ерудованою та приємною. Ця людина, кандидат технічних наук, не «цуралася» будь-яких робіт, та дозволила собі після виходу на пенсію, працювати кочегаром, підкреслюючи значущість, в цьому житті, будь-якої праці на користь людей.

У перший же день роботи, Роман Олексійович визначив режим моєї роботи на ділянці: у зв'язку з навчанням на вечірньому відділенні інституту, я працюватиму в першу та третю (нічну) зміни, та закріпив мене за певним токарем-револьверником. Револьверником не тому, що я матиму справу з цим видом зброї. А тому, що вчитимуся працювати на токарно-револьверному верстаті, на якому серійно виготовляються однотипні деталі з довгомірного металевго прутка.

Але на другий день роботи мене відправили допомогти 50-річному робітникові-маляру пофарбувати гострокутний дах триповерхового будинку заводууправління. Ми піднялися на горище будинку. Маляр прив'язав довгий канат до своєї ноги та дав другий кінець канату мені у руки (не пам'ятаю, чи обмотав він його, при цьому, навколо ще чого-небудь). Та і це не мало великого значення: навряд чи худий, хоча і високий, сімнадцятирічний молодик зміг би утримати, робітника, що падає, у тому або іншому випадку. Маляр через слухове вікно горища виліз на дах з ухилом десь у 50 градусів, розпластався на ньому, та почав фарбувати. В цей час територією заводу, супроводжуваний відповідною свитою, йшов, дуже невисокого зросту, директор заводу - Верба. Побачивши це дійство на даху заводууправління, він так став волати та лаяти когось зі своєї свити, що я почув це навіть на горищі. Через якусь мить на горище, увірвалися відповідні управлінці та припинили наше героїчне фарбування.

Наступного тижня, я повинен був працювати у нічну зміну. Звичайно, трохи нервував, як і всі у батьківському домі: адже ніколи раніше не спав цілу ніч, щоб працювати. Отримав від матері з собою бутерброд, та поїхав на роботу. Верстат для мене налаштував робітник другої зміни, що йшов додому. Мені залишалося тільки повторювати, вивчені за минулий тиждень, дії.

Але раптом я побачив Сашка Тафеля, який входив у приміщення дільниці. Олександр Тафель, на рік старший за мене, вчився у класі моєї матері разом з Аліком Сиром'ятниковим, та приятелював зі мною. Він з дитинства захоплювався фотографією, та у старших класах був вже її визнаним майстром. (Чи то у мого брата, чи то у сина, в архівах зберігається, зроблена Сашком, коли він вчився у 10-му класі, моя прекрасна за якістю, фотографія). Тафель мріяв поступити у московський Всесоюзний державний інститут кінематографії (ВДІК) - на операторське відділення. До часу нашої зустрічі у нічному цеху, він вже двічі постував у ВДІК, але не проходив за конкурсом.

Олександр Мойсейович Тафель, нині мешкає у Кельні. Режисер, режисер-оператор та оператор двадцяти художніх, мультиплікаційних та документальних фільмів. У тому числі і шести фільмів про всесвітньо знамениту радянську балерину, Народну артистку СРСР, лауреата Ленінської премії, Героя Соціалістичної праці - Майю Михайлівну Плисецьку. А Плисецька, як відомо, ніколи себе у погані руки не віддавала.

Так от, виявилось, що Сашко вже рік, як працює, на цій токарно-револьверній дільниці. Я відразу заспокоївся, та приступив до роботи. У три години ночі Сашко притягнув з підсобки чотири ватники, постеливши їх по два прямо на цементній підлозі (імпровізовані два спальні місця), та запросив мене укладатися спати. Чому я, незвичний до нічного пильнування, був надзвичайно радий.

За деякий час мене перевели на роботу свердлувальником та присвоїли третій робочий розряд. Так пройшли перші 8 місяців мого «робітничого» життя.

Але працювати у першу та нічну зміни і вечорами вчитися, було дуже важко. І батьки мене дуже жаліли. Тому мати, через чоловіка своєї колеги та приятельки Леокадії Тимофіївни Малицької, - Гершкова (абсолютно не можу, на жаль, поки згадати його ім'я-по батькові), який працював головним технологом Львівського державного інституту проектування міст («Діпромісто»), влаштувала мене працювати у цю організацію.

Технік-технолог

«Діпромісто» розташовувався на четвертому поверсі сьогоднішньої мерії міста Львова на площі Ринок. Прийняли мене туди у березні 1959 року техніком у технологічну групу з тримісячним випробувальним терміном, з подальшим переведенням на відрядну платню праці. Оплата була зовсім мізерна - близько 600 карбованців на місяць. (Насправді, і у батьків зарплата була не набагато більша - подібна з нею. Тому я з перших днів свого робочого, а потім студентського, життя - усі зароблені гроші віддавав матері. (Все ж якась допомога родині. На свої потреби потім просив гроші у неї, але, у принципі, дуже соромився це робити - намагався якось обходитися).

Проектний інститут тоді включав три архітектурно-планувальні майстерні (керівники - відомі львівські архітектори Микола Васильович Микула, Генріх Львович Швецький-Вінецький та Валеріан Сагайдаковський); комплексну електро-сантехнічну проектну майстерню (керівник Черкасов), в яку і входила технологічна група; та управлінські підрозділи.

У той час в інституті працювали такі відомі львівські архітектори як: Людмила Нівіна, Мирон Вендзилович, Муза та Анатолій Консулови, Анатолій Бахматов та ін.

Улюбленою уранішньою розвагою співробітників «Діпроміста» було спостереження появи на роботі двох керівників архітектурно-планувальних майстерень – Микули та Швецько-Вінецького. Їх робочі кімнати знаходилися відповідно у двох різних кутах одного коридору каре-будівлі. Щодня, рівно о 8 годині 55 хвилин, з паралельних коридорів біля своїх кабінетів з'являлися високий, худий, наголо голений Микола Васильович та невисокий «колобок» Генріх Львович. Дивилися, через увесь поперечний коридор на суперника, знімали, кланяючись один одному, капелюхи, тихо говорили собі щось під ніс, та заходили у свої кімнати. А глядачі, з двох боків, бігли до центру коридору, щоб передати, один одному, які прокляття, на адресу іншого, сказали сьогодні ці два шановані метри.

У майстерні Черкасова працювали два друзі, старші техніка-газівники. Один з них Мишко Мацялко, ні імені, ні прізвищу іншого не пам'ятаю. Запам'яталися вони мені тим, що друг Мишка, коли по телефону просили передати трубку Мацялкові, завжди кричав у відповідь: «Яка мочалка, немає у нас ніякої мочалки!» *У 90-і роки Михайло Васильович Мацялко, заслужений працівник сфери послуг УРСР, орденосець, був Головою правління Республіканської корпорації «Укргаз».*

Технологічну групу очолювала дуже красива, невисока (метр 50-55 зросту), абсолютно сива, 45-тирічна жінка - Віра Миколаївна Миколаєва.

Віра Миколаївна, уроджена графиня Олександрова, про дядьку якої, графа Олександрова, господаря московських перегонів (іподрому), загадує письменник Гілярівський у книзі «Москва та москвичі». Сам же граф Микола Олександров, за розповідями Віри Миколаївни, п'ять разів, під час громадянської війни у Росії 1917-20 років, засуджувався, різною владою, до розстрілу (в залежності від того, хто брав владу у місті: червоні, білі, зелені ...). А сама Віра Миколаївна не змогла у кінці 20-х років, через свій родовід, поступити ні у один ВНЗ країни, окрім технологічного м'ясомолочного інституту. Під час війни В.М. була вивезена фашистами у Німеччину, але не батрачила на селі, а працювала на інженерній посаді у якомусь містечку.

Окрім неї у технологічній групі працювали: тридцятип'ятирічна, дуже зла, пані Мирошниченко, тридцятирічний старий парубок, дуже привітний та комунікабельний Іван Петрович Лаврук (на якого розлучена Мирошниченко покладала, абсолютно безнадійні, види), 55 - літній старий, якому вже нічого було не треба, Васюков та конструктор Ланда (здається, Ізраїль Петрович, але точно не пам'ятаю), що прийшов у групу вже після мене,.

Ланда був першою людиною, яка виклала мені ази інженерного креслення. Під його та Віри Миколаївни керівництвом я, 17-ирічний молодик, розробив планування цеху, тоді навіть дуже прогресивного, відцентрового литва чавунних труб заводу чавунно-покрівельного листа у Львові (тепер корпорація «Енергоресурс інвест»), ряду цехів деревообробки у Львівській області та ін.

Ніколи не забуду своє, перше у житті, відрядження. Мене влітку відправили обмірити існуюче приміщення проектуемого столярного цеху у випраній колонії, у районі центру Львівської області - Радехові. Їхав я у Радехів автобусом, в якому познайомився з 40-річним водієм вантажівки, що їхав туди за якимись запчастинами. Він мені сказав, що у Радехові є готель, так що проблем з нічлігом - не буде. Дійсно, приїхавши, ми легко заселилися у місцевий готель, в номер на сімнадцять ліжок. Новий знайомий, що пообіцяв мені, ще у автобусі, показати розвалини старовинного Радехівського замку, сказав, що, оскільки час підходить до 17-ої години, спочатку треба піти пообідати у місцеву їдальню.

Прийшли, узяли перше, друге та компот, а крім того шофер замовив ще і півлітрову пляшку 30-тиградусної анісової настоянки. Сіли за стіл, мій супутник налив собі повну грановану 200-грамову склянку «Анісівки», мені ж плеснув десь третину такої ж склянки. Випили, з'їли перше блюдо, повторили процедуру, та приступили до другого. Коли ми вийшли з їдальні, вже почало сутеніти. Я погано пам'ятаю (напевно, дуже погано, крізь очі, що закривалися, розгледів у сутінках) розвалини замку, але коли ми прийшли у готель, відразу завалився у ліжко, та забувся у слабкому сні. Але все чув, що траплялося біля мене. Пізно вночі, я уві сні прекрасно чув, як миналася радіопередача «Голосу Америки», яку якраз цього дня перестали глушити, у зв'язку з потеплінням стосунків СРСР та США.

Уранці пішов у колонію. Дуже сильно нервував, що туди я зайду, а ось чи вийду? ... Але благополучно вийшов та поїхав у Львів.

Ніколи не забуду, як, коли потрібно було замінити величезну віконницю у нашій кімнаті на четвертому поверсі міськради Львова, маленька Віра Миколаївно, тримаючи мене позаду за підлоги піджаку, голосила: «Тільки обережно, Аркадію! Тільки обережно!» (Вона б мене у житті не утримала, якщо б я оступився).

Працювати тільки вдень та вчитися увечері, мені було значно легше, ніж працювати, у т.ч. і в нічну зміну, на заводі. Тим більше що під час обідньої перерви, я встигав прибігти додому, пообідати, хвилин 15 подрімати, поставивши телефон поряд з собою, та повернутися на роботу, а потім увечері у інститут. Насправді, при цьому відбувалися і дивовижні історії.

Ось одна з них. Якось пізно увечері, коли я повернувся з інституту, батько, запитав мене:

- Що ж ти не залишив мені записку, що дзвонив Генерал, та просив йому передзвонити?!

Я відповів, що не пам'ятаю, щоб Генерал сьогодні дзвонив.

- А він говорить, що достатньо довго ти з ним розмовляв, розповів йому як у тебе справи на роботі та у інституті, і пообіцяв передати мені його прохання - передзвонити. Я абсолютно нічого не пам'ятав - вочевидь, відновлював через сон, втрачені в постійній гонці, сили.

А життя не передбачуване.

Івана Петровича Лаврука я зустрів на початку 90-х років, що порепався у смітниках. Мені, чомусь, було дуже соромно, тому я до нього не підійшов. Ще через пару років, я його побачив, коли він допомагав роздавати гуманітарну допомогу в єврейському благодійному фонді «Хесед-Ар'є», таким же привітним та толерантним, як багато років тому в «Діпромiсті».

У 1971 році, коли я вже працював начальником відділу у СКБ системотехніки об'єднання «Електрон», до мене підійшов начальник сектора автоматизації управління дрібносерійного виробництва мого відділу - Євген Старостін, з проханням прийняти на роботу сина його товариша по колишній роботі на заводі «Газапарат».

- Розумієш, Аркадію, хлопець повернувся з армії, одружений, вчиться на вечірньому у інституті, тільки що народилася дитина, а влаштуватися на роботу по майбутній спеціальності - не може. Ось Ланда звернувся до мене по допомогу, - сказав Старостін.

Прізвище Ланда я зустрів тільки другий раз у житті, тому відразу насторожився та запитав, як же ім'я-по батькові прохача.

- Ізраїль Петрович, - відповів здивований Геню.

- Давай, Геню, його заяву на посаду старшого техника, піду до Земскова (начальника СКБ) - умовляти його. Адже Земсков тільки що отримав черговий прочухан за перекіс кадрової національної політики! Поборемося!

Петро Ланда був прийнятий на роботу, та виявився прекрасним невибагливим хлопцем та добрим працівником. Через півроку Старостін обмовився мені, що Ланда-старший емігрував у Ізраїль. Я якось не звернув на це уваги, та пропустив інформацію повз вуха. Ще через півроку до мене у кабінет зайшов Петрику Ланда, та протягнув мені заяву про звільнення.

- У чому справа, Петрику, тебе хтось скривдив? - здивовано запитав я.

- Та ні, що Ви, Аркадію Захаровичу? Я просто готуюся подати заяву про еміграцію до батька у Ізраїль. А батько, ще перед своїм від'їздом, попередив, щоб я за півроку до виїзду звільнився з цієї роботи, щоб у Вас не було неприємностей. Оформлення займе десь півроку, ось я і звільняюся.

- Почекай, Петрику, у тебе ж родина, маленька дитина, як же ти проживеш ці півроку?!

- Не хвилюйтеся, Аркадію Захаровичу. У мене армійська спеціальність - водій вантажного автотранспорту. Я вже домовився у автотранспортному підприємстві, - мені дають вантажівку.

Земсков миттєво підписав, почувши обставини, заяву молодого Ланди (при тому, що у СКБ цінувались кожним чоловіком, особливо молодим). Я ж, на все життя, залишився, вдячний своєму першому вчителеві-конструктору, який так потурбувався про свого колишнього підопічного.

В середині 90-х років, я за кермом повертав з вулиці Саксаганського на вулицю Івана Франка. Звернув увагу на абсолютно сиву невисоку жінку, що йшла по протилежному тротуару, у туфлях на високій платформі. Обігнавши її, озирнувся. Це була Віра Миколаївна Миколаєва. Графіня, якій було під 90 років, йшла підтягнута, досить струнка, бадьорою, але не швидкою, ходою, гордо тримаючи свою красиву голову. Я не міг зупинитися через суцільний потік машин, але до кінця дня у мене зберігався прекрасний, навіть захоплений, настрій.

«ВЕСЕЛЕ» НАВЧАННЯ

Але як би то не було, а мені, все ж таки, хотілося спробувати «справжнього», описаного у книжках, студентського життя. Та і батьки дуже жаліли мене за важкі пошкільні роки (якщо чесно, то я цю тяжкість не дуже відчував).

І я влітку 1960 року, після другого курсу вечірнього - перевівся на другий курс стаціонарного навчання (навіть у цьому випадку припало доздавати якійсь предмети, - адже стаціонарне навчання було п'ять років, а вечірнє - шість).

«Елітна» компанія

Група на стаціонарі, якраз, формувалася нова: з колишніх студентів вечірнього навчання, демобілізованих хлопців, що закінчили різні військові училища, та тих, що перейшли з інших ВНЗ. Тому вона була досить різношерста. Від нашого старости групи - сорокарічного, що був старшиною у армії, прізвища якого вже, на жаль, не пам'ятаю, і тому назвемо його «Старостою», до таких хлопчаків, як я.

Відразу ж не можу утриматися, щоб не розповісти прекрасний жарт за «Старосту». Він завжди на лекціях сидів за першим столом, перед викладачами, та дуже любляв, досить частенько задавати їм, по ходу лекції, досить безглузді, уточнювальні запитання. Це відбувалося так: «Староста» піднімав руку та завжди спочатку вимовляв: «Дозвольте питаннячко?». Курс «Технології металів» нам читав літній, за 60 років, високий, ще досить міцний, доцент Прокопенко. Абсолютно сивий, з висячими козацькими вусами, ходив він, спираючись на дуже красиву, різьблену, лаковану, та навіть чимось інкрустовану, карпатську палицю. І ось, читає Прокопенко лекцію потоку студентів в аудиторії-амфітеатрі. Лекція присвячена методам лиття деталей по моделях, що виплавляються, які називалися «болванами». Раптом з першого столу лунає: «Дозвольте питаннячко? А куди ж подінеться «болван», після лиття?» І миттєва блискуча відповідь дотепного старого, під оглушливий сміх аудиторії: «Болван» - болваном (телепнем, укр. - авт.) і залишиться!»

У новій групі відразу утворилася «елітна» компанія: Олег Тимошенко, Микола Браїлян, Роман Біргер, Геннадій Шейхет та я. Тимошенко та Браїлян - однолітки, демобілізовані морські лейтенанти, що закінчили Ленінградське вище військово-морське училище, були дещо старші за мене, Шейхета та Біргера (дев'ятинадцятирічних) - їм було вже років по двадцять п'ять. Красень-брюнет Олег - син колишнього директора львівського лакофарбного заводу, жив з батьками у величезній квартирі, навпроти входу у слідчий ізолятор по вулиці Бічна Чапаєва (тепер вулиця Данилишина). Він спокійно звільнився з флоту у зв'язку з хрущовським скороченням чисельності Радянської армії. Високий, накочений білявець Микола, - син генерала Браїляна (колишнього командира полку Залізної дивізії), мешкав по вулиці Фізкультурній, у триповерховому котеджу із садом, разом з батьками та родиною брата батька. *(Через років 55, я, коли привіз десятирічного онука на тренування на стадіон інституту фізкультури, поряд з вул. Фізкультурною, спробував знайти цей будинок. Знайшов, під номером 18. Але це вже був перебудований величезний будинок, такий, що давно належав зовсім іншим людям).* Микола ж звільнився з флоту із скандалом - його відпустити не хотіли, він наполягав, його виключили із комсомолу та тоді вже звільнили. Роман потрапив у нашу компанію, тому що Олег товаришував з його старшим братом - своїм однокласником. Геннадій – тому що я вчився на вечірньому з його старшим братом, моїм тезком. Він був сином працівника промкооперації, але його родина жила дуже скромно, у двокімнатній квартирі, в будинку на початку вулиці Калініна (тепер Замастинівська), де тоді розміщувався кінотеатр ім. Богдана Хмельницького.

А як опинився у цій студентській компанії я - вже і не пам'ятаю.

Олег Тимошенко - учасник самодіяльного народного театру, був, по духу, дещо далекий від мене. (Попри те, що саме я познайомив його із майбутньою дружиною на одному з вечорів у консерваторії, на які, на ознаку минулої пам'яті про товаришування, мені та, відповідно, моїм приятелям, вхід був завжди відкритий).

Роман Біргер - взагалі був дещо відстороненим від нас, замкнутим, незважаючи на свою щирі дружелюбність та постійну толерантність.

Більш за всіх я зблизився у нашій компанії із Миколаєм Браїлянцем та, досить потайним, «собі на думці», Геннадієм Шейхетом.

У 1961 році за ініціативою першого секретаря Львівського обкому партії Грушецького, у Львові почалося широкомасштабне слідство у справі, так званих, «артільників-цеховиків». Ці люди у системі радянської промкооперації, виробляючи в артілях, такі дефіцитні у Радянському Союзі, зовсім непогані товари народного споживання та реалізуючи їх через державну торговельну мережу, мали і собі при цьому

непоганий особистий, приробіток, який ніде не враховувався. Сьогодні б вони називалися успішними бізнесменами, працюючими над підвищенням добробуту народу України. Але тоді проти них порушували гучні кримінальні справи.

Так це був невеликий прошарок радянського суспільства, найбагатші керівники артілей – «Корейки» із «Золотого теля» Ільфа та Петрова, жили зовсім іншим життям, чим усе суспільство. (Але, при цьому, це життя було прихованим, засекреченим. Зовні - вона нічим не відрізнялася від усіх). Я особисто, за рахунок, ще дитячих, прогулянок з батьком, знав багатьох керівників цих артілей. З родиною одного з головних обвинувачених, голови артілі «Трикотажник», красеня Олександра Авербуха, ми невибагливо відпочивали у сусідніх будинках якомсь влітку в Косіві. Дочка технорука цієї артілі, красуня Ніночка Жкаринська, що вчилася у, паралельному з моїм, класі моєї матері, від якої я млів багато років у школі та і після закінчення школи, жила разом з батьками на нашій вулиці Верхратського. Я кілька разів бував у їх помешканні - невибагливо, але затишно та красиво. А «їжачкові рукавиці», у яких тримала дітей їхня мати, взагалі не піддаються опису. Вже після закінчення школи, я кілька разів «прикривав» Ніну, коли вона, потайки від своєї матері, зустрічалася увечері з хлопцями, значно старшими за неї. Хоча таємне життя цієї львівської «еліти» у корені відрізнялося від їх життя відкритого. Мати Геннадія Шейхета, коли його батька, рядового працівника управління однієї з артілей, заарештували, говорила мені: «За що? Адже ти бачив, як скромно ми жили! Ми ж не ті, хто вечорами у вузькому крузі собі подібних, легко програвали у карти трирічну зарплату мого чоловіка, мінялися на ніч друзинами, мали приватні будинки у Піцунді, Паланзі, Криму?» Але її чоловіка все ж таки засудили на декілька років в'язниці. А таких людей, як Авербух (під час другої світової війни - командира батареї прямого наведення, - усі груди в бойових орденах та медалях, ніхто не вірив, що його засудять до вищої міри), Жкаринського та ін. - розстріляли. Сьогодні ж, вони б вважалися вдачливими, заповзятливими бізнесменами, набагато поряднішими, ніж багато сучасних. Попри те, що ми із Шейхетом втратили близький зв'язок, ще задовго до його від'їзду з дружиною у еміграцію (десь в середині 70-х років), якась сакральна сила зв'язує мене з ним досі: його батьки поховані на кладовищі у якихось п'яти метрах від моїх.

Інша справа Микола - - природний, відкритий та завжди щирий. Мені він дуже імпонував та притягував до себе. Його любили усі в нашому батьківському домі.

Генеральський син був, з усіма, простий у спілкуванні, ніколи не чванився своїм батьком. Я, генерала у відставці Брайляна бачив всього два або три рази (днями народження Миколи, де столи ломилися від незвичних для мене страв: ікри, червоної риби, копченого м'яса і так далі). Це був типовий радянський генерал, великий, басовитий, не терплячий заперечень навіть у крузі родини. Через років 25, я працював разом з колишнім підлеглим генерала (тоді полковника Брайляна, командира полку Залізної дивізії, розташованої на львівській Цитаделі) - полковником у відставці Гаврилом Івановичем Четверіковим. І він мені розповів такий комічний епізод з життя генерала Брайляна. На плацу вишукований офіцерський склад полку. Командир полку, за якісь провинності розносить, капітана. Той у відповідь мовчить. Полковник командує: «Капітан, кроком марш з території розташування полку! Днювальні - заметіть смужку за капітаном, щоб духу його на Цитаделі не залишилося!»

Але сам Микола залишався завжди спокійним, мирним та урівноваженим хлопцем. У моїй пам'яті залишилися декілька веселих епізодів знаходження Миколи у нашому домі.

Заходить Миколка на кухню. На столі стоїть оселедниця з нарізаними шматочками оселедця, цибулею та довгастими чорними грецькими маслинами, які моя мати просто

обожнювала. (Ще вона дуже любила сир «Рокфор», який у Львові дістати було просто неможливо, та я його пізніше, років через сім, іноді привозив їй з відряджень у Москву).

- Ада Аронівно, а що це за чорні кульки, лежать біля оселедця? - запитує Микола.

- Це маслини, - здивовано відповідає мати. - Візьми, спробуй, будь ласка!

Микола скуштував, кривиться, та, як би вибачаючись, тихо говорить:

- Фе, яка гидота, як це можна їсти? - Микола не був звичний до такого смаку делікатесу.

А грецькі маслини в ті роки були дійсно дуже смачні: у великих трилітрових бляшаних банках, з тією ж емблемою, що і зараз, але абсолютно іншого смаку. Вочевидь нові технології виготовлення так подіяли на їх смакові властивості. Навіть у Афінах, мій син намагався знайти ті, старого смаку, маслини, які любив з дитинства, але - не знайшов.

Якось прийшов Брайлян до нас абсолютно застудженим. Дуже сильно, до надриву кашляв. Мати дістала банку заготованого для таких випадків калинового варення, та запропонувала Миколі узяти до рота відразу столову ложку його та запити гарячим чаєм. Микола з вдячністю погодився. Але коли відкрили кришку банки та по кухні поширився смердючий специфічний запах варення з червоної калини, він навідріз став відмовлятися від процедури. Ледве умовили. Але наступного дня, коли йому відразу полегшало - зателефонував моїй матері та щиро їй подякував. Коли ж, через декілька місяців, застуда знову повторилася, сам прибіг, та попросив відкласти йому це «жахливе» варення у маленьку баночку додому.

«Неоцінима» допомога країні

Відразу ж після початку занять на другому курсі стаціонару, у середині вересня, нас відправили на збирання врожаю кукурудзи, у радгосп «Шахтар», Сокальського району Львівської області. Там уперше я дізнався, як це вночі колективно спати одягненим на сні - на горищі сільського будинку, як колективно митися у невеликій дерев'яній сільській лазні, як вдень засинати на чому завгодно, аби видалася вільна хвилинка.

Зі мною сталася дуже смішна, але повчальна історія. Навантаживши вантажівку, «Додж ¾» до самої гори кукурудзою, ми полягали на ній, та поїхали здавати кукурудзу на базу. Дорога була ґрунтова, машину злегка погойдувало, та я задрімав. Раптом сниться, що я кудись полетів, удар. Розплющив очі, - лежу на цій запорошеній брудній ґрунтовій дорозі. Сів, бачу: від мого «Доджика», який встиг проїхати від мене вже метрів 100 та зупинився, біжать до мене перелякані напарники. Виявляється, що машину на вибоїні сильно труснуло, та мене, що лежав на, повністю навантаженому кукурудзою, кузові, - викинуло на дорогу. Слава богу, відбувся навіть не переляком, а величезним здивуванням.

У останній вечір закінчення, перших у моєму житті, «осінніх жнив», ми організували студентську прощальну вечерю біля багаття. Закупили у сільмазі продукти, горілку та вино (оскільки, звичного для мене, кріпленого ординарного «Портвейну» в магазині не було - узяли такий же ординарний кріплений «Херес»). Я, у той час, горілку ще не пив (тільки кріплений «Портвейн»), але «знавці» мене переконали, що «Портвейн» та «Херес» - практично, одне і те ж саме. Випив біля багаття, разом з дівчатками-студентками зовсім небагато «Хересу», може пів стакану. Боже, як мені стало погано, хлопці ледве привели мене до тям. Напевно, якісь складові «Хересу» - були не для мене. Більше у своєму житті кріплений «Херес» - не пив.

Як тут не згадати старий одеський анекдот. У винному підвальчику продають на розлив вино. У підвалі повно народу, усі п'ють «Портвейн». Газда через невелике віконце в інше приміщення, де дружина розливає у склянки вино, робить замовлення та передає наповнені склянки гостям. У приміщенні, де знаходиться дружина господаря, стоїть тільки одна велика дерев'яна бочка, саме із «Портвейном». Раптом в загальний зал заходить відвідувач та просить у господаря склянку «Хересу». На секунду здивований газда замислився, але потім бадьоро гукнув у віконце дружині: «Саро, мах (зроби, ідиш – авт.) «Хересу». Тямуца Сара миттю наповнила склянку все тим самим «Портвейном» з єдиної бочки, та передала його чоловікові.

Через рік, нас відправили, цього ж самого часу, на збирання врожаю у Миколаївську область. Ми там теж збирали кукурудзу, овочі. Єдині місця, куди нас не підпускали - були баштани з кавунами та динями. Голодними ми не були - годували нас відмінно, як тоді належало у селах. Але як же так, побувати ранньої осені у Таврії та не поїсти такі улюблені нами кавуни?! І ось ми вирішили вчинити «набіг», на охороняємий зі зброєю, кавунний баштан. Мене збудили о третій годині ночі. Одяглися та вийшли на простір. Світив місяць, так що видно було добре. Тільки я був у темних протисонячних окулярах - інших окулярів у мене з собою не було. (Річ у тому, що я був - короткозорий. Затемнених протисонячних лінз з діоптріями тоді у Радянському Союзі - не випускали. Але майстри салонів «Оптика» виготовляли їх зі днів (пунтів) пляшок від шампанського. Тому усі такі лінзи були товстими, важкими та густо-зеленого кольору). У зв'язку з цим, компанія семи-восьми студентів, із «Паніковським» у своєму складі, що крадькома вночі пробиралася на баштан, являла собою яскраве, дуже комедійне видовище. Слава богу, «операція «И» закінчилася з успіхом. Ми, усією компанією, обжерлися кавунами, та ще і притягнули для тих, хто не взяв участі у цій акції - солодкі та соковиті гостинці.

Історія із затемненими зеленими протисонячними окулярами мала у мене, через десь років 10-11, продовження. Я, вже працював на «Електроні». Із 5-річним сином та моєю матінкою, відпочивав під Львовом, у Брюховичах, у будинку відпочинку «Львів». Помітив, що по території Будинку відпочинку проводять групу, відпочиваючих у сусідньому піонерському таборі, дітей. Серед них упізнав дочку Тамари та Едуарда Надоршиних. Я її ніколи раніше не бачив, але не впізнати було неможливо – одне лице-копія з красенем Едуардом Халіловичем (заступником головного інженера «Електрону»). Я підійшов до дітей та запитав у дитини:

- Ти Наталка Надоршина?

Дівчинка здивовано кивнула головою.

- Тоді передай батькам, будь ласка, привіт від Бріскіна.

Діти пішли далі - продовжувати екскурсію. Десь, через місяць, зустрівши Тамару Данилівну на території заводу, я запитав у неї, чи передала їм Наталка привіт від мене. Тамара питання не зрозуміла та дивилася на мене зі здивуванням. Довелося роз'яснити ситуацію. Т.Д, сміючись, сказала: «Так це ти - той здоровезний дядько із страшними рудими вусами та у жахливих зелених окулярах, який приставав до нашої дитини у Брюховичах?!» Моє прізвище, вочевидь, дитина миттєво забула. А про «страшні руді вуса» сподіваюся ще теж розповісти децю пізніше.

Після закінчення другого курсу, у нас мала бути, наскільки я пам'ятаю, тритижнева виробнича практика на промислових підприємствах країни. Нашій студентській компанії та ще декільком студентам та студенткам групи, випала практика на Ліпецькому тракторному заводі. У Ліпецьк їхали поїздом через Москву. У Москві до потягу на Ліпецьк - був цілий вільний день. Чим же зайнятися у столиці при наших обмежених студентських грошових

ресурсах? Вирішили поїхати подивитисяВДНГ (Виставку досягнень народного господарства СРСР) - вхід на неї був безкоштовним. Проходивши по павільйонахВДНГ півдня, раптом помітили групу високих красивих молодих дівчат, що виходили з павільйону «Легка промисловість СРСР», та, відповідно, безглуздо та безпардонно «вилупилися» на них. Раптом одна із цих дівчат нам заусміхалася, та комусь з нас помахала рукою. Ми усі підозріло переглянулися. Кому?! Дівчина відокремилася від загальної групи та попрямувала у нашу сторону. І тут я її упізнав - це була одна з улюблених учениць моєї мами у нашій 35-ій школі, на три роки молодша за мене, шкільна перша красуня - Валечко Гришокіна, якій я завжди широко симпатизував. Я кинувся назустріч. Ми обнялися, та стали з'ясовувати, як обоє виявилися наВДНГ. Виявилася Валентина працює моделлю у Львівському Будинку моделей, та, у складі групи, приїхала показувати колекцію цього Будинку. Вона дуже поспішала - інші моделі, на віддалі її чекали, переминаючись з ноги на ногу та дуже нервуючи. Так що ми швидко розпрощалися та розійшлися. Студентська відрядна група стояла з відкритими ротами, чекаючи мене. Наскільки піднявся мій рейтинг не лише серед хлопців, але і у дівчат-студенток - передати неможливо! Більше я Валентину Гришокіну ніколи безпосередньо не бачив. Але деякі фільми із нею подивився.

Валентина Павлівна Гришокіна, закінчила у 1969 році Київський інститут театрального мистецтва ім. І. К. Карпенко-Карого. Подальші роки життя працювала на Київській кіностудії ім. О. Довженка. Знялася в епізодичних ролях більш ніж у двох десятках ігрових фільмів, в т.ч.: «Ати-бати йшли солдати», «Зухвалість», «Совість», «Сім'я Коцюбинських», «Нюхач» та ін. Легенда, майстер-дубляжу: брала участь у дубляжі більше півтора десятків ігрових та мультиплікаційних фільмів. Померла в 2022 році у Будинку ветеранів сцени ім. Наталії Ужвій на околиці Києва.

У Ліпецьку нас, 12 студентів, поселили до двох суміжних кімнат одноповерхового будинку. Дівчат поселили окремо, вже не пам'ятаю де. У кожній кімнаті було по шість армійських ліжок, по шафі, вішалці та столу.

Пішли на завод. Нашу компанію з п'яти чоловік направили у формувальний цех. Пішли у цех. У формувальному цеху стояли величезні ударні преси для виготовлення форм, в які заливався розплавлений метал, остигав, та виходили необхідні деталі майбутніх тракторів (ці деталі були досить великих розмірів, наприклад деталі корпусу двигуна трактору). Технологія створення форми була наступна: у відповідного розміру опоку (металевий ящик без кришки) насипалася формувальна суміш («земля»), вставлялася «модель» деталі, потім «земля» в опоках, за рахунок страшної сили ударів на формувальних пресах, трамбувалася, «модель» виймалася, опока закривалася кришкою, у неї заливався розплавлений метал, який остигав, в процесі проходження конвеєру з опоками, через спеціальну 10-тиметрову, заввишки у людський зріст, металеву шафу, кришки опок знімалися та виймалися готові деталі. Природно, у цеху - була дуже висока температура повітря, та стояв, усі 8 годин робочого дня, неймовірний гуркіт, який за годину роботи, так «закладав» вуха, що можна було спілкуватися тільки за допомогою рук. А працювали в цьому цеху, в абсолютній більшості, жінки у віці 25-50 років. Робітників-чоловіків в цеху було максимум 5-6. Цех працював у дві зміни, але нас визначили учнями до пресовищів з робочим днем - тільки у першу зміну. І те, жалісливі жінки, бачачи наш стан, - після вже трьох годин роботи у цеху, відпускали нас на волю. Одного разу з якихось причин не вийшов на роботу робітник (один з нечисленних чоловіків цеху), який день у день усі ці 8 годин, відкривав опоки усередині 10-тиметрової шафи для охолодження металу. І мене відправили його замінити. Я витримав тільки одну годину, після якої хлопці відкачували та відпоювали мене холодною водою досить довго.

У день авансу та зарплати, у кінці кожної робочої зміни, на прохідній заводу збирався натовп жінок - дружин робітників заводу. Вони твердо знали, що якщо не відберуть у чоловіків, отримані ними гроші, то не отримають їх ніколи. Чоловіки ці гроші відразу, негайно пропивали.

Свою потребу у їжі ми забезпечували досить просто: снідали та обідали у заводській їдальні, вечеряли у гуртожитку, закупивши елементарні продукти у крамниці. Вартість їжі у заводській їдальні була копійчаною, у прямому та переносному сенсах. А готували дуже пристойно та ситно. Проста вечеря нам обходилася значно дорожче, ніж сніданок та обід, разом узяті. Одного разу інститут нам затримав пересилку стипендії зі Львова. Ні у кого з нас запасів грошей не виявилось. Вимушені були економити. На вечерю у нас в ці три або чотири дні були тільки консерви «Кілька необроблена в олії», хліб та чай. Кожному з 12 «покладалося» - пів банки кільки, третина буханця чорного хліба та склянка чаю без цукру. Після того, як лягали спати, починалися розмови: хто б що зараз з'їв. Називалися різні гастрономічні ласощі, поки у темряві не лунало обурене висловлювання одного зі напівголодних: «Ну, досить вже! У мене вже шлунок з «голодухи» зводить! Лягайте спати!»

Величезне задоволення львів'яни отримали, коли на стенді профкому заводу прочитали оголошення: «Є путівки закордон: Львів-Угорщина-Чехословаччина». Ми, звичайно, розуміли, що Львів, вказаний як місто початку маршруту, але стилістична помилка з натяком - була нам приємна.

Тим більше що, дійсно, західна (хоча і соцтабірна) культура була доступна, у ті роки, - тільки Львову. У Львів (і тільки, а далі повертали назад закордон) дозволялося приїздити естрадним колективам з Польщі, Румунії, Угорщини і так далі. Концерти проходили на відкритому майданчику літнього «Зеленого театру», що вміщував близько 2 тисяч глядачів, а із стоячими місцями - до 5 тисяч. (Театр знаходився у Парку культури та відпочинку, по вулиці Витовича, що була колись Дзержинського, 43, позаду кінотеатру «Дружба», тепер ресторану «"Park. Art of Rest»). У 1960-1970 роках це було місцем проведення масових естрадних концертів та найбільше концертне спорудження Львова. Там я бачив та слухав виступ знаменитого польського джаз-оркестру «Блакитний джаз», відомих румунських, угорських та чеських естрадних вокалістів. У «Зеленому театрі» я із захватом слухав і радянські джаз-оркестри: Утьосова (насправді, без самого Утьосова, на чолі оркестру приїжджала його донька - співачка Едіт), Еді Рознера, Лундстрема, та багатьох відомих у той час естрадних радянських співаків та співачок.

«Розчарування»

Навчання

Вчилася наша компанія досить старанно: на другому та третьому курсах фактично не пропускаючи лекцій, не говорячи вже за практичні заняття. До групи була прикріплена в якості куратора – «класної дами», старший викладач кафедри «Теорії механізмів та машин» - Коростильова Ніна Іванівна (у імені-по батькові можу помилятися). Симпатична жінка років сорока (у неї син вчився на нашому факультеті на курс старший) стала для нас, досить вже дорослих, дійсно інститутською «матір'ю»: опікала нас, допомагала вирішувати виникаючі проблеми, переживала за успішну здачу сесій. Але, як і більшість жінок, досить холодно відносилася до гарненьких студенток, яких взагалі у нас не лише у групі, а і на потоці, було зовсім небагато. На практичних заняттях та консультаціях з підготовки курсового проекту по «Теорії машин та механізмів» Ніна Іванівна (вона вела їх), чомусь, (напевно, за знання предмета), вибрала мене своїм помічником-асистентом. Запам'ятався епізод з гарненькою та

симпатичною, мініатюрною Ганною Чернишевич (яка, незабаром після закінчення інституту, працюючи на Запорізькому трансформаторному заводі, загинула, як я зараз згадую, у автокатастрофі). Розглядаючи графік додатка сил з курсового проекту Чернишевич, Ніна Іванівна сказала: « Цей графік більше схожий на коров'яче вим'я. Мабуть, виставлена напоказ, ефектна зовнішність студентки - не завжди відповідає змісту її гарненької голови! Аркадію, будь ласка, допоможи Чернишевич привести графік у порядок». І я, чомусь з радістю, помчав виконувати розпорядження кураторши.

Як тут не згадати розповідь старого слідчого з книги, що згадувалася мною ранніше, Л.Р.Шейніна «Старий знайомий». Слідчий розповідає, що при допиті у 20-і роки (на зорі радянської влади) господарки жіночої капелюшною майстерні, вона йому сказала: «Я не пам'ятаю випадку, щоб жінка прийшла до мене, вибирати та примірювати капелюшок, без своєї подруги. І я не знаю випадку, щоб подруга їй порадила вірно!»

Космос

12 квітня 1961 року. Я у креслярському залі «Політехніки». Виконую якусь курсову роботу. Раптом у зал уривається якийсь студент із криком: «Людина у космосі!!! У космосі! Ура!» Так я дізнався про дату в історії людства, про яку не потрібно нагадувати, - усі знають, що цього дня здійснився перший політ людства у космос. Його вчинив громадянин СРСР, що сів у радянський космічний корабель «Схід» старшим лейтенантом, злетів капітаном, а приземлився через 1 годину 48 хвилин майором, - Юрій Олексійович Гагарін.

Тут я, напевно, поспішив, написавши: «усі знають». На жаль, у сучасному українському поколінні, лише невелика його частина відповість вірно на питання: хто такий Юрій Гагарін? Я вже не говорю про першого та, поки, єдиного космонавта незалежної України - Леоніда Костянтиновича Каденюка, про якого пам'ятає, на жаль, лише небагато українців. Про інших космонавтів світу говорити, взагалі, не доводиться. А, адже саме Юрій Гагарін сказав знамениту фразу «Поїхали!», яка стала своєрідним символом нової, космічної епохи розвитку людства. (Мені довелося переконатися в «забудькуватості» молодого нового покоління нашої країни, коли я читав лекції з комп'ютерної інформатизації у «Львівській Політехніці», - на початку другого тисячоліття. У той час іспити здавалися у вигляді письмових відповідей на тести. Так от, на питання, хто заснував Українську Академію наук, з можливими варіантами відповідей: Хмельницький, Разумовський, Скоропадський, Вавілов, - 90% студентів називали кого завгодно, окрім гетьмана Скоропадського. А на питання, хто був першим Президентом Української Академії наук, з можливими чотирма варіантами відповідей : Келдиш, Грушевський, Вернадський, Олександров, - більше 80% вибирало усіх, окрім - академіка Вернадського.

Насправді, щоб не займатися, просто критиканством молодого покоління, - розповім і випадок, у якому молодий представник цього покоління осоромив і мене. Як те на лекції у Політехніці я, «захопившись» сказав, що Джордж Буль - засновник математичної логіки жив у XVIII сторіччі. Один із студентів мене поправив, що Буль не міг жити тоді, тому що він був батьком Етель Лілліан Войнич - авторки «Оводу», а вона народилася в другій половині 1800-х років. Я так був приголомшений ерудицією цього, простого на вигляд, хлопчини, що зразу пообіцяв на іспиті, за рівень його загальнолюдських знань та кмітливості, поставити йому п'ять балів. На іспит він прийшов абсолютно хворим, та, чисто фізично, не міг вірно відповісти на жодне поставлене питання. Але я свою обіцянку - виконав!).

На жаль, мені не довелося побачити Юрія Гагаріна своїми очима. Але те, що я читав про нього в історіографії (навіть з урахуванням, необхідною у таких випадках, долі правдивості) викликає у мене глибоку повагу до Першого космонавта Землі. Але найбільше мені подобається, може бути навіть не бувальщина, а легенда. Почув я цю розповідь, десь в середині 70-х років у Москві в готелі «Росія», саме на Міжнародний день космонавтики - 12 квітня. Я прилетів у легкому плащі в Москву зі Львова, де було вже досить тепло: вдень градусів 12-15. У Москві ж погода зіпсувалася, похолоднішало до мінусових температур, сильний вітер, пішов сніг. Тому я перебіганнями, щоб зігрітися через крамниці,, доставався з готелю до Міністерства, і так само назад, у готель - під теплу ковдру. Там і почув цю бувальщину-легенду.

Гагарін запрошений, на сніданок до королеви Великобританії Єлизавети II. Сніданок поданий - всього на дві персони: Королева та Гагарін. З кожного боку, стопки набору тарілок. Біля них лежать по 12 ложок, 12 ножів та 12 виделок. Гагарін збентежений: що для чого? Інший би на його місці – почав би копіювати дії Королеви. Але Гагарін на те і був Гагаріним, щоб піти іншим шляхом - вірнішим, більш гідним. Він звернувся до Королеви:

- Ваше Величносте, я, природно, вмію користуватися за столом виделкою та ножом. Але я, звичайно, не знаю, для чого і коли, потрібно використати конкретно ті або інші прилади!

- Ви знаєте, пане Гагаріне, я виросла у цьому палаці, але і досі плутаю призначення деяких приладів, - сміючись, відповіла велика Королева. І звернувшись до слуг, попросила прибрати усі зайві столові прилади, залишивши тільки украй необхідні.

Загін радянських космонавтів дружив з колективом заводу, а потім і величезного об'єднання «Електрон», на якому я з 1963 року працював. Тому нерідко, члени загону, що побували у космосі, відвідували «Електрон». Я не був на електронівських прийомах Гагаріна та Германа Степановича Титова, космонавта-2 СРСР (був досить молодим та малозначимим для запрошення у якості гостя, учасника або групи підтримки).

Дуже жалкую, що по молодості років, недосвідченості та, мабуть, все тієї ж Гордині (мовляв, буду я бігати на зустрічі з якимсь космонавтом-7), не пішов на зустріч з Володимиром Комаровим (проговорив, на сходовому майданчику, слухаючи по заводській радіотрансляційній мережі, усю цю зустріч, з дуже симпатичною Ліною Калінською, майбутньою Ліонелою Магіною). А інженер-полковник Комаров Володимир Михайлович, через два роки - у квітні 1967 року, загинув у другому своєму космічному польоті. Як мені розповідав представник «Електрону» на тому польоті на Байконурі (завод щось робив із наземного устаткування забезпечення польотів) - Михайло Сіріс, з палаючого космічного корабля, що згорав, мчали у ефірі суцільні матюки на адресу Партії та Уряди, які змусили Генерального конструктора академіка Корольова та космонавта Комарова все-таки вчинити політ у космос, на ще не перевіреному, недоробленому пристрої.

Але з багатьма космонавтами СРСР, з першого загону космонавтів, мені довелося побачитися та навіть коротенько поспілкуватися. Річ у тому, що на «Електроні» існував порядок: якщо генеральний директор проводив по цехах заводу якусь представницьку делегацію, то на відповідних місцях у цехах заводу знаходилися обов'язково інженерні фахівці, що забезпечували та підтримували необхідний рівень роботи різних систем. Моїми «підшефними» об'єктами були механо-штампувальний та складальні цехи.

Під час цих зустрічей я і познайомився з багатьма космонавтами першого загону. Найсильніше і яскравіше враження на мене справили дві зустрічі з космонавтом-10, першою людиною Землі, що вийшла у відкритий космос, - Олексієм Архіповичем Леоновим. Під час

дворазової, не більше п'яти хвилин кожного разу, розмови, я увесь час відчував велику внутрішню силу та одночасно душевність цієї людини. Розмовляв і з космонавтом-5 Валерієм Дмитровичем Биковським, і з космонавтом-14 Борисом Валентиновичем Волиновим, і 21-м - Віктором Васильовичем Горбатко та ін. Про свою зустріч та втрату поваги до нього, як до людини, з космонавтом-12 Георгієм Тимофійовичем Береговим, я розповідав¹³.

Про швидкоплинну зустріч з космонавтом-10, командиром космічного кораблю, з якого Леонов вийшов у відкритий космос, - Павла Івановича Беляєва, я розповідав¹⁴. Відома заява Павла Івановича про те, що якби Леонов, що знаходився у відкритому космосі, знову не упіймав втрачений фал, що кріпив його до кораблю, то він (Беляєв) на Землю б не повернувся. Тому, дивно та скорботно, що у кінці ХХ сторіччя, у 1970 році припустили смерть космонавта Беляєва від інтоксикації організму, внаслідок гнійного перитоніту після перенесеної хірургічної операції. Це навіть не смерть американського астронавта Джона Гленна (що двічі побував у космосі), що відбулася у віці 95 років у результаті нещасного випадку, - поскоковзнувся у ванній кімнаті, приймаючи душ.

У разі, якщо вже пішла розмова про космонавтику, то мені хочеться згадати про зустріч ще із однією невисокою, кряжистою людиною, що залишила глибокий слід у моїй свідомості. Йдеться про генерального директора, двічі Героя Соціалістичної праці СРСР, лауреата Ленінської та Державних премій СРСР, доктора технічних наук, директора Південного машинобудівного заводу («Південьмашу»), видатного радянського ракетобудівника Олександра Максимовича Макарова. Ми з ним, звичайно, потиснули один одному руки, коли Степан Остапович Петровський привів Макарова показувати механоштампувальний цех «Електрону». Я і двох слів Макарову не сказав - тільки слухав його бесіду з Петровським. Але у пам'яті на все життя залишилася логіка, здоровий глузд та твердість суджень цієї неординарної людини. Воля та послідовність багаторічного директора найбільшого українського оборонного заводу, його непохитність проявилася і через багато років опісля, у відмові прийняти звання Героя України з рук колишнього свого заступника - Президента України Леоніда Даниловича Кучми. Велика Людина - завжди залишається великою.

І щоб закінчити оповідання про мої «стикування» із космосом, хочу відіслати читачів до дуже цікавої, в усякому разі, для мене, історії відвідування «вотчини» батька радянської космонавтики академіка С.П. Корольова - НВО «Енергія»¹⁵.

Студентський відпочинок

Ми відпочивали, як і усі студенти Союзу. Іноді разом ходили до кінотеатрів, на концерти, на студентські вечори. Іноді це робили з іншими своїми друзями.

Тоді почав розвиватися рух по організації СТЕМів (Студентських театрів естрадних мініатюр), який незабаром переріс у повсюдне створення студентських КВКів (Клубів

¹³ ЗЕМЛЯ, ПОВІТРЯ: ВЕСЕЛІ ВІДРЯДНІ ЗАМАЛЬОВКИ. / НЕВИГАДАНИ ІСТОРІИ / . – стор. 21-30
<https://libruk.com.ua/users/731/zemlia-povitria-veseli-vidriadni-zamalovky-nevyhadani-istorii/>

¹⁴ ЗЕМЛЯ, ПОВІТРЯ: ВЕСЕЛІ ВІДРЯДНІ ЗАМАЛЬОВКИ. / НЕВИГАДАНИ ІСТОРІИ / . – стор. 9-11
<https://libruk.com.ua/users/731/zemlia-povitria-veseli-vidriadni-zamalovky-nevyhadani-istorii/>

¹⁵ ЗЕМЛЯ, ПОВІТРЯ: ВЕСЕЛІ ВІДРЯДНІ ЗАМАЛЬОВКИ. / НЕВИГАДАНИ ІСТОРІИ / . – стор. 54-57
<https://libruk.com.ua/users/731/zemlia-povitria-veseli-vidriadni-zamalovky-nevyhadani-istorii/>

веселих та кмітливих), у яких активну участь брали багато моїх друзів та знайомих. Мене як те цей рух не захопив: очевидно, не було артистичних даних та відповідних амбіцій.

Але при усьому цьому, мені, який звик до бурхливого темпу життя з ранку до вечора, було на стаціонарі - дуже нудьгувати. Ну, підеш на лекції (на які я не завжди ходив, та як звик до свободи відвідування на вечірньому навчанні). Добре, якщо викладач її читає яскраво та цікаво, не прісно. А якщо – ні? У нас курс «Опір матеріалів» читав літній дистрофік - доцент Афендік (це прізвище). У реченнях своїх лекцій, які він, не кваплячись, неначе засинаючи, між як би вичавлюваними їм словами, - здійснювалася пауза у секунд 7-10. Природно, через хвилин п'ятнадцять такого викладу предмету, я починав втрачати сенс того що викладається та, сидючи, засинати. Тому цей предмет знав, на мій жаль, погано, та кілька разів потім страждав через це. (Але, надалі, робота конструктором на заводі - змусила мене, швидко та досить добре, основи предмету «опір матеріалів» - вивчити). Насправді на іспиті з цього предмету, підійшовши та сівши «без підготовки» за стіл до Афендіка, я все ж, майже за півтори години здачі йому іспиту, встиг кілька разів починати дрімати. Відповідно, і оцінка була – «задовільно».

Від нудьги та неробства я вирішив рятуватися у Студентському конструкторському бюро «Політехніки». Дали роботу: проектування, а точніше, копіювання за зразком з іншими параметрами, на той час новинки - металевих форм для виготовлення залізобетонних деталей будинку: стін, перегородок, балок і так далі. Робота повторювалася, через пару місяців приїлася, та і платили абсолютні копійки. Пішов з бюро..

Вирішив проситися на роботу в НДС (науково-дослідний сектор) своєї рідної кафедри. Я вже бачив унікальні, на той час, розробки цього НДСу : роторні лінії для виготовлення збройних патронів та снарядів, вібраційні бункери для накопичення, необхідної орієнтації та подання у обробку деталей та ін. Завідувач кафедри, професор Абрам Наумович Рабінович був у відраженні, тому пішов до його заступника - доцента Повидайло, фахівця з вібробункерів. Доцент - непривітний, дещо жовчний (мабуть після втечі від нього, аж на Кубань, дружини (чарівною Кожункіної, про яку я вже згадував раніше), чоловік років сорока, уважно подивився на мене, та запропонував: у якості випробування, зробити конструкторський розрахунок параметрів металевої спіральної пружини за наперед заданими вхідними початковими константами. З цим і пішов від нього. Два тижні я промучувався у пошуках методу розрахунку спіральних пружин, перевернув гору спеціальних книжок, але задачу не вирішив. Прийшов до Повидайла, і чесно визнав - випробування не пройшов. Попросив, все ж, пояснити рішення задачі. Доцент, навіть дещо полагіднівши, сказав: «Це ж просте завдання «опору матеріалів». Розгляньте пружину, як консольну балку, закріплену однією стороною, та виконайте елементарний розрахунок. Підучіть цей предмет, а потім приходьте!». Ось коли я згадав і доцента Афендіка, і своє нешанобливе відношення до нього, і засинання ...! Принижений та повалений я покинув кабінет, більше у своєму житті з Повидайлом - не зустрічався (хоча, надалі, вібробункер, працюючи конструктором на заводі, все ж сам спроектував).

Влітку наша студентська компанія любила виїжджати на відпочинок на Львівське озеро у селі Глина-Наварія. І ось тут влітку 1962 року у нас сталася цікава зустріч з людьми, які, у майбутньому, стали знайомі більшості громадян Радянського Союзу. В цей час у Львові гастролював московський театр імені Володимира Маяковського. І молоді актори цього театру вдень теж приїжджали, покупатися та позасмагати на озеро Глина-Наварія. Одного разу ми з ними розташувалися на березі поруч. Познайомилися та зблизилися з молодими акторами - нашими ровесниками, які рік тому, а деякі - пару років тому, закінчили театральні ВНЗ. Ближче за усіх до нас, у цій акторській компанії, став Геню

Лазарєв (дивно з ним потоваришував не наш «доморослий» самодіяльний актор Олег Тимошенко, а я - далекий від театральних підмостків). Я його впізнав, як приємного, спокійного і, такого, що легко йде на дружнє зближення, молодого комунікабельного чоловіка.

Євген Миколайович Лазарєв – радянський та американський актор театру і кіно, народний артист РРФСР. У 1959 році закінчив Школу-студію МХАТ. На одному курсі школи-студії з ним вчилися Олександр Лазарєв, Анатолій Ромашин, Тетяна Лаврова, Альберт Філозов, В'ячеслав Безневинний та інші згодом відомі актори. З 1961 року - актор Московського академічного театру імені В. Маяковського. Більше 20 ролей у театральних спектаклях, більше 50-ти - у кіно, 15 режисерських робіт. У 90-і роки переїхав в США, жив та працював у Лос-Анджелесі. Багато знімався у американському кіно та серіалах, викладав в університетах та театральних школах США, ставив спектаклі.

Мені запам'яталося, як Геню, показуючи, на захоплену один одним пару молодих акторів, яка зовсім не звертала уваги на оточення, і була зайнята тільки собою, сказав, маючи на увазі юнака: «А ось це майбутня зірка радянського театру!» Я подивився на них. Високий, смуглявий красень та середнього зросту, не особливо примітна, худенька білявка, з модним в ті часи, «кінським хвостом». Ця пара, що практично ні з ким не спілкувалася, - були, ще неодружені, Сашко Лазарєв та Світлана Немоляєва.

Олександр Сергійович Лазарєв, радянський актор театру та кіно, народний артист РРФСР, лауреат Державної премії СРСР. Кінодебют відбувся в 1961году у фільмі «Вільний вітер». У кіно зіграв більше сотні ролей та більше 50 ролей у театрі. Я бачив його своїми очима у ролі Дон Кіхота в спектаклі «Людина з Ламанчі» (чомусь в приміщенні Театру на Малій Бронній). Враження - запаморочливе!

А зовсім, здавалося б, непримітна у ті наші зустрічі, Світлана Немоляєва, стала однією з найвідоміших та найвпізнаваємих жінок-акторок, для широкого кола публіки на території колишнього Радянського Союзу.

Світлана Володимирівна Немоляєва - радянська акторка театру, кіно, телебачення, озвучування та дубляжу, народна артистка РРФСР, Лауреат Державної премії СРСР та Державної премії РРФСР імені К. С. Станіславського. Почала зніматися у кіно ще студенткою. Першу популярність отримала в 1958 році у ролі Ольги Ларіної в художньому фільмі «Євген Онєгін». Знялася у більше 40 фільмах. А широку популярність їй принесли ролі у картинах Ельдара Рязанова «Службовий роман» (1977), «Гараж» (1979) та «Небеса обітовані» (1991). На сцені театру зіграла головні ролі більше ніж в 50 спектаклях.

(Нещодавно побачив в You Tube, відносно новий, художній фільм «Біла людина» з Олександром Лазарєвим-молодшим, напрочуд схожим на батька, в головній ролі. І вимушений визнати - таланти його батьків не заснули і в ньому самому).

На пляжі постійно знаходилася ще одна актриса театру ім. Маяковського. Але вже на роки чотири старша за молодь компанії акторів, і в абсолютно іншому статусі - примадонни театру. Це була, середнього зросту, з прекрасною фігурою та тілом, - Світлана Мізері. Вона лежала, загораючи, абсолютно не беручи ніякої участі у загальних розмовах та веселощах. Не звертала ніякої уваги ні на своїх товаришів-акторів, ні на львівських дон Жуанів, що постійно крутилися та облизувалися на неї.

Світлана Миколаївна Мізері - радянська актриса театру та кіно, режисер, народна артистка РРФСР, Лауреат Державної премії СРСР та Державної премії РРФСР імені К. С. Станіславського. Але її подальша кар'єра ні у яке порівняння не йде з творчою кар'єрою, тоді ще молодій, початкуючої свій шлях, описуваної вище трійці.

Перше «пізнання» Жінок

А чергова екзаменаційна сесія, кожен семестр, наближалася! Я продовжував складати іспити, відпрацьованим методом «без підготовки». І постійно він себе виправдовував. Але колись будь-якому везінню приходить кінець (особливо, якщо з усіх сил сприяти цьому). На третьому курсі, у зимову сесію ми повинні були складати іспит по курсу «Металознавство та термічна обробка». Лекції читала доцент Фетісова, практичне зайняття вела дуже гарна брюнетка років тридцяти п'яти, середнього зросту, з прекрасною фігурою, яку звали Фаїна Григорівна (на мій великий жаль та «здивування», прізвище геть забув). Як правило, вона приходила на зайняття у досить яскравих блузах та темних спідницях, звужених до низу по коліно, і на «шпильках». Зайняття проходило у корпусі механо-технологічного факультету, у напівпідвальному приміщенні. Спуск з першого поверху в аудиторію здійснювався по незручних, вузьких, гвинтових залізних сходах. Коли Фаїна приходила, ми вже сиділи, чекаючи її, за столами унизу. І ось я придумав для себе, дуже негарну гру (я ж думав, що класно жартую): коли жінка починала спускатися по гвинтових сходах донизу, нахабно, впритул, дивився на неї знизу. Фаїна Григорівна починала нервувати, спотикатися та червоніти від образи та злості. А мені було весело! Розумом, як видно, на той час, мене бог ще скривдив. Потім, зрозумівши усю непристойність ситуації, я багато разів кляв себе за негідну поведінку, і, не тому що Фаїна Григорівна мені гідно помстилася. Вона ж не могла знати, що це я робив не для того, щоб її образити, а по елементарній відсутності розуму. Але відповідь була дуже гідною!

Прийшов час іспиту з курсу «Металознавство та термічна обробка». Прийшовши вранці на іспит - дізналися, що доцент Фетісова захворіла, та іспит прийматиме - Фаїна Григорівна. Вийшовши з аудиторії, Фаїна попередила, що прийматиме іспити окремо у кожного студента. Тому в аудиторію для підготовки до відповіді на екзаменаційний білет, просить заходити, не, як ми звикли, групами по п'ять чоловік, а по одному. І тут я припустив непоправну помилку - не звернув увагу на інквізиційну суть нововведення. І, як завжди, пішов першим. Узяв екзаменаційний білет, прочитав. Дивно - знаю відповіді на усі три (!) питання. Ура! «Дозвольте - без підготовки?» Фаїна вказала на стілець перед столом екзаменатора. Я сів, і бадьоро став викладати відповідь на перше питання білету.

- Невірно! - раптом спокійно сказала Фаїна Григорівна.

- Як то невірно?! Так написано і в підручнику, і так викладала Фетісова, - обурився я.

- Невірно! - спокійно вдруге промовила екзаменатор. – Прошу відповідати з другого питання білету.

Я сторопів, але узяв себе в руки, і почав, також бадьоро, викладати відповідь на друге питання

- Невірно, - знову, спокійним тоном, перебила мене Фаїна Григорівна.

- Що означає невірно?! Я мало не дослівно повторюю те, що записано у мене в конспекті лекцій Фетісової! - спробував почати сперечатися я.

- Невірно, - майже спокійно, з кам'яним обличчям повторила екзаменаторша.

- Починайте відповідати на третє питання.

Проти лому – немає прийому! Я вже зрозумів усю безнадійність свого заслуженого положення та почав мимрити відповідь на третє питання.

- Невірно! - зробила висновок Фаїна Григорівна, та поставила «незадовільно» у екзаменаційну відомість.

Забравши порожню залікову книжку, я, розгублено навіть подякував усміхнену переможницю, та вийшов з аудиторії.

У коридорі мене зустрів натовп, однокласників, що почав цікавитися: «Ну як приймає? Яка оцінка?» «Незадовільно», - відповів я. «Жартувати почав?». Я похнюплено показав порожню залікову книжку. Запанувало гробове мовчання. Ніхто не наважувався заходити у аудиторію наступним. Так пройшли хвилин десять. У коридор вийшла Фаїна, попросила наступного заходити та повернулася у аудиторію. Ніхто все рівно не наважувався йти складати іспит. Пройшло ще хвилин п'ятнадцять. У коридор знову вийшла Фаїна та попередила, що якщо негайно ніхто не зайде складати іспит, то вона закриє відомість, відмітивши, що інші на іспит не з'явилися. Дещо розгублена Фаїна знову повернулася на своє екзаменаційне місце. Усі стояли та розгублено дивилися один на одного. І тут я зрозумів, що екзаменаторша вже «зпеклася», та далі дуже лояльно відноситиметься до студентів. У нашій групі були два, якщо так можна сказати, особливо «тупих» студента - Сашко Бакланов і, єдина дівчина у групі, Ніна Слезкінцева. Сашко Бакланов, середнього зросту, здоров'як, мав дивовижну зовнішню подібність із героєм актора Леоніда Куравльова (а за своїми інтелектуальними якостями і з самим Сашком Балагановим), з фільму «Золоте теля» (за однойменним твором Ільфа та Петрова). Я підізвав Сашка та запропонував йому терміново йти складати іспит, гарантуючи, що своє «задовільно» він зараз легко отримає. Сашко відмовлявся, посилаючись на те, що, якщо я не здав, то він і тим більш - не здасть. Але я його переконав. Через 10 хвилин з аудиторії вийшов, усміхнений, в усе своє широке обличчя, Бакланов з криком: «Здав! Здав! Три бали!» І пішло-поїхало Так швидко та добре група ще іспити ніколи не складала.

А я на все життя запам'ятав, що розлюченій Жінці краще під руку не попадатися. Якщо її якимсь чином сильно скривдити, та, особливо, принизити, (чи їй тільки здасться, що таке з нею зробили), то вона знайде спосіб жорстоко за це помститися! Зрозуміти те зрозумів, але ще пару разів у житті, через непорозуміння, потрапляв у аналогічні ситуації.

Коли видужала наша лектор - доцент Фетісова, я прийшов до неї перескладати іспит по цьому, нещасливому предмету. Вона, чомусь хитро посміхаючись, розпитувала мене, яким чином я отримав «незадовільно». Вочевидь, щось знала. Але я, по-партизанські, твердо мовчав про істинні причини такого провалу. Потім відповів на усі питання Фетісової по предмету іспиту, та отримав, природно, на мою думку, занижену, але легко з'ясовну чому, оцінку - «добре».

Зате на наступному іспиті, ми провели спеціальну операцію, яка заслуговує занесення у аннали історії «Львівської Політехніки».

Здавався іспит з курсу «Загальна електротехніка». Для студентів механо-технологічного факультету цей курс був чимось схожий на курс археології доісторичних часів. Читав цей предмет, в усіх групах механіків, доцент Газдайко, який закінчив Берлінську політехнічну школу, ще до Другої світової війни. Іспити він приймав жорстко, половина студентів із груп, що здавали, отримували «незадовільно». Але спостерігаючи за консультацією та процесом здачі цього іспиту в попередній групі, у мене виникла, майже божевільна ідея. Увечері, перед іспитом, Газдайко завжди проводив для групи, що буде здавати іспит на наступний день, консультації, на яких, на прохання студентів, зачитував прямо з білетів - питання, винесені на іспит. У мене виникло припущення, що після цього він білети не переміщує. Це був шанс, який необхідно було перевірити.

На консультації ми попросили Газдайку зачитати питання з білетів. Він легко погодився. Ми уп'ятьох: Брайлян, Тимошенко, Біргер, Шейхет та я, записували, кожен, своє

п'яте питання, із білетів, які зачитував викладач. Потім, після сортування, сформували відповідні білети. Залишалося питання: перемішає Газдайко білети чи ні? Це можна було перевірити тільки експериментально на самому іспиті. Два «смертники» - Брайлян та я, уважно спостерігали, як і в якому порядку розкладав, з німецькою акуратністю, викладач білети на столі. Потім узяли по білету: Брайлян - перший з розкладених, а я останній. Питання першого та останнього білету, по нашому попередньому дослідженню, ми знали напам'ять. Виявилось - не перемішав. Показали іншим, що спостерігали з коридору, що все нормально, порядок розкладки та що ми - перемогли! Після цього усі в коридорі почали вивчати, кожен «свій білет». Газдайко тільки дивувався із незвично добрих знань студентів. Чутки миттєво поширилися інститутом. Збіглися студенти паралельних груп, яким ще тільки належало складати іспит по електротехніці. А у нас все йшло, як по маслу. І тільки Ніночка Слезкінцева, худюча, негарна, висока на зріст, під метр вісімдесят, яка заходила на іспит останньою, готуючи «свій білет» впродовж двох годин, - примудрилася виклопотати по ньому «незадовільно». Кілька днів ми були героями інституту. Але потім чутки про причину блискучої здачі студентами-механіками іспиту з електротехніки, мабуть дійшли до вух Газдайка, і він буквально «вбивав» на іспитах студентів паралельних груп.

У першому семестрі четвертого курсу ми склали іспит по першій частині предмету «Металорізальні верстати». Викладав цей предмет чоловік нашої «класної дами», - Василь Іванович (прізвище я забув). Наша компанія-п'ятірка, як завжди, першою зайшла в аудиторію для складання іспиту. Узяли екзаменаційні білети, розсілися. Дивлюся білет, ніби відповіді на два перші питання - знаю. А ось третє питання – «Довбальні верстати» -? Як би уперше почув, а точніше - побачив таку назву верстатів. Але два ж питання знаю! Потрібно йти «без підготовки»! Кінець кінцем, я щось чув про дятлів, які довбають дерева, - постараюся, з їх допомогою, пояснити екзаменаторові можливий принцип дії цих бісових верстатів. Хотів вже підняти руку. Але, щось мене утримало. Хлопці вже підозріло на мене поглядали. І тут пролунав питальний голос одного з нас, мабуть, Шейхета:

- Василю Івановичу а хіба ми «Довбальні верстати» проходили?
- А чому у Вас виникло таке запитання? - спокійно відповів викладач.
- Та у мене друге питання білету: «Довбальні верстати», - відповів той, хто запитував.

Вже захвилювався Василь Іванович, поліз у портфель, вийняв стопку інших білетів, та, тоном, що вибачається, сказав:

- Та тут йде зміна учбових програм, і я вам випадково запропонував білети нової програми майбутнього семестру. Звичайно, «Довбальних верстатів» ми ще не вивчали, візьміть нові білети.

Мабуть, моє «дикє» екзаменаційне везіння - тривало!

І чомусь згадався старий студентський анекдот. Іспит приймають літній професор та його молодий асистент. Входить студент, бере екзаменаційний білет, читає, замислюється, кладе білет на стіл, та йде з аудиторії.

- *Пане професоре, що ставитимемо?* - *запитує асистент.*
- *Двійку, - потискуючи, здивовано плечима, відповідає професор.*

Заходить наступний студент, бере екзаменаційний білет, читає, замислюється, кладе білет, та йде.

- *А тепер, пане професоре, що ставитимемо?* - *запитує асистент.*
- *Двійку, - спокійно відповідає професор.*

Заходить третій студент, бере екзаменаційний білет, читає, замислюється, кладе білет назад на стіл, та бере другий білет. Читає його, замислюється, кладе білет назад, та бере третій білет. Читає його, замислюється, кладе білет, та йде.

- *Ну що, пане професоре, - двійка? - говорить асистент*
- *Ні, трійка, - відповідає професор. - Він щось знав, він щось шукав!*

Гідне рішення

Нудьга та низька результативність навчання на стаціонарі, незвичний для мене, аж надто спокійний темп життя, та рішення, що дозрівало, - у найближчий рік, одружитися - привели мене до думки: після першого семестру четвертого курсу знову перейти на вечірній факультет Політехніки. Тим більше що, тепер вже я, по учбовій різниці програм стаціонару і вечірнього, відразу переходив на п'ятий курс вечірнього (насправді, при шестирічному терміні навчання).

Тому і лекції в цьому, останньому для мене стаціонарному, семестрі я відвідував з достатніми інтервалами та вибірковістю. Запам'ятався епізод, що мав для мене в майбутньому, років майже через тридцять драматично-комічні наслідки.

На четвертому курсі стаціонару тоді читався курс «Основи максистсько-ленинської етики та естетики». Я знав, що у програмі вечірньої освіти такий курс був відсутній, тому здавати залік по ньому - не збирався. Читала цю дисципліну нам, щойно приїхавши до Львову, молода симпатична, невисокого зросту, мабуть, тоді ще асистент, - Д'ячкова ??., яка закінчила аспірантуру МДУ (Московського державного університету) - найпрестижнішого вищого учбового закладу СРСР.

Погода у той осінній день стояла дивовижна, та оскільки я не збирався слухати лекцію з етики та естетики, то, наразі, за одну хвилину до дзвінка на пару спробував вийти з аудиторії. У дверях зіткнувся із Д'ячковою. Це була наша перша та єдина зустріч у Політехніці, але не остання (!) зустріч у житті. Між нами у дверях відбувся дуже цікавий та змістовний діалог.

- Студент, Ви куди?! - запитала Д'ячкова.
- Туди, - вказуючи на коридор, відповів я.
- Але, вже починається пара, - здивовано продовжила молодий філософ.
- Ну, Ви розумієте, мені дуже треба!

Розгублена Д'ячкова відступила, а мене миттєво і слід простиг.

ВЕЧІРНІ РОКИ 2

І ось, я знову - на вечірньому факультеті. 2-ий семестр 5-го курсу навчання. Одночасно почав працювати інженером-конструктором 3-ої категорії відділу автоматизації і механізації виробництва (ВАіМ) Львівського телевізійного заводу.

Вечірній факультет нещодавно створили (до цього були відділення вечірнього навчання при різних факультетах). Декан вечірнього факультету - доцент Курендаш був відомий тим, що десять років школи просидів за однією партою зі знаменитим польським письменником-фантастом - Станіславом Лемом. Секретарем деканату була - Ніна Савчук, молода висока брюнетка з яскравою зовнішністю, з якою я ще не одного разу, потім, перетинався по життю. Група була знову сформованою, з якої я знав тільки, нещодавно почавши працювати на «Електроні», співробітників заводу: інженера відділу головного

механіка Юрка Глущенко та конструкторку-інструментальницю відділу головного технолога Інну Кисельову (надалі, Пірогову).

Звиклому, на перших курсах, до напруженого та тривалого робочо-учбового дня, для мене не склало ніяких труднощів, знову втягнутися у такий напружений темп життя.

Десь, через рік, я одружився. І ось про своє першого тестя, далеко не ординарну та досить складну людину з, мабуть, трагедійною долею, діда мого сина, - Андрія Івановича Дубину, я і хочу (а може, зобов'язаний) розповісти.

Андрій Іванович Дубина

Багато авторів мемуарів, коли згадують своїх колишніх, колись близьких їм (особливо чимось відомих широкому колу публіки) людей: тещ та свекрух, тестів та свекрів, - напевно, щоб як те обілити себе, відзиваються про них, м'яко кажучи, дуже негативно.

Навіть у радянській літературі, образ маршала Семена Михайловича Будьонного показувався (особливо на тлі його бойового товариша та друга, політичного керівника та підкресленого «інтелектуала» К.Є.Ворошилова) як образ, далеко не інтелігентного, а славного, лихого та простуватого «рубачи».

Адже така, відома у сталінському післякультовому періоді життя Радянського Союзу, опозиційна М.С.Хрущову, «антипартійна група» трьох: Маленкова, Кагановича, Молотова, та, що прилучився до них, Шепілова (1959 рік), була спочатку «антипартійною групою» чотирьох: Маленкова, Кагановича, Молотова, Ворошилова, та, що прилучився до них, Шепілова. І я своїми очима, по телевізору бачив, як плакав (сльози лилися з очей) та вибачався, перед М.С.Хрущовим, ще не зовсім старий, Голова Верховної Ради СРСР, «інтелектуал та герой» К.Є.Ворошилов, на прилюдній телевізійній «прочуханці», щоб залишитися, хоч би, на посаді заступника Голови Верховної Ради. Я тоді тільки починав свій трудовий життєвий шлях, але повинен відверто сказати, що для мене це видовище було - огидливим.

Так от, вже у 2000-х роках, я побачив по телебаченню розповідь одного з найбільш улюблених мною акторів Театру сатири (напарника Олександра Ширвінда по відомому сатиричному дуету), колишнього зятя Будьонного - Михайла Державіна. Державін дуже високо відзивався про людські якості Семена Михайловича, його начитаність та справедливість. Загалом, відгукувався, на мій погляд, досить об'єктивно.

Спробую і я, також об'єктивно розповісти про Андрія Івановича Дубину, про його позитивні, та, на мій погляд, не зовсім позитивні риси, про його досить складну та драматичну долю.

Андрій Іванович народився у маленькому містечку Глухові, Сумської області у 1913 році, в родині українського небагатого ремісника. Його мати рано померла, батько одружився другий раз. Мачуха відносилася до Андрія не дуже добре, тому 17-тирічний юнак зібрав свої скромні речі та відправився у Москву - шукати свою долю.

Мабуть, зберігши на все життя образу на батька, практично ні з ним, ні з братом (сином батька від другого шлюбу), - не спілкувався. Я пам'ятаю тільки по одному випадку такого спілкування. Коли батьку А.І. виконалося, мабуть 80 років, Андрій Іванович десь купив білу довгу армійську доху на бараничій вовні, та відвіз її у Глухів - батькові. А коли його брат переїхав із сім'єю у Львів, він допоміг йому влаштуватися працювати на львівський завод кінескопів, та отримати кімнату у сімейному гуртожитку заводу. Я пригадую тільки один короткий візит брата А.І. у наш дім, більше, мабуть - і не було.

У Москві молодий Андрій поступив у Інститут сталі та сплавів, закінчив, одружився, почав працювати на заводі. У 1941 році, разом із заводом був евакуйований в уральське місто Нижній Тагіл. Завод став випускати танки. З військового періоду життя цієї родини, я знаю тільки те, що в них там народилася дочка, та на свята вони готували (як і потім усе життя) прекрасний, і такий улюблений ними (до речі, і мною) салат, під сімейною назвою «Тагільська весна», з холодної відвареної картоплі, солоних огірків, цибулі та ... все! Насправді, до нього ще додавали соняшникову олію та сіль.

У молодості, та і в зрілому віці, А.І. був чимось дуже схожий на відомого радянського актора Георгія Жженова: структурою обличчя, посмішкою ...? Вже після 50-ти, зовні нагадував, та і в діях намагався бути схожим на свого кумира - колишнього 30-річного Наркома боєприпасів СРСР, та майбутнього члена Політбюро ЦК КПРС, Міністра оборони СРСР - Дмитра Федоровича Устинова. *(До речі, якого я дуже не люблю - адже це він, учасник крайнього, «яструбиного», крила Політбюро ЦК КПРС, що складалося зі склеротиків та старців-маразматиків, які, вважаючи, що армію необхідно тренувати на практиці, розв'язали цю жахливу, трагічну війну СРСР проти Афганістану).*

А.І.Дубина - був людиною невисокого зросту, худорлявою та свавільною. Однією з характерних зовнішніх особливостей його - була крайня картатість мови. Тому йому багато хто приписував єврейське походження. І в 70-х роках минулого століття, у пошуках абсолютно зрозуміло кому потрібної істини, Міністерство енергетики Української РСР навіть послало на батьківщину директора львівського ізоляторного заводу Дубини А.І., у Глухів, спеціальну комісію, щоб з'ясувати його дійсне походження. Переконалися - українець, та єдиний його зв'язок із єврейством - його дружина, єврейка Руфь Зіновійовна. *(Але, як, в анекдоті, який я вже раніше згадував: «Чоловік - єврей, це не жахливо, а ось дідусь - білогвардієць ...?!).*

Після війни, Андрій Іванович повертається, але вже не у Москву, а у Київ, та починає працювати на київському мотоциклетному заводі. Десь у році 1954-55, молодого енергійного та амбітного начальника виробництва мотоциклетного заводу помічає Міністр місцевої промисловості Української РСР Анатолій Петрович Єременко, та пропонує призначити його своїм заступником. Починається перевірка та узгодження кандидатури. Мені Андрій Іванович розповідав про завершальну стадію цього процесу. Його запросив на співбесіду чи то завідувач відділом промисловості ЦК КПУ, чи то його перший заступник (зараз вже - не пам'ятаю). Бесіда носила цілковито формальний характер, тому що високий партійний чиновник все вже добре знав про А. І. з «об'єктивки», підготовленої клерками ЦК. Бесіда добігла кінця, партійний керівник подякував претенденту на високий пост за зустріч, та начебто попрощався. А. І. встав та попрямував до дверей. Раптом його зупинили слова господаря кабінету.

- Андрію Івановичу, вибачте. А чи не підкажете Ви мені, яким чином наші умільці зуміли виготовити ось цю деталь?

І він передав дещо здивованому співрозмовникові, невеликий металевий кубик, у якому між двома сусідніми гранями був виконаний абсолютно круглий, під 90 градусів, отвір. А.І. уважно оглянув переданий йому кубик та відповів.

- Наскільки я знаю, при сьогоdnішньому рівні технології, це можна було зробити тільки методом електроіскрової обробки.

(А цей метод був свіжим ноу-хау, та застосовувався ще тоді тільки закордоном).

- Дякую, Андрію Івановичу. Ви дійсно сучасний обізнаний інженер. Ми рекомендуватиме Вас на посаду заступника Міністра. Успіхів Вам! Можете йти, - посміхаючись, сказав Завідувач відділом цієї вищої, на той час, управлінської організації

України.

Так тоді підбиралися та розставлялися кадри.

Якщо я вже я зачепив питання підготовки управлінських кадрів у Радянському Союзі, то хочу зупинитися на кількох цікавих прикладах цієї роботи, що підкреслюють те, що у Радянському Союзі, навіть діти дуже високопоставлених батьків, щоб зробити кар'єру, повинні були пройти усі, підкреслюю усі, сходинці ієрархічних сходів управління, починаючи із нижчих. (На відміну від сьогоднішнього стану цього питання, коли молода людина до 30, яка практично ніде себе раніше проявила, стає, у ряді випадків, відразу заступником Міністра).

На «Електроні» у 70-80-х роках працював Дмитро Астремський. Спочатку він працював майстром цеху № 16 (який надалі перетворився на Ряснянський завод спецобладнання, де сьогодні випускаються такі прекрасні львівські трамваї, тролейбуси та автобуси, з емблемою на кузові – «Електрон»). Дмитро - високий, чорноволосий, дуже привітний та комунікабельний хлопець, душа будь-якої компанії, - завжди справляв на мене дуже приємне враження. Потім Астремського несподівано призначають заступником начальника цеху, а на його місце, майстром цеху, приймають щойно закінчившого інститут Олександра Ткаченка (сина начальника обласного управління міліції, генерала міліції Федора Ткаченка). Через деякий час на цій ділянці вводиться посада ще одного майстра, і на неї приймають, Сергія Добрика (сина Першого секретаря Львівського обкому КПРС Віктора Федоровича Добрика), який тільки що закінчив ВНЗ. Проходить ще якийсь короткий час, і, абсолютно несподівано, Астремського призначають начальником цеху. Вакантне місце заступника, чому те не заповнюється. Далі із слів дуже яскравої людини, декілька «шебутного» та непередбачуваного, заступника начальника СКБ системотехніки «Електрону» Володимира Тарнавського (сина колишнього Першого секретаря Дрогобицького обкому партії, а потім третього секретаря Львівського обкому КПРС). Сидить Астремський, та майже скаржачись, говорить, здавалося б, молодшому, Володимирі Тарнавському: « Я начебто ніколи не прагнув до кар'єри. Нічого не розумію. Чому так різко вона у мене йде?!» І молодший, але, мабуть, що швидше навчився розбиратися та розумітися у підводних механізмах радянської кадрової системи, Тарнавський йому пояснює: «Розумієш Дмитре, ти, швидше за все, тут ні при чому. Це готують майбутнє Сергію Добрику та Саику Ткаченкові». І дійсно, Олександра Федоровича Ткаченка незабаром призначають заступником начальника цеху. Річ у тому, що, повторююся, у радянській системі підготовки та розставляння кадрів не можна було стати заступником Міністра у 25 років, не пройшовши усі попередні функціональні посади, починаючи з самих молодших.

Я зачепив родину генерала Федора Ткаченка, - то не можу не зупинитися ще на одному членові цієї сім'ї (сподіваюся, що давно покійний, Андрій Іванович Дубина, пробачить мене за цей мимовільний відступ від розповіді про нього).

Мова піде про Олександра Михайловича Чауса, зятя генерала Ткаченка. Про початок його трудової діяльності мені розповідав мій другий тесть, майстер заготівельної ділянки експериментального цеху заводу «Автонавантажувач». Саико Чаус починав трудову діяльність електриком цього цеху. По розповіді тестя, він був працелюбною приємною молододу людиною. Потім одружився на дочці генерала. До нас, на «Електрон», він прийшов, змінивши начальника заготівельно-комплектувального цеху заводу Петра Даниловича Шкуркіна, який пішов на пенсію. (Петро Данилович - дуже подобався та допомагав мені - молодому технологіві). І тут, без сумніву, далеко неординарний Олександр Михайлович, почав проявляти свою комунікабельну обдарованість та управлінський талант. Він став,

особисто, кращим другом загону космонавтів СРСР та повноважним представником заводу у цьому загоні. Цех стає мало не постійним переможцем соцзмагання серед цехів заводу і так далі

Коли Петро Самойлович Розенберг, багаторічний комерційний директор «Електрону», вирішив йти з цієї посади, то він на заміну запропонував спочатку призначити на цю посаду начальника механо-штамповочного цеху Пількевича. Але Пількевич, у першому ж попередньому ознайомлювальному відрядженні у Москву разом з директором заводу С.О.Петрівським та Розенбергом, примудрився «відчибучити» таке, що його кандидатура відразу ж відпала. (Петровський та Розенберг домовилися о 10-ій ранку зустрітися з Пількевичем - на прохідній головній будівлі Держплану СРСР, у самому середмісті Москви, на початку вулиці Горького. Пількевич, який не знав транспортного колапсу Москви, природно, хвилин на 30 запізнився. У Петровського та Розенберга на десяту п'ятнадцять була призначена зустріч з кимось із високопоставлених чиновників Держплану, тому вони не стали чекати «стажера», і пішли на зустріч самі. Коли у обід вони виходили з Держплану, то на прохідній виявили засмученого Пількевича. Він їм, пояснюючи ситуацію, раптом став скаржитися на працівників охорони будівлі Держплану: «Та, я дійсно запізнився хвилин на п'ятнадцять. Але потім я у них, впродовж трьох годин безперервно допитувався: чи не бачили вони десь тут Степана Остаповича Петровського, нашого директора. А вони тільки мовчки посміхалися та відверталися. Кошмар!» Степан Остапович, тільки здивовано подивився на претендента на посаду його заступника. Кар'єра Пількевича на цьому - і закінчилася).

Тоді Розенберг запропонував на посаду свого наступника - кандидатуру Олександра Михайловича Чауса. Кандидатура пройшла, і потрібно визнати, що Олександр Чаус був дуже гарним директором із загальних питань величезного об'єднання «Електрон». Його енергія, комунікабельність та нахабство - долали багато меж погано керованої планової економіки країни. Він навіть захистив докторську дисертацію, та отримав звання - доктора економічних наук. Із цього приводу Петро Самойлович Розенберг мені якось сказав: «Я не упевнений, що Олександр Михайлович у своєму житті прочитав хоч би три художні книжки, але те, що він не прочитав жодної спеціальної по економіці – гарантую».

Не можу не розповісти, про епізод, що стався з Чаусом на моїх очах, напевно, у році 1985-86, при відльоті з відрядження, у Москві, який яскраво характеризує внутрішню суть цієї людини. Я із моїм шефом, Юрієм Петровичем Шкуркіним, поверталися з Москви. Нам вдалося купити квитки на вечірній п'ятничний рейс Москва-Львів, який обслуговувався повітряними лайнерами з п'ятьма місцями у ряду: два з одного боку центрального проходу і три - з іншого. Ми дуже раділи, що дістали квитки у перший ряд літака, де було досить місця, щоб витягнути вперед наші, досить довгі, та втомлені, після метушні по Москві, ноги. Нас, відлітаючих пасажирів, чергова вивела з будівлі аеропорту до літака. Але посадку у літак - не починали. Чергова та стюардеса літака увесь час про щось переговорювалися по рації з диспетчерською та командиром екіпажу. Ми зрозуміли - когось чекали. І ось під'їхав мікроавтобус спеціального залу депутатів Верховної Ради СРСР, з нього вийшов, до нашого здивування, Олександр Михайлович Чаус, та його провели по трапу у літак. Після цього почалася посадка і інших очікуючих. Зайшли у літак. На одному з наших місць у першому ряду з тримісного боку сидів Чаус. Посунули його з наших місць на третє. Олександр Михайлович гордо запитав нас: «Бачили, з якою шанною мене посадили у літак?!» Натура - постійно перемагала його інші людські якості. Стали розмовляти про справи. Салон літака вже заповнився повністю, але двері чомусь не закривали. Стюардеси та аеропортівська чергова про щось тихо розмовляли та переговорювалися по рації з

диспетчерською. По літаковій гучномовній радіотрансляційній лінії раптом передали, що пасажира Олександру Михайлівну (прізвище, розмовляючи, та і не дуже прислухаючись, ми не розібрали, через невиразне звучання з потріскуванням радіомережі) просять підійти до стюардеса. Прошло ще хвилин п'ять, і почалася персональна перевірка квитків, починаючи з пасажирів, що сиділи у хвості літака.

Нарешті, черга дійшла до нас. І тут стюардеса, що перевіряла квиток Чауса, раптом радісно та, одночасно, обурено, закричала убік аеропортівської співробітниці: «Є, знайшла, ось вона Олександра Михайлівна!» Чауса з ганьбою вивели з літака - у нього був квиток на завтрашній уранішній рейс. Наостанок, ми побажали «Олександрі Михайлівні», все ж, щасливо уранці вилетіти з Москви.

У подальшому Чаус став генеральним директором львівського оборонного заводу «Полярон», просто іграшки-підприємства, із складним технологічним виробництвом. «Полярон» - у кінці 90-х – на початку 2000-х років, (як і багато інших заводів в Україні), просто закрив та приватизував (бідний колишній директор, який побудував цей завод, Левко В'ячеславич Зеланд, як і багато інших колишніх ефективних директорів, напевно, бачачи це, не раз, перекинувся у могилі).

Але повернемося до Андрія Івановича Дубини. Заступником Міністра місцевої промисловості України він був не зовсім звичайним: він не лише був високим управлінцем, але намагався завжди залишатися інженером, що постійно стежить за тенденціями розвитку науки та техніки. Дубина на Всесвітній промисловій виставці 1956 року у Брюсселі помітив, привіз та впровадив в Україні ряд, тоді ще, новинок для Радянського Союзу.

Так, наприклад, у ті далекі часи, абсолютна більшість жінок країни, використовувала, для прасування білизни, важкі, але вже, слава богу, електричні (а не на вугіллі), чавунні праски. А.І. запустив виробництво в Україні сучасних, для того часу, легких електропрасок. Або інший приклад. У Василькові, під Києвом, за його ініціативою, був побудований завод по виготовленню перших у Радянському Союзі малогабаритних холодильників «Васильків», дуже зручних для використання у понад малогабаритних кухнях квартир-«хрущовок», і так далі.

При цьому Дубина завжди був керівником жорстко авторитарного стилю поведінки.

У зв'язку з цим, згадується улюблений анекдот багаторічного директора з виробництва «Електрон» - Едуарда Халіловича Надоршина, який він завжди розповідав своїм підлеглим, що у черговий раз, не погоджувалися з його думкою.

Старшина побудував взвод солдатів.

- Взвод! Шикуйсь! Струнко! Зараз ми вантажитимемо люмін.

У строю пролунали смішки.

- Що за сміх, товариші солдати?! - Рядовий Іванов, чого ригочеш?

- Не люмін, товаришу старшина, а алюміній.

- Взвод, струнко! Лягай!... Встати!... Лягай!... Встати!...

- Товариші солдати! Повторюю, зараз ми вантажитимемо люмін! - А ти,

Петрів, чого ...?

- Так не люмін ж, товаришу старшина, а алюміній.

- Взвод, струнко! Лягай!... Встати!... Лягай!... Встати!...

- Так що будемо вантажити товариші солдати?! Відповідати хором!

- Люмін, товаришу старшина!!!

Уся система управління у Радянському Союзі була побудована, не на, декларованих завжди та усюди, демократичних принципах, а на авторитарних. Жоден керівник, різних

рівнів: від вищого до самого нижчого, не міг би «вижити», не використовуючи методи жорсткого авторитаризму у цій глибоко бюрократичній системі. На жаль, цим був грішний, у своїй подальшій управлінській діяльності і я.

(Я завжди, напевно, з дитинства, був дуже авторитарною людиною. Вважав, що головне - зробити чесно, на благо оточення, а їх думка, при цьому, мене не завжди цікавило. З віком, я, звичайно, почав розуміти, що не Господь, і те, що мені здається правильним, не завжди корисно людям, по відношенню до яких мною робилися ті або інші дії. Але підсвідоме внутрішнє почуття - я завжди дію вірно , на жаль, залишалося. Та і цей підхід був властивий абсолютній більшості керівників виробництв різних рівнів у Радянському Союзі. Інакше вижити, в цій системі без втрат, було просто неможливо.

Так, я іноді вночі тремтів, від страху - чи нічого не станеться з моїм співробітником або співробітницею, після жорсткого «розносу» його (її) мною напередодні. Так, наприклад, наскільки я пам'ятаю, відбувалося кожного разу, з родичкою дуже улюбленого мною, соратника Анатолія Морозова, - Віллі В'юна. Вона, прикриваючись тим, що перебуває на обліку у психоневрологічному диспансері, нерідко намагалася манкірувати своїми прямими посадовими обов'язками. І кожного разу, після її чергового покарання, я переживав: як би ця, психічно нестійка жінка, чого-небудь з собою не створила. Але не відступав від своїх принципів. Або коли я двадцятидвохрічну молоду жінку, із вже трирічною дитиною, дочку моєї шкільної товаришки по навчанню Оленки Урусової (Абрамової), за неодноразові її запізнення, попереджав, що наступного разу, підніму її спідницю та відлупцюю, - вона знала, що я так і зроблю. Я невірно вважав, та тільки зараз, на жаль це зрозумів, що якщо (на мою думку) я роблю щось необхідне, але корисне для підлеглого, то йому не обов'язково це знати та розуміти, - він повинен виконувати. Мене до цього, як видно, посували оповідання про, спорідненою по мірі бюрократизму радянській, ізраїльській системі управління - жартую . Говорять, що в Статуті Армії оборони Ізраїлю записане: пункт 1. Командир - завжди правий; пункт 2. Якщо підлеглий вважає, що командир неправий - дивися пункт 1!)

Тільки з роками (і дуже великими) я почав розуміти, що я - не бог, і вирішувати за інших людей, що для них добре, а що погано, - не маю ніякого права та і, у ряді випадків, - сенсу.

З цього київського періоду життя Андрія Івановича хочеться повідати історію, розказану мені в середині 60-х років одним з львівських адвокатів. До суду, в якості свідка у справі про розкрадання держмайна на одному з підприємств місцевою промисловістю, був запрошений заступник Міністра Дубина. Суддя, допитуючи свідка, запитав:

- Андрію Івановичу! Ви, напевно, підписали цей (якийсь виробничий - авт.) документ, - випадково, не читаючи?

- Я заступник Міністра, і документи, випадково, не читаючи, - не підписую! - відповів А.І.

І голос присутнього із залу засідань суду : «А Дубина - зовсім не дубина!»

У 1957 році Голова Ради Міністрів СРСР Олексій Миколайович Косигін почав економічну реформу народного господарства країни. Були створені Ради народного господарства (скор. Раднаргоспи; РНГ) - державні органи територіального управління народним господарством радянських республік та СРСР. У зв'язку з цим більшість галузевих республіканських міністерств були скасовані. В Україні були створені 11 територіальних Раднаргоспів, у т.ч. і Львівський. Головою Львівського Раднаргоспу був призначений Анатолій Петрович Єременко.

Єременко переїхав у Львів не один, а зі своєю командою, у числі якої, в ранзі заступника Голови РНГ Львівського економічного району по машинобудуванню та приладобудуванню, був і Андрій Іванович Дубина.

Вольовий та енергійний Андрій Іванович дуже швидко почав створювати та розвивати машинобудівні та радіоприладобудівні підприємства на території Львівської, Волинської, Івано-франківської, Закарпатської та Рівненської областей. У Львові в цей час «стали на ноги» такі відомі у Радянському Союзі заводи як: автобусний, радіоелектронної медичної апаратури (РЕМА), телевізійний («Електрон»), «Полярон», оборонний завод радіоелектронної апаратури, «Автонавантажувач», «Кінескоп», «Теплоконтроль» та ін.

Новатор Дубина перебудовував не лише, ввірену йому, галузь промисловості, але і облаштував, за західним зразком, своє особисте життя. Як і в усіх людей невисокого зросту, у нього був присутнім «наполеонівський» комплекс. Якщо Голова Раднархозу та усі інші його заступники їздили на чорних радянських «Волгах», то «малогобаритний» А.І. їздив на великому легковому ЗІМі. Квартиру він вибрав у самому центрі міста, в трьох хвилинах ходи від роботи, (тоді як більшість «сильних світу» міста шукали собі квартири у тихих зелених районах), що потім створило ряд труднощів для відпочинку його маленького онука. Квартиру Андрій Іванович перебудував за незвичним, для радянської дійсності того часу, плануванням, зі вбудованими меблями та трансформованими стінами. Насправді, дещо самовпевнений та авторитарний А.І, з апломбом заступника міністра, - припустив і декілька інженерних помилок при реконструкції своєї квартири. Так наприклад, сантехніки йому казали, що не можна розносити по різні (протилежні) сторони кухні мийку та стік брудної води (тому що при необхідному ухилі стоку між ними, зливна труба вилізе нижче стелі нижнього поверху будинку). А.І. їм твердо наказав зменшити кут нахилу труби між мийкою та стоком - нічого, вода - все стече. Високе начальство наказало - сантехніки виконали. Потім А.І. усе життя мучився: жирна, брудна вода не хотіла доходити до квартирної стоку, забивала трубу, і бідному, літньому, вже не високому державному чиновникові, Андрію Івановичу доводилося, досить часто, самому розкривати підлогу, і за допомогою сірчаної або соляної кислоти відновлювати нормальну роботу стоку мийки.

Гордістю сім'ї був, унікальний для того часу телевізор, мабуть розроблений по ідеї самого А.І., виготовлений на телевізійному заводі всього у двох екземплярах (другий зразок стояв у музеї телезаводу), з округленим кінескопом - 68 см по діагоналі. Вага кінескопа, мабуть, наблизилася до 20 кг. Телевізор представляв собою подовжений журнальний столик, в довгому ящику якого були сховані усі «нутроші» телевізора, а на стільниці, на імпровізованому поворотному штативі, був встановлений цей величезний, для 60-х років, кінескоп.

Через декілька років, напевно у 59-тому році, А.П.Єременка перевели на роботу Головою (здається) Одеського Раднархозу, а у Львів приїхав «шахтар», Герой Соціалістичної праці Іван Павлович Івонін. І ось десь в 61 або 62 році сталася, характерна для часів Радянського Союзу, історія, про яку варто розповісти.

Якось Андрій Іванович Дубина був на прийомі у Завідувача відділом промисловості ЦК КПУ - Ястребова. І Ястребов у процесі розмови, раптом запитав у нього: «Тут є така думка - перевести Івана Павловича Івоніна на відповідальнішу роботу. Як Ви думаєте, хто б, із замів, міг очолити Львівський Раднархоз?» В цьому місці А.І. припустив невивабачну, для того часу, помилку - в постійних класичних павукових іграх вищого керівництва. Відчувши смак кар'єрного зростання та його переваги, Дубина відповів: «Я думаю, що це місце, по праву, належить заступникові, який курирує галузями промисловості, що переважають в економічному районі, - машинобудуванням та радіоапаратобудуванням». Попрощався та

пішов. А Ястребов зразу ж подзвонив Івоніну та сказав: «Зверни увагу, Іване Павловичу! Тут Дубина збирається зайняти твоє крісло!» Через деякий час, знайшовши якийсь привід (Дубина, начебто, підписав документ, що виділяв, понад фонди, автобуси однієї з республік Союзу), Андрій Іванович був звільнений від посади заступника Голови Львівського Раднаргоспу, та відправлений начальником скляного цеху на завод по виготовленню кінескопів.

Як раз у той час я з ним і познайомився. Це була - сухувата, стримана, та дуже закрита від усіх, людина. Перше, що вразило мене, це те, що ряд якихось дрібних, але неприємних для родини подій - ховалися від її голови. (У моїх батьків так робити було не прийнято). Наприклад, якщо дочка А.І. отримувала на іспиті у інституті - трійку, то це ставало найбільшою таємницею інших членів родини. Родина Дубини не мала у Львові не лише близьких друзів, але і, практично приятелів. На весілля, яке проходило у будинку нареченої, мої батьки не знали, як обмежити число запрошуваних своїх друзів. А А. І., для створення паритету, вимушений був запросити колишніх своїх підлеглих-директорів львівських заводів: кінескопів Миколу Павловича Конкіна, телевізійного Степана Остаповича Петровського, «Полярону» Левка В'ячеславича Зеланда та ін., що вже зразу ж, після зняття з високої посади, - викинули його зі «своєї колоди карт».

Діяльному, що звик до постійного керівництва, Дубині - бракувало поля діяльності у, хоча і найбільшому та технологічно складному, скляному цеху заводу «Кінескоп». Тому із моїм приходом у сім'ю, він спробував узяти і керівництво моїм дозвіллям у свої руки. Він запропонував у підвалі нашого чотириповерхового шести квартирного будинку, на початку вулиці Горького (тепер, Гнатюка), що кишив щурами (поруч знаходився літній майданчик ресторану «Першотравневий»), побудувати легковий саморобний справжній автомобіль. Я, природно, відмовився брати участь у цій авантурі. Взагалі, з Андрієм Івановичем, ми були досить різними людьми по характерах та поглядах на життя, тому особливої близькості у нас ніколи не було. У першу чергу, в цьому був винен я, вірніше постійна боротьба моєї Гордині із Самоприниженням. А Дубина, який мав позитивний та негативний досвід життєвої кар'єри та падіння, не завжди міг зрозуміти дії або бездіяльність юного, але, зовні, самовпевненого молодика.

У 1965 році Дубині запропонували очолити завод високовольтних скляних ізоляторів для ліній електропередач, що розбудовувався на базі маленького Львівського заводу фарфорових ізоляторів. І він, з радістю, погодився на цю нову, і, без сумніву, цікаву роботу. Перше, що зробив А.І. - замінив усіх головних фахівців існуючого заводу, своїми перевіченими фахівцями зі скляного цеху заводу «Кінескоп» (головного технолога, головного енергетика, головного механіка і так далі) І ця спаяна, відповідальна, та технічно обдарована команда, під керівництвом свого директора, за короткий строк побудувала та запустила виробництво, на єдиному в Україні, та другому за значенням на території колишнього Радянського Союзу, заводі (заводі-іграшці на вигляд: чистому та доглянутому) високовольтних скляних ізоляторів, що багатьох років забезпечував ізоляторами лінії електромереж з напругою в діапазоні 0,4-1150 кВ у більше двох десятках країн світу.

А потім, на початку 70-х, почалася, звичайна для тих часів, боротьба, молодой заводської опозиції, що сформувалася та рвалася до влади, із старою командою, що побудувала завод, та її директором. Молода опозиція, що не гидувала ніякими методами боротьби: кляузами, анонімками, обмовами та змовами, раптом потрапила на момент, коли Львівський обком КПРС, шукав привід показати народу, що він бореться з керівниками будь-якого рангу, що порушують «принципи життя будівників комунізму». І, якраз Андрій Іванович, потрапив під цю «роздачу».

Була створена комісія по «листах трудящих». За результатами перевірки цієї комісії, Дубина був знятий з роботи, виключений з Партії, та його діло обком КПРС передав в обласну прокуратуру для порушення кримінальної справи.

Фактично кримінальних злочинів у переданих обкомом матеріалах - не було. Та були декілька дрібних порушень фінансової дисципліни та використання матеріальних засобів не за призначенням (наскільки я пам'ятаю, задне сидіння персональної директорської легкової автомашини, аж «Москвич-412», було накрите угорським бавовняним килимом, та ще кілька аналогічних «зловживань»). Це був час, коли, м'яко кажучи, не порушуючи фінансові обмеження, жоден керівник не міг вирішити поставлені перед ним завдання. Так, Дубина, не був ангелом, але це, швидше, у морально-етичній області. Але була особиста вказівка першого секретаря Львівського обкому КПРС В.С. Куцевола прокуророві області Борису Тихоновичу (Тимофійовичу?) Антоненку - Дубину посадити! А тоді команди вищого партійного керівництва виконувалися на усіх рівнях (Союзу, республіки, області, району, міста, підприємства) - беззаперечно. І невинного Андрія Івановича б засудили, але ...

Я бачив Бориса Антоненку - всього один раз у житті, ще у школі. Йдучи з мамою з школи додому, біля будівлі обласної прокуратури на розі вулиць Пекарської та Івана Франка (тепер там знаходиться обласний суд), з мамою дуже чемно привітався високий симпатичний чоловік у гарному сірому костюмі, що відмінно сидів на ньому. Потім, мама мені сказала, що це був обласний прокурор Антоненко - батько Валерія Антоненка, який вчився у матеріному, паралельному зі мною, класі. У нашій школі вчилася і старша дочка прокурора - Люся, але на три класи старша. (Років через тридцять, стоматолог залізничної лікарні Людмила Антоненко, з великими складнощами, видаляла у мене абцестируючий зуб, що згнив). Знав я і мати Люсі та Валерія - ця висока, повна та грубувата, фарбована білявка була головлікарем нашої районної поліклініки. (Недаремно говорять, що Львів - велике село, і тут усі якимось чином перетинаються).

А на початку 70-х, в СКБ системотехніки, де я працював, на посаду юрисконсульта, прийшла Діброва (на мій величезний жаль і сором, я зараз не можу згадати ім'я-по батькові, цієї в усіх відношеннях, приємної, гідної та розумної жінки). Вона виявилася другою дружиною обласного прокурора Антоненка. І, оскільки у СКБ не було вільного приміщення для юриста, то, по, якомусь вже не писаному правилу, її, як почесну гостю, розмістили в одній з робочих кімнат мого відділу. Але я не заперечував - жінка в усіх відношеннях була приємна: вихована, привітна, і дивно, для її положення, скромна. Вона швидко порозумілася з усіма, хто працювали у цьому приміщенні.

І ось, мій батько, сам колишній прокурор, добре розуміючи підводні течії радянського слідства та суду, і, справедливо побоюючись за долю, фактично невинного, свого свата, пішов до Діброви, і «як на духу», все їй правдиво розповів та попросив про допомогу. Напевно, прокурор області дуже любляв свою другу, відносно молоду дружину, тому що наразі надав посильну допомогу у справі Андрія Івановича. Закрити кримінальну справу, тобто не послухатися безпосередньо першого секретаря обкому КПРС, він ніяк не міг, тому застосував улюблений метод затягування розгляду кримінальної справи - почав довге та повільне розслідування. Справа, як люблять говорити журналісти, була покладена «під сукно». (Наскільки я розумію, вона закрилася або по закінченню терміну давності, або з «кончиною» СРСР, як держави).

А, ще дуже бадьорий, ініціативний та діяльний, Андрій Іванович Дубина, який міг ще багато користі принести країні, був до самої смерті посаджений на домашній диван та морально знищений.

Закінчення інституту

Як я вже писав вище, звикший до напруженого та тривалого робочо-учбового дня, я легко знову втягнувся в роботу на заводі і одночасного вечірнього навчання у інституті. Тому ніяких особливих спогадів про труднощі, та відповідно, особливих складнощах або веселощах, навчання на 5-му та 6-му курсах навчання на вечірньому, у мене не залишилося. Хіба що, за два останні іспити на останній зимовій сесії на 6-му курсі та захисті дипломного проекту.

Єдиним іспитом, який в інституті я здавав «по благу», - був курс «Організація та планування підприємств і основи трудового законодавства». У мене якраз на ці дні планувалося весілля, та не було ніякого бажання сідати за підручники. Тому я попросив близького друга мого батька - Петра Самойловича Розенберга, у якого були приятельські стосунки з усією кафедрою «Економіки та організації промислового виробництва» Політехніки, допомогти мені скласти цей іспит. І він допоміг. Коли я прийшов на іспит, то доцент цієї кафедри Черевко (здається, Іван Андрійович - ?), з кам'яним обличчям, вислухав мої жалюгідні відповіді на три питання білету, поставив «добре» і відпустив ... - на весілля. Хто б міг тоді припустити, що через якісь п'ять років, саме організація промислового виробництва та економіка підприємства, основи законодавства країни та використання електронно-обчислювальної техніки у народному господарстві (такого, або близького до нього, курсу навчання тоді в Політехніці ще не було), - стануть професійною основою усієї моєї подальшої трудової діяльності.

Останнім іспитом у інституті був предмет «Основи техніки безпеки та протипожежна техніка». Ні на одній лекції з цього предмету я не був присутнім, але від однокурсників знав, що лектор - доцент Долинський, практично, на кожному зайнятті відмічає у журналі відсутніх студентів. Іспит починався о третій годині дня, але мене на роботі затримали якісь справи, і я прийшов на іспит в половині шостого. Ще, далеко не усі однокурсники пройшли це випробування, але, навідріз, відмовилися пропустити мене поза чергою. «Ти і так, шість років здавав першим, «без підготовки», тепер, нарешті, зрозумієш, як це нервувати у коридорі», - при цьому говорили вони. Десь о восьмій годині вечора, я, останнім, все-таки зайшов у аудиторію, де сидів високий, на вигляд сухуватий, доцент Долинський.

- Ваше прізвище? - з цікавістю поглянувши на мене, запитав екзаменатор.

Я, мовчки, поклав йому на стіл залікову книжку.

- Та Ви, батенько, студент Бріскін, який жодного разу не був на моїх лекціях?!

- заглянувши у залікову книжку та журнал, втомленим голосом, промовив екзаменатор.

- Ну, що Ви? На декількох лекціях я був! Ось подивіться у журналі: на цій лекції Ви не робили переклик, на цій теж, і на цій ..., - з посмішкою, розуміючи, що це останній іспит у інституті та мене, навряд чи, тепер з інституту відрахують, відповів я.

Тепер Долинський, вже зацікавлено оглянувши мене «від ніг до голови», і побачивши у дверях, студентів, які також з цікавістю спостерігали за цим «цирком», мабуть, прийняв рішення «підняти ставки» у такій прилюдній грі.

- Молодий чоловіче, як Ви хочете скласти іспит: по білету або, просто, відповідаючи на мої питання? - вже посміхаючись, поставив мені запитання екзаменатор.

- Звичайно, з питань, - розуміючи усю словесну «дуельність» ситуації, прийняв виклик я.

Долинський послідовно поставив мені 10 напівжартівливих питань по техніці безпеки, за відповідь по кожному з яких - ставив мені на папірці оцінки. Серед них, я деякі - запам'ятав.

- Електромонтер біля цеху заліз на стовп та схопився за два «голі» дроти, «залипнув» та повиснув на них. Ваші дії? - питає Долинський.

Моя відповідь типу: вимкну рубильник подання струму - викладача не влаштувала. Правильна відповідь: покликати людей, натягнути під повислим монтером полотно, щоб, падаючи, він не розбився, і тільки потім - вимкнути рубильник. На папірці з'явилася – «двійка».

Або таке запитання.

- Ви йдете по гірській стежинці з одного боку гора, з іншого - глибокий яр. Упоперек стежини лежить обірваний дріт високовольтної лінії електропередачі. Ваші дії?

Я, щось чув про крокову електрику, що виникає у землі на деякій відстані від зіткнення з дротами високої напруги.

- Я до дроту не підйду! - гордовитий своїми знаннями, відповів я.

- Ваші дії? Вам потрібно терміново дійти до кінцевого пункту вашого шляху!

- не відставав Долинський.

- Знайду суху палицю та скину дріт із стежини!

- Немає сухої палиці!

- Знайду камені, і, кидаючи їх, спробую скинути дріт із стежини!

- Немає каменів!

- Зніму з себе сорочку, і скину дріт!

- Немає сорочки, Ви - голий! - сміючись, відповів, явно по-доброму знущаючись, екзаменатор.

І я - здався. Виявляється, потрібно було відповісти: необхідно стояти на стежині, віддалено від дроту, попереджати усіх, що йдуть у обидва боки, про небезпеку, і тільки потім - шукати можливість для виклику відповідних служб порятунку. На папірці з'явилася чергова «двійка». Там були і інші оцінки, та навіть пару разів «п'ятірки». Після відповіді на десяте запитання, Долинський підсумував оцінки, розділив на 10, та отримав результат - 2,6!

- Ну, що ж вважатимемо остаточною оцінкою Ваших знань? - запитав, посміхаючись, екзаменатор.

- Як що?! Шановний N.N., Ви ж добре знаєте правила округлення арифметики. Звичайно, «три» бали! Які можуть бути сумніву?! - упевнений у своїй математичній правоті, відповів я.

Долинський, ще раз проглянув мою залікову книжку за усі шість років та похитав головою.

- Послухайте, Бріскіне, мені так не хочеться псувати на останньому іспиті Вашу залікову книжку - оцінкою «задовільно». Приходьте завтра, ми з Вами ще поговоримо, і я поставлю, напевно, більш високу оцінку.

- Та - не потрібно. У заліковій книжці і так маю пару «трійок». Тому поставте, будь ласка, заслужену мною у такій «важкій битві», - «трійку», та я закінчу усі ці екзаменаційні інститутські сесії - сьогодні!

Веселий та іронічний викладач так і зробив.

Темою свого дипломного проєкту я вибрав штамп-автомат по виготовленню плоских латунних штирків для фільтрів телевізора, що ефективно вже діяв на заводі «Електрон» (так званий автомат Шнитка, на прізвище того, що змайстрував його - самоука, слюсаря-умільця). Цих штирків завод споживав величезну кількість, та один штамп-автомат забезпечував річну

програму їх виробництва. (За ефективності цієї саморобки та її значенню для заводу, якщо б моя воля, те звання Героя соціалістичної праці СРСР, єдиного Героя на «Електроні», отримала би не проста монтажниця складального конвеєру, але активна громадська діячка Місюра, а саме, цей винахідник-самоук - слюсар Шнитко).

Дещо полегшив вагу конструкції (за рахунок розрахунків міцності елементів, що несуть основні навантаження), зменшив споживання енергії (за рахунок оптимального розрахунку необхідного електродвигуна) і ..., напевно, усі мої удосконалення у дипломному проєкті.

На захист дипломного проєкту пішов, природно, першим, у першій п'ятірці дипломників, що захищалися, як зараз пам'ятаю, - 25 травня 1964 року. Захист проходив у аудиторії механо-технологічного корпусу інституту. За столами амфітеатру аудиторії зібралися майже усі студенти групи, що захищалися, та «уболівальники». За столом комісії сиділи: голова Державної екзаменаційної комісії, директор львівського заводу «Автонавантажувач» - сивоволосий Волков, його заступник по комісії, декан механо-технологічного факультету, завідувач кафедри «Металознавство та термічна обробка», одноокий професор Шульга (друге око у нього було вставне - скляне) та ще людей п'ять-шість викладачів інституту різних спеціальностей. Розвісив (сам увесь доглянутий, надушений та, підготовлений, до майбутньої урочистості науки), на стендах шість креслень конструкції штампу-автомату. І приготувався захищатися. Раптом секретар комісії поставила мені запитання: «А де ж, Бріскіне, відгук вашого керівника диплому?». Відгуку не було: мій керівник дипломного проєкту, один із провідних викладачів нашої профільної кафедри «Технологія машинобудування, верстати та інструмент», мабуть забув написати відгук, а я, за необхідність такого відгуку, просто не знав. Мені запропонували зняти креслення, поступившись місцем іншому стражденному захистити диплом, та бігти за відгуком. Попередили, що якщо не встигну повернутися до кінця захисту четвертого студента, то захищатимуся аж у кінці червня місяця, у кінці загальної черги тих, хто захищається.

Природно, «рвонув» на профільну кафедру, яка знаходилася у іншому корпусі Політехніки, у дворі її старої бібліотеки. У приміщенні кафедри, мого керівника дипломного проєкту не було; пояснили, що він у лабораторії металорізальних верстатів - налагоджує якусь новинку. Прибіг у лабораторію. Дійсно, керівник, лежав на підлозі лабораторії, та, увесь у машинній олії, крутив щось у підвалинах нового верстату. Коли я йому пояснив ситуацію, він намагався брудною ганчіркою все ж витерти, свої заляпані олією, руки та написав, цей нещасний відгук. Тому, коли я, до кінця страждань тільки третього із студентів, що захищався, повернувся у аудиторію-захисту проєктів, то аркуш паперу відгуку керівника проєкту, переданий мною комісії, мав дуже неприємний вигляд: увесь пом'яттий, у жирних масляних плямах. Та і сам я, що до цього часу упрів, мав вже теж дуже пом'яттий вигляд.

Вдруге розвісив креслення, та почав підготовлену «тронну» промову. Все проходило досить добре. Почалися «питання та відповіді». Я відповідав досить чітко, упевнено та, мабуть, вірно - ніхто з членів комісії не виправляв. Але ось, вступив у баталію, голова комісії, що досі мовчав, дуже літній, Волков.

- Скажіть, будь ласка, а з якого металу виготовлений пуансон (*різальна частина - авт.*) Вашого автомату? - запитав сивоволосий директор одного з провідних машинобудівних заводів Львова.

Я на мить розгубився, тому що знав, що пуансон був виготовлений з дуже складного легованого сплаву сталі, але якого саме - не пам'ятав. Потім підійшов до креслень, відверто

знайшов указкою, у специфікації креслення, марку матеріалу пуансона, і, досить окремо, по буквах та цифрах, прочитав марку металу. А вона мала 18 літерів та цифр.

- Тоді розкажіть мені, будь ласка, технологічний процес термічної обробки цієї сталі? - не угамовувався директор заводу, який демонстрував свої знання технології металів.

Це був «удар нижче пояса». Природно, ні я, ні інші студенти, ні члени комісії, включаючи самого Волкова (може за винятком професора, фахівця в цій галузі знань, Шульги, але в чому я дуже сумніваюся), - не знали вірної відповіді на це запитання. Тоді, зібравшись з духом, відповідаючи на недобрсовісний (а швидше за все сам Волков не розумів каверзність запитання), я чітко, голосно та упевнено розказав технологію термічної обробки елементарної сталі «Ст. 4». У процесі моєї відповіді, огрядний Волков увесь час схвально кивав своєю сивою головою. Але моя увага була зосереджена на реакції, тільки одного члена комісії, - професора Шульги, який єдиний, серед присутніх, розумів - що я роблю. Я радісно побачив, що єдине живе око професора виблискувало у захваті від розуміння привабливості ситуації, що створилася. І це дуже мене заспокоювало. Коли я закінчив свій спіч, та Волков, востаннє схвалив його кивком голови, Шульга нахилився до нього, та почав щось шепотіти йому на вухо. У міру того, що Волков чув від професора, його кругле обличчя різко витягувалося.

Мені за захист дипломного проекту поставили оцінку тільки «добре». Мабуть занизили, за одночасну винахідливість та нахабство. Але я ніколи не шкодував про заниження оцінки, тому що спогад цього дійства, досі, зігриває мені душу.

P.S. Прийшовши додому, я запитав свою тещу, ведучого провідного інженера-металурга проектного інституту: як же виглядає технологічний процес термообробки цієї високолегованої сталі. Вона сказала, що це дуже складний процес, та вона повинна подивитися у довіднику. Наступного дня принесла два аркуші паперу, густо пописаних дрібним почерком. Це і був - опис технологічного процесу термічної обробки спеціальної сталі, з якої був виготовлений пуансон цього високоефективного штампу-автомату.

«ВИДОБУТОК» "ПОПЛАВЦЯ"

«Поплавцем» у радянські часи, в науково-виробничому середовищі, називався - вчений ступінь кандидата наук. Ця назва пов'язана з підвищенням громадського статусу володаря такого вченого ступеня та наданням державою певних пільг: доплати до заробітної плати, праві на додаткову житлову площу і так далі.

Перші спроби

Я не міг забути своєї ганебної поразки при перших спробах зайнятися науковою роботою, ще навчаючись на стаціонарі. Крім того, почавши вже працювати на телевізійному заводі, наді мною завжди висіла мовчазна вимога родини дружини за необхідність підвищення свого громадського статусу - кар'єрного зростання. Я розумів, що одним з шляхів цього зростання для мене може бути вчений ступінь.

У той час держава надзвичайно заохувала зайняття науковою роботою безпосередньо виробників. Для цього на підприємствах організовувалися, у неробочий час, безкоштовні для слухачів (оплачувані підприємствами) курси по підготовці кандидатських дисертацій, у т.ч. і піврічні курси підготовки до складання іспитів

кандидатського мінімуму за філософією та іноземною мовою. Такі курси з підготовки до здачі кандмінімуму за філософією були організовані у кінці 1965 року і на телезаводі. І я став їх відвідувати. Лекції на курсах вели викладачі відповідних кафедр учбових інститутів, для яких це було додатковим заробітком (у СРСР це було досить рідкісним та дуже бажаним явищем), що, відповідно, практично гарантувало успішну здачу іспитів на цих кафедрах. У нас ці зайняття вів доцент Політехнічного інституту. Я регулярно відвідував зайняття, мені подобався стиль їх проведення, та я брав активну участь у обговоренні питань, що вивчалися. У квітні або травні місяці 1966 року були призначені іспити. Але ..., на них я не прийшов.

- Де ж Бріскін? - запитав у групи, наш здивований філософ.
 - А у нього несподівано народився син! - була відповідь когось з тих, що складав іспит.

- Як це - несподівано народився? - розгублено запитав, ще більше здивований викладач

У відповідь почув тільки громовий регіт тих, хто готувався до іспиту. Мабуть, тоді мені не судилося здати кандмінімум за філософією (все мало відбутися у трагікомічному майбутньому).

Син

Дійсно, у квітні 1966 року у мене народився Син, і моє життя – різко змінилося. Графік моєї доби життя – значно наситився та посилився: робота, вечірне гуляння з дитиною, нічний сон з перервами на його заколисування, уранішня черга у пункті видачі харчування немовлям, робота ... та повторення усього попереднього. Це був, тоді єдиний, маленький онук на дві родини, тому його дуже балували, практично ні в чому не відмовляли, виконували усі його примхи. Природно, він ріс розпещеним, вередливим та егоїстичним. Мене, що виріс у досить скромних та обмежених умовах, це звичайно дратувало, але я його занадто любив, щоб повстати проти такого виховання. До того ж у шість років він захворів на пієлонефрит, і півроку просидів, «прив'язаним» удома до дивану. Дитина, у три-чотири роки схожий на Буратіно, різко потовстіла. У три роки його відправили до дитячого садка, недалеко від нашого будинку, на вулиці Огієнка (тоді територія сьогоднішнього поліклінічного відділення лікарні Львівської залізниці була розділена на дві частини: з боку вул. Огієнка - дитячий садок військового підпорядкування, з боку вул. Гоголя - дитячий садок Львівської залізниці). Синочок із задоволенням пішов у дитячий садок. Вихователі, перші три дні, просто дивувалися з цієї дитини: замість того щоб ридати та чіплятися за батька, він із задоволенням з ним прощався та біг залізати на велику дерев'яну модель вантажівки, що стояла у дворі садка. А вже з четвертого дня (як і усі звичайні діти), коли його приводили у садок, - плакав, чіплявся за мою руку, благав не залишати його у дитячому садочку. Але це пройшло, та свій садок він дуже любив. Але, коли під час ремонту цього дитячого садка, синочка перевели на три місяці у сусідній садок залізниці, він увечері, прийшовши додому, із захватом розповідав: «Уявляєте, із бачку з питною водою, у нас в новому садочку, тече не вода, а яблуневий сік!» (Дуже багата та мобільна залізниця підіграла з Молдавії, для свого садочка, цистерну яблуневого соку).

Син ріс активною та упевненою у своїх можливостях дитиною. Якось відпочиваючи влітку зі своєю матінкою та Сином у Будинку відпочинку «Львів» в Брюховичах, я спостерігав із-за дерев за веселою картинкою. На відкритій естраді Будинку відпочинку масовик-вівітнік зібрав відпочиваючих дітей. Почав запитувати.

- Діти, хто з вас може розповісти вірш?

- Я, - першим, вперед виступив мій чотирьох- або п'ятирічний Син.
- А хто з вас може заспівати пісеньку? - продовжив масовика.
- Я, - знову першим, виступив вперед мій Син.
- А хто з вас може танцювати? - вже не так бадьоро та упевнено вимовив

вигук.

- Я, - знову першим, на крок вперед виступив той же учасник опитування.

Ну, справді сценка засуджених на п'ятнадцять діб до виправних робіт з відомої комедії «Операція «И» та інші пригоди Шурика», з опитуванням міліціонером, у виконанні незабутнього актора Басова.

Але він ріс, на жаль, егоїстичним, виключно «смикающоюся», себелюбною дитиною

У школу, після хвороби, Син прийшов дуже угодованою, примхливою домашньою дитиною. Це викликало кепкування та конфлікти не лише із однокласниками, але іноді і з більше старшими школярами. Син битися не умів (та і по вихованню, - не був до цього схильний), та тому намагався скаржитися мені. Але я, ніколи не втручався, та завжди радив йому намагатися втихомирювати конфлікти - самому. Збрехав, одного разу, коли якийсь старшокласник залякав його до того, що він відмовився йти у школу, я знайшов цього хлопчика, та попередив Неможливо представити мою радість, коли, напевно, у шостому класі, я відвозив сина на якусь шкільну районну олімпіаду, та вчителька у трамваї сказала мені: «Будь ласка, зверніть увагу на сина. Я спостерігала, як у бійці зі своїм однокласником, він його лупцював так жорстоко, - що я настрашилася!» Йї була незрозуміла моя реакція, що радісно розплилася по обличчю.

Але коли Син став скаржитися мені, що у інших хлопців у класі є речі, яких немає у нього, я йому сказав: «Напевно, тобі не повезло із батьком. Але батьків не вибирають. Так, я тобі цього придбати не можу, доведеться терпіти, вчитися та чекати, коли сам зможеш отримати ці блага».

Та і на батьківські збори, у свою рідну школу, у якій я провчився 10 років, - до Сина, я прийшов тільки один раз, і те На збори я запізнився хвилин на п'ятнадцять. Тому, захекавшись, вбіг у приміщення класу (де він знаходиться, мені пояснили удома - треті двері по коридору), вибачився та тихесенько сів, позаду усіх батьків, за парту. Вчителька, яка вела збори, та батьки, з якимсь нездоровим інтересом, увесь час поглядали на мене. Нарешті, вчителька перервала свій монолог, та поставила мені запитання.

- Даруйте, а чий Ви батько?
- Бріскіна, - з посмішкою, як би вибачаясь, відповів я.
- Та Ви зайшли не у свій клас, - із сміхом, сказала служниця народної освіти.

- Ваш клас - у перпендикулярному коридорі, треті двері.

І я з ганьбою, під глузливі посмішки інших батьків, покинув приміщення.

Син з малого дитинства багато та влучно стріляв у тирі, що знаходився поряд з нашим будинком. «Тирщик» неодноразово возив його на міські змагання між тирами. Син дуже хотів записатися в дитячо-юнацьку спортивну школу у секцію стрільби. Але туди, в ті роки, приймали тільки з 14 років. Тоді підліток шостого класу самостійно записався у секцію фехтування, та спорт став, в результаті, справою усього його життя. Займаючись в спортивній секції шість раз на тиждень, він природно схуднув та зміцнів. У нього, практично не залишалось ні хвилини часу на інші справи, окрім школи та спорту. У 10 класі Син отримав звання майстра спорту СРСР з фехтуванням.

Ось і прийшов його час розлучатися зі школою. Мене, як колись кращого випускника цієї ж школи, попросили виступити на «останньому дзвінку». Я не великий любитель прилюдних виступів (навіть тост за столом - для мене складає певну незручність).

Але цього разу, - я підготувався. Насправді моя подячна промова школі займала всього одну сторіночку, пописаного великим почерком, аркуша паперу (знову ж таки, рік тому я, чомусь, викинув цей аркуш-реліквію, що зберігався майже 40 років). Тривала вона всього п'ятдесят секунд, але я встиг, сконцентровано, сказати все. Тому і вчителі і батьки школи, які втомлені стояти на цьому тривалому завершальному шкільному акті, явно були мені вдячні. Але більше усіх радів, який дуже переживав через можливий мій тривалий виступ, - Син. Він підбіг до мене, обійняв, та прошепотів на вухо: «Спасибі! Дякую за стислість! Хлопці в захваті!»

Після закінчення першого курсу інституту фізкультури (де не було військової кафедри), студентів забирали на два роки у армію. Я (що сам не служив ніколи у армії), в принципі, у виховних цілях, не був проти того, щоб Син, що вчився на першому курсі «будь-як», пройшов курс армійської муштри. Перед цим призовники проходили медичну комісію. Сина, що хворів у дитинстві на піелонефрит (з цим захворюванням у армію, як правило, не брали), комісія відправила на додаткове обстеження у лікарню. Якось прийшовши у лікарню, я дізнався, що наступного дня йому робитимуть останній, досить складний аналіз нирок, з введенням у них якоїсь контрастної рідини. Але ще раніше, мій приятель Степан Йосипович Мицик, у якого самого були проблеми із нирками, попереджав, що цей аналіз дуже болючий та краще його уникнути. Наступного дня, рано, прийшовши у лікарню, щоб умовити лікарів не робити цей болючий аналіз, я побачив Сина. Але у якому виді?! Блідого, з величезними синцями під очима, що хитався Виявляється, увечері йому дали касторку, щоб повністю очистити шлунок, та він, природно, всю ніч не спав. Я, (людина рішуча, та як сам вважав, дуже розумна, а у результаті виявилось – зовсім дурна), поспішив до лікарів, та сказав їм, щоб вони припинили обстеження та дали висновок про придатність до армійської служби. У лікарів округлялися очі: вони усе робили, щоб звільнити від армії, а тут батько (вони ж не знали наскільки я «розумний») зажадав протилежного. Річ у тому, що це відбувалося у самий розпал радянсько-афганської війни, у 1984 році. Я, звичайно, сподівався, що Сина заберуть у Спортроту військового округу. Але ризик був занадто великий, та його міру я, мабуть - не усвідомлював.

Дійсно Син потрапив у спортивну роту, і перший рік служби для нього пройшов відносно легко. Але через рік, хтось з секції фехтування порушив режим служби у спортроті, та секцію фехтування розігнали по різних військових частинах. Синові, що мав добрі досягнення у спортивних змаганнях першого року служби, підібрали (щоб забезпечити можливість його подальших ефективних тренувань) нестройову частину - батальйон хімзахисту, що був розташований під Рівним. Ніби все складалося добре. Але настав 1986 рік. Син отримав записку помічника командувача армією зі спорту, про необхідність демобілізації його до 9-го травня 1986 року. Ми з нетерпінням чекали його повернення додому.

Але 2-го травня дізналися про Чорнобильську атомну катастрофу. Зв'язку із Сином, природно, вже не було. А він був у батальйоні хімзахисту! Жах! Першим моїм наміром було «рвонути» у Рівне. Але я розумів, що, швидше за все, батальйону там вже немає, а далі мене не пустять. Залишалось тільки чекати та сподіватися на краще. Так пройшли дні до 9-го числа. Увечері 9-го у квартирі пролунав дзвінок, та зайшов - втомлений, але живий та здоровий Син. Виявилось, що він з 24 квітня був десь на змаганнях, а коли повернувся у частину, її вже на місці не було - тільки чергова караульна служба. І, коли відмінили у частині бойову тривогу, його 9-го - демобілізували. Мабуть народився він «у сорочці», а мене Вищі сили - почули та «прикрили» дорогу «Дитину».

(До речі - про Вищі сили та Сина. Коли Синові було місяці два від народження, я удома, завіз його у колясці на кухню та поставив прямо біля дверей. Кухня була велика, але вузька. Моя теща, що зайшла до кухні хвилин через п'ятнадцять, досить повна, щоб пройти - пересунула коляску убік. І дуже важкий скляний плафон кухонного стельового світильника раптом впав на місце, де, буквально, секунд тридцять тому, стояла коляска із немовлям. Дай боже, щоб і далі, ці Сили охороняли - моїх близьких!)

Але пробачити собі цю нез'ясовну, самовпевнену та, напевно, навіть «злочинну», безпечність, я досі не можу.

Я, пам'ятаючи «наплювацьке» відношення Сина до навчання у інституті на першому курсі, та свій «вечірній» досвід інститутського навчання, - намагався умовити його перейти на вечірній або заочний факультет та піти працювати за фахом. Благо спортивне звання майстра спорту він мав вже давно. Але тут втрутився Алік Чикаєв, який наполіг на продовженні стаціонарного навчання, тому що сподівався добитися від Сина добрих спортивних результатів. І дійсно, після армії, Син став іншою людиною, в т.ч. у корені змінив своє відношення до навчання, з відмінністю закінчив інститут, та добився відмінних результатів, тільки не на спортивних змаганнях, а у спортивній науці. Доктор наук, нострифікований у країнах Європейського Союзу, професор, Заслужений діяч науки та техніки України - добився усього цього не за рахунок чиєїсь допомоги, а за рахунок тільки своєї голови, знань, працьовитості та прагнення до успіху. Дуже горджуся цим!

«Вимучування»

До питання здачі кандмінімуму, та і, взагалі, захисту кандидатської дисертації, я повернувся через роки чотири, коли потрапив у поле зору співробітників Інституту кібернетики Академії наук УРСР : сорокарічного доктора технічних наук (а тоді ще кандидата технічних наук), майбутнього академіка АН України Володимира Ілліча Скуріхіна, та зовсім молодого, тридцятирічного завідувача лабораторією цього Інституту, майбутнього академіка АН Україна Анатолія Олексійовича Морозова. Насправді, до захисту кандидатської дисертації, знаходився я в цьому полі зору двох видатних українських вчених - більше двадцяти років. І в цьому була не провина вчених мужів, а знову ж , деякі почуття та особливості мого характеру, про які я вже неодноразово раніше згадував.

На Львівському телевізійному заводі у 1968 році впровадили разом з Інститутом кібернетики Академії наук УРСР, першу чергу автоматизованої системи управління підприємством (АСУП) «Львів». І я, в тому ж році, інженер-механік, перейшовши на роботу у координаційно-управляючий центр (КУЦ) заводу, - потрапив, як «курка у щі», у, новітній на той час, напрям людських знань - комп'ютерну техніку та її застосування у народному господарстві.

Природно, зразу ж повернулися мої амбіції - написати на новітньому матеріалі - кандидатську дисертацію. Та і кияни, що куриливали нас, увесь час підштовхували до цього дійства. У 1970 році, коли на базі КУЦа, було створене СКБ системотехніки виробничого об'єднання «Електрон», я став претендентом вченого ступеня кандидата наук у Інституті кібернетики. Моїм керівником розробки дисертації затвердили доктора технічних наук, завідуючого відділом Інституту кібернетики Володимира Ілліча Скуріхіна. Високого, повненького, постійно такого, що сутулиться, та сивого сорокарічного Володимира Ілліча усі ми (і молоді співробітники Інституту кібернетики, і львів'яни), між собою називали «Дідом»

Володимир Ілліч Скуріхін – «батько» АСУП «Львів», справжній радянський та український вчений у галузі системотехніки та теорії систем. З 1958 року працював в

Інституті кібернетики. Перший заступник директора Кібернетичного центру ім. акад. В.М.Глушкова, заступник по науковій роботі директора Міжнародного науково-навчального центру інформаційних технологій та систем НАН України та МОН України. Академік АН України.

(Цікаво, що коли у 1968 році, директор Інституту кібернетики академік В.М.Глушков попередив завідуючого відділом Інституту - кандидата наук В.І.Скуріхіна, що якщо він впродовж року не захистить докторську дисертацію, то не залишиться на своїй посаді, - Володимир Ілліч сів та за рік її написав і захистив. Ця дисертація потім, на багато років, стала «настільною книжкою» співробітників СКБ системотехніки «Електрону» для розробки різних звітів).

Володимир Ілліч відносився до мене, як до недбалої дитини: кожного разу, впродовж років семи, приїжджаючи у Львів, натякав мені, що із-за мого небажання серйозно зайнятися написанням дисертації - страждає він. Щорічно його «топчуть» на Вченій раді, за нічого не роблячого претендента на вчений ступінь.

- Друже Аркадію, та сідай вже ти за стіл, і напиши 200 сторінок. А вже потім, ми з них, з тобою удвох, зробимо 100 – дисертації¹⁶.

Але на мене це діяло перші роки дуже слабо, - я був цілком зайнятий поточною роботою по розвитку системи «Львів», створенням нових напрямків діяльності у роботі СКБ системотехніки. Великий вклад у залученні провідних співробітників СКБ системотехніки до науки, зокрема, отримання ними ступені кандидатів наук, намагалася внести і прекрасна людина, яка завжди близько до серця брала участь у долях людей, що працювали з ним (незалежно у самому Інституті, або в суміжних організаціях) - Анатолій Олексійович Морозов. Хоча і сам Анатолій Олексійович - довгий час не захищав дисертацію на вчене звання кандидата наук - матеріалу у нього було багато, а часу мало: увесь час йшов на впровадження нововведень. Про це я вже згадував¹⁷.

Морозов А.О - учений-кібернетик, доктор технічних наук, професор, дійсний член НАН України, дійсний член (академік) Міжнародної академії інформатики та Академії технологічних наук Росії, Президент Академії технологічних наук України, заслужений діяч науки та техніки України, творець та науковий керівник школи «Теорія і практика створення інтелектуальних автоматизованих систем підтримки ухвалення колективних рішень (типу Ситуаційний центр)». Лауреат Державних премій СРСР, УРСР та України.

Анатолій Морозов навіть спробував у 1973 році, в обхід неписаних правил порядку складання іспитів кандмінімуму, організувати здачу мінімуму за фахом не останнім, а першим. Він викликав мене та Степана Мицика у Київ, та увечері після роботи організував складання іспиту комісією у складі Скуріхіна, себе та аспіранта Скуріхіна - Марата Гурієва (у присутності групи підтримки : найближчих співробітників Морозова та наших друзів - Віллі В'юна, Сашка Кобозева та Славка Веренко).

На жаль, усі спроби Володимира Ілліча добитися від мене (інженера-механіка) відповіді на прості питання систем автоматичного управління та комп'ютерної математики (про такі розділи науки у інституті я навіть не чув) типу: позиційні системи числення та перевід числа з десяткової системи у двійкову, - нічого не вийшло. Не впорався і, що

¹⁶ ЗЕМЛЯ, ПОВІТРЯ: ВЕСЕЛІ ВІДРЯДНІ ЗАМАЛЬОВКИ. / НЕВИГАДАНИ ІСТОРІИ / . – стор. 35-41
<https://libruk.com.ua/users/731/zemlia-povitria-veseli-vidriadni-zamalovky-nevyhadani-istorii/>

¹⁷ ЗЕМЛЯ, ПОВІТРЯ: ВЕСЕЛІ ВІДРЯДНІ ЗАМАЛЬОВКИ. / НЕВИГАДАНИ ІСТОРІИ / . – стор. 35-41, 41-45
<https://libruk.com.ua/users/731/zemlia-povitria-veseli-vidriadni-zamalovky-nevyhadani-istorii/>

закінчив спеціальність «Автоматичні системи управління» Мицик (але йому, не в приклад мені, «Дід» ставив значно серйозніші запитання). Іспит ми «з тріском» провалили, навіть такій не просто лояльній, а навіть зацікавленій, комісії. Але нічого – зразу ж ми з Мициком збігали у найближчий «Гастроном», купили пару пляшок горілки, ковбасу, хліб і щось ще, усією компанією з комісією та уболівальниками, повечеряли, прогулялися всі разом по Києву, проводили «Діда» додому, та відправилися - хто додому, хто на вокзал.

Та зате я тоді уперше познайомився з цікавою людиною - Маратом Гурієвим. Молодий осетин потім очолював (із наукового боку), створення систем автоматизованого управління складальними цехами «Електрону». Захистив кандидатську, потім докторську дисертації, та між нами завжди були добрі приятельські стосунки. Заступник гендиректора київського НВО «Міськсистемотехніка», потім поїхав у Москву - начальником Головного управління по науці та техніці Мосмиськвиконкому, та слід його на деякий час я втратив. На початку 90-х років, у нас в НДІ припинилося бюджетне фінансування, і ми «сіли» тільки на гроші концерну «Електрон», а їх підприємство виділяло украй неохоче. Я, працюючи начальником науково-дослідного відділення Інституту інформатики та управління «Електрону» (у відділення входило 5 відділів, кожен чисельністю від 30 до 40 співробітників), у пошуках можливості тиску, в цьому питанні фінансування, на керівництво головного заводу, вирішив «вибити» гроші за рахунок залучення знову до розробок Марата Гурієва, якого на заводі, з часів його участі у створенні АСУ складальними цехами, - дуже поважали та цінували. Упізнав номер домашнього телефону Гурієва у Москві. Увечері, години у пів сьомої подзвонив, дружина Марата відповіла, що чоловік ще на роботі та дала номер його робочого телефону. Подзвонив по цьому номеру. Відповів жіночий голос, напевно секретарка. Попросив з'єднати мене із Маратом Аліковичем. Запитала, як мене представити, назвав своє прізвище. Буквально через десять секунд почув голос Марата.

- Радий Вас чути, Аркадію Захаровичу! Як у Вас справи?!

- Привіт, Марате! Все добре, але є цікава пропозиція. Чи не хочеш ти знову зайнятися складальними цехами «Електрону». Є кілька ідей та завод був би радий знову побачити тебе на чолі розробки, - відповів я.

Декілька десятків секунд мовчання у телефонній трубі, (мабуть, Марат, як я розумів, роздумував з несподіваної пропозиції), потім характерний смішок Марата та зовсім несподівана мною, відповідь.

- Я б із задоволенням, Аркадію Захаровичу! Але зовсім немає часу - я заступник Міністра освіти Росії. Дуже жалкую, - сміючись, закінчив Гурієв.

(Гурієв Марат Алікович - директор групи компаній DPI із проектів у галузі освіти та науки із серпня 2001 року.

Його син Сергій Маратович, доктор фізико-математичних наук, колишній ректор Російської економічної школи, був вимушений у 2013 році емігрувати з Росії. Проректор Паризького інституту політичних досліджень. У березні 2022 року, разом з письменником Борисом Акуніним та радянсько-американським артистом балету Михайлом Барішніковим запустив благодійний проект, спрямований на збір коштів на користь українських біженців. 10 березня 2023 Мінюст РФ визнав С.М.Гурієва «іноземним агентом»).

Але повернемося до Володимира Ілліча Скуріхіна. Десь у кінці сімдесятих, я, таки сів за стіл, та написав 200 сторінок тексту з питання автоматизації проектування технологічних процесів складання вузлів телевізора. З приводу незнання та недосвідченості, у цих сторінках дуже багато уваги приділив математичному моделюванню відображення процесів складання вузлів, наситив текст математичними формулами. Але оскільки в учбовому

інституті, на механо-технологічному факультеті такий розділ математики, як теорія великих кількостей, - не вивчався, то використав єдино доступні мені, на той час, методи - диференціального та інтегрального числень. (За років п'ятнадцять я зрозумів, що цими методами описати, досліджуваний мною, матеріал, якщо не неможливо, то зовсім мало ефективно та слабо пізнавальне).

Гордовито привіз свій «опус» у Київ. Скуріхін - перший заступник директора Кібернетичного центру, був цілий робочий день дуже зайнятий набутими проблемами центру, тому просидів весь цей час у його приймальні. На початку восьмої вечора, закінчивши чергову нараду, Володимир Ілліч вийшов з кабінету, збираючись їхати додому. Побачивши мене у приймальні, схопився за голову - забув.

- Дорогий друже Аркадію! Я дуже втомився, тому давай поїдемо до мене додому - там і поговоримо.

Так і зробили. Приїхали у нову квартиру Скуріхіна, поряд з будинком, де жив багаторічний Президент Академії наук УРСР та України Борис Євгенович Патон. (Запам'ятав це, тому що Скуріхін показав мені довгі сходи з гори, які побудували спеціально Патону, щоб вранці він міг здійснювати променади парком, що знаходився під горою). Зашли у квартиру. Скуріхін сів та перегорнув ці вимучені 200 сторінок. Мабуть, щось його, навіть при збіглому перегляді, - збентежило. Думаю, що це - насичення тексту великою кількістю математичних формул. Але «чоловік науки» був дуже втомленим, щоб розбиратися далі. Тоді він важко зітхнув та запитав: які іспити кандмініума я вже склав? Моя відповідь, що - ніякі, його навіть обрадувала.

- Аркадію, тоді здай кандмінімум, а потім продовжимо! - зробив висновок мій науковий консультант.

Я поїхав, та закинув ідею «остепенитися» ще років на шість-сім.

Нарешті – «серйозно»

На початку 1986 року, мій приятель - начальник обчислювального центру СКБ системотехніки Олег Корольов, що писав під керівництвом Анатолія Олексійовича Морозова кандидатську дисертацію, почав готуватися до здачі кандмінімуму з філософії. Його приклад, та обіцянка, яку я колись давав Скуріхіну про здачу іспитів кандмінімуму, підштовхнули і мене до підготовки до складання цього іспиту. Олег був всього на три роки молодший за мене, тому я не бачив у своєму 44-річному віці перешкод до такого рішення. *Я якось забув своє здивування, у першому своєму відрядженні, у статусі представника нової для мене професії системотехніка, від вчинку начальника АСУ лєнінградського заводу «Світлана» - Пивоварова, який, (навіщо?) тільки до свого 50-річчя, захистив кандидатську дисертацію. До того ж СКБ готувалося перейти у статус науково-дослідного інституту, в якому «поплавець» міг мати вирішальне значення.*

Почали вирішувати із Олегом, де ж складати цей іспит? Політехнік відразу відпав з двох чинників:

- по-перше, про справедливий, але жорстко-вимогливий стиль прийому кандмінімуму завідувачкою кафедри філософії цього інституту, доктора філософських наук, професора Д'ячкової, - ходили легенди по усьому Львову;

- по-друге, я, звичайно, не забув єдину зустріч, у дверях аудиторії, з молодого, ще недосвідченою, асистенткою кафедри філософії Д'ячковою у 1962 році. Я розумів, що вона, звичайно, не пам'ятає зухвалого студента, що втікав з її лекції. Але ...?!

Вирішили складати іспит у Західному науковому центрі АН УРСР, де якраз набиралася відповідна група підготовки. Попри те, що у групі ми були найстарішими, ходили на вечірнє зайняття виключно пунктуально, брали активну участь у семінарах, та керівник занять кандидат філософських наук, доцент, керівник Львівського відділення кафедри філософії АН УРСР В.М.Сташишин - був нами дуже задоволений.

Екзаменаційна комісія була затверджена у «дуже солідному» складі: голова - Євтушенко А.І, кандидат філософських наук, доцент, члени - Доля В.Е., доктор філософських наук, професор, завідуючий кафедрою філософії Львівського медінституту, та наш Сташишин. Ми із Олегом - не дуже хвилювалися, тому що Олег знайшов когось з «сильних світу», який поклопотав за нас перед Сташишином.

Уранці, годині о 10, зібралися, людей 25, на вулиці Матейка, перед будівлею Західного центру АН УРСР. Вийшов Сташишин і сказав, щоб ми з Олегом прийшли о 17 годині, а інших запросив у будівлю на іспит.

- Олег, бачиш, як добре все складається, - сказав я. - Мабуть, необхідно запросити після іспиту Сташишина на обід-вечерю, кудись у ресторан. Але у центрі міста - не зовсім зручно, потрібно поїхати за місто. Давай підемо та візьмемо твою машину.

Олег погодився з цією безперечною мою думкою. Мешкав Олег у будинку великого подвір'я, на початку вулиці Коперника, поряд зі знаменитою 24-ою аптекою (тепер аптека-кафе). «Жигулі» Корольова стояли у кутку подвір'я, відгороджені огорожею з металевих прутків, з двостулковими вороттями з клямкою. Олег пішов додому за ключем від воріт, повернувся засмучений – ключа вдома не виявилось. Мабуть забрав зять (чоловік сестри), та поїхав з ним у район області. Що ж робити? Олег, середнього зросту, накачаний колишній пловець, важко зітхнув та сказав: «зніматимемо ворота з петель!» (А металеві двостулкові ворота - вище за людського зросту!) Загалом, коли ми «звільнили» легковичок, вигляд у нас був «на море та назад». Але нічого, піднялися додому Олега, помилися, перекусили, дочекалися 16-ої години, та поїхали складати іспит.

Зашли до кімнати, де здавався іспит. Не знаю, чи були раніше в ній інші члени комісії, але в цей час в ній знаходилися тільки Сташишин та якась молода жінка (яку ми ніколи не бачили), яка готувалася до відповіді на екзаменаційний білет. Узяли по білету, та сіли теж готуватися. Я з маленького «Короткого словника з філософії» акуратно переписав на аркуш паперу відповіді по питаннях білету. Жінка вже склала іспит та пішла. Я приготувався вже йти до столу екзаменатора. Але пролунав стук у двері, та до кімнати зайшла ...?! Я відразу її упізнав, попри те, що пройшло більше 20 років, та бачив я її зовсім молоденькою. Так це була професор Д'ячкова! Сташишин став відразу червоним, як варений рак (він не мав права один приймати іспити кандмінімуму). Д'ячкова запитала Сташишина: чи не знає він, де знаходиться якийсь філософ, що працював у цій будівлі.

- Він вже пішов, - відповів Сташишин. - Але чи не можете Ви, шанована професорка, допомогти мені у прийомі кандидатського іспиту у двох претендентів? Розумієте - інші члени комісії терміново поїхали, і я знаходжуся у скрутному становищі. Думаю, що Д'ячкова вірно оцінила ситуацію, що створилася, та сіла за стіл комісії. Але мені стало зовсім недобре, як те «засмоктало під грудьми».

Сташишин запросив мене до задачі. Якщо мої відповіді на питання білету, які я, хоч би конспективно, переписав з філософського словника, звучали хоч би голосно, то при додаткових питаннях Д'ячкової, досить елементарних та простих, вони звучали ледве чутно. Взагалі, я не мав, властивий мені вигляд «ведучого», і навіть не «веденого», а швидше виглядав, як облитий відром холодної води, цуценя, що борсається та обтрушується. Нарешті, Д'ячкова мені сказала, що я намагаюся викласти складні філософські категорії на

побутовому, а не науковому, рівні, та мене відпустили. Через деякий час у коридор вийшов і, дуже пом'яттий, Олег, та сказав, що нам - за віком, все-таки, поставили по «задовільно». Природно, ні про який ресторан вже не йшлося. Так закінчилася, здавалося б, прекрасно розроблена, «блискуча», майже військова, операція з обходу професорки Д'ячкової, та «звільненню з полону» Олежених «Жигулів». Думаю, що «зганьблена честь» молодій асистентки кафедри філософії - була класно помстена.

У середині 1987 року, я записався на 3-хмісячні курси підготовки до складання іспиту кандмінімуму з німецької мови у рідній «Львівській політехніці». Вів цей курс літня, інтелігентна та дуже приємна людина - доцент Лещук Т.Й. (здається - Теодозій Йосипович). Він з деяким здивуванням дивився на «підстаркуватого», співвимірною йому за віком, претендента вченого ступеня. І, саме, тому, напевно, благоволив. За допомогою своєї літньої матері, вчительки німецької мови, я переклав з німецької технічної книжки 3000 слів (з покладених 10000), та здав необхідне завдання Лещукові. Настав день іспиту. Комісія на іспит була визначена у складі: завідувача кафедри іноземних мов, двох викладачів кафедри іноземних мов (один з них – провідний по курсу - Лещук) та представника профілюючої кафедри, по напрямку дисертації претендента (у моєму випадку - завідувача кафедри автоматизованих систем управління). Іспит складався з трьох частин. Той, що іспитується повинен був спочатку перевести членові комісії - представникові профілюючої кафедри, з нового німецького технічного журналу, - сторінку тексту. Потім комісії здавався «живцем» переклад фрагменту тексту зі свіжої німецької газети. І вже потім починалася пряма розмова того, хто іспитується, німецькою мовою, - з членами комісії. Ми усі дуже боялися завідувача кафедри іноземних мов - Б.М.Князевського. За розповідями наших попередників - справжній «звір». Але на початку іспиту - він, взагалі, був відсутній. І я цьому дуже радів.

Завідувача кафедри автоматизованих систем управління доцента Людвіга (Івановича? - не гарантую) Фабрі, я раніше ніколи не бачив. Але оскільки СКБ системотехніки, а потім і Інститут інформатики та управління, були базовими виробничими підприємствами цієї кафедри, то про мене він начувся. Крім того його попередили про здачу мною іспиту кандмінімуму. Він підійшов до мене, познайомилися. Виявився приємним середнього віку та зросту чоловіком, з привітним виразом обличчя. Ми сіли осторонь за стіл, Фабрі витягнув з портфелю товстий німецький технічний журнал та розкрив його десь посередині.

- Ну що, будемо перекладати? - весело, запитав мене він.
- Спробуємо, - в тон йому, відповів я.

Технологія цього парного перекладу виглядала так. Я читав вголос, при цьому - непогано, речення німецькою (мабуть позначалося, колись дошкільне, відпрацьоване у Німеччині, німецьке вимовляння), а Людвіг Іванович зразу його перекладав. Такою спільною ударною працею ми швидко перевели пів сторінки німецького тексту. І Фабрі відправився за стіл комісії доповісти про успішну виконану роботу.

Потім мене запросили за стіл комісії, запропонували, близько до тексту, перевести німецьку невелику статтю з першої сторінки найсвіжшої ен-де-ерівської (НДР) газети. По фотографії, розміщеній над текстом (де обіймалися Генеральний секретар ЦК КПРС Л.І.Брежнєв та Генеральний секретар Болгарської компартії Тодор Живков), - можна було, навіть мені, що слабо знав німецьку, відразу зрозуміти, що йдеться про зустріч Брежнєва з Живковим. Ці тексти писалися однаково (як би за шаблоном), - що у радянських газетах, що у німецьких, що у болгарських. Тому, я, з великою гідністю, близько до тексту, перевів

зміст статті - комісії. Перед кінцем мого другого триумфу, до комісії приєднався Б.Н.Князевський, та моєї гідності декілька зменшилося. Це відчув Лещук, та підбадьорююче підморгнув мені. Але я відчув, прямо відчув, прийдешню можливу поразку.

Князевський почав ставити мені запитання німецькою мовою. Спочатку, вони були абсолютно простими та стандартними, відповіді, на які німецькою ми напам'ять вчили у Лещука : як моє прізвище, коли і де я народився, хто - моя сім'я. З ними досить легко я справлявся. Але ось, враховуючи мій вік, завідувач кафедри, - запитав: хто викладав мені німецьку у інституті. Я зумів відповісти, що моєю викладачкою була Діброва (зараз вже не пам'ятаю її ім'я-по батькові, а тоді ще пам'ятав). Князевський, повернувшись до членів комісії, сказав їм російською мовою, що Діброва вже рік, як пішла на пенсію. І тут я зрозумів: ось мій шанс! Необхідно перехоплювати ініціативу!

- Як на пенсію?! - на російській, майже закричав я. - Це ж була молода інтересна жінка! Ми, практично всі, були у неї закохані!

Члени комісії, у т.ч. і Князевський, заусміхалися, стали згадувати Діброву та обговорювати зрадливість долі. Я зрозумів, що мої розмови німецькою - закінчилися несподіваною моєю перемогою. І тільки Лещук, увесь час з розумінням посміхаючись, поглядав на мене. У результаті отримав – «відмінно». Мій принцип життя: залишатися таким, що завжди «веде», намагатися перехоплювати ініціативу у будь-яких ситуаціях, - виправдав себе і цього разу.

Третій іспит кандмінімуму, за фахом, я вже здавав у розрізі дисертаційної роботи у квітні 1989 року у Інституті кібернетики. Іспит приймала комісія на чолі з доктором технічних наук, заступником директора Інституту кібернетики ім. В.М.Глушкова, головою вченої Ради, у якій я збирався захищати дисертацію, - В.Л.Волковичем. Членами комісії були доктор технічних наук, завідувач відділом інституту А.І.Нікітін, доктор технічних наук, завідувач відділом інституту В.В.Павлов, кандидат економічних наук, завідувач відділом інституту Л.А.Тимашова та завідувач відділом інституту В.Н.Нікулін. Мені у допомогу А.А.Морозов виділив молодого кандидата наук Славка Веренко. Складало іспит людей тридцять. Я зайшов до кімнати комісії, узяв екзаменаційний білет, та вийшов готуватися, як і усі, у коридор. Веренко прочитав білет і відправився у бібліотеку за відповідним підручником. Загалом, хвилин через тридцять, ми із Славком, з горем навпіл, підготували відповіді на запитання білету. Я зайшов до екзаменаційної кімнати. Для прискорення процесу, комісія розділилася: кожен член комісії приймав окремо іспит у одного з тих, хто іспитувався. Я вибрав благовидного, з сивючою борідкою, професора Нікітіна. І виявився правий. Нікітін дуже лояльно вислухав мої відповіді на запитання білету, та запитав, хто керівник моєї дисертаційної роботи. Я пояснив, що взагалі, як претендент був закріплений, ще років двадцять назад, за Володимиром Іллічем Скуріхіним, але у зв'язку з його тривалою хворобою (Скуріхін пару років назад, взимку, посковзнувся та впав, дуже сильно розбився, і його повернення до роботи у Кібернетичному центрі було весь цей час під великим знаком питання), моїм теперішнім керівником дисертації став Анатолій Олексійович Морозов. Нікітін сказав, що дуже поважає обох моїх наставників, бажає мені успіхів, поставив «відмінно», та відпустив.

Нарешті, я пройшов цей, як виявилось для мене, 23-хрічний, необхідний етап отримання наукового «поплавця». Залишалось зовсім небагато - тільки закінчити дисертацію та її захистити.

«Поплавцева» екзакуція

1987 рік. Головний інженер «Електрону» Едуард Олексійович Коробенко попросив директора НДІ інформатики та управління Юрія Петровича Шкуркіна допомогти йому у написанні кандидатської дисертації. У НДІ було на той час всього людей 5-6 співробітників, які мали вчену ступінь: самий директор, головний інженер Михайло Федорович Кудрик, заступник головного інженера Анатолій Миколайович Чухлебов, начальник одного із відділів Теодор Євгенович Замора, провідний інженер одного з відділів Валерій Олександрович Костовський та ... може бути хтось ще - забув. Шкуркін, природно, доручив допомогти Коробенкові кандидатові фізматнаук Чухлебову. Але той чомусь не поспішав це робити (як потім виявилось, він, в цей час, допомагав генеральному директорові «Електрону» писати докторську дисертацію, за що через рік був призначений директором НДІ, замість Шкуркіна). Шкуркін, над яким у цей час, взагалі почали згущуватися хмари можливого зняття з роботи, - нервував, злився, але нічого зробити не міг. Я, для якого Юрій Петрович зробив дуже багато доброго (хоча б, наприклад, добився виділення мені однокімнатної квартири), спостерігаючи за цим, вирішив, що мій обов'язок тепер - допомогти Шкуркіну. Я сказав про це Юрію Петровичу, і він полегшено зітхнув. Тільки попросив Юрія Петровича, щоб мені допоміг кандидат фізматнаук Валерій Костовський. У Коробенка було багато матеріалів, пов'язаних із впровадженням у складальних цехах заводу засобів автоматизації. Особливої складностей у їх систематизації для нас не було.

Як те, на завершальній стадії підготовки цієї дисертації ми з Шкуркіним сиділи у Києві, в кабінеті директора Інституту математичних машин та систем Кібернетичного центру, члена-кореспондента АН УРСР Анатолія Олексійовича Морозова та обговорювали порядок завершального етапу захисту дисертації Коробенком. І раптом мене прорвало.

- Анатолію Олексійовичу, а може і мені вже пора захистити дисертацію? - несподівано, навіть для себе, сказав я.

А.О. підняв на мене здивовані очі.

- Нарешті ... дозрів! Довгесенько ж це дорослішання у тебе відбувалося. . Давай захищайся! - сказав він.

- Але, моїм керівником, вже багато років, визначений Володимир Ілліч. А він, як то кажуть, на жаль, на роботу вже не вийде.

- Подивитися на нього! Йому у наукові керівники кандидатської дисертації подавай тільки академіка. А член-кореспондент Академії наук тобі не підійде?!

(На той час стосунки між Скуріхініним та Морозовим - різко охолонули. Це в першу чергу було викликано тим, що молодий, амбітний та непокірний доктор наук Морозов на декілька років випередив в отриманні Державної премії СРСР - 1977 р., свого, більш старшого, і за віком, і за положенням, першого заступника директора Інституту кібернетики, академіка АН УРСР Скуріхіна - 1984 р.)

Анатолій Олексійович узяв в руки телефонну трубку та подзвонив голові Спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій Волковичу.

- Тут у мене з'явився претендент, який років двадцять тому повинен був захищати кандидатську дисертацію. Тепер, здається, він вже дозрів. Так допоможіть йому, будь ласка!

Так почався останній етап цієї епопеї, завдовжки в пару десятиліть.

Мені затвердили нову тему дисертації: «Дослідження та створення АСУ цехового рівня у високоавтоматизованих виробництвах радіоапаратобудування». (Як читач вже розуміє, ні тексту цієї дисертації, ні, хоча би, одного екземпляра автореферату, у мене не

збереглося. Викинув пару років назад - щоб не захаращували квартиру). За пару років я «склепив» текст своєї кандидатської дисертації. До неї увійшли, написані мною ще у 1974 році, стиснуті та «науково-оброблені» 100 сторінок - «настільної книжки» для створення звітів по цехових системах управління виробництвом: «Аналіз діяльності 3-х рівнів управлінського персоналу виробництвом» та матеріали розробок (під моїм керівництвом) систем управління 4-го рівня - високоавтоматизованими виробничими ділянками (гнучкими виробничими системами) на заводах країни у 1982-1989 роках. Математику мені допомагав писати все той же Валерій Костовський (і вона була написана вже вірно - на основі положень теорії великих множин). Для підкріплення більше 20 моїх статей у науково-виробничих друкованих виданнях, я в 1989 році написав у співавторстві з кандидатом технічних наук Ю.П.Шкуркіним та доктором економічних наук Г.І.Калітичем книжку¹⁸.

Вимушений відволіктися - на фігуру Георгія Ілліча Калітича. Я з ним познайомився, коли він став начальником планового відділу «Електрону», а потім, незабаром, заступником генерального директора з економіки. Як те у кінці 60-х років, з промислової виставки США у московських Сокольниках, я привіз буклет про досягнення американської науки. Там була цікава інформація, що у американській економічній та технічній науці, на той час, з 100% початих досліджень, тільки 30% доходять до логічного завершення, і лише 10% - знаходять застосування у практичній економіці на виробництві. Я показав його Георгію Іллічу, який у той час писав кандидатську дисертацію, він буклет «позичив» на якийсь час. Досі не повернув. Образливо! Звичайно - жартую!

Калітич товаришував з Мар'яном Івановичем Долішнім. Переїхавши у 1974 році на роботу в Київ (завідуючим сектором відділу планово-фінансових органів ЦК Компартії України), Долішній допоміг і молодому кандидату економічних наук Калітичу влаштуватися на посаду заступника директора з науки Українського НДІ науково-технічної інформації (УКРНДІНТІ). Через рік Долішній повернувся до Львова директором Львівської філії інституту економіки АН УРСР (тепер Інститут регіональних досліджень АН України ім. М.І.Долішнього), а Калітич так і залишився жити у Києві. На своїй посаді Георгій Ілліч мені дуже допомагав: питання реєстрації НДКРів, на які у 90-і роки люди витрачали в УКРНДІНТІ по декілька тижнів, вирішувалися мною (без сумніву, за допомогою Георгія Ілліча) впродовж декількох годин.

Не можу не розповісти про ще один, але вже - комічний епізод, пов'язаний із Георгієм Іллічем. У середині 80-х років, на перехресті проспекту Леніна (зараз, пр. Свободи) та вулиці Горького (вул. Гнатюка), влітку, години об 11-ій вечора - натикаюся пару підхмелених інтелігентних чоловіків. Впізнаю у одному з них, що, мабуть, приїхав у відрядження до Львова - Георгія Ілліча. Калітич теж упізнає мене, кидається на шию, обіймає, цілує. Розумію, що він сильно п'яний.

- Аркадію, - похитуючись, представляє свого напарника Калітич, - це мій кращий друг Мар'ян Долішній.

Долішнього я до того ніколи не бачив (до речі, і після цього нам зустрічатися не довелося).

- Мар'яне, - обертаючись до Долішнього, каже Калітич. - Це мій друг - Аркадій

Бріскін

Ми мовчки потискуємо один одному руки.

¹⁸ Ю.П.Шкуркин, А.З.Брискин, Г.И.Калитич. Автоматизация управления в гибких производственных системах. – Киев : Техника. 1988. – 182 стр.

- *Ні! Не так!* - обурюється Георгію Іллічу. – *Наразі, якщо ви обоє мої друзі - ви повинні поцілуватися.*

Долішній, який був у «тверезішому» стані, ніж «його найкращий друг», здивовано подивився на мене, який зберігав зовні повний спокій та отримував повне задоволення від фарсу, що розігрувався.

- *Чого ж ви стоїте, обнімайтеся та цілуйтеся!* - не угамовувався Калітич.

На нас стали озиратися рідкісні перехожі. Долішній, мабуть, краще за мене знав свого друга у стані «під шафе», махнув рукою, зробив пару кроків, обійняв мене та поцілував. Це був єдиний поцілунок у житті, що удостоїв мене чоловік, а тим більше, в майбутньому у статусі академіка.

Нарешті, десь, у вересні 1991 року, я прийшов до свого наукового керівника підписати текст дисертації та погоджувати можливих кандидатів - опонентів на захист.

І тут почалися мої «наукові» пригоди, пов'язані з повним незнанням, та повним нерозумінням, ні технологічного процесу захисту наукових дисертацій, ні знань «павукової» (у сенсі відомого виразу – «як павуки у банці») суті стосунків великих вчених мужів (маються на увазі і великі вчені жінки) - між собою.

Далекий від великої науки, я про подальшу технологію захисту знав тільки із слів кандидата фізматнаук Чухлєбова, що захистився у Сибірському відділенні АН СРСР за кілька років до цього. Він розповідав, що прилетів у Новосибірськ ранком дня захисту, та години об 11-ій прийшов у наукову лабораторію, у якій повинен був захищатися. Йому сказали, що захист буде о першій годині, коли у лабораторії - обідня перерва. О першій дня зібралися вчені мужі, в основному доктори наук, більшість з яких ледве перетнули 30-річний рубіж, суцільно у светрах та джинсах, і впродовж години провели процедуру захисту. Коли, після захисту, щасливий дисертант запитав, у якому ресторані, вони всі увечері, відмітять його тріумф, - отримав відповідь: «Про який вечірній ресторан може йтися, якщо ми усі залишилися без обіду? Давай, тут поруч «Гастроном», - придбай пару пляшок горілки, хліб, масло, ковбасу, та що ще сам зрозумієш. Повертайся та відсвяткуємо! Адже нам працювати ще сьогодні - до півночі».

Маючи таку інформацію, я далі робив суцільні помилки, вважаючи, що усі проблеми вже закінчилися.

Анатолій Олексійович, не дивлячись, підписав текст дисертації та проекту автореферату. Я йому сказав, що технічний секретар Ради по захистам рекомендує запросити другим опонентом - молодого доцента київської Політехніки, кандидата технічних наук Гришу (наголос на «у»). Морозов кивнув головою. Першого опонента нам запропонували підібрати самим з числа докторів наук Кібернетичного центру. Я, природно, безпосередньо знав тільки чотирьох докторів наук Інституту кібернетики АН УРСР, що брали особисту активну участь в створенні та впровадженні АСУП «Львів» на нашому телевізійному заводі: Володимира Ілліча Скуріхіна, Анатолія Олексійовича Морозова, Віктора Васильовича Шкурбу та Тетяну Павлівну Подчасову. (Можливо, і за прізвищами - не більше 10, з якими ніколи не зустрічався). Але Скуріхін, як я знав - давно хворів, доктор фізматнаук Шкурба (з яким у мене були досить теплі стосунки), за пару років до цього поїхав працювати у Москву. Залишалася тільки доктор технічних наук - Подчасова. Правда її, я бачив у Львові усього кілька разів у кінці 60-х років, коли молода Тетяна Павлівна, учениця Шкурби, тільки що отримала вчений ступінь кандидата фізико-математичних наук. Разом з програмісткою мого відділу Іриночкою Ковалик, безуспішно намагалися впровадити автоматизоване формування змінних завдань для робочих місць механо-штамповочного цеху «Електрону». (Потім, ще років п'ятнадцять, бідна Ковалик боролася з цією, апріорі не

вирішуваним на електронно-обчислювальній техніці того часу, завданням, алгоритм якого базувався на теоретичних засадах кандидатської дисертації Т.П.Подчасової).

Коли я вніс кандидатуру Подчасової, Морозов як те дивне на мене поглянув, потім, мабуть відповідаючи сам собі на свої ж думки ..., знизав плечима, та, у черговий раз кивнув головою. Якби я знав, до яких наслідків приведе цей кивок головою ...?!

(Забігаючи наперед, і не тримаючи «кіношну» інтригу, відразу розповім. Виявляється Морозов, директор Інституту математичних машин та систем Кібернетичного центру АН УРСР і, «пересічна» доктор технічних наук одного із відділів Інституту кібернетики, - Подчасова, на той час, стали запеклими ворогами. Але про це я, на жаль, дізнався - вже після захисту).

Здавши, дисертацію та проєкт автореферату технічному секретареві Спеціалізованої ради, домовившись, коли я приїду у Київ підписати надрукований екземпляр автореферату, та, дізнавшись плановану дату захисту - 20 грудня 1991 року, я поїхав геть.

Через місяць, приїхавши в Київ, у тому числі, і з метою підписати екземпляр надрукованого автореферату, у коридорі Інституту зустрів багаторічних близьких співробітників Морозова - кандидата наук Олександра Кобозева та ще не остепіненого Леоніда Барана.

- Аркадій, поясни нам безграмотним! Чому ти, багато років, коли це мало величезний сенс, не прагнув захистити кандидатську дисертацію, а зараз, коли все рушиться, і що буде завтра нікому не відомий, - раптом вирішив це зробити? - звернулися до мене два приятелі.

- Та розумієте, хлопці, раптом дуже захотілося підняти "вагу" своєї візитки, - в тон їм відповів я.

(І я - виявився правий. На початку 2000-х років я отримував пенсію, як науковий

Здавши, дисертацію і проєкт автореферату технічному секретареві Спеціалізованого рада, домовившись, коли я приїду в Київ підписати надрукований екземпляр автореферату, і, упізнавши плановану дату захисту - 20 грудня 1991 року, я поїхав геть.

Через місяць, приїхавши в Київ, у тому числі, і з метою підписати екземпляр надрукованого автореферату, в коридорі Інституту зустрів багаторічних близьких співробітників Морозова - кандидата наук Олександра Кобозева і ще не оступіненого Леоніда Барана.

- Аркадію, поясни нам неписьменним! Чому ти багато років, коли це мало величезний сенс, не прагнув захистити кандидатську дисертацію, а зараз, коли все валиться, і що буде назавтра нікому не відомо, - раптом вирішив це зробити? - звернулися до мене два приятелі.

- Та розумієте, хлопці, раптом дуже захотілося підняти «вагу» своєї візитки, - в тон їм відповів я.

(І я - виявився правий. На початку 2000-х років я отримував пенсію, як науковець, - майже у два рази більшу, ніж звичайна. А Олександр Кобозев поїхав до Ізраїлю. Леоніда Берковича Барана, доктора технічних наук, кілька разів бачив по телебаченню, у якості «виконроба» по створенню та удосконаленню автоматизованої системи Верховної Ради України).

Зі Львова подзвонив у Київ своєму близькому приятелю Валерію Дмитровичу Діптану, начальникові відділу київського заводу ім. С.П.Корольова, попросив його знайти у Політехніці мого опонента Гришу, запросити його до ресторану (гроші потім - може і віддам), пояснити, що я у тривалому відрядженні, і домовитися про лояльність. Діптан із завданням з честю впорався. З Подчасовою я вирішив не зв'язуватися (вона ж - своя!), якщо їй щось буде неясне - подзвонить. Тому майже два місяці про дисертацію навіть не згадував – справ по роботі була величезна кількість, що і було пріоритетом в ці місяці.

(У зв'язку з моїм відношенням до пріоритетів, хочеться розповісти повчальну історію. На початку 2009 року я став себе дуже погано почувати: не було сил, не міг піднятися, без проміжного відпочинку, по сходинках вище за один поверх - задихався, і так далі. Ехокардіограма показала, що у мене обрив одного із шести «утримувачів» мітрального клапану серця. Потрібна була операція по заміні мітрального клапану - штучним. Але я тягнув. Коли стало зовсім погано, пішов на повторну ехокардіограму до світили цього лікувального дійства - професора Юрія Андрійовича Іваніва. Він подивився і, чомусь радісно сказав:

- У Вас дійсно обрив клапану. Потрібна хірургічна операція!

Усміхнувся та продовжив.

- Але за усіма показниками, Вам немає необхідності міняти клапан на штучний. У нас в медінституті, за рогом, працює доцент Любомир Володимирович Кулик, який вміє просто пришивати частину клапану, що відірвалася, до серця. За розробку цієї операції він отримав Державну премію України.

Професор узяв телефон та подзвонив Куликові.

- Любомир, зараз до тебе підійде пацієнт, який тобі пасує за усіма параметрами для реконструктивної операції на мітральному клапані. Подивися його, будь ласка.

Професор поклав телефон, а я став йому пояснювати, що зараз підійти до Кулика немаю змоги. Я за 40 хвилин читаю лекцію у Політехніці. На що мудрий Іванів мені з посмішкою сказав: «У вас, Аркадію Захаровичу, якась неправдива думка про пріоритети! Сьогодні для Вас пріоритет - серце та Кулик, завтра може бути вже пізно!»)

І ще один дуже цікавий епізод, але вже не пов'язаний з моїм особистим відношенням до цієї категорії людської свідомості, а з серйозністю відношення до неї такого шанованого бюрократичного апарату міждержавного управління як Європейська комісія. В середині жовтня 2023 року, у зв'язку із неможливістю забезпечення України, обіцяним у 2023 році - одним млн. артилерійських снарядів, Комісією був опублікований список 22 (!) пріоритетних (!) напрямів виправлення цього положення.

У зв'язку з цим я згадав старий радянський анекдот, що мав великий успіх у мешканців Львову в 70-х роках. На навчаннях Прикарпатського військового округу, Командуючий округом маршал Радянського Союзу Конєв, обурений огидними «успіхами» на навчаннях однієї із батарей, викликав до себе командира цієї батареї.

- Капітан, шлях би тебе трафив, доповідайте, чому не стріляла Ваша батарея?! - поставив запитання оскраженілий маршал.

- По двадцяти чинниках, товариш Маршал, - відповів, на смерть переляканий, блідий командир батареї.

- Перерахуєте конкретно, капітан!

- По-перше, товариш Маршал, - не було снарядів

Захист

За день до захисту, 19 грудня, я зійшов з потягу Львів-Київ, та поїхав у Теремки, в Інститут кібернетики. У потягу в мене розболівся зуб. Діставшись до Теремків, я вже зубний біль терпіти більше не міг. У Інституті запитав, де найближча стоматклініка. На моє щастя виявилось, що прямо у будівлі Інституту є зуболікарський кабінет. Пішов туди та вирвав зуб, який так турбував. Полегшений на один зуб, але з досить неприємними відчуттями, прийшов до технічного секретаря Спеціалізованої ради - доповісти про своє прибуття. На мене здивовано подивилися.

- А Ви, що не знаєте? Ймовірно, захист переноситься.

На мій збентежено-запитальний погляд, секретар Ради продовжила.

- По-перше, Подчасова вже декілька днів на лікарняному. По-друге, вона півтора місяці чекала Вас, щоб обговорити дисертацію та написати відгук опонента. Вас не дочекалася, і відгук не написала! До речі Ваш другий опонент написав відгук, та дуже схвальний! Так що, самі розумієте, захист, мабуть, відбутися не може! Йдіть, вирішуйте питання із Вашим науковим керівником, та якщо зумієте, із Подчасовою.

Розгублений я попросив дати мені домашню адресу Подчасової. Мабуть, мій зовсім пригнічений вигляд, розжалував секретарку, і вона мені дала домашню адресу Тетяни Павлівни.

Години о 17-ій, з квітами та тортом, подзвонив у двері Подчасової. Двері відкрила сама Тетяна Павлівна у домашньому халаті. У перший момент, природно, не впізнавши, питально дивилася на мене. Я представився. Вигляд Подчасової відразу став похмурим та злим.

- Що Ви хочете? - намагаючись приховати роздратування та злість, запитала вона.

- Поговорити, Тетяно Павлівно.

Поглянувши на квіти та торт, вона запросила мене увійти до квартири. Посідали за стіл, господарка розлила чай.

- Я Вас слухаю, - тоном, що не провіщав нічого доброго, сказала доктор наук. Я, який абсолютно не розумів суті обструкції мого кандидатського захисту, намагаючись пом'якшити розмову, відповів:

- Даруйте, Тетяно Павлівно, за незапрошене вторгнення, тим більше під час Вашої хвороби, але у мене безвихідь! Завтра захист, а Ви не написали відгук опонента, так що він не може відбутися навіть при Вашій відсутності через хворобу. Що ж мені робити?!

Щоб, знову ж таки, не тягнути інтригу - розкрию чинник, який я упізнав вже після захисту, такого різкого відношення Подчасової до мене. Вона просто сприйняла мою, попередню за місяць до захисту, не появу перед її ясними очима (виявилось – прийнятий у неписаному статуті наукових ступіних захистів), як черговий прояв неповаги та презирства мого наукового керівника Морозова до своєї докторсько-оступіненої особи.

- Я не знаю, що Вам робити! Незважаючи на Вашу відсутність, все ж нашвидку проглянула дисертацію, та у мене виникло ряд серйозних зауважень. Ми, звичайно, могли б їх виправити, допрацювавши текст дисертації, але Ви ж не з'явилися! Так що допомогти Вам я нічим не зможу!

І тут у мене розбурхалося завзяття, і я пішов ва-банк.

- Так що, шановна Тетяно Павлівно, я завтра - не захищаюся?! Якщо так, то Ви мені прямо про це скажіть, і я ще встигну на вокзал, на останній потяг до Львову!

Підвисла важка пауза. Подчасова сиділа із чашкою у руці, про щось глибоко замислившись, потім встала з-за столу та запросила мене до сусідньої кімнати, використовуваної як робочий кабінет. Сіли за стіл та почали уважно розбирати текст дисертації. Потім Тетяна Павлівна сказала;

- Ну, що ж, йдіть, а я сяду писати відгук. Не думаю, що він буде добрим. Але спробуйте захищатися!

Наступного дня захисти починалися о 15-ій годині. Захищалися у день по дві особи. Переді мною захищав докторську дисертацію, пов'язану з робототехнікою, якийсь фахівець з Донецьку. Так що мій захист почався десь о 18 годині вечора. Мій науковий керівник Анатолій Олексійович Морозов у залі Спеціалізованої ради навіть не з'явився. Мабуть,

перефразовуючи анекдот за професора та асистента, який наводився вище : «Він щось знав, та не шукав собі неприємних відчуттів».

Що зробила з моєю дисертацією, у своєму виступі опонента, Подчасова - важко описати, та навіть припустити. Вона її просто знищила. Правда, у кінці виступу Тетяна Павлівна сказала: «Вважаю, що все ж, дисертант, незважаючи на недоліки у дисертаційній роботі, своїм внеском у дослідження, розробку та впровадження у народне господарство країни АСУ - заслуговує присвоєння йому ступені кандидата технічних наук!»

Я сидів абсолютно принижений та вбитий. Такий же вигляд мала і «група моєї підтримки», яка нічого не зрозуміла у чинниках того, що відбувалося: Сашко Кобозев, Вілля В'юн, Славко Веренко, не кажучи вже про Валерія Діптана, абсолютно далекого від ігор-інтриг у науковому середовищі. Уражений був і молодий мій другий опонент, якого я бачив уперше (та і єдиний раз, у житті) - Гриша. Він із запалом кинувся на мій захист у своєму виступі опонента. Після цього зачитали відгуки рецензентів (природно підготовлених мною). Нарешті, дали слово мені. І, незважаючи на свій вже не маленький досвід ведення словесних змагань з супротивником, - мені було надзвичайно важко впоратися з приниженням, яке давило на мене після виступу Подчасової.

Я щось, мабуть, не зовсім переконливо, відповідав на зауваження, висловлені опонентами та рецензентами. Але це було без всякої емоційності та бадьорості. Пам'ятаю тільки що, коли я коментував якесь зауваження рецензента, професора математичного факультету Львівського державного університету доктора фізико-математичних наук А. Н.Костовського (батька Валерія Костовського), та сказав, що професор просто не знав, що не висвітлене у авторефераті дисертації питання, яке викликало зауваження професора, розкриті у самому тексті дисертації, із залу пролунав глузливий вигук: «Ну, так, професор Львівського університету не міг знайти дисертанта-львів'янина у величезному місті Львові, де кажуть, - усі знають один одного!»

Але ось і це «циркове» представлення закінчилося. Недаремно у той час казали, що «поплавець» це: «дві години ганьби, та непотоплюваність потім усе життя». Мені присвоїли ступінь кандидата технічних наук.

Як я не був роздавлений, - знайшов у собі сили, попередивши «групу підтримки» про похід у ресторан, попрямувати до опонентів та запросити їх. Обоє - ввічливо відмовилися. Та і я - не наполягав. Але у довершенні до моїх сьогоднішніх бід, до залу раптом увійшов, що повернувся з відрадження, і який нещодавно знову вийшов на роботу, - Володимир Ілліч Скуріхін. Подчасова різко та радісно обернулася до нього. Але «Дід» дивився на мене - «зрадника», важким поглядом, крізь зуби привітав, та, узявши під руку Тетяну Павлівну, відвів її у кут кімнати. (Я виявився без провини - винен. Буває!)

Ресторанне святкування було схоже, швидше, на поминання. При цьому хлопці намагалися якось заспокоїти мене, розповідаючи як «рознесли» на захисті докторської - саму Тетяну Павлівну. Але це мене мало втішило.

Коли я потрапив, через декілька місяців, вже у 1992 році, у Інститут кібернетики для отримання диплому кандидата наук, то приніс Морозову пару пляшок польського коньяку «Наполеон» (і цей скромний, недорогий, та не французький, подарунок завдав, у ті роки, непоправного збитку моєму сімейному бюджету). У приймальні директора Інституту математичних машин та систем, тоді ще, члена-кореспондента АН України Морозова сиділи чоловік десять, які очікували прийому у директора. У тому числі і мій екзаменатор, на здачі кандмінімуму, доктор технічних наук Нікітін. Тому, попри те, що секретар Анатолія Олексійовича намагалася мене пропустити до нього поза чергою, я написав на аркуші паперу : «Анатолію Олексійовичу! Величезне Спасибі!», вклав у пакет з пляшками, та попросив

секретарку передати потім пакет шефові. Це була наша остання (поки що), на жаль, зустріч, що не відбулася, з дивовижною людиною, що зіграла велику роль у моєму житті, - академіком Анатолієм Олексійовичем Морозовим.

«МОЛОЧНА» ЗРІЛІСТЬ

ВІДДІЛ АВТОМАТИЗАЦІЇ І МЕХАНІЗАЦІЇ

Починався третій етап мого трудового життя. І ось, 12 березня 1963 року я, 21-річний студент-вечірник, прийшов працювати інженером-конструктором 3-ої категорії (з окладом 110 карбованців на місяць) у відділ автоматизації і механізації виробництва львівського телевізійного заводу.

Відділ розташовувався на четвертому поверсі п'ятиповерхового, розташованого в центрі заводського майданчика, корпусу десь 18м на 50 м. На першому поверсі цього корпусу був штампувально-механічний цех; на другому - відділ зовнішньої кооперації та його величезний склад продукції інших підприємств, що комплектують телевізор; на третьому – заготівельно-комплектувальний цех заводу; на п'ятому - пакувальний цех та цех товарів ширвжитку: різних значків, брелоків та дрібних товарів побутового призначення. Четвертий поверх був відданий інженерним службам заводу. У величезному залі площею близько 900 квадратних метрів розташовувалися конструкторські служби трьох відділів: автоматизації і механізації (ВАіМ), головного технолога (ВГТ) та головного конструктора (ВГК). Увесь цей величезний простір був заставлений кульманами і столами конструкторів. Мені виділили кульман та стіл, що стояли останніми, в умовному просторі відділу автоматизації. Далі знаходився простір відділу головного технолога, та першим за мною стояв кульман, конструктора із інструментального оснащення ВГТ - Інеси Кисельової (в майбутньому Пирогової), яка була мені знайома з вечірнього факультету Політехніки.

Новий колектив

Оскільки у мене не було ще пропуску на завод, на прохідну, у перший день нової роботи, мене вийшов зустрічати - середнього зросту, худорлявий брונет, заступник начальника відділу Антон Григорович Бугай, опіку якого я постійно відчував подальші три роки роботи у ВАіМ.

І, одного разу підхмелений Антон Григорович (майбутній головний інженер великого івано-франківського радіозаводу), який був років на 10 старший за мене, сміючись, розповів мені, що насправді у нього, як було прийнято у західноукраїнських родинах, два імені: Антон та Лев. Основне - Левко.

- Але ти розумієш, Аркадію, як би сміялися люди, якби я представлявся: - Лев Бугай?!

З начальником відділу - Костянтином Лоцмановим, я познайомився, коли ще влаштувався на роботу. Тоді ж дізнався, що він син контр-адміралу Балтійського флоту, а син директора нашого телезаводу Степана Остаповича Петровського служить, у званні старшого лейтенанту, на одному з підводних човнів Балтійського флоту. Так що мій новий шеф був «недоторканим» на телезаводі, попри те, що дуже слабо розбирався у тонкощах роботи конструкторів свого відділу. Але молодий начальник був досить м'який,

неупереджений та відносно легко прощав помилки своїм інженерам, тому конструктори спокійно відносилися до відсутності у нього необхідних інженерних знань.

У відділі працювали чотири вікові групи співробітників.

Старша з них представляла людей, що воювали на фронтах Другої світової війни: керівник групи електриків Нугер, старший інженер-електрик Леонід Володимирович Паніч, старший інженер-технолог Павло Миколайович Гладков, та економіст відділу Михайлов.

Із Л.В. Панічем я потім ще років 17 працював разом у різних підрозділах «Електрону», а із П.М. Гладковим і того більше - років 25.

Паніч, повненький, середнього зросту, завжди веселий та привітний чоловік, любитель хорошої застільної компанії, але, ні в якому разі - не п'яниця, завжди мені був приємним та навіть милим. Він ніколи не згадував про війну, та не любив розмови про неї у своїй присутності. Але коли, у 1969 році мені у руки потрапила особиста справа Леоніда Володимировича, - я був вражений. Виявляється, Паніч під час війни був штурманом далекої авіації, та тієї самої, яка ще, на самому початку війни, у 1941 році бомбардувала Берлін. Потім він був збитий, потрапив у полон. Якимсь чином гітлерівці не дізналися, що він єврей, і це врятувало Панічу життя. Втік з полону, повернувся у штурмову авіацію, та далі воював. Нагороджений декількома високими бойовими орденами, та великою кількістю бойових медалей. Після війни, як той, що побував у полоні, - інтернований у фільтраційний табір, в якому провів півроку. Ось і причина його нелюбові обговорення часів війни. Потім, через років 15, виявилось, що Леонід Володимирович, - вітчм тієї самої Вірочки Янцевич, про яку я розповідав раніше у розділі «Спортивна» дитина». І тоді ж я дізнався, що мати Вірочки та дружина Паніча - Галина Іванівна Шайда, заслужена артистка УРСР, - акторка львівського драматичного театру ім. Марії Заньковецької. Про неї завжди високо відзивався мій близький товариш, та друг Леоніда Володимировича - Льоню Рабій, а він дуже любив добре поїсти. Але я ніколи у домі Л.В. Паніча не бував, і не зізнавався йому, що давно знайомий з його падчеркою.

Середня вікова група включала основний склад конструкторів відділу - чоловіків 30-40 років. Конструктори Яків Малевич, Андрій Чинцов, Родик, Євген Тимчишин, Юрій Мусатов, та ін. - були основною «бойовою» конструкторською одиницею відділу. Пізніше до цієї групи приєднався і тридцятип'ятирічний конструктор Борис Савельєв.

Яша Малевич, конструктор-механік - «від бога». Він облутав поверхи виробничих будівель (і з'єднав ці будівлі між собою) мережею підвісних транспортних конвеєрів, задовго до появи у Радянському Союзі, спеціалізованих заводів по виробництву підвісних штовхаючих конвеєрів. Для внутрішньоцехового та міжцехового транспортування виробничих матеріально-технічних ресурсів та їх міжповерхового переміщення (матеріалів, комплектуючих, напівфабрикатів, готової продукції) на заводі практично не використовувався наземний транспорт (електрокари, візки, міжповерхові підйомники і так далі). Усе це забезпечувалося мережею стрічкових та підвісних доріг конструкції Малевича. А скромний, завжди спокійний, стриманий та з усіма толерантний Яків, працюючи конструктором 1-ої категорії, який отримував щомісячну зарплату у розмірі 140 карбованців, плюс до 30-40% - у щоквартальну «прогресивку», - був щасливою та задоволеною людиною.

Юрко Мусатов, колишній капітан-лейтенант, що закінчив Ленінградське військово-морське інженерне училище, був дивовижною людиною. У ньому поєднувалися якості та спрямування радянського інженера з нігілістично-критиканським відношенням до навколишньої дійсності. Крім того він, буквально, «хворів» на своє здоров'я, постійно займався у спортивних секціях та щодня плавав у басейні. (Років за 50, я, йдучи рано вранці,

годинні о сьомій ранку - на ринок, постійно зустрів 80-річного Мусатова, що повертався з басейну, який йшов вже дуже важко, сильно шкутильгаючи). Юрко Мусатов був тим конструктором, який допоміг мені, початкуючому молодикові без жодного конструкторського досвіду, познайомитися із азами конструювання устаткування, вірно використовувати інженерну довідкову літературу. Навіть, вже пішовши на пенсію, Мусатов підробляв, виконуючи курсові та дипломні проекти замість небалих майбутніх інженерів-механіків.

Борис Савельєв, високий грубий чоловік, виключно принципова людина, прекрасний конструктор, пізніше, у свій час - очолював ВАіМ.

Третю, вікову групу конструкторів відділу, у момент мого приходу у відділ, представляли тільки інженер-електрик Ліля Мейліхан та я. Потім, у цьому ж році, до цієї групи приєдналися інші молоді конструктори - Володимир Мельніков, Євген Цемрюк, Сергій Ерін.

Ліля Мейліхан, молода жінка, стала моєю товаркою на багато років. Людина драматичної долі. Поїхавши на початку 80-х років до Ізраїлю із двома дорослими синами, натерпілася там багато страждань, бідності та знегод.

Володимир Григорович Мельніков та Євген Тихонович Цемрюк, на пару років старші за мене, встигли вже попрацювати два роки конструкторами нестандартного устаткування на львівському заводі «Полярон». Я, через декілька років, на прохання самого Володі, познайомив його із майбутньою дружиною Тамарою. У майбутньому Володимир Григорович працював головним технологом «Електрону», заступником головного інженера, спроектованого та оснащеного японською фірмою «Toshiba Corporation», гіганта - Ряснянського заводу по виробництву телевізорів.

(У зв'язку із згадкою фірми «Toshiba Corporation», згадався «суто виробничий» анекдот, що ходив «Електроном». На вже діючий Ряснянський завод приїхала, щоб подивитися на творіння своїх рук, делегація «Toshiba Corporation». Терміново з головного конвеєра складання телевізорів керівництво заводу зняло п'ятнадцять монтажників (з тридцяти). Подивившись складалний цех, японська делегація висловила керівництву заводу своє здивування: «Звичайно, у вас високоефективне виробництво, але нам залишилося незрозумілим - навіщо ж п'ятнадцятий робітник на головному конвеєрі складання?!»)

Євген Тихонович Цемрюк - майбутній багаторічний заступник головного інженера корпорації «Електрон».

Сергій Петрович Ерін - мій одноліток, що закінчив у 1963 році Львівський лісотехнічний інститут, ніякого бажання займатися конструкторською роботою не мав. Схильний до гуманітарних проблем, Сергій, що недовго пропрацював конструктором, пішов працювати референтом головного інженера заводу. Через рік поїхав та поступив у Московський інститут кінематографії на режисерський факультет. На жаль, дуже рано помер - в сорок років, встигнувши зняти: у 1972 році короткометражку «Розповідь про один день», та у 1980 році художній фільм «Інакше не можна».

Четверта група співробітників відділу була суцільно жіноча (досить велика - людей десять). Це були молоді жінки та дівчатка до 25 років, що закінчили, як правило, десятирічку, та освоїли таку поширену в ті часи у проектно-конструкторських службах та організаціях, але абсолютно зниклу з появою електронної розмножувальної техніки (ксероксів, ротапінтів, і так далі), спеціальність - копіровщиці.

Так само як зникла, з появою настільних комп'ютерів, і багатотисячна спеціальність - друкарка. (Ніколи не забуду, як ще у «Діпромісті», стався кумедний випадок з однією із друкарка. Друкуючи якийсь супровідний документ проекту розробленої споруди, ця друкарка зустріла словосполучення - «башимак (рос.) колони». Вона замінила його - на

«туфель (рос.) колони». І коли, обурений автор проєкту, запитав її, навіщо вона це зробила, - отримав відповідь: «Башимак - це старе, рідко вживане тепер слово, сучасне літературне, - туфель!»).

Коли ми з Корольовим готували дисертації, то він, начальник обчислювального центру Інституту інформатики та управління, відразу посадив набирати свій рукописний текст оператора персональної ЕОМ. Тому будь-які зміни у текст - вносилися легко та швидко. А я, начальник одного з тематичних відділів цього ж інституту, що ще не відчув, по справжньому, смак та переваги застосування настільних персональних комп'ютерів, вносив зміни у, віддрукований на друкувальній машинці, текст за допомогою друкарки, вимушених передруковувати багато сторінок цього тексту. Технології були різні, і, відповідно, трудові та часові витрати - різні.

У цей ж, 1963 рік, у відділ був прийнятий і новий співробітник, який до того був «моделлю» Львівського будинку моделей, - дуже симпатичний та привітний, що мав здібності художника, - красень Вілля Островерхов. Здивовані та заінтриговані співробітники відділу, незабаром розібралися, що Вілля, з недавнього часу - чоловік племінниці директора нашого заводу, та дочки колишнього заступника Командувача Прикарпатським військовим округом з тилу, танкіста, генерал-лейтенанта, Героя Радянського Союзу - Костянтина Остаповича Петровського. Але добрий, чуйний і, далеко, не зарозумілий характер Островерхова, дозволив йому швидко влитися у спаяний колектив ВАіМ. Тим більше що, як я розумію, спеціально під нього, незабаром було створено на заводі окреме бюро технічної естетики з трьох людей: начальника бюро - Юрія Скандаков, дизайнерів бюро - Віллі Островерхова та, архітектора за освітою, Ігоря Свидрука.

Юрій Володимирович Скандаков - український художник та викладач. Член Союзу художників СРСР. Скандаков - художник радості та світла, експресії та оптимізму, обожнюваний у Львові та мало відомий в Україні. Творчість Юрія Скандакова – «Душі Львова», мала тонку внутрішню конституцію, підвищену чуттєвість до прекрасного, базувалася на його умінні по-своєму побачити та відобразити. Він нагадував менестреля величного Львова. Видатний український музеєзнавець, Герой України, колишній директор Львівської галереї мистецтв та президент Українського національного Комітету міжнародної Ради музеїв (ІСОМ) від ЮНЕСКО, Борис Григорович Возницький згадував, як навчаючись на третьому курсі Львівського училища декоративно-прикладного мистецтва імені Труша, бігав на потік до першокурсників - пройшов слух, що там «творить дива», тільки що зарахований на навчання - Юрій Скандаков. І, дійсно, був дуже здивований природженому дару юного колеги. Скандаков був учасником більше 100 виставок, у тому числі - у Вірменії, Польщі, Іспанії та Угорщині. Не знаю - у чийй власне голові виникла ідея, але саме трійця з бюро технічної естетики телезаводу під керівництвом Скандакова, створила логотип «Електрону» у вигляді світло-синього кажана, який довгі роки красувався на телевізорах, а зараз, так само, привертає увагу на сучасних автобусах, тролейбусах та трамваях львівського виробництва. Я, Юрка Скандакова, останній раз бачив у році 1992-93, зустрівши його на вулиці. Він ніс на продаж, досить велику свою картину у рамі: «Піони у вазі на столі». «Ось цим тепер, викладач Львівського художнього училища, вимушений, заробляти собі на харчування. Але нічого, - добре йдуть у іноземців, по десять доларів за предмет», - з гіркою іронією сказав чудовий графік та живописець.

Пам'яті художника, що помер у 2007 році, була присвячена виставка під назвою – «Повернення феномену», що проходила у 2020 році у Києві.

Вілля Островерхов, спочатку запам'ятався мені з-за такого комічного епізоду. Прийшовши у ВАіМ я, як єдиний представник чоловічої статі, в дівочому колективі

комсомольського віку співробітників, природно, був обраний секретарем комсомольської організації відділу. Вилля, прийшовши у відділ, довгий час не вставав на комсомольський облік. А в Радянському Союзі, 90% молоді до 27 років були комсомольцями (за бажанням або без бажання - це друге питання). Я все приставав до Виллі: стань у комітеті комсомолу заводу на комсомольський облік. Ну, ти вже встав на комсомольський облік? І так далі. Нарешті, Виллі набридли свої нескінченні обіцянки, він відкликав мене убік, та сказав, що ще у армії, пару років тому, втратив свій комсомольський квиток, Ось тут я розгубився, потім посміявся, та перестав діставатися до бідного колишнього комсомольця. Потім багатьох років ми були, не в дуже близьких, але приятельських стосунках з цією, далеко недурною, людиною, що любила добре погуляти. Згадується наша зустріч рано вранці, біля Стрийського ринку Львова у кінці 90-х років. Я вийшов з ринку, стою розмірковую: де ж залишив автомашину. Підходить Островерхов, вітається та цікавиться: про що я так замислився. На мою розповідь - відповідає: «Та не переживай! Ми з Піроговим (красенем-чоловіком, що працював, у свій час, заступником головного технолога «Електрону») рік тому, увечері, перед походом у ресторан, поставили мою «Волгу» десь поруч, проте потім це місце парковки шукали подальші три дні! Знайдеться і твоя машина!». Потім Льоля, дружина Виллі, згадала, що її мати - чешка (бравий генерал одружився на ній після звільнення від гітлерівців Праги у 1945 році), і родина Островерхових поїхала на постійне місце проживання у Чехію.

З 1964 року у відділ автоматизації і механізації виробництва стали приймати тільки співробітників для створення нового відділу : автоматизації системи управління підприємством (АСУП). Легенда, а може і бувальщина, про причини та привід створення цього відділу описані в¹⁹. Були прийняті на роботу Степан Мицик, Мишко Нудельман, Євген Рибак. Усі вони, разом з Леонідом Панічем, Лілею Мейліхан та Костянтином Лоцмановим, що очолив новий відділ, і створили основу нового відділу АСУП у цьому ж році .

На зміну Лоцманову у ВАіМ прийшов колишній начальник цеху виготовлення нестандартного устаткування - Євген Йосипович Копчак, який почав використовувати початкуючого конструктора відповідно до його досвіду - на розробці простішого нестандартного устаткування. Але незабаром Копчак був переведений на посаду головного технолога заводу, а відділ автоматизації і механізації виробництва очолив, звільнений з КДБ, але який не втратив з ним зв'язок, колишній капітан цієї організації - Чуркін. Він мало що розумів у питаннях конструювання нестандартного устаткування, але на відміну від Костя Лоцманова, пихатий почуттям значущості своєї попередньої роботи, малограмотний та «сірий» Чуркін, відразу не сподобався колективу відділу. І через деякий час, у відділі утворилася фронда. Очолив її принциповий та непоступливий Борис Савельєв. І в перших її рядах був я. Через півроку Чуркіна зняли з посади та відправили начальником ділянки у цех по виготовленню деталей телевізора із пластмас.

(Через декілька років, хитрий Степан Остапович Петровський, щоб йому не прислали на посаду заступника директора заводу з питань режиму когось із діючих співробітників КДБ, «пробив» призначення на цю посаду - безвільного та малоініціативного Чуркіна. І Чуркін пропрацював заступником директора з режиму потім, мабуть, років п'ятнадцять.

¹⁹ ЗЕМЛЯ, ПОВІТРЯ: ВЕСЕЛІ ВІДРЯДНІ ЗАМАЛЮВКИ. / НЕВИГАДАНИ ІСТОРІИ / . – стор. 35-41
<https://libruk.com.ua/users/731/zemlia-povitria-veseli-vidriadni-zamalovky-nevyhadani-istorii/>

(Коли начальникові відділу кадрів Івану Гармашу та начальникові Першого відділу СКБ системотехніки Івану Кульчицькому доводилося вирішувати, безпосередньо у свого приятеля-товариша по чарці Чуркіна, по мені які-небудь питання режиму: допуск до секретних робіт, спецперепустки і так далі, вони, повертаючись, завжди цікавилися тільки одним питанням.

- Аркадію, скажи нам, будь ласка, яка «кішка» пробігла, колись, між тобою та Чуркіним? Ти що, у молодості, відбив у нього улюблену жінку? Такої ненависті Чуркіна, як до тебе, ми не бачили у нього - ні до кого іншого. І коли ти нам повернеш, нарешті, гроші за ресторани, у яких ми, неодноразово, вимушені були вирішувати твої питання?! Я завжди тільки посміхався та казав, що історія про це умовчує.)

Після Чуркіна начальником ВАіМ були Борис Савельєв (дуже недовго – із-за свого незлагідного характеру із керівництвом), потім Євген Іванович Петровський (ніякого родинного відношення до директора Степана Остаповича Петровському що не мав, як жартівливо кажуть - навіть не одного прізвища). З яким я працював потім багатьох років, сподіваюся ще не раз згадати його у подальшому оповіданні.

У ВАіМ я, вихований своїм батьком у комуністичних ідеалах, який вже не вірив у їх практичне втілення, але розумів необхідність партійних «корочок» для подальшого життя сина, був прийнятий до лав КПРС. Як завжди не обійшлося без курйозів. Про скандал на парткомісії у зв'язку з моїм по-батькові, я вже писав в розділі «Батько». Дві необхідні рекомендації у партію мені дали члени КПРС, учасники війни, Нугер та Гладков, А ось з третьою рекомендацією, яку мені, як людині комсомольського віку, повинен був дати комітет комсомолу заводу, сталася затримка. Секретар комітету комсомолу заводу Мишко Магін відмовився давати таку рекомендацію секретареві комсомольської організації ВАіМ. Тільки значно пізніше, через декілька років, я зрозумів, що причиною цього стало моє товаришування з майбутньою дружиною Мишка - Ліною Калінською. Буває ж таке?! І тільки втручання та тиск секретаря партійного комітету «Електрону» Генріха Михайловича Кордюкова - змусило Магіна змінити своє рішення.

І тут я не можу не розповісти про свою поїзду - молодого комуніста, конструктора нестандартного устаткування, у підшефний завод колгосп, разом з членом парткому заводу, у той час начальником гальванічного цеху Чубахою. Так, шефом, від заводу, був - Чубаха (високий, під два метри, веселий чолов'яга), а я - при ньому, щоб потім реалізувати те, що попросять підшефні. Проїшли по території села, подивилися ферми, я зафіксував прохання колгоспників. І тут голова колгоспу говорить Чубасі: «Хочеш подивитися на штучне запліднення корів?» Чубаха: «Із задоволенням!» Я ніякого задоволення від цього не чекав, але робити - нічого, поплентався за ними. Прийшли у лабораторію. Голова каже молодій симпатичній лаборантці: «А ну ко, Катериночко, - покажи шефам, як ти запліднюєш корів!» А вона, закривши обличчя руками: « Ой, Голово, ну що ви кажете?! Я дуже стидаюся!»

Проби та помилки

Першим завданням, яке я отримав від начальника відділу Лоцманова, було - спроектувати автомат для відрізки з бухти, необхідного розміру «обплетення» (що екранує дріт, металевого тонкого плетеного шлангу) скручування кінців відрізки та їх лудіння. Почувши це завдання, Малевич тільки знизав плечима, безнадійно махнув рукою, та відійшов за свій, що стояв поряд із столом начальника, кульман.

(Мабуть, і самий Костю погано розумів, яке завдання він дає, абсолютно недосвідченому, початкуючому конструктору. Такого складного нестандартного устаткування, відділ, - досі, ще не проектував). Я ж, не розуміючи складності рішення цього завдання, бадьоро «узав під козирок», та побіг за свій кульман - розбиратися. Розібрався: що таке «обплетення» - не знаю, тому не знаю і, як відрізувати його у розмір, а як скрутити кінці та їх облудити - припускаю. Так - 50% завдання майже зрозуміло – визначають: впораємося!

Спершу пішов у складальний цех, де робилася ця технологічна операція. Звернувся до дуже симпатичної технологіні цього цеху - двадцятишестирічної жінки Сусанни Павлівни Подошик, з якою потім пропрацював разом більше двадцяти років. Вона мені розповіла та показала увесь технологічний процес виготовлення «обплетень». Начебто - все зрозумів. Потім були три місяці, коли я «не їв та не спав», увесь занурений у розробку «конструкції століття». Нарешті, доповів Лоцманові, що проект готовий. Він просяв, та сказав: «Візьми креслення, підемо доповідати та погоджувати початок виготовлення до заступника головного інженера Миколи Олександровича Ванніка». Навантажений кресленнями, я разом з Лоцмановим зайшли у кабінет Ванніка та доповіли про мету приходу. Ваннік - високий худорлявий білявець, років сорока, уважно подивився, спочатку на мене, а потім мигцем на креслення, та запитав: «А що ти, Бріскіне, до цього що вже розробив?» Я чесно відповів, що це - перший мій самостійний конструкторський проект. Трохи поміркувавши, Микола Олександрович прийняв рішення: «Нехай цей проект трохи полежить, все рівно у цеху нестандартного устаткування зараз немає вільних потужностей для його втілення у життя. А потім - подивимося!» Місяця через два, я вже добре розумів, що, з таким натхненням, створена мною на папері, конструкція, ніколи, апріорі, не могла б запрацювати - там було надто багато конструктивних помилок та «ідеалістичних» рішень.

Але і надалі, разом з успішними розробками, я примудрявся допускати «дитячі» помилки. Так, наприклад, сталося із розробкою камери для випробувань телевізорів на морозостійкість, спогад про яку у мене, досі, викликає почуття сорому. Аналогічна камера була вже на львівському оборонному заводі №125 (майбутньому об'єднанні радіоелектронної апаратури). Поїхав туди, подивився. Нічого особливого: двошаровий, півтораметрової висоти, холодильник, між шарами дерев'яної конструкції якого прокладена скловата. Згори, в отвір у «стелі» холодильнику, що затикався пробкою, зовні у середину холодильника, в спеціальний металевий піддон, заливався рідкий азот, що створював наднизьку температуру у холодильнику. Все!

Але прагнення якось поліпшити конструкцію, зробити щось своє, оригінальне, змусили мене дещо змінити у своїй розробці цього випробувального агрегату. Для поліпшення естетики зовнішнього вигляду камери, я опустив піддон для прийому рідкого азоту донизу камери, а отвір для заливки зробив у нижній частині конструкції, збоку. І дуже задоволений своїми нововведеннями, запросив начальника випробувальної лабораторії заводу Калинського - прийти у наш відділ та погодити конструкцію. Калинський, що прийшов, приголомшив мене своїм першим же питанням: «А що, Аркадію, ти не знаєш, що холодне повітря має властивість не підніматися, а опускатися. Як же ми випробовуватимемо телевізор, якщо він стоїть над піддоном з рідким азотом? Холодне повітря до нього не добереться!» Сором, та й годі!

Або інший приклад. Взимку (а тоді були у Львові ще морози під тридцять градусів), вранці, водії вантажних автомашин транспортного цеху заводу, який розташовувався на вулиці Ленінградській (вул. Олени Степанівни), на місці сучасного ресторану «Для тебе» (колишнього комбінату громадського харчування «Електрон»), вимушені були довго заводити двигуни замерзлих автомашин. І Ваннік дав завдання Копчаку - зробити пристрій

для полегшення цього процесу. Я отримав завдання розробити таке пристосування. Поставив електродвигун на регульовану по висоті платформу візка, на вихідний вал електродвигуна поставив шарнір Гуку, що забезпечував три ступені свободи знаходження у просторі, пристосував до нього тримач для обертання храповику двигуна. Мав на увазі поставити два шарніри Гуку, щоб забезпечити шість ступенів свободи стикування нестандартного пристрою із храповиком автомашини, але ... забув. Це створювало труднощі для шоферів в стикуванні, та і доки пристрій виготовили - і зима кінця добігла. А наступного року про нього взагалі забули, та і транспортний цех переселився, та не був вже так на очах керівництва. Тому обійшлося без скандалу, але я те знав - про свою помилку!

А мені хотілося створити щось нове, дуже потрібне, до пари прес-автомату слюсаря Шнитка. Розробив ескіз кінематичної схеми автомату для встановлення латунних плоских штирків (тих самих, які виготовлялися на прес-автоматі Шнитка) у пластмасові фільтри блоків телевізора та їх лудіння. А таких фільтрів було у телевізорі 10-15, і, здається, по чотири штирка у кожному. Умовив Копчака дозволити мені почати розробку. Насправді, Копчак, на відміну від своїх попередників, спочатку провів імпровізовану технараду, на якій корифеї відділу схвалили ідею. Ідея автомату будувалася на трьох базових пристроях:

- для відповідної орієнтації плоских штирків-пелюстків застосовувався вібробункер (так, той самий вібробункер - моя студентська мрія);
- для встановлення штирків у плоску основу пластмасового фільтру - автоматичний поворотний, 12-ти позиційний стіл;
- установці «стоячої» хвилі олов'яного припою, яка вже застосовувалася на заводі.

Розробив конструкторський проєкт. Впродовж цього часу і Яків Малевич, та і інші конструктори, неодноразово підходили до мене, розглядали креслення, цокали язиками, та здивовано відходили. А Малевич, для якого такі автомати не були справою його спеціалізації, та відповідно, і інтересів, неодноразово повторював: «Ну, ти даєш, Аркадію! Не чекав, ні - не чекав! Дай боже, щоб у тебе вийшло!» Нарешті закінчив проєкт.

Запустили креслення у цех по виготовленню нестандартного устаткування. Більше усіх новою конструкцією зацікавився технолог цеху - Євген Петровський. Виготовлення - доручили кращому слюсареві цеху, невисокому, смуглявому Лолі (на жаль, вже не пам'ятаю імені, по-батькові цього простого, але душевного та відповідального, фахівця). Лола був напрочуд схожий, ні, не зовні, а за характером та внутрішнім змістом, - на героя актора Олексія Баталова, із кінофільму «Москва слезам не вірить», що вийшов значно пізніше.

Спочатку виготовили по моїх кресленнях вібробункер із розробленою мною (головною моєю гордістю) елементарно простою системою однозначної орієнтації штирків-пелюстків. *(Через років двадцять, я так саме захоплювався, побаченою по телебаченню, простою системою сортування картоплі у Ізраїлі. У кінці стрічкового конвеєру з картоплею, на невеликій відстані від нього, була встановлена вертикальна дерев'яна дошка. Картопля, що злітала з кінця стрічки, вдарялася о дошку та відлітала убік. Більша, і, відповідно, важча - відлітала у один бік, а дрібна, легка - у інший).* Так і в моєму випадку, штирки, насипані «навалом» в кошик вібробункеру, повинні були виходити із нього строго зорієнтованими – хвостиками уперед. Але устаткування та технології заводського цеху виготовлення нестандартного устаткування далеко не відповідали рівню виробництв, де виготовляв свої вібробункери НДС Політехнічного інституту. І Євген Петровський, і Лола довго мучилися над термообробкою круглих металевих стержнів-пружин, головній частині приводу вібробункерів, що забезпечували рух деталей по спіральній піднімаючій жолобах чаші бункеру. Ця боротьба тривала кілька місяців, але завзятість цеховиків - перемогла. І працююче диво - вібробункер, з якого, засипані у нього «навалом», штирки вилітали, орієнтовані хвостиками - тільки

вперед, був до загальної радості, для демонстрації, встановлений на столі начальника ВАіМ. А мене перевели на посаду інженера-конструктора другої категорії з окладом 120 карбованців на місяць (+ 10 крб.)

У цей час, початок 1965 року, на заводі на базі відділу АСУП був створений координаційно-управляючий центр (КУЦ) заводу, і його начальником призначений тридцятидворічний головний технолог заводу Артур Земсков. А на його місце переведений начальник ВАіМ Євген Копчак. Нашим же начальником відділу призначений - Євген Петровський. Цех був завалений, новими, терміново необхідними, замовленнями нестандартного устаткування, та подальше виготовлення мого автомату було відкладене.

«Дрімота» конструкторів

Вісім годин на день стояти за кульманом та щось безперервне творити - було неможливо. До того ж у величезному залі, де було напхано майже півтори сотні людей, завжди було дуже задушливо, - і взимку, та, особливо, влітку. Тягнуло, у прихованому від інших просторі, за кульманом - на сон, невелику дрімоту. Тому кожен робив собі перерву у роботі за своїми потребами та схильностями. Хтось по годині палив на сходовій клітині, хтось, як Мусатов, починав робити зарядку, деякі, як Яша Малевич, із закритими очима, дрімали, прямо стоячи перед кульманом, а хтось ходив на повітря по заводській території.

Я, як правило, боровся із сном - останнім з описаних методів. Одного разу, взимку, струсивши з себе підступаючий сон, вийшов із-за кульману, та пішов на перший поверх будівлі, у штампувально-механічний цех, сподіваючись, що гуркіт великих штампувальних пресів остаточно прожене це тягуче прагнення подрімати. Оскільки я був у, великої в'язки, чорному з червоним коміром, теплому, вільному светрі, та залишався усередині будівлі, то, природно, пальта не одягав. Зайшов у цех. Приходячи до тьми від гуркоту, крокую та і роздивляюся щось вдалині у приміщенні. Раптом, відчув, що хтось схопив мене за светр, так що блискавка його застібки роз'їхалася майже донизу, та тягне мене по цеху до пресу, біля якого стояв, похнюпивши голову конструктор ВАіМ - Євген Григорович Тимчишин. Людиною, що тягнула мене, виявився заступник головного інженера заводу Ваннік.

- Ось дивися, та ніколи не роби так! - кричав розгніваний Микола Олександрович. - Називається - механізував виробництво, одні витрати, а виграшу - нуль.

Як виявилось, щоб забезпечити безпеку робітника, та щоб він не сував руки у зону руху пуансона штампу, Тимчишин спроектував шиберок: робітник закладав у цей пристрій по одній плоскій квадратній заготівці майбутнього екрану фільтру, натискав на важіль, та заготівка засовувалася у зону штампу, де методом зворотного витискування, алюміній видавлюється у квадратний ковпачок екрану. Правила техніки безпеки були дотримані, а трудомісткість виготовлення залишилася на колишньому рівні. Цим і був обурений заступник головного, який продовжував гнівитися.

- Важко було спроектувати простий вертикальний накопичувач, щоб на 80% звільнити робітника?! Якщо ти вчитимешся у цих криворуких конструкторів, - вижену! - продовжував Ваннік, вже звертаючись до мене.

Я остаточно прокинувся, та бадьоро побіг до себе на четвертий поверх, дієво підштовхнутий на продовження конструкторських досягнень.

Але не завжди «дрімота» закінчувалася для мене так спокійно. Копіровщиці, у своїх нерегламентованих перервах, часто збиралися біля столу однієї зі своїх колег, та обговорювали насущні проблеми життя : одяг, приготування їжі, нічні докучання чоловіка і так далі. Одного разу, задрімавши, сидячи за кульманом, з циркулем у руці, я розплющивши

очі, побачив перед собою, поряд з дошкою кульману, натягнуту темну тканину спідниці задньої частину дуже красивої, молоденької Люди Алімової, що стояла перед моїм кульманом, схилившись на стіл іншої копіровщиці. Вона обговорювала з товарками якісь проблеми моди. Людочка - висока дівчинка, що мала яскраву східну зовнішність, дівчина з фігурою сучасних моделей, була зіркою жіночої частини ВАіМ. Ще погано міркуючи, остаточно не вийшовши із чар Морфію, я ... увіткнув гостру голку ніжки циркуля в темну тканину спідниці. Ще повезло, що не гострим довгим кінцем голки, а коротким, міліметровим. Пролунав дикий жіночий зойк, із-за своїх кульманів вискочили не лише співробітники нашого відділу, а і, частково, перебувальці робочих місць сусіднього відділу головного технолога. Що було потім - навіть не хочу описувати. Той, хто прочитає ці рядки, може сам, у міру своїх схильностей та уяви, дофантазувати закінчення цієї комічно-драматичної історії.

Знаходячись в аналогічному стан, на самому початку своєї «кар'єри» у ВАіМ, десь у березні-квітні 1963 року, я почув у частині розташування ВГТ якийсь радісний жіночий рокіт. Виглянув зі свого притулку - кульману, та побачив що молоді співробітниці ВГТ оточили, вітають і весело розмовляють з яскравою, красивою незнайомкою років двадцяти п'яти-двадцяти шести (потім, виявилось - помилився на три роки). Це була незнайома мені, десь відсутня перший місяць моєї роботи на телезаводі, - Тамара Данилівна Надоршина, дружина того самого красеня-десятикласника Едіка Надоршина, якого я побачив, дванадцять років тому - третьокласником, який розмовляв зі своєю класною керівницею Надією Сергіївною та моєю мамою у вчительській кімнаті школи.

Подружжя Надоршиних

Я вже, не раз, згадував Тамару Надоршину у своєму оповіданні, і не лише в цьому. І пов'язано це з тим, що я дійсно вважаю цю Жінку своєю «напутницею» по життю. Вже після смерті Едуарда Халіловича, я удізнався від Тамари багато, що ще вище підняло рівень моєї поваги до цього неординарного подружжя.

Але по порядку. Едік та Тамара познайомилися ще у школі: красень-школяр Надоршин, вже пару років, домагався прихильності дуже яскравою та ефектною учениці сусідньої жіночої школи №13 Тамари Шапіро. Після закінчення школи, вони обоє вирішили поступати на радіотехнічний факультет Львівського політехнічного інституту. Склали іспити: Тамара навіть дещо краще за Едіка. Але Надоршина зарахували у інститут, а Шапіро, по згаданих мною раніше, чинниках, (на радіотехнічний факультет) - ні. І тоді Едік, заявив батькам, що відмовляється вчитися у Політехніці. Генерал, вимушений був одягнути парадну форму, та поїхати до декана радіотехнічного факультету Євгена Федоровича Замори - залагоджувати конфліктну ситуацію. Тамару прийняли у інститут на радіофак.

На останньому курсі інституту, молода пара оформила таємно шлюб, та продовжувала жити кожен у своєму домі. Але усе таємне - завжди стає викритим. Під час Всесоюзного перепису населення у 1958 році, статистик прийшов додому до Надоршиних-старших. Перепис йшов по паспортах, що пред'являлися. Едіка у домі не було, тому молодший брат, Владік, пішов та знайшов його паспорт. Яке ж було здивування родини, коли у паспорті старшого сина вони виявили запис про його шлюб із Тамарою. Молоді відмовилися після закінчення інституту залишатися у Львові, та поїхали згідно направлення на працевлаштування - у Вільнюс. Але і там вони були вимушені жити окремо: Едік у чоловічому, а Тамара - у жіночому гуртожитку. Та і батьки Надоршина нудьгували, та умовляли сина і невістку повернутися до Львову. Умовили ... - на тиждень приїхати у тимчасову відпустку. На вокзалі молоду пару

Надоршиних зустрів генерал, привіз у невідомий їм будинок, та передав ключі від двокімнатної квартири. Від такого подарунку, бездомні, - відмовитися не змогли та повернулися у Львів, прийшовши працювати на телевізійний завод.

Коли я прийшов на завод, двадцятидев'ятирічний Едуард Халілович Надоршин був вже начальником відділу технічного контролю заводу, і я з ним практично не мав загальних ділових спілкувань. Але коли, у 1966 році, перейшов на роботу у відділ головного технолога, я, за змістом своєї діяльності, вже спілкувався із заступником головного інженера заводу Надоршиним. А з Тамарою Данилівною - начальником бюро матеріальних нормативів ВГТ, і поготів. Висока, темноволоса та темноока, завжди ефектна та прекрасно одягнена, Тамара завжди викликала до себе непідробний інтерес: у одних позитивний, а у інших відверто негативний. Я вже писав, у нарисах «невигадані історії», про те, що мені, і досі, незрозуміло, чому ця «гранд-дама» заводу, із абсолютно незрозумілих для мене причин, узяла шефство над вихованням тихого, сором'язливого та рудуватого молодого співробітника відділу. Ох, як важко тоді доводилося мені! . Основну тезу мого виховання, Надоршина формулювала так: «Спілкуючись, розмовляючи із жінкою, ти ніколи, ні на хвилину не маєш права розслаблятися! Інакше обов'язково потрапиш у халепу або у смішне становище».

У «невигаданих історіях»²⁰ я вже розповідав про декілька цікавих епізодів свого спілкування з парою цих цікавих людей (за наради у заступника головного інженера, на яких «перетиналися» інтереси Тамари Данилівни та мої, за несподіваний спосіб вирішення «апріорі нерозв'язуваних» питань із цією парою, за святкування Ювілею Т.Д. та ін.), - згадав ще декілька цікавих (та, по-своєму, комічних) історій.

Десь в році 1973, підписавшись - «група товаришів», мабуть, хтось із «доброзичливців» впровадження нових прогресивних, та може, на той час, не дуже ефективних (а у ряді випадків і просто збиткових) методів автоматизованого управління процесами виготовлення продукції, зокрема, телевізорів у об'єднанні «Електрон», написав клязу на адресу Ради Міністрів СРСР - про розбазарювання державних коштів на розвиток АСУП «Львів». Лист потрапив до заступника Голови Радміну СРСР Володимира Миколайовича Новікова, який наклав резолюцію: «Впродовж трьох днів розібратися та доповісти!». Генеральний директор «Електрону» Петровський, що знаходився в цей час у Москві, передзвонив на завод та доручив підготувати обґрунтовану відповідь на цю клязу, та підписаний т.в.о. генерального директора лист, післязавтра доставити йому у Москву. Це був час «міжцарству» в СКБ системотехніки: колишнього начальника вже не було у живих, а нового - ще не призначили. Командував – т.в.о. начальника СКБ - головний інженер Кудрик. Кудрик зібрав «мозкову штурмову групу» СКБ, та годинні о сьомій вечора, ми закінчили друкувати чистовик листа-відповіді. Постало питання - хто і коли повезе цей лист у Москву на грізні очі генерального. Стояла осіння дощова погода. Тому, враховуючи стислий термін, летіти, із-за можливих затримок рейсів, було небезпечно. Вирішили - необхідно завтра вранці виїхати потягом. Відомий боягуз та перестраховальник Кудрик, боячись зустрітися у такій ситуації із Петровським, зразу ж пояснив, що не може залишити без керівництва СКБ, та вирішив питання дуже просто.

²⁰ ЗЕМЛЯ, ПОВІТРЯ: ВЕСЕЛІ ВІДРЯДНІ ЗАМАЛЬОВКИ. / НЕВИГАДАНИ ІСТОРІЇ / . – стор. 30-35
<https://libruk.com.ua/users/731/zemlia-povitria-veseli-vidriadni-zamalovky-nevyhadani-istorii/>

- Їхати доведеться тобі, Аркадію (чому, саме, мені?...). Йди до Надоршина - він виконує обов'язки генерального директора, підписуй листа та уранці виїжджай.

- А ти, Крижнов, - звернувся Кудрик до начальника координаційного відділу СКБ, - у тебе є машина, - допоможи Бріскіну узяти залізничний квиток та відвези його додому, щоб виспався!

Начальник свою справу зробив, та міг спокійно йти на заслужений вечірній відпочинок.

Ми ж з Олексієм Крижновим пішли до директора об'єднання з виробництва Надоршина. Дивно, але його на роботі вже не було. Зазвичай Едуард Халілович з'являвся на робочому місці о 8 годині ранку, вдень години на півтори-дві від'їжджав додому пообідати та подрімати, а потім до 8-10 вечора спостерігав за роботою цехів у другу зміну. Мобільних телефонів у той час ще не було у світі, тому залишався тільки один вихід.

- Що ж робити, поїхали до Надоршину додому, - сказав, Олексію, я.

У Надоршиних в помешкані, я ніколи раніше не бував, але знав, де вони живуть. (До речі, і після цього, я ніколи удома у Надоршиних не був). Крижновський «Москвич-412» швидко підвіз нас до будинку директора із виробництва. Піднялися на третій поверх, подзвонили у дзвінок. Двері відкрила хатня робітниця Надоршиних - Зося, про яку я до цього начувся. Поруч гавкав маленький чорний песик, улюбленка родини Ріночка.

До речі за Ріночку. Коли вона тільки з'явилася у родині Надоршиних, я чув у кімнаті бюро матеріальних нормативів, начальником якого була Тамара Данилівна, таку розмову. Надоршина розповідала своїм співробітницям про те, що напередодні вони зареєстрували песика та отримали на нього паспорт. Хтось запитав, а кого зареєстрували господарем песика. Тамара Данилівна, із здивуванням та посміхом сказала: «Ну, звичайно Едіка! Адже в паспорті під прізвищем власника, пишеться стать собаки. А я не могла допустити, щоб під моїм жіночим прізвищем було написано – «сука». І сама залилася заразливим сміхом.

Зося повідомила, що Едуарда Халіловича удома немає, і де він - вона не знає. На питання а чи є удома Т.Д., вона відповіла, що Тамара у відрядженні та прилітає сьогодні пізно увечері. Ми сказали, що чекатимемо у машині, та пізніше заїдемо. З'їздили - мені за залізничним квитком, повернулися до 23 години, але результат був той же. Тоді я поїхав додому, сподіваючись упіймати Надоршина удома о 7-ій ранку, а потяг був о 8-ій.

Уранці о сьомій, я знову подзвонив у двері Надоршиних. Зося відкрила, та повідомила, що попередила господаря, і я можу проходити до кімнати - він там спить. Я обережно поцікавився, чи приїхала господарка. Отримав ствердну відповідь, та ... розгубився (йти у спальню?!) Що робити? Зося зрозуміла моє скрутне становище та сказала, що Едуард Халілович спить сам у вітальні, на дивані. Я, з полегшенням зітхнув, та пішов підписувати, будь йому не добрий, такий «важкий» документ.

Одного разу, мені потрібно було підписати у Надоршина якийсь документ. Прийшов на «директорський» другий поверх заводоуправління. Посмикав ручку дверей кабінету директора з виробництва - замкнуто. З цього кабінету був другий вихід у зал засідань. Зайшов у нього, посмикав ручку других дверей кабінету директора з виробництва - замкнуто. Вийшов у коридор, спрямовуючись у приймальню генерального директора, щоб з'ясувати: куди пропав директор з виробництва. Раптом двері з кабінету Надоршина відкрилися, і з них виглянув сам Едуард Халілович.

- Аркадію, ти щось хотів? - засмученим голосом, поставив він запитання.

- Підписати документ.

- Заходь! - сказав Надоршин, та після того, як я зайшов, знову закрив двері на ключ.

Підписавши документ, Едуард Халілович попросив мене ще посидіти з ним у кабінеті та поговорити.

- Ви чимось засмучені? - запитав я.

- Розумієш, ми з Тамарою, з великими труднощами дістали туристичні путівки навколо Європи, а «генерал» навідріз відмовляється відпустити мене у відпустку. Ось сиджу, опам'ятовуюся після важкої розмови з ним.

Посиділи хвилин п'ятнадцять, поговорили на сторонні теми, Надоршин почав «опам'ятовуватися», та я пішов. За пару днів зустрічаю у заводському дворі Тамару Данилівну.

- Ну, що. Тамаро Данилівно, таки довелося здавати інтуристівські путівки? - співчутливо запитав я.

- Та ти що, Аркадію?! Я сама пішла до Степана Остаповича, та за п'ять хвилин вирішила питання на нашу користь, - сміючись, відповіла Т.Д.

Петровський - любив робити різні послуги родичам людей, близьких до нього по роботі.

Як і більшість радянських керівників, великих та маленьких, Надоршин не любив прямо відмовляти у виконанні різних прохань людям, особливо близьким до нього.

Ходили чутки, що у Радянському Союзі, якщо людина, якимсь чином, особисто добиралася до члена Політбюро ЦК КПРС, то, яким би не було його прохання (що навіть вимагало порушення вимог Кримінального кодексу), - воно вирішувалася на користь цієї людини.

Коли Едуард Халілович не хотів, або не міг, з якихось причин, виконати чиєсь прохання він про це, як правило, прямо не казав. «Тягнув час», уникав прямої відповіді і так далі. Мені, за моїм характером, така поведінка кого завгодно - завжди не подобалося, але це відбувалося всюди. До Надоршина з особистими проханнями я звертався всього двічі у житті: один раз з чисто виробничого питання, а один раз - з чисто особистого.

Витративши майже пару років життя (1978-79 рр.) на боротьбу за виділення спорідненим Міністерством радіопромисловості СРСР, для проведення робіт по автоматизації технологічного проектування у «Електроні», - унікального, на той час, і гостродефіцитного автоматизованого робочого місця конструктора (АРМ-К), на останньому етапі цієї боротьби - передоплаті устаткування, я зіткнувся з непереборною перешкодою - грошей у «Електрону» у цей момент не виявилось. А фонди на це устаткування були виділені на квартал, який закінчувався (потім «пиши-пропало», починай все спочатку). Директором білоруського заводу-виробника АРМ-К була людина, яка працювала у 60-х роках головним інженером нашого «Електрону», - Бородін. Я знав, що у Едуарда Халіловича збереглися теплі стосунки із Бородіним. Тому попросив його домовитися з білоруським директором, щоб вони поставили устаткування зараз, а оплата буде у наступному кварталі. Надоршин пообіцяв подзвонити Бородіну. Але пройшло декілька днів - він не додзвонився, тиждень - він не додзвонився. Пояснював, що не може застати Бородіна на роботі. Ще через пару днів, я набрався нахабства, та подзвонив увечері Надоршину додому. Трубку узяла Т.Д., та, почувши мій голос, поцікавилася - навіщо мені потрібний Едік. Я їй почав пояснювати, але, перебивши мене, вона сказала:

- Аркадію, не сподівайся на Едуарда Халіловича у цьому питанні! Він дзвонити Бородіну - не буде. У «Електрона» зараз скрутне фінансове становище, та ніхто не може гарантувати, що устаткування буде сплачено і в наступному кварталі. І Едік не хоче підставляти себе, та псувати стосунки із Бородіним.

Все було висловлено прямо та чітко, і я був вдячний Тамарі за це.

Другий раз я звертався до Надоршина вже з чисто особистим проханням, після свого «кавалерійського» рейду, у пошуках «великих» грошей заробітку на Тюменські нафтові родовища²¹. Повернувшись з вояжу, я - безробітний, шукав місце додатку своїх сил. Вирішив, що для мене, у цій ситуації, що склалася, - краще всього поїхати головним інженером або головним технологом однієї із закарпатських філій «Електрону» (тим більше, що на двох таких філіях головними інженерами працювали колишні мої підлеглі - по бюро складання ВГТ). Звернувся по допомогу до Надоршина. Він сказав, що подумає. Час йшов, добігав кінець обмежувальний місячний термін для безперервності робочого стажу, а Надоршин нічого не відповідав. Подзвонив йому додому. Трубку знову узяла Тамара Данилівна. Почувши мене, сказала, що дуже рада моєму поверненню із «втечі на Північ», та ...

- Аркадію, що ж до твого бажання утекти на філії, то Едік вважає, що цього робити не можна. Там тебе, з твоїм характером, закарпатці відразу «підставлять» та посадять. Тому і він, і я, радимо тобі - повернутися до Шкуркіна у СКБ системотехніки. Він тебе дуже любить. І не вигадуй більше - повертайся! Поміркувавши, вгамувавши свою Гординю, я зрозумів вірність та безальтернативність поради Надоршиних.

У 1966 році ВАіМ «заїла» плинність, і мені, що постійно прагнув до чогось нового, незвіданого, стало у відділі нудно (хоча я, необхідного стійкого конструкторського досвіду, до цього часу, - ще не надбав). Під тиском, і цього почуття, та постійних домашніх нагадувань про необхідність «робити кар'єру», влітку я попросив головного технолога заводу Копчака, по старій пам'яті, забрати мене до себе у ВГТ. Євген Йосипович, навіть зрадивши, виконав це прохання.

ВІДДІЛ ГОЛОВНОГО ТЕХНОЛОГА

І ось, у липні 1966 року, я приступив до роботи на посаді старшого інженера бюро нової техніки відділу головного технолога заводу.

Бюро нової техніки

У невеликому бюро нової техніки ВГТ працювало всього шість людей: начальник бюро Іванов, старший інженер-економіст Раппопорт, старший інженер-технолог Кругляков, економіст Шпіцер, технік-технолог Оксана Процак та я – старший інженер-технолог.

Ізраїль Борисович Раппопорт та Іван Шпіцер займалися розрахунком економічної ефективності впровадження нової техніки та нових технологій на заводі, підготовкою обґрунтувань для преміювання співробітників заводу із фонду преміювання нової техніки. Тому були дуже важливими людьми для усіх, хто хотів заробити додаткову копійку до своєї

²¹ ЗЕМЛЯ, ПОВІТРЯ: ВЕСЕЛІ ВІДРЯДНІ ЗАМАЛЬОВКИ. / НЕВИГАДАНИ ІСТОРІЇ / . – стор. 66-71
<https://libruk.com.ua/users/731/zemlia-povitria-veseli-vidriadni-zamalovky-nevyhadani-istorii/>

мізерної зарплати. Одесит, Ізраїль Борисович, людина пенсійного віку із наголо голоною головою, став моїм першим вчителем у галузі обґрунтування економічної ефективності, в умовах планової радянської економіки, від впроваджених нових прогресивних технологічних методів (чи хоча б видимості ефективності нових методів). Але це, у Радянському Союзі було, часто-густо, абсолютною нормою. Для яскравішого опису характеру Раппопорта, наведу уривок з²².

Самий початок осені середини 60-х років. Досить тепло. По запыленій шумній Москві ходити пішки зовсім не хочеться. Двом, не зовсім молодим, пенсіонерам-євреям (за шістдесят с ...): старшому інженерові бюро нової техніки відділу головного технолога Львівського телевізійного заводу Ізраїлю Борисовичу Раппопорту та старшому інженерові інструментального відділу заводу Ракиті (ім'я-по батькові, на жаль, забув) - потрібно перейти площу Карла Маркса від готелю «Москва» до будівлі Держплану СРСР. Проїжджа частина вулиці - шестирядна: 3 ряди у один бік, та 3 - у інший. Поруч у шести-семи метрах - підземний перехід. На тій, іншій стороні вулиці, по краю тротуару стоять високі, у два людські зросту, щити реклами якогось фільму.

Два львівські гвардійці, обоє з животиками, обоє лисі, один - вище, інший нижче, але поширше, лінуються спуститися у підземний перехід. Починають перебігати шестирядну дорогу із московським рівнем насиченості руху транспорту!

ДАШник, що стоїть, біля готелю «Москва», помічає таке, розуму незбагненне, дійство. Сідає на мотоцикл, та переїжджає на протилежну сторону вулиці.

Пара злісних порушників теж помічає початок військових дій радянської міліції, та ретирується за рекламні щити (реклама повинна працювати!).

ДАШник починає обходити рекламні щити. Але, і ми не ликом шиті: наші люди теж починають відповідний обхід щитів! На третьому або четвертому витку, представник влади щось утямлює, та міняє напрям руху. Сторони стикаються! ... Аут!

У середині 70-х років Раппопорт вирішує переїхати до двоюрідного брата, професора Єрусалимського університету, у Ізраїль. Звільняється з «Електрону», оформляє усі необхідні документи, здає державі квартиру і Несподівано, або зовсім несподівано, у від'їзд Раппопорта втручається директор об'єднання «Електрону» із режиму - Чуркін. І Раппопорту забороняють виїзд з СРСР на 10 років, як тому, що працював з секретними (якими?!) документами, на «оборонному» Львівському телевізійному заводі. Життєве банкрутство, життєва трагедія. Я Ізраїля Борисовича бачив, напівсліпого, у кінці 90-х, який продавав квіти біля львівського Галицького ринку. До сліз, жалюгідне та гнітюче видовище.

Михайло Іванович Кругляков, худорлява людина середнього зросту, передпенсійного віку, вже намагався просто спокійно допрацювати роки, що залишилися до пенсії. Його улюбленим повчанням мені, двадцятип'ятирічному, було: «Аркадію, бачиш, я закінчую вчитися на вечірніх курсах кочегарів котелень. Буде непоганий потім приробіток до пенсії. Раджу тобі теж піти на такі курси - хіба мало що може статися у житті». І він, - для себе, виявився правий.

²² ЗЕМЛЯ, ПОВІТРЯ: ВЕСЕЛІ ВІДРЯДНІ ЗАМАЛЬОВКИ. / НЕВИГАДАНИ ІСТОРІЇ / . – стор. 21-30
<https://libruk.com.ua/users/731/zemlia-povitria-veseli-vidriadni-zamalovky-nevyhadani-istorii/>

Михайло Іванович жив із родиною: дружиною та сім'єю дорослого сина з трьох людей, - у двокімнатній малогабаритній квартирі. І скільки він не намагався добитися розширення житлової площі, - нічого не виходило. Тоді, на чергових виборах у Верховну Раду СРСР, Кругляков, прилюдно, відмовився йти голосувати за «блок комуністів та безпартійних». Його виключили з партії, та, природно, ні про яке розширення житлової площі питання вже не йшлося. Кругляков - звільнився із заводу та пішов працювати кочегаром-опалювачем.

Перемоги

Коли я перевівся у ВГТ, головний технолог заводу Євген Йосипович Копчак, неофіційно підпорядкувавши мене безпосередньо собі, поставив переді мною завдання: «Ти «вільний митець», але такий, що відповідає за координацію усіх робіт на заводі по використанню та впровадженню нових прогресивних засобів та технологій у виробничі процеси. Вперед, роби!» Я прийняв це до виконання. Тому, у приміщенні ВГТ, я з'являвся не дуже часто (на нарадах у головного технолога, при необхідності підготовки потрібних документів та креслень, нових планувань приміщень заводу і так далі). Решту часу я проводив у цехах та службах заводу. Це, природно, викликало неоднозначну реакцію деяких інших співробітників відділу, що звикли до «відсиджування» у приміщенні відділу, в т.ч. і у заступника Копчака, - полковника у відставці, Анвара Ісмагіловича Шамматова. Але, про це - дещо пізніше.

Не хочу обтяжувати читача описом усіх тих робіт, які входили у коло моїх обов'язків, - зупинюся лише на епізодах, або пов'язаних із моїм сприйняттям життя взагалі, або які вплинули на мене у майбутньому, або просто комічних.

У середині 60-х років було прийнято урядове рішення про реконструкцію Львівського телевізійного заводу. Проєктувати нові корпуси заводу (цехи, склади, приміщення управлінських та інженерних служб) було доручено Ленінградському проєктному інституту у співдружності з Львівським телезаводом.

У зв'язку з цим, у 1967 році, на заводі вирішили створити складальний цех телевізорів (так званий цех №8), у якому можна було би «обкатати» нові сучасні технології масового складання телеапаратури, перевірити спроектовані зразки високомеханізованого нестандартного устаткування та прогресивні методи організації виробництва. Був створений штаб по реконструкції цеху, на чолі із заступником головного інженера заводу Євгеном Івановичем Петровським. І «під горло» переобтяжений Копчак, щоб позбавитися від зайвого клопоту та відповідальності за технологічні проблеми, на час реконструкції передав мене повністю у підпорядкування Євгену Івановичу. Оскільки ми вже давно працювали один з одним - у нас вийшла, достатньо ефективна, спаяна команда. Але у приміщенні ВГТ я став з'являтися зовсім рідко, тільки за викликом керівництва, або із виниклих потреб. Як я вже писав, це багатьох дратувало. І заступник Копчака - Шамматов, який якраз був мною ображений у «кращих почуттях»²³, намовив секретаря комсомольської організації відділу Комарницького «прописочити» мене у стінгазеті ВГТ «Комсомольський прожектор». Одного разу зайшовши у приміщення ВГТ, я побачив яскравий, помітний, новий випуск

²³ ЗЕМЛЯ, ПОВІТРЯ: ВЕСЕЛІ ВІДРЯДНІ ЗАМАЛЬОВКИ. / НЕВИГАДАНИ ІСТОРІИ / . – стор. 2-9
<https://libruk.com.ua/users/731/zemlia-povitria-veseli-vidriadni-zamalovky-nevyhadani-istorii/>

«Комсомольського прожектору». Підійшов подивитися. З великим здивуванням та величезним роздратуванням побачив карикатуру на себе, з текстом про те, що коли усі співробітники відділу, «у поті чола», виконують виробничі завдання - старший технолог Бріскін бовтається невідомо де, та, відверто, ледарює. У перший момент я, внутрішньо, сказився, але тут же узяв себе у руки. По-перше, я розумів, що всі у великому приміщенні, спостерігають за моєю реакцією, а по-друге, розуміючи, хто спровокував це дійство, вирішив не звертати на нього уваги - бути вище за ці чвари. Але до мене підійшла Надоршина та сказала: «Аркадію, - цього пробачати не можна. Шукай спосіб помститися! Потрібно якось поставити їх на своє місце!» Сказати-то вона сказала, але що робити, я зміркувати - не міг. На наступний день, я задумливий, зустрівся у штабі реконструкції цеху з Євгеном Петровським. Побачивши мою задумливість, Євген Іванович, запитав - чи нічого у мене не сталося. Я, не маючи на увазі його підключення до допомоги мені (та і не уявляючи, як він міг би мені допомогти), з робленим сміхом розповів про вчорашню подію. І тут начальник штабу - «злетів на диби». Як це - людину, яка з ним щільно працює, хтось може звинувачувати у неробстві.

Слід уявити собі характер Євгена Петровського. Через багато років, на початку 90-х років, коли майже уся промисловість України зупинилася, колишній директор «Електрону» з філій, а потім головний інженер Жовківського заводу нестандартного устаткування Євген Петровський, людина «від сохи», пішов працювати токарем-розточувальником 6-го розряду, та прекрасно себе почував на цій робочій посаді.

Не знаю, де, як і з ким, він розмовляв, але через тиждень вийшов позачерговий «Комсомольський прожектор» із спростуванням та вибаченнями на мою адресу. Шамматов був, черговий раз, повалений, а Тамара Надоршина підійшла та сказала: «Молодець!»

Але до запуску восьмого цеху у експлуатацію, я пережив ще один, пов'язаний із штабом реконструкції, великий стрес. За десять днів до наміченої дати запуску цеху, засідання штабу прийшов проводити головний інженер заводу Микола Олександрович Ваннік. Усі, по своїх напрямках, доповіли про готовність цеху до запуску. Все було, начебто добре. Але, раптом, Ваннік поставив питання, про те, як будуть дрібні комплектуючі деталі - подаватися на робочі місця конвеєрів цеху складання? Це був шок! Усі мовчали, у т.ч. і я. Ваннік почав червоніти від злості. «Невже ви збиралися подавати комплектуючі на робочі місця сучасного показового цеху у заводській оптовій упаковці?!» - з диким обуренням, закричав головний. «Бріскіне! - звернувся до мене, як відповідального за технологічне забезпечення, злим напівшепотом Ваннік, - або до запуску цеху буде спеціалізована ергономічна тара, або ти підеш з заводу!» Головний встав, та обурений, покинув засідання. Усі мовчали. Євген Іванович, через виниклу невелику паузу, підняв голову, подивився на мене та тихо запитав: «Аркадію, що робитимемо?» Але, вже, до цього моменту, я прийшов до тями, та відповів: «Боротимемося, Євгене Івановичу!»

Швидко розробив варіанти технологічної тари (декілька типорозмірів касет для радіоламп, касети для дрібних радіодеталей - резисторів, конденсаторів та ін.)

Наприклад, касета для радіоламп виглядала як куб з дев'ятьма отворами, висотою і у розмір відповідної лампи. Залишалося вирішити питання матеріалу, з якого виготовлялися б ці касети, - легкого та швидкого у обробці. Зрозумів, що це мала б бути якась пластмаса. Але яка? Звернувся до технологіні-хіміка ВГТ, єдиною, що спеціалізувалася на пластмасах, дружини генерального директора найбільшого у Львові оборонного заводу - а/с №125 (майбутнє Львівське об'єднання радіоелектронної апаратури), Кочових (на жаль, не пам'ятаю її імені, а тим більше - по батькові). Вона порадила використати, ще маловідомий у Союзі, пінополістирол, та знайшла у Ризі людину, яка вже вміла працювати з ним. Зв'язався

по телефону з цим умільцем. Ним виявився капітан третього рангу у відставці, сорокап'ятирічний вірменин на прізвище, мабуть, Мартиросян. Він погодився приїхати у Львів, та виготовити необхідний комплект тари. Надіслав креслення форм для «запікання» касет тари з пінополістиролу, та попросив знайти мішок пінополістиролу, великий бак-«виварку», і потужну газову плиту для нагрівання води у цьому баці-виварці. За один день у інструментальному цеху заводу зробили необхідні форми для виготовлення тари. Знайшли і бак, і необхідну газову плиту. Але де узяти пінополістирол? Пішов, «на уклін», до начальника відділу постачання «Електрону» Михайла Михайловича Вітебського. Той, вислухавши мене і подумавши, подзвонив начальникові ВМТС. знову ж таки, а/с №125, у якого знайшовся, про всяк випадок – «про запас», якраз один мішок невідомого матеріалу - пінополістиролу.

Як тут не згадати відомий радянський анекдот. Йде війна між Радянським Союзом та США. Президент США Картер зв'язується телефоном із Генсеком ЦК КПРС Брежнєвим та каже.

- Пане Генеральний секретарю! За даними нашої розвідки у вас залишилися тільки дві балістичні міжконтинентальні ракети, а у нас - сім. Тому пропоную вам - здаватися!

- Пане Президенте! - відповідає Брежнєв, - почекайте декілька годин. Ми тут розберемося та передзвонимо.

Через чотири години, Брежнєв дзвонить Картеру.

- Пане Президенте! Ми розібралися та виявили на складах у Новосибірську, - ще десять невраховані ракети, що завалилися там. І доки у нас такий порядок - ми непереможні!

Приїхав Мартиросян, та за три дні, у дворі цеху нестандартного устаткування, «зварив у окропі» необхідний комплект спеціалізованої тари. Так що, за день до запуску цеху, на засіданні штабу, я доповів та продемонстрував Ванніку та іншим членам штабу, вже доставлені у заготівельно-комплектувальний цех, зразки цієї злощасної спеціальної тари. Задоволений головний сказав: «Виходить - можеш, коли дуже хочеш. Спасибі! Я тобі цієї перемоги ніколи не забуду!» І дійсно, доки Микола Олександрович працював у об'єднанні «Електрон», я завжди відчував його підтримку.

Одним з напрямів моїх обов'язків у ВГТ було освітлення технологічних досягнень «Електрону» на телебаченні, в пресі, в доповідях керівництва заводу, на різних виставках і так далі Так для розповіді, на телебаченні, про нові прогресивні технології, згаданого вище складального цеху №8, був знятий спеціальний документальний фільм. Для образу «обличчя цеху», я вибрав наймолодшу чарівну білявку, монтажницю складального конвеєра модулів телевізора (звичайно, не пам'ятаю її імені), та операторська камера, під час розповіді за цех, увесь час зверталася до її милого обличчя. Зустрічаючи її потім, багатьох років, на території заводу, попри те, що вона мене не упізнавала, мені завжди, від спогадів про колишні трудові досягнення, ставало на душі якось тепліше та затишніше.

Поразки?

Десь у році 67-му, мене по радіотрансляційному зв'язку заводу, терміново викликали у приймальню директора. Виявляється, готувалася книжка директора заводу С.О.Петровського та голови облпрофспілки Георгія Пижика (третьої по рангу людини у керівництві області: перший секретар обкому партії, голова обласного виконкому, голова облпрофспілки), про досягнення колективу Львівського телевізійного заводу. І для підготовки розділу про технологічні досягнення телезаводу визначили мене. Готували

книжку у Львівській філії інституту економіки АН УРСР. Відповідальними за підготовку книжки у Інституті були молоді вчені: кандидат економічних наук Петро Біленький та кандидат фізико-математичних наук Леонід Сердюк. Мене прямо у приймальні і познайомили з ними.

Петро Юхимович Біленький, майбутній доктор економічних наук, професор, з яким я подальші роки приятелював, на початку 2000-х років був науковим керівником кандидатської дисертаційної роботи майбутнього прем'єр-міністра України Дениса Анатолійовича Шмигала.

Леонід Сердюк, людина з прекрасною головою, фахівець з математичного моделювання економічних процесів, - у подальшому, років сім, пропрацював зі мною у Інституті інформатики та управління «Електронум». На жаль, мав жахливу людську слабкість - пив, та, кінець кінцем, остаточно спився.

В цей же час, на завод прийшла впроваджувати, нове віяння у економічній науці, - мережеві графіки, група співробітників Інституту економіки : Зінаїда Пижик, дружина Георгія Пижика, Анатолій Франко та яскрава рудоволоса аспірантка Шевандіна.

Зінаїда Пижик, керівниця цієї групи, дуже мила молода та привітна жінка, відразу викликала у мене почуття співпереживання за доручену їй справу, та я із задоволенням допомагав їй складати та впроваджувати на заводі ці графіки.

Про одне з подальших відряджень з приємним та інтелігентним Анатолієм Франком, я вже розповідав²⁴.

А ось, у підтвердженні того, що ніхто не знає за те, що можливо відбудеться з ним у майбутньому, взагалі, про тлінність людського існування, не можу не розповісти на прикладі трагічної долі, здавалося б, успішної, родини Пижиків.

У другому десятилітті ХХІ століття, знаходячись вже на пенсії, я двічі в тиждень, у середу та суботу, постійно ходив на ринок, до однієї і тієї ж молочниці, за прекрасним смачним сиром. Оскільки у неї завжди, до її приїзду о 8-ій ранку, утворювалася черга, то намагався прийти раніше. І постійно зустрічався у черзі, з таким же «розумним», як і я, літнім, децю старшим за мене чоловіком. Чекаючи молочницю, ми з ним стояли та розмовляли на різні теми, і звичайно, в основному, на політичні теми сьогодення. Не у всьому сходилися у судженнях, але антагонізму - не виникало. Мене увесь час турбувала думка, що мій співрозмовник мені когось дуже нагадував. Нарешті, зрозумів кого - Георгія Пижика. Здивувався, як ця людина була схожа на колишнього владного завідувача відділом оборонної промисловості обкому партії, а потім голову обласної Ради професійних спілок. Але вирішив - може хтось з родичів. Потім, раптом, мій постійний ринковий співрозмовник перестав з'являтися. Почала приходити його дружина, - мила літня жінка на милицях з рюкзаком за плечима. У цей рюкзак я, або молочниця, допомагали їй складати склянки із сметанною та сир. Жінка розповіла мені, що у чоловіка інсульт, і він, насилу, тільки з її допомогою, може лише іноді, вийти на свіже повітря. Більше у них родичів - немає. Одного разу, допомагаючи жінці укласти банки, молочниця, звертаючись до неї сказала: «Пані Зіно!». І тут до мене дійшло, що мій багаторічний минулий співрозмовник - був сам Георгій Пижик, а ця жінка-інвалід - його дружина, та моя давня знайома Зінаїда Пижик.

²⁴ ЗЕМЛЯ, ПОВІТРЯ: ВЕСЕЛІ ВІДРЯДНІ ЗАМАЛЬОВКИ. / НЕВИГАДАНИ ІСТОРІЇ / . – стор. 35-41
<https://libruk.com.ua/users/731/zemlia-povitria-veseli-vidriadni-zamalovky-nevyhadani-istorii/>

Прийшовши додому, подзвонив Надоршиної, розуміючи, що вона повинна знати Пижиків, щоб розповісти цю страшну історію. Виявилось, Тамара Данилівна все знала: Пижики разом з нею вчилися на одному курсі радіофаку Політехніки, та розповіла, ще жахливіші, деталі їх життя. Їхня єдина дочка, художниця, зв'язалася з поганою компанією людей вільних професій, та, багато років тому, трагічно загинула. Наочний приклад – «багаті» теж плачуть»!

А ось, що стосується доповідей керівництва, деякі розділи яких, по своєму посадовому положенню повинен був писати я, у мене не завжди виходило. Микола Олександрович Ваннік повинен був на Координаційній Раді міністерства доповідати про передові технології, які використовувалися на «Електроні». Викликав мене та доручив написати основи цієї доповіді. А писав я такими ж складними та довгими реченнями, як пишу зараз ці спогади. Ванніку перший варіант доповіді - не сподобався. «Розумієш, Аркадію, - я не можу читати цю доповідь з папірця. Це просто - непристойно. А говорити без нього, цими довгими, заплутаними реченнями, - я теж не можу. Просто їх неможливо запам'ятати. Так що зроби доповідь - по-армійські, короткими, чіткими, «рубаними» висловами!» Пішов, переробив, але великого успіху не добився, - я просто писати інакше не вмів. Після третього або четвертого разу переробки доповіді, Микола Олександрович, бачачи, що успіху зі мною він не доб'ється, махнув на мене рукою, та відпустив. А я, тільки через років двадцять, навчився, при необхідності, писати доповіді конспективно, чітко виражаючи думку п'ятьма-шістьма словами, які легко запам'ятовувалися.

Займався я і розробкою планувань розміщення служб заводу. Згадується комедійний епізод з цієї сфери моєї діяльності, що привів головного інженера заводу у край здивування, а потім - у виключно веселий стан. У процесі реконструкції заводу, на існуючих виробничих площах, що звільнилися, у старому заводському корпусі, було вирішено розмістити - поліклініку «Електрону». Треба було розробити планування розміщення лікарських кабінетів цієї поліклініки. Пішов до головної лікарки поліклініки, молодої інтересної тридцятирічної жінки на прізвище Эльгурт. Середнього зросту, брюнетка, з прекрасною фігурою та чарівними очима, яка нещодавно прийшла на завод, - цікавила у той час увесь чоловічий колектив керівництва заводу. На молодого двадцятип'ятирічного старшого технолога, що далеко не входив у це високе керівництво, спілкування з цією неординарною молодою панію, не могло не зробити такого ж «згубного» впливу. Ми сіли із Эльгурт визначати кількість та розміщення лікарських кабінетів. Нам тільки заважали представники керівництва заводу, що постійно заглядали у кабінет головлікарки, та цікавилися, коли вони можуть прийти на особистий лікарський прийом. Заступник директора заводу з капітального будівництва (невисокий п'ятдесятирічний та дуже симпатичний чоловік) Маркопольський навіть посидів хвилин 15 у кутку кабінету, але переконавшись, що наша ділова бесіда затягується, - був вимушений піти. Я ж, більше милуючись обличчям цієї інтересної жінки, чим ескізом планування, «нарізував» на кресленні порожнього плану виділеного приміщення - лікарсько-процедурні кабінети та службові приміщення. Закінчили, пішли до Ванніка - затверджувати ескіз планування. Подивившись на ескіз, Микола Олександрович підняв на мене здивовані очі. Продовжуючи бути під чарами красуні, я не розумів здивування головного. Ваннік, щось зміркувавши почав сміятися. Тоді я серйозно поглянув на креслення. О боже! Усі перегородки кабінетів ділили простір поліклініки не по простінках, а уперек зовнішніх вікон будівлі! Напевно більшої ганьби, від своїх службових діянь, я не випробовував ніколи в житті!

І ще один напрям своєї діяльності у ВГТ - організація експозицій технологічного розділу галузевих та міжгалузевих виставок. Окремі цікаві моменти, та, у ряді випадків, комедійні ситуації цього процесу, я вже описував²⁵.

Але удома я знаходився під постійним гнітом вимог (не відвертих, але постійно літаючих у повітрі) родини дружини до моєї робочої кар'єри. Одного разу прочитав у газеті оголошення про те, що Львівське відділення Інституту економіки АН УРСР шукає фахівця на посаду заступника директора Інституту із загальних питань. Я погано розумів сферу діяльності цього посадовця, але все ж – заступник директора ...! Це явно вирішувало, хоч би на якийсь час, домашні проблеми. Пішов на співбесіду до директора філії - Михайла Тимофійовича Мелешкіна. До того самого Мелешкіна, який був начальником Виробничого управління Львівського Совнархоза (у якого П.С.Розенберг - працював заступником), що зайняв місце заступника Голови Раднархозу, що звільнилося після звільнення А.І.Дубини.

(Колись Петро Самойлович розповів мені комічну історію одного з виступів Мелешкіна з доповіддю «Дострокове освоєння виробничих потужностей на підприємствах Львівського Раднархозу» на нараді керівників підприємств цієї Ради. Починаючи доповідь Михайло Тимофійович (якого дочка Дубини, «заочі», називала Нахабо Тимофійовичем), замислившись, почав його так: «Ми зараз розглянемо питання передчасного (!) освоєння потужностей підприємств»).

Оскільки Мелешкін, і в подальші роки, був у дуже добрих стосунках із Розенбергом, то він добре знав і мого батька. Мелешкін прийняв мене, вислухав, розпитав про мої спрямування на роботі у «Електроні», подумав та сказав, що для роботи заступником директора із загальних питань - у мене досвіду замало. А ось старшим науковим співробітником - він мене, із задоволенням візьме у Інститут. Гарантує, що впродовж трьох років - я захищу кандидатську дисертацію. Я замислився. Але тут Мелешкін додав, що для цього Інститут повинен покинути мій молодший брат: «Двох Бріскіних для Інституту буде - забагато!» А брат працював аж старшим техніком у Обчислювальному центрі Інституту, начальником якого був Мишко Нудельман. Будь-які роздуми у мене відразу відпали, та я, подякувавши Мелешкіну за (таку «царську») пропозицію, та, попередивши, що мені потрібний час на роздуми, розкланявся та пішов. І тут же забув про своє безславне бажання зайняти місце керівного працівника. (Заступником директора цього Інституту стала моя знайома, що була колись секретарем деканату вечірнього факультету Політехніки - Ніна Савчук, про яку я вже раніше згадував. І потрібно визнати - дуже ефективним та успішним заступником директора із загальних питань). За два тижні мені подзвонив батько: «Дзвонив Петро (Розенберг) та говорив, що йому подзвонив Мелешкін. Він дивується, чому ти не йдеш до нього. Адже, говорить - він тобі зробив якусь цікаву пропозицію. Ти дійсно із Мелешкіним зустрічався?» Коли я, сміючись, розповів батькові за свій похід та результат, - посміялися вже ми обидва.

Нерегламентовані перерви

У рідкісні моменти відсутності термінових справ, я «стирчався» по приміщеннях ВГТ. Найчастіше любив проводити, ці короткі проміжки відпочинку, у кімнаті бюро

²⁵ ЗЕМЛЯ, ПОВІТРЯ: ВЕСЕЛІ ВІДРЯДНІ ЗАМАЛЬОВКИ. / НЕВИГАДАНИ ІСТОРІЇ / . – стор. 9-11
<https://libruk.com.ua/users/731/zemlia-povitria-veseli-vidriadni-zamalovky-nevyhadani-istorii/>

матеріальних нормативів. Молоді та інтересні жінки бюро (абсолютна більшість яких - була старша мене за віком) мені завжди були приємні, цікаві та миттєво розслабляли.

Начальник бюро - Тамара Данилівна Надоршина - цікава, дотепна, досить сувора до свого жіночого колективу пані, викликала у мене тоді тільки почуття глибокої поваги і шанування (я тоді ще не відчував ні у собі, ні в ній - почуття великої дружби, яке, на щастя для мене, потім продовжилося на багато років).

Дуже милими та цікавими жінками були і співробітниці бюро : Ніна Шаталова, Світлана Мінкіна, Людмила Воронова, Фаїна Глазман та зовсім молода Галя Шевченко.

Відразу згадалося, як я уперше побачив Фаїну Глазман. Перший раз, у 1963 році, прийшовши обідати у заводську їдальню, я побачив, молоду тридцятирічну жінку, що входила у їдальню, з рубенсівськими (чи, як кому подобається, рембрандтівськими) формами фігури. У бік неї, яка тоді працювала інженером у бюро раціоналізації та винахідництва, - середнього зросту, яскравою, «фігуристою» та красивою жінку відразу обернулися голови всіх, що обідали, як чоловіків, так і жінок. Тільки погляди їх були абсолютно різні!

Одного разу входячи, до кімнати бюро матеріальних нормативів (БМН), я почув, як Фаїна розповідає своїм товаришкам, що її шістнадцятирічний син збирається вже одружуватися. Досить безглуздий, але упевнений в тому, що дуже дотепний, я заявив: «Фаїно, не дозволяй йому цього робити! Адже я до бабусь - не залицяюся!» Усі засміялися, у т.ч. і Фаїна. І тільки через років двадцять я зрозумів, наскільки недоречним та образливим був для жінки цей жарт молодого бовдура, - адже вона була на десять років старша за нього. Я, що перечитав кілька разів повне зібрання творів Оноре де Бальзака, якимось не дуже підсвідомо розумів, що середній «бальзаківський» вік жінки, - не від сорока до п'ятдесяти (як всюди вважається у тієї, що читає, і, що не дуже читає, публіки), а від тридцяти - до сорока!

Розповім ще одну історію моєї розваги з цим, оригінальним у своєму роді, колективом. В ті роки, порнографічна література (на відміну від сьогоденного стану) була дуже рідкісним явищем у Радянському Союзі. Але траплялися окремі випадки її дуже приховуваної появи у деяких колах радянського суспільства. Так було і з твором, який приписується «радянському» графу Олексію Миколайовичу Толстому, - «Відплата». У 60-х роках цей твір, раптом, потайно, почав поширюватися у колах радянської «інтелігенції». Вже не пам'ятаю, хто мені його дав проглянути, але я цей твір мигцем колись перегортував. І ось заходжу одного разу до кімнати БМН, коли Надоршиної там не було, та бачу розчервонілі обличчя жінок. Запитую - що сталося? У відповідь тільки хіхикання та лукаве переглядання між собою. Мене це зацікавило, але наполягати на відповіді я не став та пішов. Зайшов через декілька годин - у бюро та ж сама атмосфера. Наполегливо запитав - у чому ж справа. Відповіли, що з цікавістю обговорюють нову книжку. Від питання: як називається книжка - м'яко пішли. На моє прохання - розповісти, про що ця книжка, хіхикаючи, виклали абсолютно тривіальну фавулу. Я відразу зміркував, що йдеться про «Відплату». І миттєво виникла ідея розіграшу. Три дні я приходив у бюро, та, з безневинним виглядом, домагався, від, підморгуючи одна одній, жінок, що ж так зацікавило, у цьому, викладеному ними самими мені, абсолютно нецікавому творі. Зрозумілої відповіді не отримував та йшов, під супроводжуючими мене їх глузливими поглядами. На четвертий день - розповів розігруємію команді, що «Відплату» - читав задовго до них, та виходив з кімнати, вже під супровід у слід, абсолютно розгублених та обурених поглядів

Але в решту часу, я досить інтенсивно працював.

Техбюро складальних робіт

У березні 1968 року, Копчак, як я думаю, тільки у зв'язку з обмеженістю свого вибору, перевів мене на посаду начальника технологічного бюро складальних робіт ВГТ. І тут закінчилося моє життя – «вільного митця», що працював собі на втіху та згідно своїх спрямувань. Взагалі, головний технолог та його служба, на будь-якому заводі, є «собаками для биття». Що б не траплялося у виробничому процесі виготовлення продукції, як правило, крайнього завжди знаходять у службі головного технолога. Тому нова робота, хоча і з кар'єрним зростом, не була для мене – «медом». З ранку до вечора я носився по складальних цехах заводу, усуваючи, разом з цеховими технологами, постійно виникаючі «збої» технологічного процесу. Розповім тільки про один, для мене дуже повчальний, епізод цієї роботи.

Мене викликав, у основний складальний цех, начальник цього цеху Іван Данилович Шагов.

Іван Данилович - 55-річний чоловік, людина владна та жорстка, колишній технічний керівник однієї з розігнаних артілей промкооперації, але завжди успішний у керівництві основним виробничим підрозділом «Електрону». Як і багато інших людей з таким характером, страждав запоями. Вони траплялися у нього раз у 7-10 місяців у році. І тоді С.О.Петровський, який Шагова надзвичайно цінував, шукав його, усіма доступними методами та способами, «на усіх залізничних станціях» Європейської частини Радянського Союзу. Знаходив, «упорядковував», та відправляв у цех, забезпечувати стабільний випуск телевізорів.

Я представ перед грізні очі начальника цеху. Піднявши на мене очі, він рикнув: «З-за тебе завтра зупиниться випуск телевізорів у цеху. Ти, з твоїми шмаркачами-співробітниками, заклав такі норми витрати припою на місяць, що вже сьогодні, 20-го числа - місячний ліміт закінчився. Відділ матеріально-технічного постачання відмовляється видавати цеху припой понад ліміту. Вирішуй питання, інакше ...!» Засмучений, понісся до себе у бюро - розбиратися, у чому причина скандалу. Розібрався: один з новеньких молодих співробітників, заклав у карті технологічного процесу, занижену у два рази цифру витрат припою на одну операцію. Дещо зляканий ситуацією, що створилася (де ж ВМТЗ візьме недостатній припой?), пішов до своєї «палички-виручалочки» Надоршиної. Вона посміялася з моїх жахів, та доручила, комусь зі своїх співробітниць, терміново збільшити у два рази заводський норматив витрати припою для складальних цехів. Виявляється, у Радянському Союзі існували два види нормативів витрачання товаро-матеріальних цінностей : заводські та зведені. Заводські - затверджувалися головним технологом заводу на підставі розроблених карт технологічних процесів, а зведені - міністерством. Між ними існував, природно, розрив, - у зведених нормах збільшений іноді до 40%. (Саме у цьому і полягало мистецтво заводських служб, які розробляли зведені нормативи та забезпечували їх затвердження у міністерствах). Нарешті я зрозумів, на базі чого у Радянському Союзі, створилася величезна маса, так званих – «несунів» державної власності. Вони пронизали усі верстви радянського суспільства, від простих робітників та колгоспників, до вищих чиновників держапарату. Інакше, не було б можливості розкрадати державу, в основу якої був покладений плановий принцип господарювання, із завжди жорстко (!?) регламентованими процесами його управління.

Великий вплив на мої погляди та розвиток самосвідомості, зробили наради у керівників «Електрону». Наведу лише один приклад. Ще під час моєї роботи у бюро нової

техніки ВГТ, на нараді у директора заводу Степана Остаповича Петровського повинне було розглядатися питання технологічного забезпечення, що входило у коло моїх посадових обов'язків. Копчак, про всяк випадок, «прихопив» із собою, на цю нараду, і мене. Першим питанням на нараді розглядалися якійсь пропозиції доопрацювання конструкції телевізора. Доповідав головний конструктор заводу Чемеркін. Оскільки я був досить далекий від радіоелектроніки, та мало що розумів тоді у цих питаннях, то не дуже прислухався до доповіді та її висновків. Вочевидь, помітивши це, Степан Остапович, після закінчення доповіді сказав: «Ну що ж, переходимо до обговорення. Прошу кожного з присутніх висловити свою думку з питання, що доповідалося. Розпочнемо з наймолодшого з присутніх. Бріскіне, що Ви скажете за запропоновані Чемеркіним удосконалення?» Мій шок важко передати словами! Але на все життя запам'ятав: на будь-якій нараді, з будь-якого питання, - необхідно постійно, щохвилини, працювати головою, та добре працювати!

Степан Остапович Петровський

Я не часто особисто зустрічався із Степаном Остаповичем, але те, що я бачив та чув про нього, викликало у мене почуття глибокої поваги.

Петровський Степан Остапович - український радянський промисловий діяч. Створив потужний, найбільший у СРСР та Східній Європі науково-виробничий комплекс з виробництва кольорових телевізійних приймачів. Розроблені на «Електроні» уніфіковані моделі телевізорів - стали базовими для усіх телезаводів СРСР. Створений С.О. Петровським Науково-дослідний інститут телевізійної техніки - став головним у Радянському Союзі з розробки кольорових телевізорів. Очолюваний ним, Львівський телезавод першим випустив серійний кольоровий телевізор, з цифровою обробкою сигналу, перший телевізор на моношасі. Об'єднання виготовляло електроніку для військово-промислового комплексу, цивільної авіації та космонавтики. Спільно із Інститутом кібернетики АН УРСР, «Електрон» став піонером у галузі створення автоматизованих систем управління підприємством (АСУП «Львів»), впровадженою як стандарт у ряді галузей промисловості СРСР²⁶.

Їх були три брати Петровських, що народилися та вирости у невеликому заповідному урочищі. Усі троє стали самодостатніми та успішними людьми. Костянтин Петровський, Герой Радянського Союзу, танкіст, заступник Командувача Прикарпатським військовим округом. Здається, Григорій (?) - начальником Львівського обласного управління місцевої промисловості. А про успішність Степана Остаповича – коротко вже написано вище.

У 1945-58 роках Степан Остапович працював директором, заступником директора кількох львівських підприємств. Десь у 56-57 роках, проти заступника директора шкіряного заводу С.О.Петровського порушили кримінальну справу з його ймовірної халатності при розкраданні держвласності на цьому заводі. Посадили у СІЗО. Поки велося слідство, у родині Степана Остаповича сталася трагедія - загинула, приймаючи ванну (для підняття низької температури у ванній кімнаті - був включений електронагрівач, який випадково «замкнув» на металеву ванну). Брат-генерал, під своє особисте поручення, привіз

²⁶ ЗЕМЛЯ, ПОВІТРЯ: ВЕСЕЛІ ВІДРЯДНІ ЗАМАЛЮВКИ. / НЕВИГАДАНИ ІСТОРІЇ / . – стор. 9-11, 35-41
<https://libruk.com.ua/users/731/zemlia-povitria-veseli-vidriadni-zamalovky-nevyhadani-istorii/>

підслідного на кілька годин на похорон дружини. Врешті-решт, звинувачення проти Петровського, у зв'язку з відсутністю складу злочину, - було знято.

(Цікава деталь, що характеризує характер директора телезаводу Петровського; на заводі, у свій час, на посаді начальника механо-штампувального цеху працював Пчелкін, сусід по камері Степана Остаповича у СІЗО). Як мені розповідав А.І.Дубина, що працював заступником Голови Львівського Раднаргоспу, коли він, у 1958 році, запросив до себе С.О.Петровського, та запропонував йому посаду директора телевізійного заводу, Степан Остапович, від емоцій, що наринили, заплакав прямо у нього в кабінеті.

За розповідями очевидців, у перші роки свого директорства емоційний Петровський, закликаючи робітників для виконання місячного плану, - вийти у вихідний день на роботу, топтав прямо у цеху свій капелюх, і видавав цехам наднормативні об'єми спирту. Але план завод стабільно виконував.

Надалі, Степан Остапович приділяв і велику увагу побутовій сфері життя колективу об'єднання. Для робітників та інженерів об'єднання були побудовані: прекрасна база відпочинку у Одесі – «Чорноморка», база суботньо-недільного відпочинку в Винниках, під Львовом, житлові мікрорайони (Рясне-1 та Рясне-2 у м. Львові). Велику допомогу надавало об'єднання «Електрон» лікарському терапевтичному відділенню п'ятої міської лікарні Львова, яке очолювала друга дружина Степана Остаповича. Але, у «сплату» за це, терапевтичне відділення, фактично, стало стаціонаром лікування працівників заводу.

На столі генерального директора «Електрону» завжди стояла табличка, обернена лицьовою стороною до відвідувачів кабінету : «Хто хоче виконати важке завдання - шукає шляхи його виконання! А хто хоче ухилитися від такого завдання - шукає обґрунтування неможливості його виконання!»

Малоосвічений сільський хлопець Степан Петровський, постійно працював над підвищенням свого загальноосвітнього, технічного та культурного рівня. І не тільки свого, але і найближчих своїх співробітників. Характерний приклад такої його роботи я вже описував²⁷.

Зупинюся ще на одному з досить яскравих епізодів його поведінки у напрямі виховання молодого покоління. Об'єктом цього епізоду став, окрім своєї волі, - я. Але як тонко, не зачіпаючи моєї особистої самолюбності, генеральний директор провів цю виховну роботу!

Час від часу, я запускав вуса. Не сучасні, з опущеними донизу кінцями, а лихі, із закрученими кінчиками вгору, або прості - надгубні. При волоссях на голові, що потемніли із віком, яскраво рудо-солом'яні мої вуса завжди різко виділялися на обличчі.

Спочатку, коли вони відростали, справлялося враження, що це брудно у мене під носом. Тому одного разу, відрощуючи, у черговий раз, вуса, я вирішив відразу усунути цей недолік «на кореню» - пофарбувати вуса, що тільки почали відростати, фарбою дружини для волосся кольору «червоного дерева». У п'ятницю увечері, коли мився у ванні, зробив цю операцію. На ранок, тільки прокинувшись, відразу пішов на Галицький ринок за продуктами. Купуючи їх, звернув увагу на деякі здивовані погляди продавщиць. Ну що ж - буває! Вийшов з ринку близько дев'ятої, яскравого сонячного, ранку. Поряд із ринком знаходилася довга, заклена в усю висоту цокольного поверху, промтоварна крамниця. Вона відкривалася всього

²⁷ ЗЕМЛЯ, ПОВІТРЯ: ВЕСЕЛІ ВІДРЯДНІ ЗАМАЛЬОВКИ. / НЕВИГАДАНИ ІСТОРІЇ / . – стор. 2-9
<https://libruk.com.ua/users/731/zemlia-povitria-veseli-vidriadni-zamalovky-nevyhadani-istorii/>

за хвилин п'ять-десять. Раптом, усі продавці крамниці кинулися до зовнішньої скляної вітрини, почали сміятися та показувати один одному на мене руками. Я зміркував, що зі мною щось - не так! Прийшов додому, поглянув у дзеркало, і ...! Мої вуса червоніли на обличчі, як гордий прапор корабля, що переміг у морській битві. Через хвилину, у черговий раз, вуса були поголені.

Десь у році 75-му, до мене зайшов начальник Обчислювального центру СКБ системотехніки Олег Корольов з проханням, у зв'язку з відсутністю секретаря партбюро СКБ, Олексія Крижнова, підписати заяву з прийому на роботу нового співробітника. (В ті роки існував порядок, що усі кадрові питання узгоджувалися із секретарем первинної партійної організації, а я був заступником секретаря партбюро). Узяв у Корольова анкету нового співробітника : тільки що закінчив Львівську політехніку, інженер-програміст з грузинським прізвиськом - Симон Осіашвілі. Поглянув на фотографію - симпатичний молодий хлопець з чорною, «вівцевою» шевелюрою, що яскраво виділялася на голові. Візуючи, сказав Корольову: «Ти хоч відправ його підстригтися, нарветься на Петровського, - клопоту не оберемося». Корольов, сміючись, відповів: «Ти б і сам зголив свої яскраві вуса, а то Генеральний і цього не любить!»

Так, це був той самий, згодом всім відомий та улюблений у Радянському Союзі, поет-пісняр - Симон Осіашвілі, що написав більше 500 пісень. Він пропрацював у СКБ декілька років, одружився з молоденькою та симпатичною економісткою Обчислювального центру Ніночкою Кузнєцовою (про що його офіційна біографія у Інтернеті умовчує), потім розійшовся, та поїхав поступати у московський Літературний інститут ім. О.М.Горького. Мені колись розповідали, що навчаючись у цьому інституті, він бідував, та, щоб прогодуватися, працював одночасно - двірником. Першу пісню – «Життя» (музика В.Мигулі) виконала Софія Ротару. У подальшому його пісні увійшли до репертуарів А.Пугачової, М.Караченцева, М.Боярського, І.Алегрової, В.Добриніна, Т.Гвардцителі, М. Шуфутинського та ін.

А за два тижні проходив партійно-господарський актив об'єднання «Електрон». Як завжди, для забезпечення наповнення великого нового актового залу «Електрону» в «учбовому корпусі» заводу, туди зігнали інженерні служби. Чекаючи початку, ми з Корольовим стояли біля вхідних дверей у зал. Недалеко юрилися, які сподівалися ще «ушитися», молоді інженери Обчислювального центру СКБ, у т.ч. і Симон. З'явився Степан Остапович Петровський, який спрямовувався до залу. Усі підтягнулися. Проходячи повз нас, Степан Остапович на мить призупинився, зіщуливши очі, подивився спочатку мені в обличчя, потім озирнувся навкруги, побачив Симона, гмикнув та пішов далі.

- Давай посперечаємося, - весело звернувся Корольов до мене, - по кому проїдеться Генеральний? По тобі, або по Осіашвілі?

- Та не хочу я сперечатися! - відмахнувся я, дещо пригнічений зустрічю з Петровським.

Партгоспактив йшов тихо та спокійно. Але ось на трибуну вийшов генеральний директор. Я задалегідь опустил голову, готуючись, незабаром, почути своє прізвиське та «дифірамби» у свою адресу. Закінчивши критикувати недоліки у виробничій роботі об'єднання, Генеральний перейшов до питань виховної роботи з молоддю. «Ви подивитесь як вони - ці молоді, та і не зовсім молоді люди, - одягаються. На молодих дівчаток іноді незручно дивитися. А молоді чоловіки?! Їх зачіски, распатлані та недоглянуті, а одяг - іноді викликає просто здивування!» - говорив Генеральний. І продовжив: «Ви знаєте, у мене є син - Юрій. Капітан-лейтенант, служить на підводному човні Балтійського флоту. Так от, приїхав він до мене у відпустку. І я бачу: відростив собі такі ось вусища. А вони у нього - руді-руді. Я йому

сказав - поголити негайно! І він – поголив». Припало і мені, у черговий раз, поголити свої руді, але солом'яно-руді, вуса.

Написавши ці рядки - відразу згадалася розповідь батька про один епізод військового його життя відразу після закінчення Другої світової війни. На нараду до якогось високого армійського керівництва - генерала, запізнився знайомий батька - майор-юрист на прізвище Гофман. Між ним та генералом стався такий діалог.

- Чому запізнився, майоре?! - обурено запитав генерал.
- Прошу вибачення, товаришу генерале-майор! Годинник відстає! - пробелькотав той, що запізнився.
- Так викиньте, майоре, Ваш годинник - до біса! - закричав генерал.
- Виконую, товаришу генерале-майор! - відрпортував бравий юрист, зняв з руки годинник, та викинув його у вікно.

При цьому Степан Остапович був типовим представником радянського партійно-господарського апарату управління. З тими ж самими методами, і з тими ж недолікам та чеснотами (а інакше і бути не могло в умовах крайньої ідеологізації та жорсткої регламентації радянського суспільства).

Одного разу, я йому привіз у Москву, лист-відповідь (на анонімну клязу вУРадмін СРСР про неправильне витрачання фінансів на розвиток АСУП). У цьому листі ми написали, що додаткові витрати пов'язані з, природною у часі (пройшло майже 10 років), зміною старих засобів електронно-обчислювальної техніки на сучасні, досконаліші. Петровський сказав: «Лист складений невірно. Там угорі, - і Степан Остапович показав на стелю, - сидять літні люди, які запитують: чому ви не передбачили того, що техніку доведеться з часом міняти, та не дочекалися появи одразу нової техніки?!» Я був приголомшений - небезпідставною вірою цієї людини, у абсолютну дрімучу дурість людей, що стоять вище його на сходах державного управління.

При цьому Петровський - завжди умів лавірувати та обходити можливі серйозні неприємності. Молодим, початкуючим, керівником середньої ланки на заводі, я дуже дивувався, коли дізнався про відмову Степана Остаповича очолити напрям створення космічного телебачення у Радянському Союзі. І тільки через багато років зрозумів, що Петровський розумів, що «краще синиця у руках» - Головна роль у ширвжитковому телевізійному виробництві, ніж «журавель у небі»: хіба мало що може статися в цьому незвіданому космосі.

У віці, але далеко не старий, генеральний директор, розумів, що є багато бажаючих зайняти його крісло, як серед його підлеглих, так і серед людей, підтримуваних вищими функціонерами ЦК КПРС та ЦК КПУ. І тому він постійно лавірував. Згадується його заява на директораті об'єднання «Електрон». Степан Остапович, упереджаючи події, заявив: «Якщо ви думаєте, що хтось з моїх заступників, наприклад. Надоршин (найбільш яскрава особа серед присутніх на директораті) сяде на моє місце - те глибоко помиляється! Моїм наступником буде він!» І Петровський пальцем вказав на секретаря парткому об'єднання - Анатолія Федоровича Федорова. Цим Генеральний відрізував можливість претендувати на його положення у своїх, та заручався підтримкою обласного комітету партії - проти чужих. *Федоров - абсолютно ординарна особа, - технічно малограмотна, себелюбна, непорядна та необов'язкова людина, абсолютно безпринципний та жалюгідний «приспосованець», головною чеснотою якого був дійсно унікальний низький та звучний тембр голосу. Найбільшим досягненням його , у допарткомівському періоді життя, був спів у званні*

старшини у Ансамблі пісні та танцю Прикарпатського військового округу. Після демобілізації йому одного разу, враховуючи його голосову унікальність, доручили зачитати резолюцію чергової львівської обласної партійної конференції. Його голос так сподобався Першому секретареві обкому КПРС В.Ф. Добрику, що через деякий час Федорова обрали секретарем парткому «Електрону». Я особисто - його не любив, та якщо напишу частину другу цих нарисів, то читач зрозуміє - чому. Але заздалегідь хочу сказати, що Боженько, а може і не Бог, а якась Вища Справедливість усе бачить: у 90-і роки, досить всесильний у «Електроні», секретар парткому Анатолій Федоров - піднімав та опускав шлагбаум на в'їзді у спортивну базу «Динамо», на вулиці Володимира Великого, у Львові. (Як тут не згадати крилате висловлювання одного із сучасних українських олігархів : «Життя як супермаркет. У ньому можна узяти все, що хочеш! Але, на виході, біля кас, - потрібне заплатити за все це!»).